

086531445

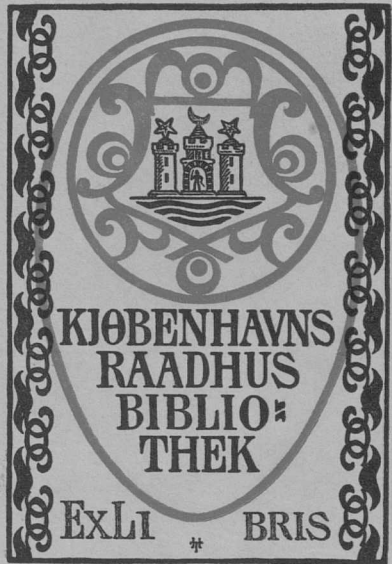

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

99.4 Brandes, Georg Na

RHB

11.4.35

99.4 - Brandes, Georg

Na

GEORG BRANDES

HENRI NATHANSEN

GEORG BRANDES

ET PORTRÆT

NYT NORDISK FORLAG - ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN MCMXXIX

99.4

Br

Copyright 1929

by *Henri Nathansen*

Oversættelsesretten for Rusland forbeholdes

Nordlundes Bogtrykkeri

17 June 1917

George Brant Storer

Dette Skrift skal ikke være nogen literær eller literaturhistorisk *Afhandling* over Georg Brandes' Værker — dertil mangler jeg faglig Uddannelse og Opøvelse. Det skal heller ikke være nogen moralsk-*etisk Vurdering* af hans Personlighed og personlige Indsats — dertil føler jeg hverken Lyst eller Kald. Bogen skulde være Forsøg paa en Skildring af *Mennesket Georg Brandes*, udsprunget af Kærlighed til Emnet og Sympati for Personen — den hemmelighedsfulde Tiltrækning, hvorom Georg Brandes taler i Indledningen til *William Shakespeare*:

»Stærkest fængsler han dog maaske den, der af Naturen er saaledes indrettet, at han fremfor Alt lokkes og gribes af det Menneskevæsen, der skjuler og aabenbarer sig i en stor Kunstners Værk. »Jeg slipper dig ikke, før du har røbet mig dit Væsens Hemmelighed« er det Ord, der kommer en saadan Læser af Shakespeare paa Læben.«

De Veje, jeg agter at følge, er de samme som Georg Brandes anviser i sin Ungdomsafhandling »*Det uendeligt Smaa*« og »*det uendeligt Store*« i *Poesien*: Det uendeligt Smaa, som udgør Livet, og det uendeligt Store, der er Livets Aarsag, Grund og Type. De samme Ord, hvormed han karakteriserer Shakespeares Menneskeskildring og derigennem indirekte belyser sin egen, skulde danne Retningslinjerne for min Skildring af ham selv:

»I den Grad indtrængende, med en saadan For- dybelse i Egenheder, Lyder, Ulykker, Luner og Vaner, alle afledte af Temperamentet, af Blodets hurtige eller langsomme Løb, af Legemets Bygning, af Livet inden Døre eller under aaben Himmel, paa Hesteryg og i Leding, med en saadan Kærlighed til det Smaa er det, at Shakespeare udfører sine største, sine mest heroiske Charakterer. Urolig Gang, stammende Tale, Glemsomhed, Distraction, Intet er ham for ringe. De skildre sig selv i hver Sætning, de sige, uden nogensinde at tale et Ord om sig selv, og hvis de skildres af andre, da sker det ikke gennem Opregning af deres store Egenskaber i skønne almindelige Udtryk, der hverken belyse eller male, men gennem smaa Kjendsgjerninger, smaa karakteristiske Anekdoter, der constatere Egenskaben uden at nævne den. De blive ikke mindre heroiske for det. Men bag de ydre og overfladiske Egenskaber skimtes de dybere og betydningsfuldere, der ere hines Aarsager.

Ogsaa disse ere inderligt sammenknyttede, ogsaa disse røbe sig i henkastede Ord. Den samme Helt, hvem Stoltheden, Æresfølelsen, Uafhængighedsdriften og Modet lægge de mest sublime Udtalelser paa Læben, høre vi spøge og snakke, ja vrøvle. Ogsaa Vrøvlet og Spøgen høre med til et virkeligt Menneske, ogsaa i dem røber en Side af Væsenet sig.« — —

Jeg sad for nylig en Aften og talte med en Ven om Georg Brandes. Han, hvis Forhold til Brandes var delt mellem Sympati og Antipati, nævnede en Række Egenskaber, der hver for sig var nok til at fælde sin Mand. Jeg svarede dertil: »Saaledes var Georg Brandes — ogsaa.«

Min Opgave skal da være Forsøg paa en Skildring af Georg Brandes i al hans modsigende og modstridende Sammensætning. Jeg vil søge at op-ridse et Billede af hans Væsen, hvori baade Lys og Skygge samler sig i et Brændpunkt, der fastholder de evig skiftende Træk af *et Ansigt*. Mit Maal skal være at aabenbare eller antyde Alt, hvad der efter mit Kendskab og min Kundskab kan antydes eller aabenbares — intet af hvad der kunde synes at fornedre hans Personlighed skal skjules, intet af hvad der kan ophøje hans Menneskelighed skal tilsløres. Ud fra min dybe Sympati for hans Væsen og Værk, ud fra min Respekt for Opgaven og for den Sandhedskærlighed, som for ham selv

var Ledestjernen i *hans* Arbejde, vil jeg forsøge at forme hans Skikkelse i Sandhed og i Aand. —

Som Henrik Percy, kaldet Hedspore, var den Skikkelse, Georg Brandes i sin forannævnte Ungdomsafhandling med Kunstnerens Indfølelse og Samfølelse kaarede sig til »Helt« — saaledes sammensmeltes nu for mig Billederne af de tvende Hedsporer, Henrik Percy og Georg Brandes, i Lady Percys Ord efter Hotspurs Død:

Han var det Spejl,
for hvilket ædel Ungdom smykked sig.
Den gjaldt for lam, der ikke gik som han;
han stammede, og dét, som var hos ham
Naturens Lyde, blev de Tapres Sprog.
Thi de, som kunde tale jævnt og sindigt,
forvansked deres Tunges Færdighed
for ham at ligne. *Saa* i Sprog, i Gang,
i Levevis og i Forlystelser,
i Krigens Kunst og alle Blodets Luner
var han det Maal, det Spejl, den Bog, det
Mønster,
hvorefter andre danned sig.

Og Ligheden mellem de tvende Skikkelser ud-
dybes og fremhæves gennem de efterfølgende Lin-
jers sorgfulde Skygge:

Og *han*
den herlige, det Underværk blandt Mænd,
har I forladt! Han, som for Ingen veg —
ham veg I fra!

I

Tænkter jeg tilbage paa Georg Brandes' Liv fremhæver en Række Billeder sig for mit Syn og for min Tanke. Det første Billede har han selv i Begyndelsen af sit *Levned* opridset gennem følgende Linjer:

». . . En Dag, da jeg paany havde hørt Raabet, vilde jeg vide Besked, og da jeg kom hjem, spurgte jeg Moder: Hvad betyder det? — Jøde! sagde Moder. Jøder, det er nogle Mennesker. — Stygge Mennesker? — Ja, svarte Moder smilende, undertiden ret grimme Mennesker, dog ikke altid. — Kan jeg faa en Jøde at se? — Det kan du godt, sagde Moder og løftede mig rask op foran det store ovale Spejl, der hang over Sofaen.

Jeg udstødte et Skrig, saa Moder hurtigt satte mig ned paa Gulvet, og jeg viste mig saa forfærdet, at Moder fortrød, hun ikke havde forberedt mig.« —

Det næste Billede, ligeledes tegnet af ham selv, henkaster han paa et Dagbogsblad fra Rusaaret:

»Paa Vejen herved var Himlen broget med vældige mangefarvede Skyer. Jeg drev i Skoven idag mellem Eg og Bøg og saa Solen forgylde Blade og Stammer, lagde mig ned under et Træ med min græske Homer og læste første og anden Bog af Odysseen. Gik frem og tilbage paa Kløvermarken, svælgede i Kløver, indaandede den og sugede Blomsternes Saft. Jeg har den gamle herlige Udsigt fra mit Vindu. Hele Havet i al dets Fladhed bevægede sig ind imod mig og hilste mig, da jeg kom. Det brusede og skummede mildt. Hveen laa klart for mit Blik. Nu rusker Blæsten udenfor mit Vindu. Søen er vild, den mørke Himmel har et Skær af Maanen . . .

Østenvind og Regn. Gik ad Vallerød til i den stærke Blæst. Himlen blev klar; en mørkerød Farveplet betegnede Solens Sted under Synskresen. Maanen er nu hurtigt staaet op, er fra rød bleven gul og ser dejlig ud. Jeg beruser mig i Naturanskuelse. Gaar til Folehave og føler mig som Guderne hos Homer, lethenlevende . . .

Jeg kan aldrig blive søvnig i den fri Natur en stormfuld Aften. Hvilte mig lidt, stod op Kl. 4, gik i Stormskridt, ad frygteligt opblødte Veje til Humlebæk, til Gurre Ruiner og Sø, gennem Skoven til Fredensborg Have, tilbage til Humlebæk og tog derfra med Dampskib herhjem til Rungsted. Gik saa op paa Højen. Landskabets stille

Skønhed. Følelsen af at Naturen hæver selv den Sunkne til renere Egne. Tog Odysseen og gik ad Markvejen til Stenbordet, kølig og frisk Luft, Harmoni og Herlighed over Naturen. »Vildt flyver Høg.« Gik op i Hørsholm solbeskinnede Skov, saa paa det sørgmodige Udtryk i Hestenes og Faarenes Ansigter — — —

Jeg slog Smut og gav deAndre Gaader at gætte. En Kone kom og bad om lidt Hjælp til hendes Mands Begravelse; han havde faaet saa let en Død. (Hun siges at have slaaet ham ihjel med en Træsko.) Sad under en Kæmpebyge paa Rungstedlund; havde saa en herlig Kørsel efter den umaadelige Regn op til Folehave og derpaa til Hørsholm. Alt var dejligt og friskt som i et fortryllet Land. Hvilken Friskhed! Kirken og Træerne spejlede sig i Søen. Mit Skjoldmærke er tre Lykkeærter — — —

Gik saa ud ved Nattetid. Min Fantasi rejste sig omkring mig. Sommernat, men vinterkoldt, Skyerne bunkede i Synskresen. Sæt jeg der i Stormen og Kulden og Mørket mødte en, jeg véd. Henover Kornet hviskede og hvislede Vinden et Navn. Bølgerne slog et lille kort Slag mod Kysten. Kun Havet er Natur, Landet paa tusinde Maader af Menneskehænder berøvet sit Naturpræg; men Havet er som for Aartusinder siden. En stærk Taage steg. Birkene bøjede deres Hoveder og sov ind. Men jeg kan høre Græsset gro og Stjernerne synge.«

I det skønne Mindeskrift om Julius Lange skilddrer Georg Brandes Samværet og Samlivet mellem de to unge Studenter af vidtforskellig Natur men forenede i aandelig Stræben. Levende træder Dobbeltbilledet af de tvende Ynglinge frem i Bogens Begyndelse, der skildrer en Tur paa Amagervolds Bastioner en Søndagaften i Slutningen af Maj 1861:

»Vi havde paa Galleriet studeret hollandsk Kunst om Formiddagen, samt hver for sig arbejdet med vort Pensum Græsk, dernæst sent paa Eftermiddagen i Fællesskab læst en god Del af Plautus' *Amphitruo* og paa Julius Langes Værelse set paa Stik efter Teniers.«

De to Venner gaar ivrig samtalende langs Voløden. Da knalder pludselig Fyrværkeriet løs fra to Sider, Tivoli og Alhambra:

»Det skrattede og sprudede. Rakter og Sværmere susede i Vejret og faldt ned i broget Ildregn. Efter et Kvarters Forløb standsede Spektaklet, de sidste Gnister var slukte og Alt blev meget stillere end før. Paa den anden Side laa nu Masserne af Træer og Huse og spejlede sig i Vandet saa klart, at Skygge og LegemVerden syntes lige legemlige og lige meget Taagebilleder. Det Tiltrækkende ved Skuet beroede imidlertid paa Bevidstheden om, at disse luftige Omrids af jordiske Ting ikke var hvad de lignede, LaternamagicaBilleder, men lutter Virkelighed, og at Skumringen her dækkede over noget saa

reelt og hemmelighedsrigt som hele Christianshavns By, der laa dør idealiseret og forvandlet.«

Og her i Aftenens Clairobscur af Drøm og Virkelighed, under Indtrykket af Festfyrværkeriets Ildregn og Sommeraftenens Stjernehimme og den inspirerende Samtale om Liv og Kunst, Fortidstaager og Fremtidsdrømme udbryder da den 19aarige Georg Brandes:

»Jeg har nu engang givet mig Tanken i Vold; jeg maa ad den Vej, ad hvilken den fører mig, hvor den saa fører mig hen; jeg vil helt igennem Reflexionens Skjærsild og ud paa den anden Side. Som Sigurd, da han red igennem Ilden.«

Det næste Billede, der toner frem, er Edmund Gosses Skildring af den unge Skribent Georg Brandes fra 1874. Til Sammenligning mellem den unge, religiøst opdragne, men frisindede Englænder og vore klerikalt sindede Akademikere herhjemme hidsættes først et Par Citater af Professor H. N. Clausens Forord til *Det evangeliske Kirkeliv, Nutid og Fremtid* (1875):

»En jødisk Boglærd, født og fostret midt i et Kristenfolk stiller sig op — maaske dog i en Slags Selvforglemmelse — som dette Folks Ord»

fører. I sin *Antikritik* tiltaler Dr. G. Brandes Forfattere af den ældre Slægt saalunde: »Den Slægt, I tale til, er en Slægt, som har studeret og atter studeret Feuerbach, som har set den sammenlignende Mytologi blive til, som har fulgt den religionshistoriske Kritik paa dens første store Felttog og været Vidne til dens Erobringer. Vi have gennemgaaet Rénan, men I endnu næppe ere saa vidt, at I kunne stove hans Navn. I maa tale et andet Sprog end til den Slægt, der 1848 saa op til Eder; vi forstaa Eder ikke mere, saa lidet som I forstaa os.«

Det er Sejrssikkerhedens hoverende Sprog, der her føres — lidet elskværdigt og saare hoffærdigt. Det maa indrømmes, at med Individerne af den Slægt, som her skyder sig op imellem os — mest dog fra fremmed Grund — er der ringe Udsigt til at komme til nogen Forstaaelse, hvor somhelst de ville blive drevne hen — til Judaisme, Buddhaisme, Nihilisme — af Vind og Vove er ikke let at sige.«

Op imod denne Baggrund tegner da Edmund Gosse sit Billede af den unge Georg Brandes:

»Brandes var Jøde, en fremtrædende Type paa en Race, som den Gang i Skandinavien var lidet kendt og des mere mistænkt og frygtet. At en Ætling af dette forhadte Folk, der først nylig havde faaet Borgerret i Landet, her traadte frem med højlydt Undsigelse til Danmarks forfinede og ufrugtbare Aandskultur, det var i sig

selv en grov Fornærmelse. Man havde i de nordiske Lande just begyndt at vænne sig til Tanken om samfundsmæssigt at taale Jøderne, og saa rejste der sig et ganske ubodfærdigt og ukristnet Individ af Racen midt blandt de nationale Afgudsbilleder og knuste dem med sin Spot, sin Ironi. Tonen i København var Ynde, Romantik og den sande Tro; der var udbredt Sans for den Art Literaturforskning og literær Kritik, som holdt sig indenfor den gode Smags Grænser og præsenterede sig ærbødigt med et Buk for Traditionen. Og denne var udpræget national. Danmarks politiske Isolation, den Stolthed, som Landets to europæiske Krige havde fostret og saaret, medførte bl. a. en Tilbøjelighed til ogsaa aandeligt at være sig selv nok. Det var ortodokst i de indfødte Skribenters Poesi, Filosofi og Videnskab at se alt hvad en Dansker havde Brug for af den nyere Tid. Og her kom saa denne jødiske Pralhals farende og skreg op om at ingen kunde blive aandelig frelst uden at kende Folk som Taine, John Stuart Mill og Schopenhauer, disse »fremmede Djævl«, som ingen retskafne og anstændige Danskere ønskede at vide mere om end akkurat nok til at opløfte deres Hænder og ryste paa Hovederne ad saadanne skrækkelige Navne.«

Efter denne kristelig sindede og kirkelig indstillede Ynglings Syn paa Aandslivet i Datidens København følger saa Skildringen af den 30-aarige Georg Brandes:

»Brandes boede den Gang i Møntergade, midt i den gamle By, højt tilvejs. Da vi bankede paa, blev Døren aabnet af en høj og mager ung Mand — han var nylig bleven 32, men saa yngre ud — venlig, ja næsten blid af Ydre, bleg, med en Hvælving af mørktbusket Haar over den store Pande. Han var aabenbart ærgerlig over Forstyrrelsen, bed utaalmodigt i sit Penneskaft. Men saa snart Larsen havde sagt, hvem jeg var, sprang han et Skridt fremad og hilste paa mig med det typisk danske Haandtryk. Det rolige Væsen var borte, han talte meget hurtigt, gjorde mig det ene Spørgsmaal efter det andet uden at vente paa Svar, og førte mig, der var behagelig overrasket, men noget forvirret ved Modtagelsen, ind i sit Allerhelligste. Jeg har aldrig mødt Mage til denne heftige Uro, der formodentlig stod i Forbindelse med den Atmosfære af Mistanke og Vrede, som Brandes i København havde skabt. Han ikke blot ærgrede sig over at høre paa Dumrianer, han blev let forbitret, endog saa han stampede i Gulvet, overfor Folk, som ikke, og heller ikke efter hans Maalestok, var Dumrianer, men blot mindre pilsnare i Tankegangen end han selv.«

Efter dette første Møde hedder det i det følgende:

»Jeg besøgte ham Formiddag efter Formiddag i hans bogfyldte Stuer i Møntergade og tilbragte her fortryllende Timer. Verden var lukket ude, alle skurrende Tanker glemt, vi sad Side om

Killand
I er ~~den~~ ikke ^{den} taknemmelig for hvad han har indrettet, som
hvil han har villet og kløbsagt i sit Forfatterskab
for ~~den~~ ^{den} ~~hans~~ ^{hans} ~~taske~~

Han Røngsted p' ikke med enkelte Mennesker, ^(som en Politisk play) men med
Journalist - om villet mange paastaa, at det er ikke en tale,
et ~~stykke~~ Fabeldyr, I gamle Dage kaldtes det sandan et
for en Drige og at indlade sig med Dage, kræves blod.

Det Dyr, Killand havde for sig, var en underlig Blinding.
(Det var et heftigt Dyr som *Agrotorines' spise*)
Det havde Hjelsmeve og slange Klæs og det havde hundred paar

hund Stover, hundred giffij knager, og for hvert Stov
udjok i Moralbrøl. Det havde stallige lopende paase, og
et Stov, hvori det indlade sig, var Kontorstov og Redentstov.

Det havde Stedets Pinde og Stens Blak, og det havde
Ulygtslignende og Schwochfordig. Dets Stykke var Forbandede

og Forbandede. Det var paaret med Fordomme, Skjal var
Skjal. Nærmere man sig, gled man i dets Stem,
som var Skvalde. - Reaktioner

Ud i Runde har han lovet en del af det Stykke
af Stem og grove er eggen.

I 4 har de ikke en taknemmelig for hvad han har indrettet, som

Side i hans brede Sofa, med Bordet trukket tæt ind og en hel Dynge Digtere foran os. Der rev vi Hjærtet ud af Shelley, Wordsworth og Swinburne, mens jeg læste højt og Brandes hvert Øjeblik afbrød mig, snart med et Spørgsmaal, snart for at udtrykke sin Beundring, ofte med heftige Indvendinger eller ligefrem Mishag. Han tog intet for givet; de mest hellige og ukrænkelige Linjer maatte møde for hans Domstol, med deres Nimbus i Haanden og plædere for den Udødelighed, vi allesammen mente de forlængst havde uomtvistelig Hævd paa. Hans Iver, hans Friskhed, hans overraskende Synspunkter fyldte mig med ny Tilegnelses Glæde. Jeg lærte af ham, lærte med Jærnbanefart, mest gennem hans lidenskabelige Sympati. Naar han fandt noget, han rigtig syntes om, blev han stormende glad. Vi var ved »Ode to the West Wind«, som han aldrig før havde set. Jeg læste den langsomt:

Make me thy lyre, even as the forest is!

og Brandes, der fulgte med i Bogen, dirrede af Velbehag. Men da vi kom til Slutningen:

Drive my dead thoughts over the universe

gentog han uvilkaarligt Ordene som et Ekko, og ved de sidste to Linjer:

Scatter as from an unextinguished hearth
ashes and sparks, my words among mankind!

brød han ud i vilde og uforstaaelige Lyde, som fyldt af en i Sandhed usigelig Begejstring, kastede sig tilbage i Sofaen og laa der henstrakt i en Slags Bedøvelse, i den Grad havde det

overvældet ham, gennem disse fortryllende skønne Vers, saa uventet at se sit eget Livs højeste Ærgerrighed triumferende udtrykt.«

Et Par Aar senere, da den Universitetsansættelse, Georg Brandes havde drømt om, viste sig at være et Luftkastel, der brød sammen med de andre Drømme om en Fremtid i Danmark, føler han Jorden brænde under sine Fødder og beslutter sig til at finde Plads for sine Evner i et fremmed Land. Vemodigt tegner sig den 34aariges Træk af Modløshed, Viljeskraft og sønlig Kærlighed gennem disse blufærdige Linjer:

»Selv følte jeg det tydeligt, som der staar i
Sigurd Slembe

Hid og ikke længer!

Jeg maalte mit Nederlags Omfang med Ro og var ikke i nogen Tvivl om, at jeg nu var en slagen Mand. Men paa samme Tid var det mig, som blev der gydt ny Energi i mine Aarer ved den Tanke, at jeg ikke skulde ihjelpines i denne Afkrog. Der var en Verden udenfor.

Om Aftenen den 3. Februar, som jeg næste Dag skulde fylde 34 Aar, sad jeg paa mit lille Værelse fordybet i Udarbejdelsen af mit Essay om Christian Winther og var naaet til en Sammenligning mellem hans og Oehlenschlägers Naturbetragtning, da jeg saa, at Viseren nær-

mede sig 12. Jeg gik ind i Dagligstuen til min Moder, der som sædvanlig sad i sin Sofa under sin Lampe, og drak et Glas Vin med hende. Det var et fortryllende Øjeblik. Vi vidste begge, at vi aldrig mere paa min Fødselsdag vilde bo i samme Hus, og at der rimeligvis vilde gaa mange Aar, før vi atter var sammen paa den Dag. Vi følte i det Øjeblik saa fuldstændig med hinanden, som to Mennesker kan paa denne Jord. Vi talte ikke et overflødigt Ord, og ikke et Ord om hvad der bevægede os. Hun spurgte, hvad jeg syslede med, og jeg sagde hende, hvad jeg skrev paa. Saa sagde hun: Til Lykke! og vi stødte Glassene sammen.«

Til disse Billeder, hentet fra Læsning, slutter sig følgende, der gennem Selvsyn og Oplevelse staar uudslettelig prentet i min Erindring:

Det første er fra Firserne, da Brandes stod i sin Manddoms fulde Kraft, omkring de 42 Aar. Jeg boede i mine Drengenaar paa Hjørnet af Studiestræde og Nørregade, og som ungdommelig Enthusiast var jeg blandt den Æresvagt, der stod i Flok paa Universitetets Trappe i Slud og Blæst, afventende Øjeblikket, da Dørene aabnedes. Jeg husker den første Aften, som var det Dage og ikke snart et halvt Aarhundrede siden. Jeg stod godt

i Læ, lille som jeg var, midt i Klumpen af utaalmodigt stampende Hedsporer. Aftenen var mørk og kold, over mit Hoved skælvede de kuldske Stjerner. Pludselig gik der en Bevægelse igennem den ventende Skare, jeg hørte en Nøgle blive drejet om i Laasen og følte Presset mod min lille Person af Klumpen bag mig. Da aabnedes Døren, den halve Dør ind til Vestibulen. Jeg løftedes hen mod Aabningen, drejedes rundt i Døren, skurede mod Dørstolpen, slap fri og fløj som en Prop af en Flaske ind i Forhallen. I Løb og Spring tumlede den vilde Flok op ad den brede Trappe — jeg som en af de forreste, følgende i Hælene paa dem, der var foran. Strømmen svingede paa 1ste Sal til højre og fløj mod den lyse Døraabning for Enden af Gangen. For første Gang i mit Liv fo'r jeg ind i det Auditorium, som senere saa ofte — om end ikke saa forventningsfuldt — skulde huse mig.

Paa anden Bænkerække, midt for Kathedret, slog jeg mig ned. Gennem den aabne Dør bølgede Mængden derude fra Frueplads. Unge og Gamle, Mænd og Kvinder, mest unge, alle med et Udtryk af ophidset Anspændelse. Snart var det store Auditorium fuldt, de sidst ankomne stod som Sild i Tønde omkring Kathedret eller sad i de brede Vindueskarme. Henne i Døren pressede forsinkede Gæster paa, bag dem skimtedes Hovederne af andre ude paa Gangen. Skønt Rummet

var stuvende fuldt, og Skarerne udefra puffedes og trængtes, var alt dog forunderligt stille, respektfuldt og forventningsfuldt stille.

Jeg sad trygt paa min sikre Plads, ved Siden af mig sad ældre Folk, oppe ved Kathedertrappen stod en ung Kvinde af en egen hovmodig Skønhed, slank, med slørede, nærsynede Øjne, der saá misende ud over Salen, med et kruset Smil om den letløftede Læbe . . .

Pludselig gaar en bølgende Bevægelse gennem Skaren, der fylder Døren fra Gangen. Alle Ansigter drejes som paa Kommando derhen. Gennem den tæt sammenpakkede Mængde glider et blegt Ansigt, nu synligt, nu skjult. Nu er det ved Trappen til Kathedret — den unge Dame bøjer sit Hoved i en yndefuld Hilsen. Saa glider en slank Skikkelse op ad Trappen . . .

Georg Brandes staar deroppe. Bleg, gulbleg i Lyset fra Gaslampen, der strømmer over det bløde og dog faste brunblanke Haar — blegere endnu mod den sorte Tavle paa Væggen bag ham. Han er i Kjole og Hvidt, staar med Hænderne paa Ryggen, rank, slank . . . Billeder af unge Dyr tegner sig for mig . . . Antilope, Hingst, Panther. Han har løftet Ansigtet, med de følsomme Øjne vendt mod Loftet, en svag Dirren over de tynde Bryn og om de højtsvungne Næsebor. Nu sænker han sit Hoved og ser ud over Salen. Det »dæmoniske«

Blik glider uroligt langs Rækkerne, bliver hængende ved et Ansigt, river sig løs med et Ryk og sænker sig over et andet, glider videre under den aandeløst spændte Stilhed. Da — med et Hug — slaar Blikket ned paa mig Usalige som en Høg paa en Museunge. Mit Hjerte banker af Angst og Uro og Extase. Jeg synes det varer en Evighed og at hele Salen har rettet sit Blik mod den lille Krøltop, der har Anlæg for Rødme, og nu sidder dér, opløst af Sindsbevægelse. Endelig slipper hans Blik mig og flyver i nervøse Ryk bort til andre Egne. —

Han gaar frem mod Pulten. Tager et gult Manuskript op af Brystlommen, trækker Vejret dybt og beder saa en af de Tilstedeværende aabne et Vindu. Et Par unge Mennesker springer op i Vinduskarmen. Saa løfter han sit Hoved — jeg synes han ligner Ørnen dernede over Indgangen, der skuer mod det himmelske Lys. Nu strækker han Halsen som til Flugt — et Par kvækkende Halslyd, som om han rensede Stemmen — bøjer sig besnærende frem mod Salen:

»Mine Tilhørere —«

Han begyndte dæmpet, indsmigrende, følgende næsten umærkelig, men med sikre Blink Manuskriptet, som han ligesaa umærkelig vendte, naar Siden var til Ende. Af de gule, kvadratiske Manuskripter, jeg nu har liggende foran mig, de samme

han en Gang i hin fjerne Tid har stirret paa og vendt deroppe under det hvide Lys i den lyttende Sal, ser jeg Understregningerne i hver Linje, der har støttet ham under Foredraget. Hans Stemme var blød og dog fast, smidig og spændstig, ikke just skøn af Klang, ofte med haard Trompetklang som af Messing, men indsmigrende musikalsk for Sindet og Fantasiens. Over det blege Aasyn gled Lys og Skygge — som belystes og skyggedes det af hans Aands bølgende Uro. Alt var sikkert nøje forberedt, hver Betoning, hver Pause, hver Stigning og hvert Fald, indstuderet om man vil som Skuespilleren indstuderer sin Rolle. Men »Indstuderingen« var kun den faste, ubrydelige Form, *Beherskelsen*. Indholdet, »Spillet«, beaandedes og besjæledes af den Hengivelse, den *Besættelse*, hvori hans Væsen udfoldede og udløste sig i hele dets glitrende, funklende og dunkelt glimtende Rigdom, mens han talte. Og ind deri lyste Funkerne af hans Smil, antydende, inciterende, inflammerende, ømt dugget af erotisk Forjættelse, dristig farvet af forførerisk Dæmoni, spillende af Fægterglæde, dirrende af fræk Trods. Og den hvide Haands levende Fingre talte med, spandt en Verslinje ud af Luften, knyttede en usynlig Traad til en anden, hentede som en Tryllekunstner ud af sit Lomme-tørklæde brogede Overraskelser og lod dem flagre, understregende en Vending med en haarfin Nu-

ance i Bevægelsen, forstærkende Virkningen ved en lidenskabelig Halstone, formende Billeder som af følsomt Ler mellem de følsomme Hænder. Indtil den løftede Haand sejrherresikker tegnede sig mod Loftet, dirrende af det sikre Stød med den smidigtslebne Klinge . . .

Et Øjeblikks Stilhed. Han er traadt et Skridt tilbage, staar bleg af Anstrengelse og Anspændelse med højt løftet Hoved. En Kunstpause, velberegnet, men samtidig bevæget og fyldt af Besættelsens indre Spændkraft. Og i den dybe Stilhed, som Spændingen har frembragt og uddybet, kommer saa Slutningsordene, dæmpet, besværgende Bølgerne. Et kort, beskedent og dog selvbevidst Buk. Et Sekunds tilbagetrængte Aandedræt i den fortryllede Sal. Og Bifaldsstormen bryder løs, mens han glider ned ad Trappen og snor sig slangesmidig mellem Mængden, fortonende sig som et Drømmesyn for mine fortumlede Øjne . . .

Billederne skifter —

Jeg staar i Bredgade, paa Hjørnet af Dr. Tvergade blandt den ventende Mængde. Det er en mørk Octoberaften i 1891, oppe i Koncertpalæets Sale er Lysene tændt, bag de høje Vinduer skim-

tes festklædte Skikkelser, nu og da tegner Silhuetten af en Kvindeskikkelse sig bag de oplyste Ruder. Da høres i det Fjerne Marseillaisens Toner, det bølger i Mængden hvor jeg staar, nogle sætter i med Melodien, jeg med. Idet Fakkeltoget svinger op foran Palæet, aabnes Balkondørene deroppe, og ud træder Georg Brandes, omgivet af en Skare Damer og Herrer. Jubelen og Sangen slaar op imod ham, Faklernes Skær af Lys og Skygge glider over hans Ansigt, da han bøjer sig frem over Balkonen — som Lucifer staar han deroppe, en Blanding af Lysets og Mørkets Fyrste. Under Talen fra Fakkeltogets Bærere staar han ubevægelig, i en som Majestæt. Lyset fra Faklerne spiller over hans Ansigt, og jeg syntes jeg kunde se dets Gensker gløde i hans Blik. Saa retter han sig, og jeg hører tydeligt hans Stemme med de knaldende a'er og de korte Kampraab slaa som Gnister, sprudende og fængende, ud over Mængden:

»Tak for de Fakler! Tak for De tændte dem og bar dem. Lad dem flamme højt, lad dem lyse vidt! . . .«

Det er en Aften i Casino omkring Aarhundredskiftet. Jeg sidder i Parkettet med en Ven, da et

Ansigt fra Rækken bagved bøjer sig frem mellem os og hilser Godaften til min Sidekammerat.

Det var *ham*.

For første Gang saá og hørte jeg ham nærved. Han var nu helt graa, Ansigtet sværere, hærget og foldet, Stemmeklangen pinagtig skærende. Nu og da lod han Øjnene hvile paa mig, henkastede en bekymret Bemærkning om at han havde læst nogle Smaating af mig i *Tilskueren*. Jeg kunde ikke faa fat paa hans Blik, det krøb saa underligt hen over mit med et Udtryk baade af Nyfigenhed og Lede. Han talte tæt ind mod mit Ansigt, jeg følte hans Aande, den havde — som han bemærker om Julius Langes — en fin, krydret Duft, ren og jomfruelig. Han talte uafbrudt, skarpt og nervøst, selv under Forestillingen bøjede han sig ind mellem os og gav sit Indtryk til Kende. Den Lyst, han med Alderen havde til at fordybe sig i Intimiteter af kynisk og obscøn Natur, mødte mig her for første Gang. Han fortalte om en dengang meget omtalt Skribent, der var kendt for sit Dametække. Det kribledede i mine Haarrødder, da han højroestet udbrød: »Hans forklarlige Adkomst til de skønne Kvinders Gunst er denne, at han har ildelugtende Aande og som en yderligere Tiltrækning Tilbøjelighed til Fodsved.« — Da Forestillingen var forbi, fulgtes vi sammen, det var, som om han trængte til Selskab, ligegyldigt hvilket. Han talte om intet

sigende Bagateller, rev og ruskede i alt og alle, lo højt op med en pinlig og skrattende Latter, der fik Folk i Garderoben til at vende sig. Der var en egen Vildskab over hans Væsen, en snærende Galskab som hos et tirret Dyr. Da vi stod ved Udgangen, spurgte han os, hvor vi skulde hen. — »Hjem!« svarede min Ven. — Som irriteret over Svaret, rakte han os en hurtig Haand til Farvel — og forsvandt skyndsomt, underlig snigende, med Hovedet lurende dukket, ind mellem Mængden. Min Ven hviskede til mig: »Vi skulde have svaret, om vi maatte følges med ham.« — »Tror De, han brød sig derom?« spurgte jeg beklemt. — »Ja, kunde De ikke se, hvor han følte sig forladt og ene?«

Saa kom den Dag nogle Aar efter, da jeg for første Gang var ene sammen med ham i hans Stue. —

Jeg havde skrevet en Bog, *Floden*, og i den Anledning modtaget mit første Brev fra ham, fint, men hastigt skrevet med lila Blæk paa elfenbensfarvet, linjeret Papir. Brevet, der er karakteristisk for ham, skrevet som det er til en ung Mand, til hvem han intet kender og om hvem han saa godt som intet véd, lyder som følger:

10. November 1902.

»Højtærede Hr. Nathansen.

Jeg siger Dem ret megen Tak for Deres Bog. Det vilde være mig kjært engang at snakke med Dem for at lære Dem at kende. Fra nu til Søndag er jeg for overlæsset til at jeg tør bede Dem komme. Men skulde De engang i næste Uge ville se op til mig mellem 6 og 7, er De meget velkommen.

Deres ærbødige

Georg Brandes.

Han boede dengang i Havnegade 55, Hjørnet af Nyhavn. Da jeg en Aften ved den opgivne Tid standsede udenfor hans Dør med den gammeldags Glasplade, hvori hans Navn var sirligt graveret, bankede mit Hjerte af Spænding og Bevægelse. Det havde været mit hedeste Ønske gennem hele min Ungdom engang at lære ham personligt at kende. Nu havde jeg lige brudt med min juridiske Løbebane for at kaste mig ud i en uvis Skæbne, jeg var 34 Aar, gift og havde udgivet et Par Bøger, der havde mødt LigeGYldighed — eller Kulde som nu den sidste. Hans Brev var kommet som en Svale, *han* havde læst min Bog, ønskede at se mig — det var rigelig Oprejsning for Nederlaget. —

En Pige aabnede Døren til en skummel Entré. Jeg lagde mit Tøj — bankede paa . . .

Jeg ser ham dybt inde i et halvmørkt Værelse.

Under en Gaslampe, der samler sit skarpe, hvide Lys paa Skrivebordets Plade, sidder han bred, hvid, bøjet over Arbejdet. I Værelsets Dunkelhed skimter jeg langs alle Vægge høje Reoler, der naaer til Loftet, overlæsset med Bøger, hist og her vælter Aviser og løse Hefter ud over Hylderne. Ingen Billeder, ingen Prydelser, et Par spartanske Stole ved Skrivebordet. Han rejser sig og gaar mig i Møde, rækker mig sin Haand med det faste og dog flygtige Haandtryk, ser et Øjeblik dunkelt forskende, ulykkeligt smilende paa mig, beder mig tage Plads ved hans Side i Skæret af det hvasse Glanslys. Som han sidder dér er hans Ansigt svært, poset om Øjne og Kinder — det brede Kæbeparti, den svungne Næse, buende og bredende sig mod Spidsen som et Andenæb, de lidenskabeligt opvredne Næsebor, den korte, kraftige Hals. Haaret staar hvidt, blankt, fast som Marmor over den lidt korte Pande med Rynkernes nervøse Spil — under Brynenes urolig bugtede Linje glider de dybtliggende Øjne som Søgelys, tilbagetrukne som paa Lur, spejdende som paa Spring. Huden er barnlig frisk, nervøst rødmosset. Munden, der er killingerød og kruset, naar han tier, aabner sig bred og udkrænget, naar han taler — den tager den brede Hage, den spidse Fip med i Spillet, alt taler, Pande, Bryn, Blik, Mund, Tænder, Moustachens Knurhaar og Fippens »mouche«.

Hænderne graver i det svære Haar og rejser Man-
ken i tvende fastformede Vinger, glider med Bag-
fladen over de anstrængte, fugtige Øjne, borer sig
ind i de rødlig betændte Kroge, fægter i Luften,
lægger sig let over mit Knæ, griber et Hefte og
sprætter det op med utaalmodig Distraktion, mens
Talen gaar, og han samtidig afsøger en Side med
Øjenkrogen. Saa læner han sig pludselig haardt til-
bage, saa Skrivebordsstolen skriger, ser op i det
skærende Lampelys, mens de irritable og irrite-
rede Øjne fyldes af Træthed og Tristhed under de
krympede Bryn og siger:

»Men det var *Dem* og ikke mig, der skulde talt.
Fortæl mig lidt om Dem selv og Deres Planer.
Men forskaan mig for det kedsommelige Professor
— sig *De* eller *Brandes*, som De vil.«

Jeg begyndte stammende at fortælle. Han sad
tavs, nikkede nu og da bekymret, mens Øjnene
utaalmodigt flyttede sig. Saa rejste han sig, mens
jeg var midt i en forholdsvis velordnet Passage, gik
hen til Reolen, tog en Bog, kom tilbage. Han bla-
dede hastigt i den, brød saa pludselig ind — mit
Korthus vaklede . . .

»Dette er smukt — husker De, hvad De skri-
ver? Hør her!« — —

Han bladede videre, det skar mig i mit uberørte
Digterhjerter, naar Bladene krøllede sig under hans

ubarmhjertige Fingre. »Se engang her,« sagde han saa, »se disse Linjer, der klarest synes mig at genspejle Forfatterens Personlighed. Han er aldrig dér, hvor han i Øjeblikket er.«

Jeg bøjede mig over Bogen, hvor hans besynderlig knækkede eller krogede Pegefinger stod plantet ved Siden af en let Blyantsstreg i Marginen — og læste ikke uden Sindsbevægelse:

»Æbleblomsternes Blade . . . lød det i hans Øre,
han stod og saa paa Sneen, der dryssede . . .
kom til at tænke paa Sommer . . .«

Med et hidsigt Rusk bladede han videre, mens Heftningen løsnedes og Bladene knækkede. Slog saa pludselig med en høj Latter Haanden ned i Bogen og udbrød:

»Højesteretssagfører Sorterup — ham har De truffet paa Kornet. Det er jo« — og han nævnede et kendt Navn — »ser jeg rigtigt? — Og her, Hr. og Fru Martens — ikke sandt, jeg gætter rigtigt? Men dette er fortræffelig Psykologi: Fru Ida, der har skrevet den Bog, som hendes Mand har tænkt, men ikke kunnet skrive. En Kvinde, der laaner en Mands Idé og giver den ud for sin — det er Kvindens Originalitet i en Nød! Men hvad skal vi med det Jøderi i Literaturen? Jeg har aldrig været forelsket i en Jødinde. Ejheller kan jeg tro, at en ung Jødinde af god Familie bliver en ung Mands

Elskerinde. Er det Virkelighed eller er det Opdigtning? De har vel ikke i Sinde at koge Goldschmidts gamle Jødesuppe op paany, hvilken slet ikke eksisterer mere uden som *Scholent*, den eneste Slags Jødesuppe, der for mig har Eksistensberettigelse, fordi jeg lider den vel. — Men hvem er denne Dr. Frank, som forekommer i Slutningen? Skal det være et Billede af mig? De overvurderer ganske min Stilling herhjemme. Jeg er fuldkommen isoleret, har intet aandeligt Samkvem med nogen som f. Eks. i Berlin, hvor der dog var Mennesker, med hvem man kunde samtale. Naar jeg her færdes mellem Mennesker eller menneskeliggende Skabninger, er det kun for at hvile ud i tom Snak om Alt og Intet. Vil De se, hvad man her i Pressen skriver om mig? Jeg har just faaet tilsendt dette Eksemplar af Ringkøbing Avis — læs engang, hvad man mener om mig. Ja, De smiler, men Ringkøbing Avis er vor offentlige Mening. Jeg fik med samme Post Brev fra France — jeg drukner i Korrespondance — jo, jeg har det her paa mig, læs! Mit Publikum er Europa. Men Slutningen af Deres Bog synes mig svag, den løber som alle danske Floder ud i Sandet. Ja vist — alt i en Bog kan være tilfældigt, som Livet er det. Men bag Tilfældet ligger dog Anledninger, om ikke Aarsager. Og selve Slutningen paa Liv og Digt er et Punktum, der kan give Plads for

Gisning — et Spørgsmaalstegn i det mindste, men aldrig et Komma.«

Jeg fortalte ham, at min Bog oprindelig havde haft en anden Slutning, men at Forlaget havde forlangt den strøget som stridende mod Sædeligheden. Han bad mig ivrig fortælle, hvad jeg først havde skrevet. Jeg fortalte ham det og sagde, at jeg oprindelig, i Overensstemmelse med Slutningen, havde kaldt Bogen *Den røde Rose*.

»Skade, at De ikke beholdt den Slutning,« sagde han eftertænksomt. »Det var jo Bogens Idé og Parabel, der blev den berøvet. Jeg forstaar Dem rigtig, ikke sandt — De vilde antyde det centrale, *det erotiske Brændpunkt*, hvori Liv og Død straa-ler sammen. Den røde Rose — at De kunde nænne . . .«

Han havde rejst sig. Jeg rakte ham Haanden til Farvel. Han beholdt min Haand i sin, bøjede sit Ansigt en Kende ind under mit:

»De skriver om Dr. Frank, at hans Øjne er *troløse*. Er de troløse?«

»De er saa meget andet, som ogsaa staar der . . .«

Jeg følte et svagt Tryk af hans levende Haand. Saa sagde han: »Tak, fordi De saá herop. Gør Besøget om en anden Gang, naar De en Dag ikke har noget nyttigere at tage Dem for.«

Blandt de Hundreder af Billeder, der er op-
hobet i min Erindring fra de efterfølgende 20 Aar,
hvor jeg var kommet til at staa ham personlig nær,
tegner følgende to Indtryk sig særlig skarpt og ka-
rakteristisk for min Bevidsthed:

Det er en halv Snes Aar senere, omkring hans
70 Aar. Han var i Paris, hvorfra jeg nu og da hørte.
Han bad mig altid skrive, naar han var ude, »løst
og fast fra den forhadte By«, og jeg modtog til
Gengæld udførlig Beretning om hans Liv, der var
delt mellem Triumfer og Arbejde. Da faar jeg en
Dag Telegram om at være hos ham i hans Hjem
den følgende Aften til opgiven Tid. —

Da jeg om Aftenen kom ud paa Strandboule-
varden, lukkede han selv op. Hans Haandtryk var
flygtigt, som om han stod paa Trinbrættet, hastig
gik han foran mig ind i Stuen. Næppe havde jeg
lukket Døren, før han vendte sig om imod mig, og
med Hænderne højt oprakt som i Trusel mod de
højere Magter udstødte han uforstaaelige, gurg-
lende Lyde. Pludselig smed han sig i Skrivebords-
stolen, gravede Hænderne ind i den hvide Manke,
mens de underlig forgrædte Øjne stirrede vildt og
forpint op i den skærende 100-Lys Lampe over
Bordet. Saa kastede han sig forover med Hovedet
begravet i de korslagte Arme. Paa hans Ryg kunde
jeg se hans Smerte. Der var ganske stille. Ude fra
Sundet lød Sirenernes sælhundeøde Tuden . . .

Han rettede sig atter op, bad mig med en Haandbevægelse tage Plads. Og pludselig strømmede, som om Sluser var blevet aabnede, i Bølger af Lidenskab, Had og hævngherrig Smerte, Ordene over Stok og Sten fra hans vidtudkrængede Læber. I et fraadende Brus af Vildskab, Trusler, Jammer og Anklage, der rev og sled i hans Lemmer og i Lyn paa Lyn gennemflængede hans Ansigt, forstod jeg af løsrevne Brokker og Udbrud, *hvad* der var hændt. Dét, han aldrig havde troet kunde hænde *ham*, var sket — de Lidelser, der havde ramt andre i hans Alder og før kun fremkaldt hans Spot og Skadefryd, havde nu ramt ham selv. Han forbandede Mennesker, Venner, Livet, Alderdommens Lidenskaber, Kvindernes Skamløshed og Trosløshed, ønskede sig Døden, ønskede selv at hidføre den, saá ind i sin Fremtid som i en Ørken af Sand! — »Et Menneske har bedraget mig, Livet har forraadt mig, det sidste, jeg troede paa, er glippet, det er som jeg synker, synker i Sand .. Sand .. drukner! — Hør det selv, om De gider — jeg har det her i Kofferten — det er skrevet lige ned, som det er sket og følt, skrevet i Nætterne efter Vissheden, det vil lindre og pine mig paany — men De skal høre det. Skibbrudet fra Begyndelsen til Enden.«

Han rejste sig, gik hen og aabnede sin Koffert, rodede rundt for at finde, hvad han søgte. Gik saa

ilsomt, krumbøjet og knurrende som et Dyr paa Spring hen til Skrivebordet, lagde en rød, zinnoberrød fløjlsindbunden Bog, tyk som en Bibel, paa Bordet. »Min Dagbog fra Helvede,« sagde han saa, Tonefaldet var midt imellem det ophøjede og det latterlige.

Og saa læste han da dør under Lampens hidsige Lys, i Stuens koglende Stilhed, med Sideblink fra Bogen til mig ved de Passager, der rørte ved det aabne Saar, og som han dvælede i med en Blanding af Lidelse og Nydelse, *Tragedien*, der er saa gammel som Evigheden og saa evig ny som Skæbnen, naar den rammer — med en Gennemlevelsens Besættelse og med en Beherskelsens Kunst, som var han en furet Aktør, der i Nattens Ensomhed gennemgik en tragisk Rolle, der spillede ind i hans Væsen, medens han paa samme Tid spillede med deri . . .

Det var blevet sen Nat. Jeg sad et Stykke fra ham i Stuens Dunkelhed og stirrede paa ham, lamslaaet af de tusinde Indtryk, der væltede ind over mig, modstridende fyldende mig snart med Gru, snart med Medfølelse, Pine, ja Skamfuldhed. Pludselig, midt i en Passus, pueril, kynisk og pervers paa samme Tid, slaar han Bogen i med et Smæld, hugger Haanden Gang paa Gang ned i dens røde, hidsende Fløjl, iler med korte Skridt hen over Gulv

vet og kaster sig med et højt Raab paa Chaiselonguen i den mørkeste Krog af Stuen.

Jeg hørte hans voldsomme Hulken — et Barns, en Drengs ubeherskede Graad, naar Pubertetens Dæmon slider Hjertet ud af hans hemmelige Smerte. Nu og da skiftede han Stilling, sparkede i Lejet; saa Fjedrene sang. Lidt efter lidt blev han stille, laa sammenrullet, som om han sov. Jeg listede mig til at se paa mit Ur, Klokken var henad 3. Tiden gik, ikke en Lyd. Da springer han pludselig op fra Chaiselonguen, let som en Yngling trods de 70 Aar. Han gaar hen til en Reol, leder, finder en lille gammeldags, slidt Bog, gaar atter til Skrivebordet, blader ivrigt. Løfter saa Ansigtet og retter de forgrædte Øjne paa mig. Og med en Stemme, der ved Ordet »honte« staar som en Klinge, dirrende i Luften, lyder det fra hans Læber:

»Ah, morbleu! mêlez-vous Monsieur de vos
affaires.

C'est de sa trahison n'être que trop certain,
Que l'avoir, dans ma poche, écrite de sa main.
Oui, Madame, une lettre écrite pour Oronte
A produit à mes yeux ma disgrâce et sa *honte*:
Oronte, dont j'ai cru qu'elle fuyait les soins,
Et que de mes rivaux je redoutais le moins.« —

Og endelig tilslut dette Billede fra de sidste Aar af hans Liv:

Han havde en Aften bedt nogle faa Venner til sig. Efter Middagen samledes vi i hans Arbejdsrum. Han sad som altid ved Skrivebordet, vi andre spredt i Stuen. Samtalen gik livligt, han havde fortalt, at han med »et Tigerspring« var gaaet i Gang med et stort nyt Arbejde, og at Arbejdet skred. Jeg ser ham endnu sidde dér i det skarpe Lys med det elskelige Barnesmil og Kindernes klare, let rødme Lød. Pludselig aabner han Skrivebordsskuffen og haler med et hensynsløst Tag en Manuskriptbunke frem — de kendte Kvadrater paa gult Koncept:

»Jeg kunde have Lyst til at foredrage Dem et Stykke af den nye Pakke, jeg er i Færd med at skrive.« Og henvendt til mig siger han, idet hans alt andet end troløse Øjne glider varmende over mit Ansigt: »Noget af det er skrevet, om end ikke om Dem eller til Dem, saa dog for Dem.«

Han ordnede Papirerne, saá sig af gammel Vane omkring i den lille Skare, rømmede sig med Blikket mod Loftet og begyndte. Med smaa Mellemrum løftede han Øjnene fra Manuskriptet i hastige Blink for at fornemme Virkningen. Da han var naaet til Slutningen, gjorde han før de sidste Linjer en lille Kunstpause, idet han samtidig løftede Hovedet mod Loftet med et lille Kvæk. Saa sagde

han, uden at se i Manuskriptet, med Stemmens sælsomme Blanding af Fasthed og Blidhed — vendt mod mig, hvis Øjne hvilede i hans:

»For Cæsars Verdensrige, der opførtes af Materialiet fra talrige nedbrudte Smaastater, egnede Jøderne sig godt. De, som paa deres hjemlige Grund kæmpede og faldt som Martyrer for den mest begejstrede og mest fanatiske Nationalisme, forvandlede sig i Cæsars romerske Monarki til Apostle for Verdensborgeraand.« —

Der blev en kort og bevæget Stilhed. Saa sagde en af Kresen et Par Ord, hvis dulgte Varme han fornam og forstod. Munter og veloplagt rejste han sig saa og sagde:

»Ja, kære Venner, Klokken er nu over 12. Tag mig det ikke ilde op, at jeg siger Dem Godnat og Tak for Besøget. *Jeg maa til mit Arbejd.*«

II

Jeg har, blandt hundrede andre, valgt disse enkelte Billeder, der har fæstnet sig dybt og uudsletteligt i min Bevidsthed, prentede for Livet. Hver for sig synes de mig i korte Blink at give et Indkig og et Indtryk af hans Væsen, som det fra Ungdom til Alderdom formede sig — Mærkepunkter i Flugtlinjen, der viser hvor højt op og hvor dybt ned Kurverne gik, fra Ungdommens sejrssikre Tro gennem Manddommens Kampe og Nederlag, til Alderdommens Liv i Ensomhed og Arbejde. Men selv om han med Aarene følte, at Livet og Tiden — sammen med Menneskene — var løbet fra ham, og at det enkelte Menneskes Skæbne var det ligegyldigste af alt ligegyldigt — ét blev der dog tilbage, en evig sprudlende og uudtømmelig Kilde, dén dybe Livsdrift, hvorfra han hentede nyt Mod, ny Lyst, ny Ungdom: Arbejdskraften og Arbejdsglæden.

Søger jeg nu, af alle de spredte Indtryk, der gennem Kendskab til hans Værk og Kundskab om hans Personlighed har bundfældet sig i mit Sind, at uddrage den Krystal, der i fast Form rummer hans Væsens inderste Kærne, hvorfra Livet og Lyset udstraaler i tusinde Facetter, i Glanslys, i Halvlys og Tvelys — saa møder jeg den, ikke i hans Aand, der var et Konglomerat af forskelligartede Substanser, men i hans Natur, i *hans jødiske Sind og Instinkt*.

Det vil da — til Forstaaelse af denne hans raceprægede Personlighed og derigennem af hans personlige Væren og Væsen i Liv og Værk — først og fremmest være nødvendigt at søge klaret og klarlagt *de racebestemte Forudsætninger*, der betinger Forstaaelsen — Præmisserne, der begrunder den endelige Dom over hans Person og derigennem Bestemmelsen af hans Værk. —

Gaar man tilbunds i den jødiske Psyke, med Forbigaaelse af alle overfladiske og iøjnefaldende Krusninger, der lader Udenforstaaende eller Uforstaaende tro, at disse er Karaktertræk og ikke blot Trækninger i Masken — møder Blikket overalt *Nerve*. Jødefolkets urolige Eksistens, dets særlige Handicapning i Starten, dets utrygge Stilling blandt Omgivelserne, dets fremmedartede Racepræg, dets sociale og religiøse Paria eller Parasitmærke, dets nødtvungne Tilpasningsspil for gennem Beskyttel-

seslighed at udviske de sande Træk af Personlighed og Karakter — samtlige disse Forhold har gennem Aarhundreder udviklet en Overfølsomhed i Sansningens og Følingens Organer, og derigennem fremelsket et Sanseliv, nøgent og blottet for Verdens Vind og Vejr — og et Sjæleliv, skjult og blufærdig tilhyllet for Omverdenens Øjne.

Denne nervøse Indstilling til Tilværelsen, der efterhaanden er blevet Folkets »anden Natur«, ytrer sig dels som *Nervekraft*, drevet til det yderste af Ydeevne paa Grund af ydre og indre Hemning — dels som *Nervefølsomhed*, drevet til Sprængningspunktet paa Grund af Sindets Udsættelse gennem de skiftende Tider. To Typer er mærkbare og almenkendte paa Grund af Folkets Allestedsnærværelse i samtlige Jordens Egne. Den ene *Energien*, Kraftudløsningen: den herskende eller handlende Type, i dette Ords bogstavelige og figurlige Betydning — den anden *Inertien*, Kraftopsamlingen: den beherskede eller indkapslede Type, forskanset bag en Mur af orientalsk Fatalisme og bag en Skal af Flegma, ligelig sammensat af nøgtern Realitetssans og naiv Idealitet. Folkets utrygge Eksistens, der krævede alle Evner og Midler taget i Brug for Maalets Skyld: Opretholdelsen af Folkets Liv i Kraft af dets Forjættelse, udviklede en Energi, der altid stod paa *full speed*, og en sejj Inerti under Sammenstødet og Samlivet

med de Nationer, blandt hvilke de med de Taaltes Ret var henvist til at kæmpe for Livet. Energien blev paa Grund af aabenlyse og skjulte Undtagelseslove hærdet og differentieret — for at hævde sig i den ulige Konkurrence blev Farten sat paa højeste gear, et Væddeløb om Førstepladsen baade i Hurtighed og Dygtighed. Og da Mistro og Misundelse fulgte i Hælene paa Energien, uddybedes Inertien, indkapsledes som Taalmodighed, Udholdenhed og Smidighed, der afbødede Sammenstødene — snart camoufleret som Servilitet, snart demonstreret som Underdanighed, men altid underfarvet af Smilet, der skælvede mellem Frygt og Haan.

Saaledes var Forholdet udadtil. Indadtil bag Murenes Læ, hvadenten det var Ghettoens Mure eller Hjemmets Vægge, var det hjemløse Folks egentlige Hjemsted og Land. Her vogtede det sine overleverede Skatte, det religiøse Livs, Hjemlivets — det snævre og indsnævrede Samfundslivs Kultur. Her holdt Folket, Troessamfundet, Slægten til Huse, her levedes et frit, men skjult Liv, her udvikledes i myreagtig Flid, Vagtsomhed og Hemmelighedsfuldhed et intimt Særliv med Bibeholdelse af urgammelt Særpræg, et underjordisk Katakombeliv, hvis hemmelige Parole var Respekt og Disciplin — Respekt for Traditionen, Disciplin i Slægten — til Underbyggelse af dén hemmelige Stat i Sta-

ten, som altid har været og vil vedblive at være Jødefolkets ubrydelige og uigennembrydelige Befæstning. Herinde foregik ad dunkle Lønveje Opdragelsen til Livet og Livskampen udenfor Murene, herinde løftede Racen sit rene Ansigt, her hærdes dens Vaaben, her bødedes dens Saar, her underbyggedes dens Lære og Forjættelse. Og herinde løb de fineste Nervetraade sammen i det dybest skjulte, dybt under Slægt og Kaste — Traadene fra Folkets Livsnerve, der kun berørtes under fælles Nød og Skibbrud, men da meddelte sig i et pludseligt Stød, som om en Guddom stod ved Centret og lod sin Ordre gaa ad underjordiske Kabler i et kort Sekund mod Øst og Vest, mod Syd og Nord. Processen i Kiew og Dreyfussagen var i vor Tid et saadant Signal fra Centrum, der i et Nu vakte en Verdens Retsfølelse til Bevidsthed.

Indenfor disse Mure levede da Overleveringen: den religiøse Overlevering, der jo kun er Udslag af den nationale, og den nationale, der jo kun er Udslag af Slægtens. Herinde levede Kritiken og førte sin skjulte, men skaanselsløse Kamp mod Magten, herinde levede Revanchen. Ingen gold Kritik og ingen gejl Revanche. Men dén Kritik, der er *Domstolen*: Retfærdighedens Røst, der lønner med Hæder eller stempler med Foragt, lønner de Retsindige med Trofasthed til Døden og stempler de Fjendske med Hadets dybe Brændemærke. Og

dén Revanche, der søger at erobre en Plads i Solen, ikke for at udnytte Pladsen gennem Undertrykkelse og Vold, men for at aftvinge Respekt og for at haandhæve Retten til Frihed og Menneskelighed gennem fælles Respekt for Menneskeret og Menneskerettighed.

Af den skjulte Kritik overfor Omverdenen i dette skjulte Samfund opstod da naturnødvendigt, ad Udviklingsens Vej, Retfærdighedssansen og Sandhedsdriften, fostret og næret af fælles Skæbne og fælles Kendskab til Magtens Ret eller Urettens Magt. Under denne Kritik skabtes og skærpedes de Vaaben, som hentede deres Slagkraft og Smidighed fra skjulte Grundstoffer i Folkets Væsen: Selvopholdelsesdrift — Selvtugt — Træning af Tanken, grænsende til Sofisme — Skarphed i Sansningen, grænsende til Forslagenhed og List — Hastighed i Vendingen, udartende til Bondefangeri og Profitjageri. Klogskab udvikledes til Kløgt, der forudføjte de Muligheder som andre regnede for Usandsynligheder, Foretagsomhed udvikledes til Spil, Forretning til Spekulation. Og da »Spillet« ikke var et blot og bart Lykkespil i det Blaa, men planlagt gennem Oversigt og forudgættet som Løsning af en Gaade, hvis Hemmelighed laa i Kendskab til Efterspørgsel og Afsætning, Kundskab om Markedets Vaner og Luner, om Omsætningens og Sammensætningens tusindtallige Sammenspil af

Aladdin?
menneskelig Drift og Begær — blev Gevinsten ikke den Heldiges tilfældige Lykketræf eller den geniale Lediggængers Greb i Luften, men den Forudseendes og Forudfølendes Udnyttelse af den eneste Chance blandt de Tusinde. Dette Spil blev i sin Udartning til Sport, der ikke skyede Midlernes Omveje, Krogveje eller Blindveje, beregnet paa at føre andre paa Vildspor. Hensigten helligede her som paa andre Omraader Midlet. Og Hensigten var, bevidst eller ubevidst, at sikre sig Magten paa det Omraade, hvor Magt var mulig — for da i Ly af denne Magt at tilkæmpe eller tiltvinge sig Retten som jævnbyrdigt Folk mellem andre.

Thi dybt under List og Beregning, under Havesyge og Magtbrynde, luede en aldrig slukket Glød af *Idealisme*. Trods al Splittelse udadtil og indadtil var der i det jødiske Folk en fælles Stræben, en samlet Vilje til ved alle Midler og mest ved dem, der aftvang andre Respekt, at bryde Fangenskabets Mure af Fordom og Foragt og erobre sig en Plads i Solen. Midlerne var fra først af *Guld*, de bestaaende Magtssystemers Grundvold og Grundværdi — senere *de aandelige Magtværdier* i Videnskab, Kunst, Presse, Politik. Indenfor hver Familie i Stammen opdroges den opvoksende Slægt i Troen paa Jødedommens første og sidste Bud, det, som Goldschmidt i sine Livserindringer har formuleret saaledes: »Ved alle Lejligheder, hvor jeg skulde

kæmpe, er jeg gaaet til Kampen med instinktmæssig Fordring paa at blive Nr. 1.« Og denne Drift, der var og blev en Dyd af Nødvendighed, var inderst inde en *Selvopholdelsesdriftens Solidaritet*, affødt af Bevidstheden om, at et Minus for den Enkelte var et Minus for Folket og et Plus var et Plus for den fælles Stamme. Deraf skabtes da den skjulte jødiske »Fehmgericht«, en hemmelig og hemmelighedsfuld Kontrol og Revision i Følelsen af, at den Enkeltes Skændsel regnedes alle til Last, ligesom den Enkeltes Udmærkelse forgyldte alle med Genskæret af dens Solglans.

Gennem denne heftige og hidsige Kamp om Førstepladsen paa det verdslige og aandelige Forum skærpedes Jødefolkets medfødte Instinkter og blev under Vædekampen drevet ud i den yderste Tilspidsning: Herskesyge, grænsende til Brutaltet, Arrogance grænsende til Kværulans. Den overliveredede Jødedom var ikke fremmed for Grumhedens Træk. Bibelens Fortællinger — der som al anden Literatur er Kraftuddraget af et Folks Natur omsat i Aand, tilmed underbygget af Troen paa guddommelig Oprindelse og Udvælgelse — støttede Folkets lidenskabelige Fremdrift. Dets tusindaarige Skæbne af Forfølgelse, Undertrykkelse og Nedværdigelse kaldte paa de dyriske Drifter af Had og Hævn — der var Blod mellem dette Folk og alle andre, Shylock levede i Folkets Psyke af

vilde Drifter og raa Instinkter. Forbindelsen af medfødt Herskevilje og nedarvet Pariafølelse skabte Bastarden *Despoten*: Opkomlingen med det østerlandske Væsen af Pragt og Pral og med Forfængelighedens Ansigt af dæmonisk Uro. I enhver Jødedreng slumrer en lille Napoleon. Men Despotismen var ikke Grumhed alene — gennem Ghettoens Trældom var den forædlet af Lidelse og genopstod som revolutionær *Oprørsdrift*, fortættet og forskanset i det oprørte og oprørske Sind, der gennem Tiderne var blevet Folkets Natur. —

I Georg Brandes' Bog om Lassalle hedder det: »Vi staar her ved Racemærket i hans Sind, Grundformen for hans Temperament, ved den Egenskab hos ham, hvis Spire mest træffende betegnes ved det jødiske Ord *Chutspe*, der paa éngang er Aandsnærværelse, Frækhed, Dumdristighed, Uforskammethed og Uforfærdethed, og der let forstaas som den Yderlighed, til hvilken Frygtsomheden og den tvungne Eftergivenhed hos en et Par Aartusinder igennem forpint og undertrykt Race naturnødvendigt ved indbrydende Kultur slaar om.« Og videre hedder det: »Denne *Chutspe*, der hos almindelige Individuer af denne Race undertiden er saa modbydelig i Skikkelse af Paatrængenhed eller uberettiget Lyst til at trænge sig frem, undertiden saa morsom og snild som Uforbløffethed og Raad-

snarhed, var hos ham, i hvis Sjæl saa store Evner slumrede, kun det Element, hvoraf hans personlige Daadstrang udviklede sig, og hvis Farve hans Virksomhedsdrift bestandig beholdt. — En af Tysklands Digtere, der kun en enkelt Gang havde set Lassalle paa en Koncert, sagde til mig: Han saa ud som lutter Trods; men paa hans Pande laa en saadan Handlekraft, at det ikke vilde havde undret En, om han havde erobret sig en Trone. — Inderst inde altsaa en Handlekraft, der opsøgte Hindringer og overvandt Hindringer, og som underordnede sig alle de Midler til Sejr, der fandtes i hans Sind: Koldblodighed, Kamplyst, Ærgerrighed, Herskesyge, uovervindelig Aplomb i det afgørende Øjeblik.« — —

Jødefolkets Natur — tilbagetrængt og derfor tilspidset gennem Hemningen — forkyndte sig, omsat i Aand, som *Nerve*, Nervekraft og Nervefølsomhed, omsat i Drift som *Næse*, Handlekraft og Handelsfølsomhed. Maalet for aandelig og verdslig Virksomhed og Virketrang var overfladisk set det samme: Kamp om Førstepladsens *Magt* — men inderst inde var det en Kamp for *Ret* som Ideal og Idé. Da intet Hjemland stod bag Folkets Stræben, blev Kraften ikke sat ind paa Magt som imperialistisk Begreb, knyttet til Stat eller Kirke. Statens og Kirkens Liv var udenfor Maalet. Det jødiske Statsbegreb, som dukkede op i den

nyeste Tid, var og blev i første Række en Idé, uden Erobringslyster og Erobringsplaner — den jødiske Kirke har aldrig virket som »Mission«, har aldrig ifølge sit Væsen søgt at erhverve Proselyter, den var og er eksklusiv. Magten som det jødiske Folk stræbte at naa, var i tidligere Tider, da Folket var udelukket fra saa godt som al anden Virksomhed end Handel, *Pengemagten* — den, der i vor Tid under de store statslige Opgør med efterfølgende Bankerot har vist sig stærk nok til at overvinde alle andre Vaaben i Kampen om Herredømmet. Med Rothschilderne begyndte i den nyere Tid Folkets sociale Renæssance, naturlig indledet paa det eneste Omraade, hvor Jøderne havde haft Mulighed for at gaa i Lære, udvikle Evner og grundfæste Erfaringer. Efterhaanden som *Pengemagten* viste sig at være en Magt i *den Enkeltes* Haand, stærk nok til at vinde Herskernes Respekt og Massernes Beundring, blev den imperialistiske Napoleonstype saa at sige omdøbt gennem Jødefolkets Indsats, og *Pengemagten* blev Verdens sande Enevælde, dens Fyrster Eneherskere i det nye Samfunds Tronsale: Verdensmarkedets Børser i Berlin, Paris, London og New York. Mod disse Troner, hvis Herskere ikke var afhængige af Fødselsret og Nationalitet, men af Handlekraft og Handelsfølsomhed søgte de jødiske Napoleonider, født i smaa Kaar i Ghettoer eller ghettolignende Gyder i Rus-

lands og Polens Storstæder og Landsbyer. Og fra disse Navne, der prentedes med Guldskrift i Verdensbørsernes Annaler, fra dette jødiske Plutokrati, der, skønt eksklusivt som Kaste, vedblev at føle sig beslægtet i Tro og Race med Stammen, stod i Spidsen for de jødiske Menigheder og støttede disses Eksistens som Stat i Staten — fra disse forgyldte Navne med de gyldne Bidrag i klingende Mønt straaledede et Genskær af Guldets Magt og Ryets Glans udover de Lande, hvor Jøder havde fundet Opholdstilladelse eller Hjemstedsret, hvilket atter betød den hele civiliserede Verden. Den hemmelige *Mission*, den eneste *Mission*, der lever i Jødefolket, Selvopholdelsesdriftens og Solidaritetens *Mission*, fuldbyrdedes gennem denne Magtidé, skabt af en mytisk og mystisk »Aabenbaring«, uddybet gennem intim og intern Overlevering fra Ghetto, Synagoge og de lukkede Hjem. Og denne Magt var ikke som tidligere Tidens statslig indskrænket, men social forgrenet — ikke nationalt indsnævret, men internationalt udvidet, omspændende Verden. Napoleons Drøm om Verdensriget var vaagnet til Liv og Virkelighed gennem de jødiske Erobrere fra Frankfurt, Warschau, Wien og Berlin.

Denne Jødefolkets Emancipation paa det *verdslige* Omraade omkring Revolutionstiden og Napoleon fulgtes af en sideløbende Emancipation paa det

aandelige Omraade, indledet gennem Mendelssohns og Lessings Venskabsforbindelse, hvorefter »Nathan der Weise« fremstod, og fuldbyrdet gennem Menneskerettighedernes Erklæring af 1789. Den jødiske Aand, der siden Arabernes Herredømme i Spanien var blevet kuet og knægtet af Undtagelseslove og indespærret i tvungen Karantæne bag Ghettoens tilspigrede Porte, brød nu gennem Sluserne, og den i Aarhundreder tilbagestrængte Strøm af fortættet Kraft i Sind og Sans skyllede sine Bølger ud over Landene. Jødefolkets aandelige Liv, der i Ghettotiden havde samlet sig om Synagogen, Overleveringen og Talmudstudier og derved bevaret Ensidighedens Koncentrations- evne og Fordybelsens kritiske Sans, fandt paa den anden Side Vej til Udløsning og Frigørelse i det eksklusive Familieliv, indenfor hvis skjærmende Vægge Folkets funklende Munterhed fandt Spille- rum i indbyrdes Vædekamp af Lune, Ironi, Sarkasme og Satire, i Spil med Ord og Leg med Tan- ker, i Vid modnet gennem Erfaring og tilsløret af Nødvendighed, underforstaaet, dobbelttydigt, tve- tydigt og tveægget, med Ironi og Selvironi blandet i uadskillelig Forening. Dette Ghettoens aandelige Liv brød sig nu Vej til Livet og Lyset, og den friske Vind, der susede gennem de aabnede Porte, blandede Blomsterstøvet udefra og indefra i gensidig Befrugtning.

Men denne Jødefolkets Emancipation og Ekspansion paa det verdslige og aandelige Omraade fandt ikke uanfægtet sin Plads i Solen. Socialt spærredes Adgangen fra de højere Stænder af Bourgeois, Bureaukrati og Aristokrati — religiøst udnyttedes det af Kirken gennem Aarhundreder vedligeholdte Had til Opvigling af Masserne. Som til alle Tider og alle Vegne, før og siden, samledes ogsaa nu alle Stænder til et fælles Korstog. Jødeforfølgelserne tager deres Begyndelse, breder sig som en Brand over Landene — heftigst mod Øst, hvor Masserne var mindst oplyste og hvor det jødiske Proletariat var talrigst — i aftagende Grad mod Vest, Syd og Nord, hvor de jødiske Menigheder var i forsvindende Mindretal og kulturelt og økonomisk af høj Standard. De voldelige Forfølgelser, der med større og mindre Pauser holdt sig til Øst, tiltog i Ly af Brutalitetsens Suverænetet i Voldsomhed, indtil de op mod vor Tid udartede til de herostratisk berømte Pogromer i Rusland, Rumænien og Polen — Voldshandlinger, som de respektive Stater under de politiske og økonomiske Nødstilstande udnyttede for at aflede Stemningen fra de virkelig skyldige og vælte Skylden over paa den ubeskyttede og værgeløse Syndebuk. Mod Vest, hvor Jordbunden for voldelig Forfølgelse ikke var tilstrækkelig gunstig eller præpareret, tog Kirken Affære i Menneskelighedens Navn

og skabte, anført af Hofpræsten Støcker den »aandelige» Antisemitisme, der gennem uskrevne Undertagelseslove deklasserede det jødiske Samfund, afspærrede det i et socialt Ghetto, forsvarlig indkreset af Misundelse, Foragt, selskabelig Distance, national Mistænkeliggørelse og menneskelig »Minderwürdigkeit«.

Under denne aandelige Vold virkede den helige Alliance af Gud, Konge og Fædreland stærkere end tidligere Tidens politiske, religiøse og sociale Bandlysninger — mange svagt befæstede jødiske Sjæle, hvis Moral og Etos var en tynd Lege-ring over Magtbrynde og Havesyge, slog contra, overgav sig til Fjenden af Fejghed eller Opportunisme, og der opstod da Jødefolkets farligste Fjende, den jødiske Antisemitisme, Lejetropperne af Renegaternes skamløse Ravneflok. Det gamle Ord »Frænde er Frænde værst« fik en ny og uanet Betydning, og paa Trods af et andet gammelt Ord huggede nu den ene Ravn Øjet ud paa den anden. Overløberne var dels de svage, dels de fejge. De svage var at finde blandt det højere jødiske Bourgeois og Aristokrati, Plutokratiet, der af opportune Hensyn søgte at opnaa Beskyttelseslighed gennem Omvendelse til den autoriserede Tro og Omforandring eller Affarvning af det jødiske Slægtsnavn i vederhæftige, folkeligt og nationalt farvede Kulører. De fejge var at finde i Parve-

nuernes frække og luskende Horde, der købte sig Afbigt og Aflad gennem Forræderi og Angiveri, en international Karrikatur, der sjakrede og aagrede i Patriotisme og Nationalisme, paa samme Tid Fane og Trompet. Og midt imellem disse tvende Lag, de Svage og de Fejge, dannede der sig da efterhaanden en bred, tykflydende Strøm af Indifferente, der manglede Mod eller Lyst til at bryde med Stammen eller som — selvom Modet og Lysten var der — endnu bevarede en skjult Samhørighedssamvittighed i Sind og Aand med det Folk, hvortil de hørte. Denne Klasse af Indifferente, der saaledes udskilte sig, rekrutteredes navnlig af Købmandsstandens og Akademikernes indbyrdes beslægtede Familier, der hverken fornægtede eller bekræftede Broderskabet med Jøder eller Ikke-Jøder — en neutral og kosmopolitisk Mellemlasse, der indrettede sig en Eksistens midt imellem. Men denne utrygge Eksistens »paa Vippen« influerede ikke blot paa de Enkelte af Arten ved at udviske Slægtens Karaktertræk og Karakterens Adel — den skabte et mistænksomt og mistænkeligt Opportunitetslag i det jødiske Folk, der vel ikke svigtede aabenlyst ved Frafald og Forræderi, men som ved sin Neutralitet og Passivitet stiltiende gav sit Samtykke eller sin Støtte til Fjenden: den ydre, ikke-jødiske, og den indre, jødiske Antisemitisme.

Indtil endelig op imod vort Aarhundrede den

jødiske Bevægelse, skabt af Herzl og udformet af Zionismen, krystalliserede sig i en universel Renæssance af jødisk Natur og Aand. En Bevægelse, der hentede sin Kraft fra den Jødefolket iboende Idé af Aabenbaringens Mystik og Traditionens Realitet, og senere samlede sig, ikke under et religiøst, men under et nationalt Korstogstegn: Tilbage til Palæstina, Forjættelsernes Land under Landflygtigheden. Grebet med Ildhu af det jødiske Proletariat, mødt med Modstand, LigeGYldighed, ja med Mistænkeliggørelse og Latterliggørelse af det jødiske Bourgeois og Plutokrati og af den forbenede og reaktionære Ortodoksi, for hvem Troen og dens Udøvelse var ét med Jødedommen og i hvis Øjne enhver Idé udenfor Religionen ikke blot var fjendtlig, men farlig. Men den zionistiske Bevægelse, som man først søgte at snigløbe med Jødernes hidtil virksomste Vaaben i Livskampen — Smilet og Latteren — arbejdede sig fra Masserne ind i Folkets spredte Samfund, indtil Balfourerklæringen og Versaillestraktaten omskabte Bevægelsen fra Idé til Realitet. Den jødiske Samlingstanke, som man troede udsukt eller udtæret af tusindaarigt Fanegenskab og Vold, slog nu ud i lyse Luer over Landene, kastede sit Genskær af gammel Forjættelse og af den Blodforbundets Solidaritet, der omend nok saa svagt ulmede i ethvert jødisk Sind, udover Folkets spredte Skarer, saa Smilet gled bort og

Latteren forstummede, og en Bølge af aandelig og menneskelig Samhørighed fik det lunkne Blod til at blusse og den kolde Kløgt til at smelte. *Samling* var atter det aabenlyse eller skjulte Tegn. Splittel- sen og Assimilationen, der tidligere stod paa Dags- ordenen som Folkets eneste Redning i Landflygtig- heden, tabte Terræn. Efter 2000 Aars Forløb begyn- der Navnet Jøde atter at genvinde sin gamle Klang af Værd og Vægt. Langsomt svinder dets foragte- lige Smædelyd, langsomt genskabes dets Paritet mellem Folkene og dets Autoritet i Jødefolkets Øren. For første Gang i den historiske Tid har en *Idé*, baaret af Tro og Forjættelse, sejret ved egen indre Kraft uden Anvendelse af Vold og Magt.

Det er denne Jødefolkets bærende *Idé*, denne aldrig hvilende og aldrig besejrede Kraftkilde af Selvopholdelsens og Solidaritetens Blod og Mod i Folkets Natur, der har opretholdt dets Eksistens og bevaret det fra Udslettelse gennem Aarhundre- ders Forfølgelse, Fjendskab og Ydmygelse. Det er denne *Idé* — oprindeligt udgaaet fra en mytisk Aa- benbaring, som blev til Tro, senere udviklet og hærdet til en Solidaritetens Etos — der staalsat og smidiggjort i Aand gennem Udnyttelse og Udvik- ling af alle Sindets og Sansernes Evner har formet den jødiske Psyke af Nervekraft og Nervefølsom- hed i uadskillelig Forbindelse. Og det er endelig denne Jødefolkets *Idé*, der, omsat gennem Aand,

har sat sit Stempel paa de Nationers Liv og Aand, hvor det jødiske Folk har haft et — mere eller mindre betrygget — Hjemsted, og som har gjort en Indsats og øvet en Indflydelse, der, forholdsmæssig set, er af dybere Virkning og videre Udstrækning end nogen anden aandelig Paavirkning — Hellenismen, Renæssancen og Revolutionen iberegnet.

Da denne Jødefolkets Idé ikke oprindelig har haft nogen national Indstilling og i sin Realitet, igennem Zionismen, er uden religiøs eller imperialistisk Tendens, har Folkets Aand under den lange Undertrykkelse kunnet udvikle sig frit, uhæmmet af Propaganda og Program, sugende Næring af den internationale Jordbund, der blev dets Hjem. De aandelige Rørelser i Alverdens Lande, hvor Jøder fandt et midlertidigt eller varigt Domicil, opsugedes af den modtagelige jødiske Aand, befrugtende Folkets Væsen, befriende dets Tanke- og Følelsesliv, hærdende dets ukuelige Livsvilje og Livsdrift. Af de talløse, modsigende og modstridende Paavirkninger, der i Tidernes Løb optoges af dette inddæmmede og sydende Folkehav, krusede nogle kun Overfladen i flygtigt Skum, andre sænkede sig i Dybden og gik i skjulte Understrømme gennem dets Sind, ventende paa Forløsning for uhæmmet at kunne bryde ud over Verden. Af denne Aandens Inddæmning opstod der tvende Strømninger i den jødiske Psyke: En midtpunktsøgende Isolations-

trang, indkapslet af Tradition, og en midtpunkt-
flyende Ekspansionsdrift, sprængfyldt af Eksplo-
sionsstof. Aandens Verden blev under Hjemløsheden
Jødefolkets sande Hjemsted — Aandens Liv
dets eneste Fristed. Og det er denne gennem Aar-
tusinder opsparede aandelige Kapital, der vil op-
retholde det jødiske Folks Eksistens, forædle dets
Natur og grundfæste dets Ligeberettigelse mellem
de civiliserede Nationer gennem uoverskuelige
Aartusinder i Fremtiden.

Gennem Tradition og fornem Isolation er den
jødiske Aand fribaaren — gennem Ekspansion er
den frigjort. Den er *religiøst* frigjort — Folket har
aldrig gennem Vold eller Mission søgt at paatvinge
andre dets Lære, tværtimod har det som eksklusivt
Samfund udelukket Proselytmageri og Klapjagt
paa fremmed Revir. Jødefolkets Aand er *nationalt*
frigjort — det har aldrig ved de Magtmidler, der
stod til dets Raadighed eller gennem Propaganda
søgt at tvinge andre Nationer ind under dets In-
teressesfære. Jødefolkets Aand er *socialt* frigjort
— dets førende Mænd har altid kæmpet for men-
neskelig Frihed og Ret mod Undertrykkelse og Ud-
nyttelse. Den Aand, som det jødiske Folk gennem
Tiderne havde indsuget fra Nord, Syd, Øst og Vest,
gennemlyst af alle de nationale Ejendommeligheder
og gennemglødet af sin egen, var fra national

blevet universel. Menneskeheden var dens Omraade og Virkefelt.

Og da Friheden var det himmelske Lys, hvor-
efter det jødiske Folk forgæves havde spejdet i
Aarhundreder — Ligheden i Menneskeret dén Luft,
hvis Renhed Folket bag Ghettoens Mure havde
smægtet efter at indaande, og Broderskabet den
fælles Jord, det havde længtes efter at betræde og
opdyrke, blev Jødefolkets Liv under Emancipatio-
nen et Led i de undertrykte Klassers Kamp for en
menneskeværdig Eksistens. Først politisk og social,
Fundamentet for selve Eksistensen — dernæst aan-
delig og kunstnerisk til Udvikling af Frisind og
Fordomsfrihed gennem Forædling ved Hjælp af Vi-
denskabens og Kunstens befrugtende og berigende
Incitamenter. Politisk og socialt brød Lassalle og
Marx igennem, fulgt af andre førende Skikkelser i
saa godt som alle Europas Stater, videnskabelig
trængte den jødiske Aand frem paa Juraens og
Medicinens Omraade, kunstnerisk paa Journalisti-
kens, Kritikens og Teatrets. Selve Jødefolkets Saga
var et Drama, hvori hver Enkelt havde haft Lej-
lighed til at gennemspille alle Roller. *Tribunen*:
Parlamentet, Pressen, Katedret, Teatret blev Fol-
kets naturlige Kampplads, dramatisk indstillet og
udviklet som det var af Natur og Skæbne. *Agita-*
tionen blev dets førende Rolle, i Pagt som den var
med Folkets Nerve — *Kritiken* dets frygtede Vaa-

ben, i Pagt med Folkets Psyke af Syre og Salt. *Det radikale Instinkt*, der var Udslaget af den gennem Tiderne inddæmmede Ekspansionsdrift, udløstes nu af Ghettoen, og de befriede Strømme af autoritetsfri og traditionsløs *Viljekraft* brusede henover Nationalismens og Kasteegoismens befæstede Volde, ud mod det evig bølgende Hav af de værgeløse og undertrykte Klassers Proletariat — gennem Radikalisme, over Socialisme til Kommunisme, omslutende den hele betrængte og lidende Menneskehed. Og under Stormene og Sammenstødene for at skaffe Luft og sprede Lys i den Skyggetilværelse, som Folket havde delt med andre undertrykte Folk og Klasser, glemte det ikke at befæste sit Omdømme i Landene. Dreyfussagen, der blev rejst af Jødefolkets Fjender som et Brændemærke paa dets Natur, blev gennem den jødiske Solidaritet et Mindesmærke for dets Idé — dets Retsbevidsthed og Selvopholdelsesdrift. Det var ikke en jødisk Soldat, hvis Ære det gjaldt — det var selve Folkets Ære, dets dybe Etos af Ret og Pligt, Menneskeret og Troskabspligt overfor sig selv og det Land, der havde givet det jødiske Folk Hjemstedsret og nu søgte at frakende det Følelsen af Borgerpligt. —

Det radikale Instinkt i Jødefolkets Aand udsprang som al anden Aand af dybe Elementer i dets Natur. Folkets oprindelige Kraft, hvorom vi har Vidnesbyrd i dets Historie, dets Liv og Litera-

tur, navnlig det gamle Testamentes Mytesamling af Historie, Sædelære, Digtning og Drøm, var som al anden Natur udsprunget af *Landets* Natur, dets Jord, Hav, Bjerge, Lys og Luft, lokale Forhold og Omgivelser. Denne Folkets Natur blev omsat og forædlet i Aand af Lovenes faste Form, høje Etos og faste Moral, af det uadskillelige Forbund af guddommelig Aabenbaring og menneskelig Erfaring paa det politiske og sociale Omraade, en Slags guddommelig corpus juris, hvis lovgivende, dømmende, administrative og hygiejniske øverste Myn- dighed laa i Jehovas Haand. Da Landet, hvortil Folket naturlig var knyttet, gik tabt og Folket splittedes og spredtes for alle Vinde, koncentreredes dets Natur i Aand, baaret oppe af østerlandsk Fatalisme og messiansk Forjættelse. Folkets oprindelige Kraft af Krigsdrift og Herske- vilje blev, tvunget af Forholdene og Omstændig- hederne i Udlændigheden, krystalliseret Aands- kraft. Kampen for Eksistensen skærpede og til- spidsede de aandelige Evner, uduancerede dem i tusinde Facetter af Kløgt, Snilde, List, Snarraadig- hed, Sporsans og Forstillelse. *Spillet*, det drama- tiske Spil med Sjæl og Krop blev Folkets aandelige Fysiognomi vendt *ud mod Verden*: de spillende Træk, de spillende Gebærder, Konkurrencens og Reklamens Spil, Markedskonjunkturerne, Børs- spillet, Spekulationen. Men *indefter, mod den*

indre Verden af Samliv og Samhørighed, skiftede det aandelige Fysiognomi Natur, blev til et Spil af Lys og Mørke, Følelse og Tanke, Tungsind og Munterhed, Dobbeltspillet mellem det aabnbare og det skjulte eller underforstaaede, et Spil med Ord gennem dobbeltbundet Ironi eller dobbeltydig Selvironi, der udviklede sig til det særegne jødiske Lune. Og ind i dette stille Vand med den dybe Bund spillede atter Ilden fra de vulkanske Væld i det undertrykte Folkesind, Narresindets tveæggede Sværd og forgiftede Pil. Gløden i den jødiske Natur hærdedes i den jødiske Aands Kølighed og Klarhed, og Lidelsesernes Smerte gav Vaabnene Smidighed, Skarphed og Brod. Denne tvungne Opøvelse i Vaabenbrugen og det højt udviklede Mesterskab i Vaabenføringen avlede under Trykket og Faren fra Omverdenen og under den betingede Frihedsfølelse indenfor Ghettoens og Hjemmenes Mure en særegen forfinet Udtryksform, hvor det antydede, det uudsagte og halvkvædede indgik en hemmelighedsfuld Forbindelse — et aandeligt Frimureri, yderligere formummet i Ord og Talemaader af uoversættelig Art, beregnet paa Fornemmelsen mere end paa Forstaaelsen. Af dette Aandslivs særegne Eksklusivitet og Intimitet udviklede sig den jødiske *Chutspe* (Hrutspe), Dristigheden, der svinger mellem Mod og Frækhed, og den jødiske *Chain* (Hrèn).

den kunstnerisk følsomme Forening af Ynde og Yndest, svingende mellem Fortryllelse og Forførelse. Som Lassalle er den udprægede Type paa jødisk Chutspe, er Heine Typen paa den jødiske Chain — i sine kunstnerisk fineste Ydelser den mest særprægede Repræsentant for Forbindelsen af jødisk Chutspe og Chain. Som Chutspe kan karakteriseres ved *Handledriftens Brynde*, grænsende i lavere Form til Forslagenhed, i højere Form til *Viljens mandige Mod* — kan Chain karakteriseres ved *Aandens Ynde*, udtrykt i lavere Form som Vittighed og Slagfærdighed, i højere Form som *Fornemmelsens kvindelige Instinkt* af kunstnerisk Form, Finfølelse, Smag. Eksempler paa denne jødiske Chain findes herhjemme: i Digtningen hos Goldschmidt og Hertz, i Skuespilkunsten hos Fru Heiberg og Carl Wulff, i Journalistik hos Nansen og Koppel, i Vers- og Visekunst hos Louis Levy og Axel Henriques, i Musik hos Fini Henriques.

Saaledes udrustet stod da det jødiske Folk ved Indgangen til vor Tid: med Utaalmodighedens Drift og Taalmodets Evne til at vente, et Irritament og et Incitament, en Samklang af Agitation og Organisation, en Forening af Opportunisme og Fatalisme, Realitetssans og ideal Stræben, af Servilitet og Despoti, Ydmyghed og Arrogance, Energi og Inerti, Opdrift og Opkomlingsdrift, Hevngerrighed og Taknemmelighed, Handlekraft

og Følsomhed, Chutspe og Chain. Splittet over en Verden, indbyrdes splittet, og splittet i sit eget Sind. Med et Ansigt mod Verden og et andet mod Stammen, Slægten, Familien. Med det fødte Førerskabs Mærke af Ild og Blod, Trods og Mod, Ekspansionsdrift og Isolationstrang, af dramatisk Spil mellem Modsætninger — Ansigt og Maske, Maal og Midler, Herre og Træl i sit eget Sind. Med forførerisk Drift af sensuel Art i sin dæmonisk-urolige Natur, med universel traditionsløs og autoritetsfri Aand, med radikalt Instinkt for Frihed, Menneskeret og Menneskelighed, midt i Brydningsspillet af Lidenskabens Ild og Tankens Klarhed, af behersket Vilje og brændende Ildhu og med den jødiske Psykes fremmedartede Forening af Chutspe og Chain. Parat til at tage Del i Vædekampen om Førerskabet paa den internationale Tribune for Politik, Presse, Kritik, Teater — og dermed præge en nationalt indstillet Verden med det universelt prægede Incitament og Irritament af frigjort Natur, der er Aandslivets Syre og Salt.

Som Motto over Jødefolkets Liv indtil vor Tid kunde man sætte de kendte Linier af *Faust*:

»Geschrieben steht: Im Anfang war das *Wort*.«
Hier stock' ich schon! Wer hilft mir weiter fort?
Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen,
Ich muss es anders übersetzen,

Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.
Geschrieben steht: »Im Anfang war der *Sinn*.«
Bedenke wohl die erste Zeile,
Dass deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der *Sinn*, der alles wirkt und schafft?
Es sollte stehen: »Im Anfang war die *Kraft*.«
Doch auch indem ich Dieses niederschreibe,
Schon warnt mich was, dass ich dabei nicht
bleibe,
Mir hilft der Geist! Auf einmal seh' ich Rath
Und schreibe getrost: Im Anfang war die *That!*«

III

I det store og hele fulgte Danmark de bølgende Strømninger i Jødefolkets Liv ude i Europa. Da Forholdene herhjemme var mindre og Jødernes Antal et diminutivt Mindretal, sammenlignet med Lande som f. Eks. Rusland og Tyskland, var et egentlig Ghetto udelukket, men Folkets Liv og Lære var her som der omgærdet med politiske, sociale og selskabelige Undtagelseslove, der udelukkede Jøder fra de almindelige Menneskerettigheder og fra det almindelige borgerlige Samkvem.

Menneskerettighedernes Forkyndelse, Revolutionen og Napoleonstiden, der skød Breche i den kinesiske Mur, virkede ogsaa ind paa Jødernes Stilling herhjemme. Men den religiøse og sociale Moddrift skabte — omend i mindre Udstrækning — de samme Forfølgelser som overalt i Europa, indledet af den 3aarige »literære« Jødefejde med Digteren Thomas Thaarup som Anstifter, under Modstand af Baggesen, Chr. Bernstorff og Blicher,

og efterfulgt af den aktive Jødefejde i 1819. Kun talmæssig set var der Forskel paa Jødernes ydre Liv hjemme og ude — selve det indre Liv var af samme Art som alle Vegne, isoleret og skjult, det jødiske Samfund som overalt et overvejende Proletariat af Kræmmere og Sjakrere, isprængt enkelte Slægter af Bourgeois og Plutokrati. Den nulevende jødiske Overklasse i Danmark har, kun et Par Generationer tilbage, haft Forfædre af Proletariatet i Læderstrædes, Borgergades og Pilestrædes sure og stinkende Kvarterer.

Saaledes var Forholdene, da Georg Brandes fødtes d. 4. Februar 1842. —

Hans Slægt hørte til det jødiske Borgerskab, den jødiske Mellemlasse af Handelens virksomme og aandelig interesserede Stand. Hjemmet, som han selv har skildret i sit *Levned*, var jevnt velstillet uden at være velhavende, lige langt fra Proletariat og Plutokrati — Orden, Nøjsomhed og Hustugt var dets Væsen. Uden at være jødisk præget i Livsførelse, var det dog i *Livsfølelsen* af udpræget jødisk Natur, isoleret og eksklusivt. Faderen var uden dybere Racepræg, af den stilfærdige, redelige og lidet fremtrædende jødiske Type — jeg har i min Ungdom set ham, ilsomt og lidt duknakket glide langs Husmurene, præget af tidligere Tidens Hang til Udslettelse gennem Ubemærkethed. Moderen var af fastere Form og stærkere Farve,

koncentreret Sjælsstyrke og Viljekraft, fordomsfri og frisindet, med en kraftig udtrykt Selvfølelse, der omsluttede Hjemmet med Husbond og Børn som en Verden indenfor Verden. Georg Brandes tegner hendes Billede gennem disse beherskede og derfor dybt indtrængende Linjer:

»Efterhaanden gik det op for mig, at der ikke var Nogen, hvem det var vanskeligere at handle til Behag end Moder. Ingen var sparsommere med Bifald end hun, og al Følsomhed var hende en Gru. Hun traadte mig i Møde med den overlegne Forstand, rettede og opdrog mig gennem Satire. Tanterne kunde man imponere, aldrig hende. Den dybe Sky, hun havde for at røbe Følelser eller snakke om dem, den Kløgt, der boede bag hendes Pande, det gennemført kritiske, skarptskuende i hendes Anlæg, det spotske Lune, der var saa fremtrædende hos hende især i hendes Ungdom, gjorde, at jeg overfor hende havde en Fornemmelse, der virkede styrkende paa Karakteren, den, at hun ikke blot havde en Moders Hjerte for mig, men at et saare godt Hoveds to kloge og prøvende Øjne saa ned paa mig. Rationel, som hun helt igennem var, mødte hun mine sværmeriske Tilbøjeligheder, de religiøse som de filosofiske, med urokkelig Fornuft, og fristedes jeg undertiden af ringere Menneskers Overvurdering af mine Evner til selv at overvurdere dem, var det hende, som med ubøjelig Fasthed gjorde Overbevisningen om mit Væsens Begrænsning gæld-

dende. Intet af, hvad der var svagt i mig, trives i min Moders Nærhed.«

Et uvildigt og udenforstaaende Vidne, Edmund Gosse, giver fra sit Besøg i Familien Brandes' Sommerhjem — efter flygtigt at have skitseret Faderens beskedne, ængstelig-forsigtige Fremtoning — følgende Skildring af Moderens Personlighed:

»Jeg havde ikke talt tre Ord med Husets Frue, før jeg saa den hebraiske Sjæls Glød inde i Mørket under de tunge hvide Øjenlaag. Fru Brandes var en uforsonlig Modstander af alle konservative Institutioner, bittert stemt overfor Kongehuset, skarpt antiklerikal, politisk en rød Republikaner og udtalte sig med aaben Ringeagt og Mistro om hele Danmarks offentlige Verden. Hun sagde ikke meget, udtalte ikke tit sin Mening, men tronede mellem os i bibelsk Majestæt som en Jael eller Deborah.«

Langt op i Manddommen, omkring de 50 Aar, omtaler Georg Brandes sine Forældre og karakteriserer dem da igennem disse ærbødige, blufærdige Ord:

»Jeg skylder dem, i min Opvækst at have haft et virkeligt Hjem, hvad poetisk kaldes en Arne. Arnen er jo ikke Stene, men Hjerter. Og jeg følte det, midt i adskillig Modgang og under smerteligt Tab, som en Lykke at have faaet Lov til at beholde mine Forældre. Alt paa Jorden er jo saa usikkert, og har man noget Godt, lever

man i stadig Angst for at miste det. Trods al Uro, jeg havde følt for at miste dem, havde jeg dem endnu i Behold, og skønt det ikke var deres Fortjeneste, var jeg dem taknemmelig derfor.

Næsten alle andre Forhold stiftedes jo fra først af ved en Tilfældighed og fastholdtes i Reglen ved en Beslutning. Forholdet mellem Forældre og Børn var nødvendigt, fordi det var det naturligeste Forhold og det dybeste. Vel sagde nogle, at vore Forældre og Opdragere er vore naturlige Fjender. Men dette havde ikke været Tilfældet her. Naar jeg saa tilbage over de mange Aar, saa jeg i min Barndom Beskyttelsen, det daglige Brød og den daglige Pleje, i min Ungdom Omsorgen, Hjælpen, Forstaaelsen, Overbærenheden, i min Manddomsalder det Bolværk mod Oversvømmelsen af Sorger og Genvordigheder, som jeg havde haft i dette Menneskepar.

Fra først af havde jeg været husvild uden dem, de havde dengang været mig det rent ud Uundværlige. Saa blev de mig det ikke Svigtende, det ubetinget Paalidelige. Tilsidst var de blevne det Uerstattelige, derfor Uvurderlige, min Moder især det stadige Tilhold og den bedste Trøst.«

I dette Hjem fødtes da to Brødre, begge særprægede og paa forunderlig Vis udprægede Typer

af den jødiske Psyke — belysende hinanden gennem deres Væsens Modsætning og gennem Lighed og Ulighed i Midler og Maal.

Fælles for Brødrene Georg og Edvard Brandes er den jødiske Nerve, den Racecentral, hvorfra deres lidenskabelige Natur og radikale Aand har sit Udspring. Af denne deres medfødte Natur og Aand udgik *Nervekraften*, den fortættede Vilje af Handledrift og Ærgerrighed, der søgte mod Toppen, Førstepladsen i Skolen og Livet. Af denne Natur og Aand udgik endvidere *Nervefølsomheden*, den jødiske flair eller »Næse«, Forudfølingen, Instinktets Fornemmelse af det spirende og gryende i Tidens Strømninger, politisk, religiøst, socialt, kunstnerisk. Fælles for dem begge er endvidere det radikalt-agitatoriske Element, Oprør mod det Bestaaende, Kamp mod Tradition og Autoritet, Omvurdering af Værdierne. Fælles er det sensuelle Element, Følingens Sans og Sansernes Spil paa Temperamentets Strenge. Fælles endelig det dramatiske Element, Sansen for Tribunen — hos Edvard Brandes Teatret og Parlamentet, hos Georg Brandes Katedrets og Talerstolens inciterende og inspirerende Arena.

Alt dette er Raceejendommeligheder, Slægts-træk indenfor den jødiske Psyke. De forskellige artede Udtryk, som denne giver sig gennem de forskellige Typer indenfor Racen eller Slægten, af-

hænger af den særegne Individualitet og Intellect indenfor Typerne af den fælles Psyke. —

Til Belysning af Georg Brandes' særprægede Type og Personlighed vil det være formaalstjenligt at jævnstille og modstille Broderens ligesaa særprægede Type og Personlighed, for derigennem at skabe den Baggrund, mod hvilken Billedet af Georg Brandes sikrest og skarpest udhæves: i Linjeføring, i Karakterens og Personlighedens Omrids og Omfang — Lys mod Skygge. Samlet staar deres Virken og Stræben, deres Liv og Værk for Bevidstheden — sammenkoblet ved Afstamning, ved Navn, ved Gerning og Optræden — visende Tidens Ansigt som et Janushoved i »Brandesianismen«s Tegn. —

Det ene Ansigt, *Edvard Brandes'*, bortvendt, indadvendt.

Georg Brandes har i sit Essay om Broderen karakteriseret dennes særegne Fysiognomi gennem disse Træk:

»Den Kres af noget ældre Personligheder, han i sin Opvækst nærmest og stadigst kom i Berøring med, og der optog ham uden at tænke paa at assimilere ham, bidrog ved Modsætningen mellem deres og hans Væsen, der efterhaanden blev ham klar, til at udvikle hans Egenheder indtil Ensighed. — Med aabne, lidet bevidste og forholdsvis lettroende Naturer for Øje blev han

tidlig bevidst, sluttet, mistroisk, ofte tilbøjelig til at tro det Værste.«

Og videre hedder det:

»Han var nøgtern, var det i bogstavelig som i overført Forstand . . . troede ligesaa lidt paa Rusens Indgivelse som paa Inspirationens Hemmeligheder.«

Indtil han sammenfatter de spredte Træk i denne samlende Karakteristik:

»De mange Smaatræk, vi har givet, samler sig i Billedet af en kritisk-nervøs Natur, halvt æstetisk, halvt praktisk og mere kunstnerisk end digterisk anlagt, fornemt-magelig uden Flegma, frugtbar uden Frødighed, angribende uden Forfængelighed, en Aand med et Virkeligheds-Hang til at se tværs igennem Vrøvlet og splitte det, med levende politisk Sans for Nødvendigheden af Parti-Tagen og Parti-Sammenhold, med en Urostifters Drift til at sætte Ild paa, snart hist, snart her, men med døde Punkter i sin Stræben, med jævnlige indtrædende Trang til Stilleliv, udenfor det Hele i Samkvem med Bøger, Musik og Kunst og nogle Udvalgte, kort sagt, for at anvende et Udtryk, han selv har brugt om en Kunstner, »ingen Stjerne, men et Lys«, og intet Lys med rolig ensartet Flamme, men brændende som et Blinkfyrtårn, der i regelmæssigt tilbagevendende Tidsrum synes slukket og saa paany skinner klart.« —

I sit bevægede og begejstrede Ungdomsessay om Michael Wiehe, et Arbejde, der i sin fulde kunstneriske Hengivelse tegner et Dobbeltbillede af den Skildrede og den Skildrendes Psyke, skriver Edvard Brandes:

»Hvorfra skriver sig Forlegenhed? Hyppigst er den vel en Form af Forfængelighed. Den Forlegne er ikke fornøjet med det Indtryk, han gør eller tror at gøre paa sine Omgivelser; han bestræber sig for at tage sig bedre ud, men han er ikke sikker paa, at det lykkes, og saa føler han den Lammelse i Væsen og Holdning, der viser sig som Kejtethed. Den af Forfængelighed Forlegne paatager sig i Almindelighed en uforskammet og ironisk Mine, som er saare let at gennemskue.

Men Forlegenhed kan ogsaa have sin Grund i tidlig Underkuelse, i Beskedenhed og Underkenden af sit Værd. Møder en saadan Undselig liden Medgang i Verden, tror han at læse ringe Forstaaelse og Sympati ud af sine Nærmestes Øjne — og noget saadant fandt Sted med Wiehe — mener han, at Lærere og Kammerater snarere spottede ham end agtede ham — og Wiehes første Teateraar var jo rige paa alskens Ydmygelser — saa stiger Undseligheden og gaar ligesom over i Blodet. Michael Wiehe gik omkring som en ulykkelig ung Fyr, der ikke forstod sig paa og aldrig lærte at leve lystig med de andre Skuespillere paa Knejerne, hvor god en Kammerat han ellers var, og som fortvivlede ved de

diminutive Roller, han spillede. Enhver Forlegen véd, at der intet pinagtigere gives end at skulle komme ind i en Selskabssal og hilse paa de Tilstedeværende, hvis Øjne et Sekund alle hvile paa En, og som skænke En Opmærksomhed uden at vise En Interesse. At være noget ved sin blotte Optræden — det er det Forfærdelige. Hvad tror man, at Wiehe maatte føle, naar han bragte et Brev som Tjener eller havde en halv Replik som »Første Kavalere«? Frygten for at være kejtet gjorde ham endnu mere ufri. Han maatte have en Rolle, der gjaldt noget, hvor han kunde faa Tid til at bringe sig i Ro, for at vise, hvad han duede til.«

Denne Forlegenhedens eller Forsagthedens Psykologi uddyber Edvard Brandes yderligere i det andet Arbejde, hvori han har aabnet sit tilknappe Sind i Erindringen om Ungdomsvenskabet's sværmeriske Hengivelse: Forordet til I. P. Jacobsens Breve. Det hedder her:

»Den, der lever i Drømme, den, der fra et tarveligt Provinshjem kommer til en Hovedstad, hvor Kaféen er hans naturlige Tilflugtssted, bliver let undselig og kejtet. Opdragelse og gode Vilkaar har ikke givet ham den Sikkerhed, som Selskabelighed selv i smaa Former forlanger. At komme ind i en Stue hos Fremmede, at omgaas unge, muntre og forvante Damer, at føre sig uden Tanke paa sin egen Person, dens Fortrin eller Ufuldkommenheder — det synes

langt vanskeligere, farligere og attraaværdigere end at indtage en By eller skrive et udødeligt Digterværk.«

Og efter en Digression til andre Egne vender han tilbage til det springende Punkt, hvorom hans Tanke stadig kreser:

»*Lidt forsagt* — nej, meget, meget. Han sad tavs selv i Vennelag — kun paa to Mands Haand strøges Forlegenheden af ham. Var der flere til Stede, kunde han sidde en hel Aften og trods alt muligt Drilleri ikke oplade sin Mund. Og udenfor Kresen af hans daværende Kammerater vovede han sig i Begyndelsen slet ikke. — Han følte sig saa dødelig forlegen: da en Ven af ham en Dag skulde træffe en fælles Bekendt og i den Anledning havde søgt denne hos hans gifte Søster og saa spist Frokost med Familien, beundrede Jacobsen uhyre den Uforsagthed, som Vennen derved havde lagt for Dagen. »Gik du virkelig derop og lige ind i Stuen og spiste med de Fremmede, som du næsten ikke kendte?« Vennen, der hellerikke var nogen Tordenskjold i en Selskabssal, blev helt stolt over denne Beundring.«

I disse skjulte Selvbekendelsers Blanding af tragisk Samfølelse, tragikomisk Ironi og komisk Selvironi ligger i Kim, under Dække, det Væsen af tilbagestrængt eller hæmmet Natur, der var Edvard Brandes'. Mindelser om det jødiske Ghettoliv lever endnu i det jødiske Sind, et Slags Sjælens

Ghetto, skjult bag Beherskelsens Forskansning. Den jødiske *Nerve*, som under Aarhundreders Tryk havde indkapslet sig som Nervøsitet i Slæg- tens Natur, udløste sig, da Trykket var hævet, i overvejende Grad som Nervekraft af hidset og hektisk Art hos Georg Brandes og som Nervefølsomhed af hemmet og hemmelig Art hos Edvard Brandes. Som Georg Brandes siger i sit fornævnte Essay om Broderen: »Legemligt bestemtes hans Aandslivs Beskaffenhed ved Arten af hans Nervøsitet; den medførte stødvis Stræben, fornyet Tagen fat, og ligesaa regelmæssig tilbagevendende Træthed, Opgiven, Mistvivl om Udfaldet, Ligegyldighed for Udfaldet.« Nervalivets medfødte Uro, der var fælles for dem begge, slog ind som Hang til Isolation hos Edvard Brandes og slog ud som Drift til Ekspansion hos Georg Brandes. Men da ogsaa den jødiske Napoleonisme, Viljen til Førstepladsen, var fælles for dem begge, kæmpede i Edvard Brandes' Sind Modstriden mellem Isolations- trang og Ærgerrighed om Overmagten. Og han fandt da den befæstede Stilling, der kunde holde disse hans Væsensmodsatninger i Skak, i Lige- vægtpunktet midt imellem: *den sikre Dækstilling bag Fronten*. Hans nervøse Forlegenhed og Forsagthed omsattes i tilsyneladende Flegma af Ironi og Selvironi, der bøder paa Saarene og afbøder Slagene. Hans indebrændte Ærgerrighed, der glødede

efter Førstepladsen, vovede sig ikke ud i Ildlinjen, hvor Førerne kæmper, men dækkede sig bag disse — literært Broderen, politisk og journalistisk Hørrup. Ansvarret, som er den fødte Førers Kraft af Blod og Mod, havde han ikke »Nerve« til at bære. Men Magten og Æren kunde han dele og forvalte som dén Souschef, der i Generalstabens Hovedkvarter lægger Slagplanen, udsteder Communiquéerne, fordeler Udmærkelserne og Forfremmelserne, forestaar Forvaltningen og fornyer Ammunitionen. Godt dækket bag de ansvarlige Generaler, godt pansret med en egen haard, kuldslaaet Lidenskab fandt han da sit rette Felt, *Førerstillingen i det skjulte*, og vandt derigennem det Ry, der ikke erhverves i aaben Kamp, men skabes af den skjulte Magts mørkladne og hemmelighedsfulde Glorie. Først som *Forargeren*, omstraalet af Koteriets Helteglans og af Martyriets Helgenglorie. Dernæst som den *Bedsthadede*, kronet af Vennernes Beundring og kranset af Fjendernes Afsky. Endelig som den *Frygtede*, i hvis Haand Traadene løb sammen, og under hvis uansvarlige Despoti den literære og politiske Magt beroede.

Men da hans Magt var af selvisk Natur, uden den ideale Stræben, der hæver Magten udover og opover Despotiet, vendte den Uret, der følger i Magtens Spor, sig lidt efter lidt mod ham selv. Som Souschef ved Bladet *Politiken* havde

han hersket enevældig i en Snes Aar — som Chef maatte han fratræde et Par Aar efter sin Op- højelse. Som Souschef for det radikale Parti med Hørup som Fører havde han som den fødte Organi- sator opretholdt Disciplinen bag Fronten med Hø- rup som Imperator paa Skansen — da Hørup faldt fra, traadte andre til som Førere, medens han selv forsattes til Reserven som »Ordfører« for det lille radikale Regiment i Landstinget. Som Souschef under Ministeriet Zahle havde han med den »dili- gentia quam in suis rebus«, der tidlig gjorde ham til en fri og uafhængig Mand i sin private Højfinans, varetaget Statens Finanser og Partiets disciplinære Interesser — efter Ministeriets Fald søgte han at undergrave Partiets Autoritet, godt dækket bag sin egen. Indtil han mod Slutningen af sit Livsløb vendte tilbage til sin oprindelige Natur, den lærde Indesidders, skyende Offentligheden, skærmet af Privatlivets Fred, jevnt og sindigt kauserende om den Fortid i Politik, Teater og Literatur, hvis sidste »Store« han nu var, efter at alle de Største var fal- det paa Skansen. Som et Offer for Nemesis, men med Tragediens forsonende Glorie om sit Hoved — hengivende sig til det sidste til sit Livs eneste, men ulykkelige Kærlighed: Teatret.

Thi det var — som altid — Kærligheden, Hen- givelsen, der vil give hans Eftermæle Tilgivelse for de Forsyndelser, hvorpaa hans Liv var saa rigt.

Teatret var *Tribunen*, hvor han i sin Ungdom havde drømt om at udløse sit hemmede og hemmelighedsfyldte Sind. Teatret var *Tribunen*, hvor han — da Skuespillerdrømmene bristede — drømte om at vinde dramatiske Sejre. Teatret var *Tribunen*, hvis Liv og Drøm han senere bedømte, set fra Kritikens Tilskuerplads. Paa Teaterkritikens isolerede Tribune følte han sig som »Spectator« frigjort for sin Naturs Hemning, følte sig frigjort for sin Aands Hemning gennem Sammenstilling med Broderens — thi paa dette Felt var han afgjort og uindskrænket Førstemand. Her følte han sig af sin friske Lyst og førende Evne frigjort for Souschefens Hemning af Disciplin og Taktik, idet Teatret i Modsætning til Politik og Presse og den dermed forbundne Literatur var hævet op over »Højre« og »Venstre« — selv om ogsaa her som i hans øvrige Liv og Virke privat og personligt Venskab og Fjendskab naturnødvendigt spillede ind. —

Alle disse enkelte Træk til Belysning af Edvard Brandes' Fysiognomi samler sig da i Billedet af en Personlighed, der ikke er »født«. En Art Altmuligmand i stort Format: Videnskabsmand, Politiker, Journalist, Dramatiker og Dramaturg — et Menneske, hvis Liv og Virke mere bestemmes af Vilje til Førstepladsen end af Evne dertil. Hvis Indsats som Følge deraf ikke er baaret oppe af uselvvisk Stræben i en højere Idé's Tjeneste — »det er ogsaa paa-

faldende, hvor sjældent man i hans Skrifter møder en almindelig Idé«, som Georg Brandes siger i sit Essay — men hidset frem af en hæmmet Naturs lidenskabelige Magtdrift og Magtbegær. Sikrest kunde man maaske karakterisere ham som *Bagmændenes fødte Førstemand* — altsaa forsaavidt »født« og forsaavidt Førstemand, men uden den fødte Førers Førstefødselsret af Vilje og Evne. Bag Føreren, bag Ansvarret, bag Skansen, bag en Maske af opportun Indolens og Indifferens er hans Plads. En Førstemand, ikke i Offensiven, men i Defensiven, der altid forstaar at trække sig tilbage i sig selv i god Orden. Først bag Broderen, dernæst bag Hørup, saa bag Bladet, bag Partiet, bag Ministerchefen — man kunde med et Paradoks kalde ham Forgrundsfiguren i Baggrunden. Dækstillingen var en naturnødvendig Følge af hans Naturs Begrænsning. Hemmet af nervøs Depression, der afbleger »den friske Lød af fast Beslutsomhed«, ufri af Væsen og derfor reserveret, formummet af Udtryk, med Blikkets kolde Glød skummelt forskende bag Masken. Med grundfæstet Tro paa Midlernes og Hensigtens Hellighed, men uden dybere Tro paa Maalet, fordi ingen Stjerne lyste over hans Hoved som ophøjet Idé, og ingen Glød brændte i hans Sjæl som uudslukkelig Stræben. Uden uselvsk Sans for Rettens Magt, hvis den ikke tillige indebar Magtens Ret. Uden oprindelige Føreregenskaber

som Mod, Blod, Ansvar — men med værdifulde secundære Egenskaber som Disciplin, Partitroskab, taktisk og polemisk Forskanskingskunst. En sikker Soldat i Partiets Tjeneste — saalænge Partiet fulgte hans hemmelige Ordre. En klog Politiker, baade i Ordets bogstavelige og figurlige Betydning, men uden Storhedens »largesse« af Storsind og Højsind. Derfor gik der »Politik« i Alt, hvad han rørte ved, selv i Venskab og Kunst, derfor blev Livet »bag Kulisserne« hans Verden — Intrigernes, Klikernes, Konspirationernes og Makinationernes skjulte Teater i Modsætning til det livsfarlige Spil for aaben Scene. I Baggrunden var hans Tribune — dér spillede han de Helteroller, som han i sin Ungdom havde drømt om at spille under Bifaldsbruset for aabent Tæppe.

Men selvom han ikke i Livet vandt det umiddelbare Bifald, hvorom hans ærgerrige Sjæl i sin hemmelige Lidenskabelighed havde drømt, aftvang han sig dog kvalificeret *Respekt*, først hos sine Tilhængere, sidst men ikke mindst — modsigende og modstridende som hans Natur og Personlighed var det — hos sine Modstandere. Denne Respekt bundede i Beundring for hans sejge og utrættelige Arbejdsenergi af Læse-, Lære- og Virkelyst. Og ind i denne Respekt for selve Arbejdet og dets Kvantitet blandede der sig en særegen Tiltrækningsmagt af baade fængslende og skræmmende Art, der bunde

dede i hans Væsens skjulte Kvaliteter af Solidaritet og Diplomati, af Disciplin og Opportunisme, af Veghed og Grumhed. Der findes Kunstnere i *indre* Forvandlingskunst, som gennem det Væld af Modsigelser og Modsætninger, der bølger i deres Indre, *virker* forskelligt i hvert Værk eller hver Rolle: de er én i alle og alle i én. Der findes Kunstnere i *ydre* Forvandlingskunst, som *illuderer* gennem Masken, der dækker deres eget Ansigt: de er alle — og aldrig én. Rudimenter af begge disse kunstneriske Drifter eller Instinkter laa — som de »ufuldbaarne Digte«, hvorom Jatgeir taler — skjult i Edvard Brandes' Natur. Saa frastødende hans Mimik og Teknik kunde virke paa dén, han vilde til Livs — saa indtagende kunde de virke paa den, han vilde vinde.

Og han *vilde* vinde. Hvor meget han end forargede, maatte og vilde forarge, fordi Forargelsen var den Drift, der banede ham Vej til Tribunen og Tribunens Sejre, snart i Heltens, snart i Martyrens Rolle — saa tørstede dog hans tilbageholdne og paaholdne Sind efter Kærlighed, omend ikke saa meget efter at give som efter at modtage. Men da Magten var hans »Idé«, og hans Vaaben Forargelsens og Latterliggørelsens, faldt Vaabnene ud af hans Haand, da Magten slap ham af Hænde — og han stod tomhændet, forladt af »Vennerne« og forhadet af Fjenderne. Han, der var saa klog og for-

udseende — en »Pande«, som Erik Henrichsen kaldte ham i *Mændene fra Forfatningskampen* — vidste ikke, at Forargelsens og Latterliggørelsens Vaaben er et tveægget Sværd, der kan vende sig mod En selv. Det Vaaben, man selv med Forkærlighed bruger, er hyppigt dét, man hemmelig frygter. Dog saa klog viste han sig — ogsaa af Skade — at han, da Magten og Æren og Riget ikke længer var hans, trak sig ind i sin Hule, vel vidende, at Martyriets Krone kan klæde Helten, der falder paa Skansen, men ikke altid den Hersker, der maa afgive sin Kaarde og drage i ufrivillig Landflygtighed. Da han i sin Tid udtraadte af Folketinget og fratraadte *Politikens* Redaktion, skjulte han sig i Ensomheden og indhyllede sig i Tausheden — den Taushed, hvormed han saa ofte i sin Enevælde havde søgt at tie sine Modstandere ihjel. Han var ikke den Mand, der i sin Ensomhed og Forladthed kunde kæmpe med aabent Visir for en blot og bar Idé — thi han havde ingen. Han var heller ikke den Mand, der i Ensomheden kunde kæmpe for en Realitet — thi han var ikke af dem, der er stærkest, naar de staar ene. Den eneste Realitet, han anerkendte, var Magten og dens Følgesvend Frygten — og Magten og Frygten var ikke længer samlet i hans Haand. Han indkapslede sig da i sin jødiske Sjæl af Isolation og indbidt Desperation og fandt — sikkert ikke tilfældig — til kunstnerisk Udløs-

ning af sin Hævn, sit Had og sin Menneskeforagt en Skikkelse, der stod ham nær i Aand og Natur. Som Georg Brandes i *sin* Landflygtighed valgte sig de tvende jødiske Skikkelser, der dækkede hans egen: Lassalle og Disraëli — overensstemmende med sin Natur, med Front mod Fjenden, i Offensiven, aggressiv, agitatorisk og dramatisk — saaledes valgte Edvard Brandes sig som »Dæksmand« en mystisk og mytisk Sagnskikkelse af den jødiske Literatur, Profeten *Jessaja*, en Klager og en Anklager, i Defensiven, forfulgt, forurettet, med Spor af Martyrium og Stænk af Kværulans. Medens Broderen, aaben og dristig, valgte Skikkelser, hvor Sammenligning laa lige for Næsen, og valgte dem bevidst for Sammenstillingens Skyld, uden Hensyn til om Sammenstillingen vilde friste Latteren og Latterliggørelsen — valgte Edvard Brandes, forsigtig og fordækt, men sikkert med ligesaa velberaad Hu, en fjern mytisk Figur, i hvis taagede Tungetale han kunde udløse sin isolerede Desperation uden at kunne befrygte Skadefryden og Latterliggørelsens hujende Kaskader.

Dog — efter at denne Udløsning er sket og intet Ekko har bragt Bud om Resonans eller Reagens — har han sikkert endnu dybere følt Tomheden og Tausheden om sig selv og sit Navn. Isolationen var vel hans Natur, men kun som Skærnbræt for hans Nerver — Tomheden og Tausheden pinte ham i

ligesaa høj Grad som Latterliggørelsen skræmmede ham. Og da Magten, efter en Tids Eksil, atter blev ham tilbudt — meget indskrænket i Realiteten, men med uindskrænkede Muligheder — greb han med begge Hænder dét Landstingsmandat, som han, kun et Par Aar tilbage, vilde have karakteriseret som et Invaliditetens og Senilitetens Dannebrogstegn paa lang og tro Tjeneste i Regimentet.

Og han saá rigtigt — *Realist* som han var med Hud og Haar. Fanatisk livslysten, til Trods for ellers maaske netop paa Grund af Hemningen, men uden Fantasi eller Fantasteri, lagde han fra nu af al sin Kraft ind paa at vinde, hvad der endnu kunde udvindes af Livet — après nous le déluge! Og dét, han vandt, var just hvad han i sit tidligere Liv havde ladet haant om, men som han nu, klog af Skade, fandt uundværlig for den, der mangler Selvtillidens og Selvsikkerhedens Nerve af Blod og Mod. Ikke Vennerne, som havde svigtet ham, da de ikke længere kunde bruge ham. Ikke Partiet, som havde ladet ham falde, just da han troede sig uundværlig — og saa pludselig saá sig vraget som overflødig. Nej, *Folket* vandt han, *populus*, »Hr. Folk«, som han i tidligere Tiders Overmod havde kaldt det! Først Landstingets Folk af alle Stænder: Adel, Gejstlighed, Borger, Bonde. Saa det menige Folk af Vælgere, Avislæsere og Stemmeretskvinder. Og da han efter kort Tids

Forløb rykkede op paa Ministertabureten, vandt han Bureaokratiets Stab af Departementschefer, Kontorchefer og Sekretærer. Ja, tilslut vandt han Topfiguren i Kransekagen — selveste Hoffet af Højeste og Allerhøjstsamme — det Hof, som maaske engang i en fjern Fortid havde straalet for den lille østerlandske Drengs Teaterfantasi i Glansen af Eventyrets vidunderlige Lampe.

For første Gang i sit Liv følte han sig da Stillingen som Førstemand fuld voksen, for første Gang følte han sig i fuld Selvtillid paa sin Plads, da han tronedede som Herre og Hersker over Finanserne. Nu kunde han med fuld Hengivelse udløse sit Sind, sin Sjæl og sin Aand i Samlivet med de ædruelige, nøgterne og kølige *Tal*, en disciplineret, lydige og tavs Hær af Kolonner og Reserver. Over denne Hær blev han den »fødte« Herre og Hersker i Regning og Beregning, uangribelig, uundværlig og uovervindelig. Og Belønningen blev dén, han forgæves havde bejlet til som Skuespiller, som Dramatiker, som Videnskabsmand, Journalist og menig Politiker: *Sukcessen*. Den »Bedsthadede«, som Broderen engang havde kaldt ham, »Forargeren«, som han selv yndede at kalde sig — »hvo, der ikke forarger, kan ikke regnes med« — kunde nu smykke sig med Popularitetens Krone. Herskeren og Herren over Finanserne havde vundet sit »Hr. Folk«. —

Dog — Livet er kort, men Tiden er lang. Den, der *regner* med Livet, kommer tilkort i det lange Løb — Skæbnen indhenter ham før eller siden: Facit foreligger engang i Eftermælet. I det private som i det offentlige Liv gælder det ikke blot om at vejle Vindretning, kende Søkort og styre Kurs mellem Skærene. Alt dette er haandgribelige Ting, der kan læres ved Kløgt, Omtanke og Arbejdsflid. Men der er i Livet en levende Understrøm, dén offentlige Mening, der stiger op som Eftermælet, efterat alle andre offentlige Meninger i Politik og Presse er gaaet ad undas. Som der er Forsyndelser mod Naturen, der hævner sig i det lange Løb, saaledes er der Forsyndelser mod *Idéen*, Samvittighedens Bud af Moral og Etos. Det er denne *Folkedommens dybe Understrøm*, der bærer sin Mand oppe eller lader ham synke i Eftermælet: Gengældelsens Lov i ondt og godt. Som Goldschmidt siger: »Herfra, hvor Lidelse og Fred mødes, sker Overgangen til *Nemesis*.« Og den Dom, der vil møde Edvard Brandes' Liv og Værk i *Nemesis*, hvor Magten er død og kun Retten lever, vil end gang paa Grundlag af de her anførte Præmissers munde ud i denne Nietzsche'ske Konklusion:

»Wo wir Begabung ohne jene Sehnsucht (als Heiliger und als Genius *wiedergeboren* zu werden) finden, im Kreise der Gelehrten oder auch bei den sogenannten Gebildeten, macht sie uns

Wiederwillen und Ekel; denn wir ahnen, dass solche Menschen mit allem ihrem Geiste, eine werdende Cultur und die Erzeugung des Genius — das heisst das Ziel aller Cultur — nicht fördern, sondern verhindern. Es ist der Zustand einer Verhärtung, im Werthe gleich jener gewohnheitsmässigen, kalten und auf sich selbst stolzen Tugendhaftigkeit, welche auch am weitesten von der wahren Heiligkeit entfernt ist und fern hält.«

Som Edvard Brandes af Natur var indespændt og indadvendt, var Georg Brandes en udadvendt Natur — aaben, selskabelig og socialt indstillet, skyende Ensomhed og Isolation, søgende Udveksling og Ekspansion. Medens Edvard Brandes' Følelsesliv — som Broderen udtrykker det — »slog ind«, var Georg Brandes' Sind en Vulkan, der gennem hele hans lange Liv »slog ud« i flammende Luer. Som *Spectator* var Edvard Brandes' Mærke, var *Lucifer* Broderens. Som Edvard Brandes var en Organisator og Konspirator, var Georg Brandes en Agitator og Reformator. Det radikale jødiske Element var fælles for dem begge, et aandsrevolutionært Element af Autoritetsfrihed og Traditionsløshed. Men den revolutionære Glød var som alt i Edvard Brandes' Sind indebrændt, næredes ikke af Luften udefra, tabte, mens Aarene gik, sin Hede

af Had og Hævn, og ulmede tilsidst dybt under Lag af træg Indifferens og skeptisk Indolens — som et orientalsk Bliks kolde Glød under tunge og tungsigende Øjenlaag. Det revolutionære Element hos Georg Brandes var *Instinkt*, ikke blot affødt af Indstilling, Stilling og ydre Forhold, men medfødt i al sin vilde Oprindelighed. Hos begge var Centret *Nerve* — Udslaget hos Edvard Brandes *Depression* med Intervaller af Opdrift, hos Georg Brandes *Eksaltation* med Intervaller af Mismod og Menneskeforagt. Medens Edvard Brandes med sin nøgterne, rationelt og logisk anlagte Natur maatte overvinde de Hemninger, der dæmmede op for hans Magtbrynde og Herskesyge, var Georg Brandes uhæmmet af Natur, og hans overeksponerede Nervekraft trængte som al anden Livskraft til Udløsning, for gennem Udløsningens Befrielse at opsuge fornyet Kraft til Kampdriften og Livskampen. Han var i Besiddelse af den jødiske *Utaalmodighed*, der aldrig stækkes og aldrig svækkes. Hans Kraft var *Energi* i Modsætning til Edvard Brandes' *Inerti*: den jødiske *Taalmodighed*, der har Tid til at vente — det lange Maal, det lange Overlæg, det lange Had. Begge var de paa Grund af nervøs Disposition udæskende — Edvard Brandes tirrende, drilende, stikkende som bag et Gitter — Georg Brandes hidsende, æggende, inciterende, helst ene og forrest i Skudlinjen med »Helten«s Uforfærdethed

og Dumdristighed og med dramatisk Sans for Farens Fest af Inspiration og Sensation. Begge med et Stænk af jødisk *Chutspe*, men Edvard Brandes uden det kunstnerisk fortryllende og forsonende Skær af *Chain*, som Broderen midt i sin mest udsæskende Form af *Chutspe* besad. De var forskelligt udstyrede til Livskampen, Georg Brandes med et Overskud, der skulde udløses, Edvard Brandes med et Underskud, der skulde udlignes — Balancen var lige langt fra dem begge. Som Hjelmemærke havde den ene Førerens dristige Ørn, den anden Lederens kloge Ugle.

Den udsæskende Form, der var fælles for begge Brødrene, udsprang af Nerve; af Nervekraft hos Georg Brandes, af Nervefølsomhed hos Edvard Brandes. Den »slog ind« hos Edvard Brandes, krystalliserede sig som kold Glød af indebrændt Lidenskabelighed — hans Karakteristik af Sarah Bernhardt leder Tanken hen paa ham selv: »To Øjne af Staal, klare, kolde, med en uhyggelig dæmonisk Ro — man mindes uvilkaarlig Hinduens Navn paa Maanen, *Koldstraale*.« Den slog ud hos Georg Brandes, eksploderede i hede og heftige Eruptioner af Lidenskabens Ild og Blod. Forskellen i Formen hidrørte fra, at Udæskelsen hos Edvard Brandes udsprang af et hemmet Sind, der følte sig forfordelt af Naturen — hos Georg Brandes af et hektisk Sind, der følte sig foretrukket af

Naturen, gennemrislet af underjordiske Kilder fra et rigt og levende *Gemyt*. Derved skabtes den særegne og fremmedartede *Stemning* af mandlig Kraft og kvindelig Ynde om hans Person, Fremtræden og Form, som Broderen manglede. Et hemmelighedsfuldt *Clairobseur* af Mørke og Lys, af Hjemligt og Fremmed, af Klarhed og Lidenskabelighed — det jødiske *Tvelys*, skabt af Sindets og *Gemyttets* Modsætninger, af Sammenstødet mellem Nationalitet og Universalitet i Aand og Natur, af Dobbelttilværelsen i Jødefolkets og den Enkeltes Eksistens og af Dobbelttydigheden i den nødtvungne Indstilling til Tilværelsen. Medens Georg Brandes' Sind i sin udæskende Form var et direkte Udtryk for den jødiske *Chutspe*, var hans *Gemyt* i dets indtagende Blanding af Naivetet og følsom Beregning et Instinkt, der ad indirekte Vej gav Formen musikalsk *Stemning* og *Tone* — et Udtryk for den jødiske *Chain*, der uberørt og modtageligt som ethvert Instinkt, forudføler hvad der kan siges og hvorledes det skal siges, og indhyller det sagte i Kunstens hemmelighedsfulde Slør, der røber, hvad der maa røbes, og skjuler, hvad der maa skjules. Det var dette Element af særpræget kvindelig Art, bundende mere i *Gemyttet* end i Karakteren, beslægtet med Forførelse og Koketteri, der samtidig skræmmer og drager — det var dette hemmelighedsfulde *Dunkellys*, der underfarvede Klarheden i Georg Brandes

des' Form og Fremtræden, omhyllede hans Personlighed og Skikkelse med en Atmosfære af »dæmonisk« Uro, den sælsomme Blanding af Mandens Kraft og Kvindens Ynde, af mandigt Mod og Trods og af kvindelig *panache* og *pose*.

Sind og Gemyt, Kraft og Ynde, *Chutspe* og *Chain* var de Træk, der stod tegnet i hans Væsens Blanding af Stort og Smaat, Lyst og Mørkt, Ondt og Godt, Stærkt og Svagt. Men dybt under Sind og Gemyt ligger i Menneskenaturen *Karakteren*, det Sjælens faste Grundstof af Moral og Etos, hvori Personlighedens Modsætninger mødes og udlignes i Menneskelighed.

Karaktér og Gemyt er det mandlige og kvindelige Instinkt, der kæmper om Magten i modstridende og modsætningsrige Naturer. Som overalt i Livet gælder det, hvem der er stærkest: hvor *Overvægten* ligger. Hverken Georg eller Edvard Brandes var udprægede Karakterer af monumental Enkelhed i Udtrykket — Georg Brandes ikke, fordi hans Gemyt havde *Overvægten* og lod dets Stemninger og Inspirationer raade, naar det passede hans *agitatoriske Idé* — Edvard Brandes ikke, fordi hans Forstand havde *Overvægten* og lod Regning og Beregning raade, naar det passede hans *politiske Sag*. For begge Brødrene helligede Hensigten Midlet — men i forskellig Grad og med forskelligt Maal. I forskellig Grad, fordi alt hos Edvard Brandes

des var underordnet Hensigten — i første Instans Sagens, i anden Partiets, i sidste Instans hans egen — medens Georg Brandes tjente sin Idé, sjældent noget Parti, aldrig sig selv. Med forskelligt Maal, fordi alt hos Edvard Brandes var underordnet Realiteten og Opportuniteten — medens alt hos Georg Brandes var underordnet Idealiteten og Universaliteten. Derfor blev Magten i Edvard Brandes' Haand et Maal: Diktaturet, der slog op eller slog ned, hvad der passede eller ikke passede Diktatoren. Medens Magten i Georg Brandes' Haand — i hvert Fald saa godt som altid — var et Middel i Idéens Tjeneste, ikke blot i hans egen, men i Sandhedens og Retfærdighedens, som hvis ydmyge Tjener han følte sig, og hvis uforfærdede Ridder han var.

Et Menneskes indre Storhed maales i Forhold til den rene Idé. Edvard Brandes rakte i sin Stræben ikke udover sin Sag, sit Parti, sig selv. Georg Brandes rakte i sin Stræben udover Sag og Parti og sig selv, udover Land og Folk, til Verden og Menneskehedens evige Idéer. Om Omfanget af hans Storhed kan der strides og vil der blive stridt, indtil Bølgerne, som han rejste om sit Navn og sit Værk, er faldet til Ro, og hans Stjerne spejler sig, nærmere eller fjernere, i Eftermælet. Det er ikke min Opgave at indstille hans Stjerne — kun gen-

nem et Vidnesbyrd at søge at besværges Bølgerne i den Brænding, der bærer hans omstridte Navn.

Georg Brandes Natur var Nerve, der slog ud i hans Aands Samspil af Nervekraft og Nervefølsomhed. Nervekraften, der udsprang af Lidenskab, var dybt beslægtet med den *Chutspe*, han i Bogen om Lassalle karakteriserer som »Racemærket i hans Sind, paa engang Aandsnærværelse, Frækhed, Dumdristighed, Uforskammethed og Uforfærdethed.« Formen, hvorunder Georg Brandes' *Chutspe* fremtraadte, og Farven, hvormed den virkede, var med et samlet Udtryk *Respektløshed*. Traditionsløs og autoritetsfri, som han var baade ifølge Afstamning og Opdragelse, stod han fra første Færd frigjort for nationale og religiøse Dogmer — hans Fødelands nationale Tradition var ham fremmed, dets religiøse Autoritet baade fremmed og til en vis Grad fjendtlig. Hans nærmeste Slægt, der havde oplevet Jødeforfølgelserne, og som ikke havde nedværdiget sig til af opportune Grunde at svigte Stammens Solidaritet, kunde ikke føle sig nationalt og religiøst solidarisk med det Folk, der som de fleste andre i Europa betragtede Jøderne som Fremmede og behandlede dem som Fjender. Og han selv har i sin Opvækst, paavirket af Moderens stolte og trodsige Kritik, lidenskabelig paa-

virkelig som han var, næppe følt Trang til at møde Undertrykkerne og Forfølgerne med Taknemmelighed eller blot Respekt.

Denne hans Respektløshed, der ikke som Moderens holdt sig indenfor Hjemmets fire Vægge som en opløsende Syre og et ætsende Salt for den opvoksende Slægt, men var »født« til at give sig offentlig Udtryk, virkede derfor aggressivt og agitatorisk og stødte da fra hans første Fremtræden an imod den nationale og religiøse Overlevering i Landets og Folkets Natur og Kultur. Mange andre Jøder stak, belært af Erfaring, bestemt af Beregning, Fingeren i Jorden og lugtede, hvor de var. Han gjorde vel det samme, men Duften irriterede hans Næse — og han var af de Naturer, der i ondt og godt hensynsløst fulgte sin egen. Her spørges ikke om, hvorvidt det var forsvarligt, det er et moralsk Spørgsmaal om Individets Ret overfor Samfundet, hvori det lever. Her spørges kun om, hvorvidt det var forklarligt: om de medfødte Anlæg i hans personlige og menneskelige Natur, der bestemte hans Stilling og bevægede hans Gerning. At han som Følge af sin hektiske Natur i sin Aggressivitet og Agitation gik over Grænsen og saarede Følelser af national og religiøs Værdi, at han i sin Chutspe hensynsløst og dumdrigt lod det mangle paa tilbørlig Respekt og Takt, er sandt, set i Forhold til det Statssamfund, i hvilket han var Borger, men

mindre sandt, set i Forhold til det Samfund, han af Afstamning tilhørte, og usandt set i Forhold til ham selv som udvalgt og udpræget Individ og Personlighed. Ingen har turdet frakende en P. A. Heiberg Fædrelandsfølelse, fordi han angreb de nationale Guddomme, ingen har turdet frakende en Søren Kierkegaard religiøs Følelse, fordi han angreb Statskirkens teologiske Helligdomme af Tradition og Autoritet. Ingen af disse Personligheder havde andet Maal end *Idéen*, for hvilken de kæmpede, begge handlede de ud fra den dybe *Etos* af personlig Overbevisning og menneskelig Samvittighed. Og det skal siges — og kan ikke siges kraftigt nok, særlig med Henblik paa de nationale og religiøse Ekshibitionister, der før som siden brugte Betegnelser som Usurpator og Konspirator i Forbindelse med Georg Brandes' Navn: Aldrig var hans Stræben dikteret af Egennytte, egen Fordel, egen Magt — stræbte han efter Magten, var det for at anvende den i den Idés Tjeneste, hvis uegennyttigste Tjener han var. Latterlig ligegyldige er de isolerede Tilfælde af Uretfærdighed, Upaalidelighed eller Utaknemmelighed, der forekom i hans som i andre Menneskers Liv, og som hans Fjender og Modstandere slog op som Bandbuller paa Kirkedørene og som Stikbreve paa Byportene — latterlige i Forhold til den Styrke, den Stejlhed, den Standhaftighed og Uforfærdethed i Tro, i Overbevisning, i

Retsind, i Højsind, i personlig og menneskelig Sandhed, der var hans Indsats i Landets Aand og Kultur.

Men *fremmed* var han — naturligvis — han var en Fremmed. I Natur og Aand, af Sind og Sans, af Instinkt, af Temperament. Af Nerve og Blod var han Jøde. Maaske den mest udprægede jødiske Skikkelse ikke blot i sit Land, men i sin Tid. Enhver Jødes Liv har indtil den Dag i Dag været Kamp, skjult eller aabenlys, for Tilværelsen — i enhver aandelig virkende Jødes Hjerter staar indskrevet Ordene: *Hinc illæ lacrymæ!* Hvor er det taabeligt at tro, at en Jøde, der virker i sit Lands Tjeneste, skulde have andet Maal for sin Stræben end en hvilken som helst Statsborger? Bunder den nationale og religiøse Overtro saa dybt, at man stadig kan mistænke ham for at ville korsfæste andres Guder eller for at konspirere som Agent eller Spion for et fjendtligsindet Folk — hans eget? Kan selv de mest forblindede da ikke se, at den jødiske Trang til at udmærke sig, hans Kamp om Førstepladsen er betinget netop af Indstilling, af hans handicappede Stilling som fremmed og derigennem af hans naturnødvendige Trang til at udligne Forskellen og forlige det — mest for ham — pinefulde Mellemværende gennem Samarbejdets og Samlingens forsonende Idé! —

At Georg Brandes' Stræben ikke stod i en eks-

klusiv jødisk Idé's Fremmedtjeneste fremgaar med mere end tilstrækkelig Tydelighed af hans Stilling til selve det jødiske Spørgsmaal: til »Racen«, til det jødiske Samfund, socialt og religiøst, til den nationale Zionisme og til de enkelte jødiske Personligheder herhjemme, som han i Kraft af sin Virksomhed som Kritiker tog under Behandling.

Det er et typisk jødisk Træk, affødt af Omstændighederne og Forholdene, at en Jøde — beklageligvis — tager Afstand fra Jøde. Den udsatte Stilling har medført en Sky for *udvortes* Sammenhold, en Frygt for Understregning af Fremmedartetheden — hvor stærkt det indre Sammenhold er bliver en Sag for sig. Der findes ikke blot Jøder, som af Fejghed og Interessehensyn har brudt med deres Stamme og tilstræbt Beskyttelseslighed ved i Daaben at søge Slægtsmærke og Slægtsnavn af farvet: Desertørernes, Marødørernes og Renegaternes aandelige Underklasse. Der findes ogsaa Jøder — og det hverken de ringeste eller færreste — der instinktmæssig tager Afstand, af Sky for gennem offentlig demonstreret Solidaritet at faa deres Særstilling dobbelt tydelig udhævet. Der er derved i dette saa modsætningsrige Folk opstaaet en blandt andre Folkeslag ukendt Modsætning, en Modsigelse, der nærmer sig Paradokset: *Det antijødiske Instinkt i den jødiske Natur*. Ikke blot den almindelige Klassemodsætning, som indenfor ethvert

Samfund skiller de Besiddende fra de Besiddelsesløse — men mest af alt en speciel indre Moddrift med Udslag i opportunistisk bestemt *Seperatisme*. Enhver Jøde har under sin Opvækst følt denne lufttomme Kuldezone mellem Jøde og Jøde — enhver Jøde, der har virket i det offentlige Liv, har været udsat for Indefrysningen. Og det ikke blot i sit Hjemland. Den uerfarne, der tror at en Jøde støttes i Udlandet f. Eks. af den jødiske Presse, vil blive sørgelig skuffet. Parolen er her som dør en stiltiende Aftale, et hemmeligt men saare effektivt Vagtraab: *en garde!*

Af menneskelige Dokumenter, der afslører denne interne Funktion i jødisk Organisme, kan først og fremmest anføres Heines Skrift om Ludwig Børne — dette Skrift, der i sit perverse Instinkt sigter saa langt over Maalet, at Tilbageslaget rammer dén, der udsendte Pilen, dybere end den, mod hvem den giftige Pil var rettet. Af andre, mindre giftige men ikke mindre velmente Udslag af dette Instinkt kan nævnes Jødernes Stilling herhjemme til Goldschmidt, navnlig til hans Bog *En Jøde*. Bogen blev — som Julius Salomon anfører i Fortalen til Samlede Skrifter — »modtaget med Forargelse af Datidens Jøder«. Hans Kyrre skriver i sit store Værk om Goldschmidt: »Mange af Goldschmidts egen Slægt, og de danske Jøder i det store og hele, betragtede med Uvilje hans

jødiske Digtning.« Goldschmidt skriver selv følgende om *En Jøde*: »Blandt Jøderne herhjemme blev Bogen i Almindelighed ikke opfattet som en respektabel Digtning eller som Indlæg i en fælles Sag. Man følte den snarere som en Krænkelse, en profan Udstilling af national-religiøse Ting, eller man fandt kønnere, finere Sider af Folkelivet udeladte, eller man frygtede, at denne Højrøstethed om Jødedom ikke vilde være gavnlige for Forholdet til den kristne Verden.« Endvidere anføres her selve Georg Brandes' Stilling til Goldschmidt — en af de faa, men uaftvættelige Pletter paa hans Værk. Man husker Brandes' Karakteristik af Goldschmidt som Skribent — et dræbende Skud, der minder om Heines mod Børne. »Naar man paa Frastand iagttager ham, ser man først en Pen, en uhyre Fjerpen, og bag den, i Ly af den, opdager man et Menneske, som, da det er betydelig mindre end Pennen, staar ganske dækket af den.« Man husker Brandes' Karakteristik i *Levned* af Goldschmidt som Menneske, en uforstaaende og uforstandig Fremhævelse af hans personlige Brist paa det menneskelige Bekostning — en Karakteristik, der som Heines belyser Angriberen mere end den Angrebne, navnlig gennem Dommens selvbelystende Konklusion: »Jeg led ikke Goldschmidt.« Men mest af alt mindes man med Væmod og instinktmæssigt Ubehag Georg Brandes'

Stilling til sin Race, sin Stamme — et Spørgsmaal, jeg senere vender tilbage til, da det i saa høj Grad berørte det personlige Forhold, hvori jeg som Menneske, som Jøde og som Skribent blev stillet overfor ham. —

Dette særegne Træk, det antijødiske Instinkt i den jødiske Natur, der i sin Karrikatur nærmer sig Antisemitismens Vrængbillede, anføres her som *Forklaring* omend ikke som Forsvar for Georg Brandes' Stilling eller maaske rettere Indstilling til det jødiske Spørgsmaal. Til yderligere *Forklaring* af denne hans Stilling tjener ogsaa, at hans Optræden herhjemme — i Lighed med Goldschmidts — blev mødt med Uvilje og, ihvertfald udadtil, med Forargelse fra det velhavende jødiske Bourgeoisi, der saá sin velerhvervede Position og sit velhavende Velvære forstyrret og udsat gennem denne uforsigtige og hensynsløse unge Jødes Chutspe, som end ikke skaanede Landets og Folkets nationale og religiøse Helligdomme. Medens Forargelsen mod Goldschmidt dækkede sig bag et Figenblad af religiøs Blufærdighed, dækkede Forargelsen mod Brandes sig bag et Dannebrog af national Samfølelse. At Georg Brandes har mærket Modstanden og Afstanden dobbelt stærkt fra sine egne, ikke blot i de første Aar, da Jødernes Stilling herhjemme endnu var udsat, men ogsaa senere, da deres Stilling var baade beskyttet og

befæstet, har han ofte i Samtaler ladet mig forstaa, ligesom hans Breve — hvad jeg senere skal vise — bærer Vidnesbyrd herom. Og endelig viser følgende Linier af hans *Levned*, hvorledes Dønningerne berørte hans nærmeste Slægt i Hjemmet, og ad denne Vej — maaske dybest og varigst — ham selv:

»De uafbrudte Spotterier og Forhaanelser i det offentlige Liv gjorde især deres Virkning ad indirekte Vej. Mens de slet intet Indtryk efterlod paa min Moder, der én Gang for alle troede paa sin Hr. Søn, og som var for udviklet til at anfægtes af Omverdenens Skraal, tog min Fader, der var af langt blødere Stof, sig dem umaadeligt til Hjerter. Han læste hver eneste Artikel, selv den giftigste, i hvert eneste Blad, hans Standsfæller blandt Købmændene sørgede for at vise ham dem, han oversaa. Han kunde ikke skønne eller skelne, hvor megen Ret eller Uret Angriberne havde, men følte Angrebene som Vanære, og sørgede over, at jeg saaledes havde ødelagt og daglig ødelagde min Fremtid. Hans Græmmelse og Harme fik snarere Luft overfor min Moder end overfor mig, det var pinligt for hende at se, hvorledes han led, og vanskeligt at tale ham til Rette, naar han var vred.«

Den medfødte Respektløshed i Georg Brandes' Væsen var, som foran anført, den indre Drivkraft i hans særegne *Chutspe*. Men det var de ydre Forhold, under hvilke han var født og under hvilke han levede sit Liv og gennemførte sit Værk, der holdt denne Kraft vedlige, bar Ved gennem den løbende Tid til den Ild, der brændte i hans Blod. Ikke blot det raakolde Pøbelhad, som enhver Jøde, mere eller mindre grusomt i Forhold til Udseende og Følsomhed, har været udsat for og som navnlig i Barneaarene formaar at forurolige og formørke Tilværelsen og fremkalde den Skamfølelse, der er den mest pinefulde: Skammen over at tilhøre en beskæmmet Stamme — yderligere uddybet gennem de modnere Aar til en Skamfølelse af særegen modsigende og modstridende Natur: Skammen over at skamme sig over sin egen Stamme. Heller ikke det skjulte Fjendskab, der i den saakaldte Overklasse af Bourgeois, Bureaukrati og Aristokrati udstråler sin hemmelige Atmosfære af deklasserende Kølighed og nedladende Velvilje — en Atmosfære, der hos de svagt befæstede af Racen avler den saa sørgelig kendte jødiske Forslagenhed og Servilitet, hos de stærkere befæstede den ligesaa kendte jødiske Revanche af ætsende Spot og isnende Foragt. Nej — det var for Georg Brandes' Vedkommende den offentlige og officielle Bandlysning, som hans Fremtræden fra før-

ste Færd indvarslede i Nationalismens og Klerikalismens Navn, og hvis giftige Pile søgte mod det mest ubeskyttede og derfor mest saarbare Punkt i hans jødiske Nerve. Om de Følelser, som Bandlysningen vakte i hans Sind omkring Tredveaarsalderen, da hans »Drift til Handling og Kamp« lyst aldrig havde været større«, skriver han bl. a. følgende:

»I København havde en Dag en meget alvorlig gammel Kristen sagt til mig: »At de Mennesker, som skriver saadan imod Dem, dog ikke betænker, hvilken Bitterhed og hvilket Had de avler i en ung Mands Sind, som faar en saadan Behandling. Han maa jo føle sig som et Umenneske og blive det. Jeg undser mig og skammer mig, naar jeg maa opleve, at al den Ondskab faar Luft i Kristendommens Navn.« Hans Bekymring var overflødig, jeg kunde aldrig gaa op i Bitterhed eller Surhed. Selv naar det var, som skulde jeg kvæles af Menneskeforagt, som slog dens Bølger sammen over mig — og den Tilstand kendte og kender jeg — vedblev jeg at have Følelsen af Kosmos, en Skønhedsverden.«

De senere Udslag rundt omkring i hans Skrifter er saa talrige, at Eksempler kan findes overalt, snart indkapslede som i Bøgerne om Lassalle og Disraeli, snart aabenhjertig udtrykt som rundt omkring i *Levned*, i hans Artikler og Taler. Band

lysningen vakte i hans hektiske Sind en Moddrift af Respektløshed indtil Despekt mod Landets ledende Personligheder og offentlige Liv og en Selvfølelse, grænsende til Overmenneskefølelse — forstaaelig men forstemmende for den, der for-
maar at lytte sig ind til det saarede Hjerte bag Ordene. Stigningen i denne Respektløshed og i denne hektiske Selvfølelse fremgaar af de efterfølgende Tilkendegivelser gennem Aarenes Løb.

Forelæserne paa Universitetet i 1871 indlededes med denne Troesbekendelse:

»Idet jeg begynder denne Række af Foredrag, føler jeg en Trang til at anmode om Deres Overbærenhed. Det er første Gang, jeg taler fra dette Sted, og jeg medbringer alle Uerfarenhedens Mangler. Mine Evner og mine Kundskaber ere lige ufuldkomne. Meget af, hvad der herved kan støde Dem, vil, tænker jeg, blive rettet ved Tid og Øvelse. Med Hensyn derimod til mine Grundanskuelser, mine ledende Principer og Idéer forlanger jeg ingen Overbærenhed som helst. Hvad der i denne Henseende maatte støde Dem, vil ikke blive forandret. Jeg anser det for en Pligt og for en Ære at hylde de Principper, til hvilke jeg bekender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tanke endelige Sejr. Efter disse faa Ord, sagte een Gang for alle, udbeder jeg mig Deres Opmærksomhed for, hvad jeg har at sige.«

Under Udlændigheden i Berlin skriver han i 1881 disse Linjer:

»Jeg gik længere ind i Thiergarten. Sneen laa højt og tæt og lyste, hvor Solstrejf faldt paa den. De gamle Kastanietræer om Goldfischpark saa alvorlige og milde ud med deres nøgne, af Sneen skjulte Grene. I det Indre af Haven stødte jeg paa en Gruppe stejle Graner. Jeg tænkte paa Norden, paa de Danske, der tilfredse med hverandre havde udelukket mig, og paa mine spredte Venner rundt om i Europa, i Tyskland, Frankrig, Italien og Norden. Goethes Ord faldt mig ind:

— Vi befinder os vel, sagde en broderligt ensartet Granskov til Cederen. Vi er saa mange, og du staar alene.

— Jeg har ogsaa Brødre, sagde Cederen, om end ikke paa dette Bjerg.«

Og endelig, som en Klimaks af Personlighedens Selvfølelse i Aand og ophøjet Isolation, disse Ord fra 1886 efter Tilbagekomsten til Danmark:

»Hvor er den tom, den Snak om Fremskridtet, hvor er Menneskeheden enfoldig og raa. Jeg vender i mit Liv stedse inderligere tilbage til min *hero-worship*, Dyrkelsen af de faa, som frembringer og forstaar. Saadan følte jeg nøjagtigt den Dag, jeg fyldte sytten Aar. Jeg husker det tydeligt, jeg gik i Snevej og sagde til mig selv: Sneen ligger i mit Haar, men magter ikke at hvidne det; der er langt igen. — Nu

begynder mit Haar at hvidne, og jeg føler ligedan. Dengang havde jeg større Hang til at lyde og tjene et Geni end til selv at raade. Det sidste kom med Modenheden. Der gives kun ét afgørende paa Jorden: Vilje, ledet af Intelligens.«

Det var den skjulte Moddrift i det Folk og det Land, hvori han var født, det var den aabenlyse Modstand mod Fremmedelementet i Georg Brandes' Natur og Aand, der gennem hele hans lange Liv irriterede hans Nerver som en stadig Betændelse, snart murrende som en ulmende Smerte, snart i fuldt Udbrud som en flammende Brand. *Et eneste* Middel kunde have tvunget Lidelsen til Ro: at vedstaa den og derved finde Vej til Beroligelse. Man mindes uvilkaarligt Goldschmidt, der indledede *sit* Levned med de rolige og stolte Ord: »Jeg er af Levi Stamme.« Man mindes endvidere Goldschmidts Beretning i Anledning af Festen paa Skamlingsbanken, der dirrer af jødisk Saarbarhed, Selvfølelse og Samfølelse:

»Da vi ud paa Natten skulde have et Par Timers Søvn, kom den Tanke, at nu var der i Kolding en Familie, som jeg havde været uhøflig imod og maaske følte sig krænket af mig, Blodslægtningen, Jøden, som om jeg ikke havde villet vedkende mig Slægtskabet. Hvor var Skylden, hos mig eller hos de ildesindede Indkvarteringsche-

fer? Jeg fik ingen Søvn, og var om Morgenensom i Feber. Paa Skamlingsbanken blev det ikke bedre. Deroppe paa Toppen, nærved Talerstolen, traf jeg en Bekjendt, en Literat og døbt Jøde, der spurgte mig, hvor jeg var blevet af den foregaaende Aften. Jeg fortalte ham det og tilføjede, at jeg nu kunde have Lyst til at stige op paa Talerstolen og raabe ud til Alverden, at jeg var Jøde. Han sagde: Jeg vædder, at De ikke tør sige højt, at De er Jøde. — Det kunde der ikke væddes om, men faa Sekunder efter stod jeg paa Talerstolen og sagde det til de mange tusinde Mennesker: Jeg er en Jøde, hvad vil jeg imellem Jer?

Det var mit Livs store Spørgsmaal, som jeg paa begrænset, omhyllet dunkel Maade bar i mig og kastede ud.« —

Meget tyder paa, at Georg Brandes oprindelig gennem Opdragelse var indstillet paa samme Maade til det jødiske Spørgsmaal som Goldschmidt. Selvom Hjemmet og navnlig Moderen var uden nationalt eller religiøst Forhold til Jødedommen — hvilket han i de senere Aar atter og atter fremhæver for at forklare og forsvare sit ujødiske Sindelag — vidner dog mangt og meget om hans oprindelige, halvt mystiske, halvt personlige Sympati. Rent bortset fra at Moderen, som han selv fortæller, bad Aftenbøn med Børnene, faar man gennem hans *Levned* Indtryk fra Barnedomshjemmet, der i sin Isolation og i Forholdet

til Slægt og Slægtstradition bærer alle et jødisk Hjems skjulte Mærker af Solidaritet og patriarkalsk Disciplin og Tone. Betegnende er ogsaa de Linjer, han i Afhandlingen om Goldschmidt fra 1869 indfletter om Hertz. De lyder saaledes:

»Jeg finder det ikke smukt, naar Forfattere af jødisk Oprindelse, som f. Eks. Hertz, i deres Forfatterliv gør Alt for at bringe deres Herkomst i Glemme, skjule den næsten som et »partie honteuse«, idet de aldrig vælger et jødisk Sujet. Hvo veed, om ikke Hertz her selv har berøvet sin Lyra en Octav, et Digt, »Fristelsen«, fra hans første Ungdom, tyder paa, at han havde en Mulighed i sig til en vis primitiv Lidsenskab, som senere er forsvundet i hans Poesi.«

Men mest betegnende er dog disse Linier, som han *oprindelig* havde indført i Afhandlingen om Goldschmidt fra 1869, men som han senere slettede i *Æstetiske Studier* og i de *Samlede Værker*. De oprindelige, senere udeladte Linier har følgende Ordlyd:

»Uden at være særlig kyndig i Musik, tør jeg maaske opstille den Paastand, at en Komponist som Meyerbeer forraader sin jødiske Oprindelse ved noget Kosmopolitisk, noget Eklektisk, der bringer ham til at forene romanske og germanske Særegenheder. Der er heri noget typisk. Det er klart, at den moderne Jøde i vor

europæiske Civilisation har den uvurderlige For-
del, at han under Kontrasten og Brydningen
mellem den romanske og gothogermaniske Na-
tur og Kultur, som Semit staar paa et archime-
disk Punkt udenfor begge disse ariske Stammers
medfødte Begrænsning, ligesom paa et højt Sted
med fri Horisont. Der er herved noget Lykke-
ligt. Paa den anden Side er det klart, at den
moderne Jøde, der, saasomt som hans Natur
begynder at tale, føler sig som det sorte Faar i
Flokken, uden samme Religion, uden samme
Temperament, som det Folk midt i hvilket han
boer, uden Fællesskab med det i de Anskuelse,
som følge af Temperamentet, og uden at for-
nemme samme Forfædres Aand røre sig i sig,
maa føle sig mere aandeligt hjemløs end nogen
Anden. Der er heri noget virkelig Tragisk.«

Denne aabne og stolte Selvfølelse og Samfølelse
med jødisk Natur og Aand opretholdes senere i
Bøgerne om *Lassalle* og *Disraeli*, ja saa sent som i
1890 i Afsnittet om Heine i *Den romantiske Skole
i Tyskland*. Det synes som om den faste Forbin-
delse med Barndomshjemmet og navnlig med Mo-
deren har bidraget til at støtte og styrke hans
jødiske Følelse. For mange Jøder er og vedbliver
Barndomshjemmet at være deres rette Hjem,
deres egentlige Fædreland i dybeste Forstand —
opløses det ved Forældrenes Død brydes Kon-
tiniteten og *Svælget* aabner sig, der afføder Rod-
løsheden og Hjemløsheden. Først ved Moderens

Død og Barndomshjemmets Opløsning omkring Aarhundredskiftet synes det, som om de modsigende og modstridende Drifter i Georg Brandes' Natur mister Kontrollen og sprænger Hjemmets Optugtelse i jødisk Slægtfølelse og Samfølelse. Det er som om hans Liv — og derigennem hans Arbejde — efter den Tid mister sin Balance, sit faste Støtte- og Hvilepunkt *i sig selv*. Efter Barndomshjemmets Opløsning er det, som om han — udenfor Moderens Kritik og Kontrol — svinger bort fra sit faste Midtpunkt. En hjemløs, rodløs, ja fredløs Tone sniger sig ind i hans Liv og Arbejde, hans Arbejdslyst og Arbejdsevne stiger til en Feber under Kampen for at jage Sindets vilde Uro paa Flugt, et jaget, ja forjaget Træk af sjælelig Lidelse forvrænger hans Fysiognomi, naar det jødiske Spørgsmaal strejfer hans Nerver. Som et truet og tirret Dyr rusker han i Stængerne, naar Mængden peger paa hans Ansigt og river ham hans Afstamning i Næsen. Vredere og vredere, vildere og vildere skærer hans Protest igennem, indtil den med Aarene stiger til en Art Forfølgelsesmani, der i Jøders og Ikke-Jøders Øren skurrer af Frafald og Fornægtelse. Indtil han endelig mod Slutningen af sit Liv instinktmæssig føler den *Nemesis*, som selv den skarpeste Forstand og den heftigste Vilje ikke formaar at bortvende: Jo skarpere og heftigere han tager Afstand, desto skar-

pere understreger han sin Afstamning og desto heftigere undsiger hans danske Medborgere For­ nægteren. Thi det tragiske i en Jødes Skæbne er ikke dette: at føle sig aandelig hjemløs, som Bran­ des udtrykte det i Afhandlingen om Goldschmidt. Den dybeste Tragedie er den, der blev ham selv til Del: at føle sig sjælelig hjemløs. Han slog Haanden af sine jødiske Stammefrænder for at række den til sine danske Landsmænd. Men disse modtog ikke den Haand, som de muligvis vilde have modtaget, hvis han aabent og ærligt havde rakt dem den — *som den Jøde, han var.*

Men nogen »god Jøde« i dette Ords dybe og skønne Betydning var han ikke og kunde han aldrig blive — dertil manglede han Sindelaget, *den sjælelige Samhørighedsfølelse* bag den aandelige Hjemløshed. Derfor bliver hans Stilling til det nationale Spørgsmaal, baade det jødiske og det danske, med Tiden mere og mere svingende — til­ sidst, sygelig overfølsom som han var, aggressiv baade overfor sine Landsmænd og sine Stamme­ frænder, i Kamp mod en dobbelt Front: mod de Danske, der tog Afstand fra ham som Fremmed, og mod de Jøder, der tog Afstand fra ham som mindre »god« Jøde. Derved splittedes yderligere hans splittede Sind, og Splittelsens særegne Art fremkaldte eller uddybede hans nervøse Hang til Overdrivelse eller Tilspidsning af Standpunkt.

Snart understregede han i sin ulykkelige Kærlighed til Folk og Land sin Danskhed indtil Sentimentalitet, som naar han kaldte det danske Sprog sit Fædreland, snart overdrev han sin Internationalisme, som naar han udtalte, at af alt vederstyggeligt var Ankomststationen i København ham det vederstyggeligste. Med sin til den højeste Fuldkommenhed udviklede Intelligens forstod han ikke, at Splittelsen, Utilfredsstillelsen og Utilfredsstilleligheden boede i ham selv — var Aarsag til hans Uro, ikke Virkning fremkaldt udefra. Nej, Splittelsen bundede i hans sjælelige Hjemløshed — en Hjemløshed af langt dybere og pinligere Natur end Goldschmidts. I Goldschmidts Natur var der vel en aandelig Hjemløshed, en Følelse af Usammensmeltelighed, som han kendte og var sig stolt bekendt, fremkaldt af ydre Stilling og ydre Forhold. Men dybest i Goldschmidts Indre var der et Hjem midt i Hjemløsheden, som en jødisk Stat i Staten: hans sjælelige Samhørighed med det jødiske Folk. I Georg Brandes' Sind derimod var der intet Hjem i Hjemløsheden — som et forpint og jaget Dyr jagedes han af indre og ydre Uro fra Skjul til Skjul, fra Land til Land, paa stadige Rejser ud og hjem. Meget kunde han vel bebrejde sine Landsmænd — men mest af alt kunde han bebrejde sig selv, sin egen Natur, at han følte det jødiske Stempel som et Kainsmærke, der blev hans

Skæbne. Thi han manglede i sin modsigende og modstridende Psyke det Forbindelsesled, der samler de splittede Traade: Blodets Baand. Ikke blot rodfæstet jødisk *Natur*, ikke blot jødisk *Aand*, der er et vidtforgrenet Træ — men *jødisk Sjæl*, *indre Solidaritet* med jødisk *Natur* og *Aand*. Thi dette og kun dette er *Jødedom*. Denne Samhørighedsfølelse avler *Jødedommens* hemmelige og hemmelighedsfulde Kraft i *Natur* og *Aand*, menneskeligt, kulturelt, socialt. Flugten derfra avler den *Sjælens Landflygtighed*, som bærer *Fredløsheden* i sit *Hjerte*. Derfor blev *Georg Brandes* en *Ensom* — en *Ensom*, der, i *Modsætning* til *Broderen*, ikke taalte *Ensomheden*, men jagedes deraf fra *Sted* til *Sted*, fra *Land* til *Land*. Og det dybt tragiske var dette: *Han forstod det ikke* — han, der troede at alt kunde forstaas ved *Hjælp* af *Forstand*.

Nej — han forstod det ikke — ikke blot, at det var den virkelige *Lidelse* i hans *Sind*, men den dybe *Tragedie* i hans *Liv*. Han forstod ikke, at det var hans egen modstridende og modsigende *Natur*, der var *Splittelsen*, »*Uroen*« i *Værket*. Men han forstod heller ikke — hvad der maaske vilde have skaffet *Ro* midt i *Uroen* — at det var denne *Splitelse* i hans *Natur*, der, samtidig med at den stak som en *Pil* i hans *hudløse Kød*, *sporede ham frem*. At det var denne aldrig slukte, evig hvileløse *Uro*

i hans Blod, der skabte den Fremdrift og Uafhængighedstrang, hvoraf hans Kamp for Frihed, Retfærdighed og Sandhed til syvende og sidst udsprang. —

Disse tre Farver lyste højt og klart paa hans Fane gennem hele hans daadrige og hvileløse Liv: Frihedsdriften, Retfærdighedssansen og Sandhedskærligheden.

Som 19aarig Student svarer han Ungdomsvennen Julius Lange:

»Opgaven er vel at *tale* Sandhed og derved lide for Sandhed.«

Og i sit 85. Aar, kort forinden Døden bragte ham den haardt tiltrængte Hvile, skriver han i sin sidste Bog, *Urkristendom*:

»Den, der udtaler dette, lader sig lede af en Pligt og Dyd, som for vore Dages Skinhellige ikke er til, og paa hvis Fortrængelse al deres Medgang beroer: Sandhedskærlighed.«

Dette var — ogsaa i bogstavelig Forstand — hans sidste Ord.

Jeg har i det Foregaaende søgt at bestemme den *Nervekraft*, der var Drivkraften i Georg Brandes' Natur, ved det hebraiske Ord *Chutspe*, en Beteg-

nelse, han selv har knyttet til Lassalles Navn, men som han i fuld Overensstemmelse med sin modstridende og saarbare Natur har frabedt sig, naar Modstandere som Heuch, Mørk-Hansen og Goos knyttede den til *hans* Navn.

Men i Forbindelse med denne hans Nervekraft, der udsprang af *Lidenskab* og udfoldede sig i hensynsløs Respektløshed og uforfærdet Dristighed, stod den *Nervefølsomhed*, der udsprang af hans *Gemyt*. Denne Følsomhed var af kunstnerisk Art, et ikke blot forstaaende, men fornemmende Instinkt, farvet af Stemningslivet, formet af Haandens og Aandens højt udviklede Finfølelse og Indfølelsesevne. Dette Instinkt gav sig Udslag i den forføreriske Atmosfære, der omgav hans Personlighed, i den fortryllende Charme, der forsonede Respektløsheden og Dristigheden, idet den beaandede og besjælede den. Medens Edvard Brandes *vilde* vinde, *vandt* Georg Brandes ved selve sit Væsens umiddelbare Charme. Som hans Karakters inderste Væsen var *Chutspe*, var hans *Gemyts* inderste Væsen en formfuld og formløs Charme, Talentets løndomsfuldt besnærende Trolddom, den jødiske *Chains* Forening af Aandens Yndest og Ynde. Denne Chain ombølgede hans ydre Fremtoning og Fremtræden, omdøbte — om jeg saa maa sige — hans jødiske *Chutspe* i et forsonende Skær af Beaandelse. Hans Fremtoning og Optræden var

paa én Gang formløs og formfuld, en Art Aristokratisme, en Forening af gammeldags Ridderlighed og ungdommelig Formløshed, Fornemhed uden Nedladenhed, Ligetilhed uden Folkelighed — med et halvbevidst Træk af kvindeligt Koketteri. I hans forunderlig levende Haandtryk, hvis paa én Gang mandlig faste og kvindelig følsomme Greb man endnu fornemmer i sine Nerver — i hans Smil, der som saa mange Jøders farvedes af Dobbeltspillet mellem Lys og Mørke, Aabenhed og Skjulthed, Munterhed og Tungvind — i hans Taleform, der var spillevende som Nuet med Stænk af gammeldags Omstændelighed — i selve hans Tales Væld, der var strømmende, fantastisk uudtømmelig som et Danaidekar med Glimt af bundløs Foragt og Lede — i hans Bevægelser og Gestikulationer, der var »sydlandsk« dramatiske og dog afbalanceret af chevaleresque Form — i hans Udtryksmaade, der var kynisk dristig og dog af en egen barnlig Kyskhed — i hans Fremtræden, der var paagaende og fordringsfuld og samtidig indtagende ved dens inderste Væsen af ægte Beskedenhed — i hans Optræden, der var arrangeret efter alle Scenesættelsens Kunster af Belysningstricks og Teaterarrangements og samtidig præget af Kunstnerens følsomme Haand og Aand — i hans Liv, der umættelig begærede Ryets *gloire* og Sukcessens *panache* og samtidig henlevedes i Aandsarbejderens for-

sagende Nøjsomhed, som mangan Haandens Arbejder vilde have sig høfligst frabedt, ja lige ned til hans Garderobe, der var mere end beskeden, men oplivet af pragtfulde Veste i Silkebrokade og kunstfærdig knyttede Bindslips — gennem alle disse modsætningsrige Træk i Miner, Gestus, ydre og indre Væsen gik som en dobbeltspundet Traad af Rødt og Sort, Ild og Mørke, Livfuldhed og Lede hans proteusagtige Gemyt af mandlig og kvindelig Psyke, »slangesmidig« som han benævner sit alter Ego i det Ungdomsdigt, der bærer Proteus' Navn. Denne hans særegne *Chain*, der var sammensat af kvindelig besnærende Ynde og mandlig besejrende Erobringsdrift, virkede i sin dobbeltspillende Form blændende paa Synet og derved ofte irriterende for Sansen, men ved sit dobbeltbundede Væsen altid inciterende paa Sindet. *Æggende* var Virkningen af hans Fremtræden, hans Form, hans Væsen, fordi han som den Kunstner han var talte til *Fantasien* i Modsætning til Broderen, hvis Natur og Aand var nøgtern, gemytløs — æggende var han til Modsigelse og Tilslutning, til Antipati og Sympati, samtidig skræmmende og dragende. Og naar Georg Brandes trods Forfængelighedens Flitter, trods Slangesmidighedens Snøninger og Troløshedens Bugtninger, der kunde forede ham til at ofre en Ven for en Vittighed, ved den endelige Opgørelse af Debet og Kredit dog

endte med et Overskud for Livet, saa var det i Kraft af den vilde Oprindelighed i hans Natur, forædlet af den mest forfinede Aand — det fødte Talents Forening af Naturens Kraft og Aandens Ynde.

Thi hans dybeste Værdi bundede ikke i den Intelligensens Magt af Kraft og Vilje, der udstraaede fra hans Personlighed, men i det kunstneriske Instinkt af uberørt og følsomt Gemyt, der gennemlyste hans Væren og gennemaandede hans Væsen med sand og ægte Menneskelighed. En oprindelig, ja man kunde sige en hellig Naivetet var Understrømmen, der som en Golfstrøm gik under alle de spillende, funklende, blændende Overfladekrusninger af forfængelig Lyst, taskenspilleragtigt Trylleri og proteusagtig Maskekunst. Alt dette var *Tribune*, den jødiske Paafugleham, der spredte de mangefarvede Fjedre i Lyset, berusende Publikum og sig selv i Farver af Pragt og Prunk og Pral. Den, der kunde — og vilde — forstaa og dermed tilgive, fandt hurtig bag Masken ind til de varme Kilder af barnlig Aabenhed, Hjælpsomhed, Elskværdighed, ja Elskelighed, der sprudlede i hans varmlodige og følsomme Gemyt. Han var i sit dybeste Væsen den ikke ualmindelige Forbindelse af Barnlighed og Modenhed, af Naivetet og Kløgt, af Aabenhed og Forslagenhed, som kendetegner den jødiske Psyke og som giver sig Udtryk i den

jødiske Kunst, inderligst hos Skribenter som Mendele og Perez og hos Goldschmidt herhjemme — mere virtuosmæssig farvet hos Heine og Disraeli. Georg Brandes ejede Barnets fornemmende Instinkt, dets haarfine Føling for Antipati og Sympati, og han lagde som Barnet ikke Skjul paa, hvad han følte. Han havde Barnets fulde Oprigtighed, der aldrig tilsløres af Opportunisme — høj og lav, stor og lille var ham det samme, usnobbet som han var til sin inderste Natur. Han ejede Barnets Trosskyldighed, troede paa Venlighed, kendte ikke Forskel paa ægte Ros og falsk Smiger. Han havde ogsaa Barnets Sans for Udmærkelser, selv om Udmærkelsen kun var for Øjet, hul og tom som en Kotillonsorden. Han havde Barnets Forfængelighed, Trangen til *offentlig* at fremhæves. En Ven af ham sagde en Dag til mig: »Den Ros, man hvisker G. B. i Øret, bryder han sig ikke om, kun den, der raabes ud paa Torvet.« — Jeg maatte ofte tænke paa Historien om Bournonville. Efter en Fiasko stod han i Skuespillerfoyeren omgivet af bekymrede Venner, da Phister kom stormende imod ham og omfavnede ham med Udbrudet: »Mester, dette er dit skønneste Værk!« Da Phister hurtig var forsvundet, sagde en af de Omkringstaaende til Bournonville, der var rørt til Taarer: »Kunde du ikke se, at det var Løgn Altsammen?« — »Jo,« svarede Bournonville. »Men det gør saa godt.« —

I Kraft af denne sin oprindelige Barnlighed havde Georg Brandes ogsaa sin barnlige *Tro*. Troen paa sin Mission, sin Stjerne — en *Tro*, der var i Slægt med selve det uudslukkelige Element i den jødiske Natur. Derfor blev hans Skepsis og Foragt aldrig til den »Weltschmerz«, som han i sine hyppige Anfald af Haabløshed yndede at drapere sig med — hans Tvivl og Mistvivl blev kun en yderligere Spore til Opdrift og Fremdrift, aldrig til Fortvivlelse. Paa ham passede Jacobsens Ord: »I Tvivl fortvivler der ingen.« Troen var altid stærk i Israel — hos ham brændte den med stærkere Glød end hos nogen af den Stamme, med hvilken han saa ivrig frasagde sig Slægtskabet. De, der maalte hans Menneskelighed med hans »Liv«, hans ydre Fremtræden i »Kostyme« og »Maske«, tog sørgelig fejl, naar de slog hans virtuosmæssige Spil paa Instrumentet sammen med hans Væsens Tone. Det var kun Aktøren paa Tribunen, den verdensberømte Rottefænger og Fløjtespiller. Bag Verdensberømtheden Dr. Georg Brandes skjulte sig Mennesket med det diminutive Navn G. B. — den Tiltale, han ønskede af sine Venner. De, der ikke kendte ham personlig i denne hans menneskelige Egenskab, kan — med lidt god Vilje — finde ham i hans Værk. Han sagde engang til mig: »Hvad jeg har skrevet ud af mit Inderste er *mig* — og jeg har skrevet adskilligt godt og slet, stort og smaat mel-

lem hinanden. Men altsammen er det *de moi*.« Og af *dette hans Værk* vil da ogsaa engang, naar Støvet, der hvirvledes op om hans Navn, har lagt sig, naar Stormen og Striden, der stod om hans Skikkelse, er bortvejret, naar Sladderen og Bagtalelsen, Partikævlet, Racehadet og det private Nid og Nag er forstummet, hans sande Personlighed og Menneskelighed tone frem gennem hans Værk som det eneste Monument over hans Liv. Til den Tid vil man maaske forstaa, at det Liv, han levede iblandt os, fuldt af Modsætninger og Modstrid som det var, snart skræmmende indtil Forargelse, snart fængslende indtil Forgudelse, med dets Træk af Arrogance, forfængeligt Pral, begrædeligt Martyrium og proteusagtig Slangesmidighed — at dette hans Liv selvsagt ogsaa var rigt paa de Brist i Karakter og Personlighed, som ingen af os kan sige sig fri for. Nogle forstaaer maaske bedre end andre at skjule de mindre tiltalende Egenskaber og fremhæve de forskønnende. Sagen var inderst inde dén, som han gav Udtryk i disse Ord: »Mit Liv blandt Mennesker er kun min Form for Hvile.« Hans Liv blandt Mennesker, selskabelig og privat, var et Liv i *Nuet*, en Stimulans til »Hvile« for hans opvandede Nerver, der ikke kendte Hvilen som vegetativ Ro, Ensomhed, Stilhed. I dette hans ydre Liv, som var synligt for Verden, aabnede han for Spildevandet og lod dets blandede Væsker hen-

synsløst strømme fra Leveren. Men hans egentlige Liv var hans *Aands* Liv, det samme som hans aandsbeslægtede i Samtiden levede — Ibsen, Strindberg, Nietzsche — et Liv uden Slægt, uden Ven, uden Hjem, uden Land, i de hellige Lunde, hvor han ydmyg og hengiven, trofast og troende dyrkede Heroerne af de højeste Grader i Personlighed og Menneskelighed. Derinde og kun derinde i hans Aands Værksted sprang de hede Kilder, der strømmede fra hans Væsens Urgrund mod Lyset — for Menneskehedens Frihed og Ret.

Herinde, i Dybden af hans jødiske Natur, bundede da hans Races inderste Evner og Egenskaber: dens Frihedsdrift, Retfærdighedsfølelse og Sandhedskærlighed — ikke med Martyriets Kors som Fanemærke, men med en Krone af stolt og trodsig Heroisme. Intet Magtens Symbol til Værn for Familie, Slægt, Folk eller Land i snævreste Forstand. Men det Frihedens, Rettens og Sandhedens Symbol, der blev Jødefolkets Bannermærke i dets Hjemløshed, og som det bar foran sig i Kampen for den lidende Menneskehed — det Folk, der som intet andet havde lært Ufriheden og Uretten at kende og taget Lære deraf i Form af Had til Magten og Tro paa Retten i Fremtidens forjættede Land. —

En af Fanebærerne for Frihedens og Rettens Idé var Georg Brandes.

I denne hans Kamp for Idéen, uegennyttig og uselvsk, aabenbarede sig hans Personligheds Adelsmærke af Rejsning og Kraft. I denne Idés Tjeneste var alt andet Middel — derfor blev Forargelsen aldrig for ham som for Broderen et Maal i sig selv, højst kunde den blive et Middel blandt andre i et ophøjet Formaals Tjeneste. I et Brev til Høffding fra Udlændigheden i Berlin skriver han: »Der er intet, jeg hellere vilde, end leve i broderlig Forstaaelse med alle Jevnaldrende i Norden, der forske ærligt.« Og denne høje Idé svigtede han aldrig, hverken for Magtens Skyld eller for Ærens — uafhængig af alt og alle var han til sin sidste Dag. Hvad han svigtede var den jødiske *Natur*, den faste Grund af Oprindelighed, der er Fundamentet ikke blot for Personligheden, men for dens Menneskelighed. Denne Svigten, der gav hans Væsen det flimrende Skær af proteusagtig Forvandling, af Rodløshed og Fredløshed, opløste i ham den Oprindelighed, som kunde have krystalliseret sig, saafremt han aabent havde bekendt sin jødiske Natur og været sig den bekendt. Det er hertil, Bjørnson sigter, naar han i et Ungdomsbrev til Georg Brandes udtaler: »Naar De skriver om Jøderne, saa, skøndt jeg ikke er enig med Dem, *helt* enig med Dem, saa synes De mig dog at røre ved noget, som anviser, hvor De maatte have Meget at byde, mange skønne Udsigter at aabne os.«

Derfor blev hans Liv og hans Værk splittet, i overvejende Grad udadvendt — Personlighedens blændende Træk i mangefarvet facetterende Belysning, ikke Menneskelighedens monumentale Præg af afrundet Natur. Da hans Følelse ikke bundede i noget fast Centrum, hverken nationalt, moralsk eller religiøst, blev for ham Fornuften, *Tanken*, alt. Og denne svigtende Samhørighedsfølelse blev hans Skæbne. Deraf den Nemesis, der ramte ham og som han med al sin Aand og Intelligens ikke forstod. Den Sjælens Monumentalitet, som er *Modningen* af Personlighed i Menneskelighed, splittedes med hans splittede Natur. Hans Liv og hans Værk blev med Tiden mindre og mindre afrundet, mere og mere en broget Mosaik af splittede Kapitler. Han var og blev en Nuets Mand, der ikke havde Tid til at vente, men jagede fra Sted til Sted, fra Værk til Værk, jo nærmere han følte Døden i Hælene paa sig. Det Mod, som var Kraftuddraget af hans Væsen, manglede sin inderste Kærne: Taalmodet, der har Tid til at afvente den endelige Sejr, Sejren over sig selv i Fordybelse og Forsagelse. *Dette* fornam han — omend ubevidst som nervøst Irritament bag sin Tanke: at han ikke havde noget Sjælens Lønkammer, hvor han var ene, i Fred med sig selv og i Fred med andre.

Georg Brandes var som Menneske større i Kraft af sin Personlighed end i Kraft af sin Menneskelighed. *Personlighedens Udfoldelse i Aandslivet*, dens individualistiske Udløsning i Rækkevidde og Rækkeevne var for ham som for Ibsen, Nietzsche og Strindberg Maalet. *Menneskelighedens Fordybelse i Sjælelivet*, »Medmenneskeligheden«s Forstaaelse af den Enkeltes Skæbne, af Folkets Psyke og Landets Natur var ham fremmed, fordi han følte sig fremmed, ikke blot i den danske Nation, men i den, han af Afstamning tilhørte. Derfor søgte han fra sin Ungdoms Interesse for Enkelt personer i dansk Aandsliv bort til sin Manddoms Beskæftigelse med førende Personligheder i europæisk Aandsliv. Derfor søgte han i sin Alderdom op til de Verdenspersonligheder, i hvilke han kunde udløse sin egen Personligheds Væsen — de, der som han var uden Folk, uden Land, Verdensborgerne, Overmenneskene: Goethe, Voltaire, Cæsar, Michelangelo. Indtil han — som det Modsigelsens Tegn han var — sluttede sit Liv og Værk med den Skikkelse, hvis Storhed han mindst af Alt kunde eller vilde erkende, fordi han ifølge sit Væsen ikke forstod, at Menneskelighed er større end Personlighed. —

I Georg Brandes' Værk er »Idéen« en *Realitet*, der staar i Forhold til *Virkelighedens* Liv i Politik, Religion, Samfund, Kunst. Idéen er ikke for

ham en *Drøm*, der staar i Forhold til *Evigheden* — som Udtryk for Sjælens Etos af Samfølelse, Opofrelse og Forsagelse. —

Der gives *Værker*, der er som et Spejl, hvori »Livet«, Tiden, *Nuet* spejler sit eget Ansigt af Vilje, Energi, af Uro og Oprør i Kampen for Tilværelsen. Der gives andre *Værker*, hvori den Enkelte som i en dyb Brønd spejler sin egen Sjæl.

Denne Forbindelse med det *Evige* i Sjælens løndomsfulde Liv havde ikke hans *Væsen* og derfor heller ikke hans *Værk*.

Brydningsspillet mellem Sindets mørke Lidenskabelighed og Aandens lysende Klarhed var »Livet« i hans *Væsen* og i hans *Værk*.

Af Natur tilhørte han *Judæa*, af Aand *Hellas*. Men af hele sin Sjæl tilhørte han det flygtende *Liv i Nuet*:

»Som en lysende Stribes
Strejfskær i et Rum,
der saa lidet kan gribes
som Havfladens Skum —
saa blussed mit *Væsen*. Et lynende Lysblink
det var i en *Sum*.«

IV

Jeg har i det foregaaende Afsnit søgt at belyse Georg Brandes' særprægede Personlighed, navnlig gennem Sammenligning af hans *Natur* med Broderens — udsprungne som de er af samme Rod, men med forskellig Udvikling og Vækst. Jeg skal nu, til yderligere Belysning og Oplysning om Georg Brandes' personlige og menneskelige Egenart, side-
stille og modstille hans *Aand* med Broderens — saaledes som den manifesterer sig gennem selve *Værket*. Ikke gennem Værkets væsensforskellige Art og Udslag, men gennem *Sproget og Stilen*, der paa én Gang indebærer Middel og Maal, Instrument og Tone, og derigennem omfatter Natur og Aand i samlet Udtryk af musikalsk Samklang. Buffon har henvist til *Stilen*, som Udtryk for Personligheden, i den ofte citerede Sætning: »Les choses sont hors de l'homme — le style est l'homme même.« Taine har i Korthed udtrykt den samme Tanke gennem Ordene: »L'écrivain annonce tout

l'homme.« Og Schopenhauer har i sin *Kritik der Kantischen Philosophie* givet Tanken dette Udtryk: »Also hier, wie überall, trägt der Vortrag das Gepräge des Denkens, aus dem er hervorgegangen. Denn der Stil ist die Physiognomie des Geistes.«

Skribentens Sprog er hans Udtryksmiddel, som Farven er Malerens, Klangen Musikerens, Talen Skuespillerens — Meddelelsesmidlet, hvorigennem Kontakten sluttes mellem den udøvende Kunstner og hans Publikum. Som Sproget er Intonation og Instrumentation, er Stilen *den Tone, hvori Sindet er stemt*. Med ét Ord: Sprog er Middel, Stil er Maal. Ophøjes *Sproget* fra Middel til Maal — som ofte hos I. P. Jacobsen, Bang og senere »Sprogkunstnere« — bliver *Stilen* afsvækket og forvansket til Virtuoseri eller Maner. Dens »Brysttone« forsvinder og giver Plads for en feminint affarvet Falset eller for ru og raa Naturlyd, der knalder som Eksplosioner for Øret. Eksempler i vor Literatur er talrige og formentlig overflødige.

Georg Brandes' *Sprog* er af mandlig Natur, uaf-fekteret, søgende det simpleste og klareste Udtryk for Tanken. Beskedent skriver han i Forordet til *Samlede Skrifter*: »Har mine samlede Skrifter maa-ske ikke mange paaskønnelsesværdige Egenskaber,

saa har de idetmindste dén, der nutildags ikke er saa hyppig som ønskeligt, at være skrevne paa et rent, klart, gennemsigtigt Dansk.« Musikalsk betonet er Sproget hos Georg Brandes, indstemt af hans kunstneriske Instinkt for Klang, Rytme, Melodik. Umusikalsk og umelodisk hos Edvard Brandes, indstillet af hans videnskabelige Sans for Logik og Systematik. Hans Sprog bliver derfor ofte hemmet og knudret. Georg Brandes' Sprog hugger Knuderne over og danner som en Bæk over Hæmningerne. —

Gemt i Sproget eller dækket bag det som et Ansigt bag Sløret ligger Brødrene Brandes' Stil — gemytløs og doktrinær hos Edvard Brandes, impulsiv og explosiv hos Georg Brandes. Vidnende hos den ene om hans Sinds medfødte Beherskelse, hos den anden om Sindets Besættelse.

Til Illustration af denne Georg og Edvard Brandes' Stil anføres nedenfor Eksempler fra deres Værker, der viser Stilen, som den former sig eller udvikler sig hos dem fra Ungdommen, gennem Manddom til Alderdom — korte Optagelser af Torsten, hvori deres Sind gennem den løbende Tid er stemt.

Først Stilen i deres *Ungdom*.

Der er i Brødrene Brandes' Ungdomsstil en ydre og indre Lighed, bestemt af fælles Udspring, Milieu, Retning i Midler og Maal — præget som de begge er af medfødt agitatorisk-aggressiv Drift og dramatisk Instinkt for »Tribunen«. Jeg anfører i denne Sammenhæng for Georg Brandes' Vedkommende Indledningsordene til hans første Forelæsning paa Universitetet og for Edvard Brandes' Vedkommende den centrale Passus af hans første Tale i Folketinget, i Anledning af Spørgsmaalet om Eds-aflæggelse — begge Udtryk for en aaben »Bekendelse« af deres Tro og Overbevisning.

Indledningen til *Georg Brandes'* første Forelæsning *Emigrantlitteraturen* lyder i den oprindelige Udgave af 1872:

»Idet jeg begynder denne Række af Foredrag, føler jeg en Trang til at anmode om Deres Overbærenhed. Det er første Gang jeg taler fra dette Sted, og jeg medbringer alle Uerfarenhedens Mangler. Mine Evner og mine Kundskaber er lige ufuldkomne. Meget af, hvad der her ved kan støde Dem, vil, tænker jeg, blive rettet ved Tid og Øvelse. Med Hensyn derimod til mine Grundanskuelser, mine ledende Principer og Idéer forlanger jeg ingen Overbærenhed som helst. Hvad der i denne Henseende maatte støde Dem, vil ikke blive forandret. Jeg anser det for en Pligt og for en Ære at hylde de

Principer, til hvilke jeg bekender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tan-
kes endelige Sejr.«

Den centrale Passus i *Edvard Brandes' Jomfrus-
tale* i Folketinget lyder:

»Jeg vedkender mig aabent, at jeg hverken tror paa Jødernes eller de Christnes Gud, men jeg hævder, at mit Gudsforhold er mig ligesaa klart og helligt som enhver af de Tilstedeværendes er for ham, og jeg fordrer samme Respekt for mine religiøse Anskuelse, som jeg er villig til at yde andres.«

Men idet han fortsætter denne aabne Bekendelse, søger han straks *Dækning bag Forsvaret*. Under Anvendelse af en sofistisk Fortolkningskunst, der kan minde om Portias under Aktoratet mod Shylock, forsvarer han sin Aflæggelse af Eden (»Jeg lover og sværger at holde Rigets Grundlov, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«) gennem disse ikke altfor overbevisende Ord:

»Jeg har ganske simpelt underlagt Ordet »Gud« det Gudsbegreb, som jeg har — jeg har forstaaet »det hellige Ord« som λογος: Alfornuften, som de Verden beherskende Idéer, som jeg erkender for hellige Ord.« — —

Vender vi os nu fra Brødrenes »Trosbekendelse« — deres Forhold til Idéen — til Vidnesbyrden om deres Forhold til Ungdomsidealet, dét menne-

skelige Ideal, der foresvæver dem som Maal for deres Stræben i Liv og Kunst, anføres her for *Georg Brandes'* Vedkommende følgende mandige og direkte Heropaakaldelse, tonende af hans eget Sinds Stemning af Trods og Mod:

»O, St. Georg, min Skytspatron! Hvor skøn er den hellige Vrede i dit Blik, hvor ypperlig den rolige Følelse af Kraft, der fylder dit Bryst, du Helgen og Hedning. At du ogsaa tomhændet, uden Sværd eller Lanse i din Haand, er lutter Uforsagthed, det er en Lære. Værgeløs staar du dér, men fast paa dine Fødder, fast i dine Knæ, pansret om Foden til at knuse med en Jernhæl, og pansret om Lænder og Arm og Ryg og Bringe. Du Prigivne til Dragens Ædder og Forgift! du véd det, den Tid vil komme, da du igen faar et Lanseskraft fat. Dræb da Dragen, stød Jernet i dens Hjerte og knus Knoglerne, saa den aldrig sluger Jomfruer og aldrig myrder Ynglinger mere!«

For *Edvard Brandes'* Vedkommende anføres Slutningslinjerne af Afhandlingen om Michael Wiehe i *Dansk Skuespilkunst*, disse Linjer, der i deres næsten kvindelig bjergtagne Henførelse er betonet af Ungdommens Sværmeri og Idealitet:

»Hans Kunst var den skønneste Blomst, Romantismen har sat herhjemme, og den har paavirket ethvert for Poesi modtageligt Sind, som har levet, medens han virkede. De unge Mænd, han

fremstillede, vare ikke meget forskellige indbyrdes, thi hans Fantasi var ikke befolket med Skikkelser, men behersket af et Ideal. Og dette Ideal af sværmerisk Begejstring og mandig Kraft bragte han sit Folk.

Eller rettere han stod for os alle som en ideal Skikkelse, ikke blot fordi han bar Geniets Mærke paa sin Pande, men fordi han som Menneske besad en moralsk Højhed, der vidnede om, at han havde bragt sin Personlighed uskadt gennem Livet. Dette var og blev Hemmeligheden ved hans Kunst. Derfor kunde den mest glødende Elskovstale strømme fra hans Læber med en næsten jomfruelig Renhed. Han syntes os paa engang en drømmende Yngling og en myndig Mand, en stille Tænker og en Helt, en Elsker og en Asket.«

Vi vender os nu til Brødrene Brandes' Stil i deres *Manddomsaar*.

Efterhaanden som Tiden gaar, og Ungdommens uberørte og ubeskrevne Træk udvikles og uddybes gennem Livets og Virkelighedens Modstrid mod Idé og Ideal, afdækkes Personlighedens forskellige Bygningsform og Menneskelighedens forskelligartede Fundament. Sansen for det »Brillante« og Smagen for det »Kokette« tilbagetrænges i Georg Brandes' Stil mere og mere, Træk af Førerens Sejrsmod og Herskervilje slaar igennem, den ydre Modstand gennemgløder og staalsætter hans Sind.

Hans Sprog og hans Stil bærer Mærke af den Lassalleske *Chutspe*, medens en *Chain*, der er i Slægt med Disraelis og Heines, kaster sit kunstnerisk forsonende Skær over Sprog og Stil, beaandende og befrugtende. Det er hans *Manddom*, der nu lyser frem mod Tidens mørkladne Baggrund af politisk, religiøs og kunstnerisk Reaktion. Overalt er hans *personlige Jeg*, hans *Bekræfternatur* tilstede i Stilen. Som den Kunstner han er, indkapsler han sig og sin Idé i de Skikkelser han skildrer, stærkest i dem, der som jødiske Personligheder har Forbindelse med hans egen Natur i dens vilde Ekspansionsdrift — Lassalle, Disraeli, Heine — eller der som Shakespeare indeslutter baade hans Natur og Aand i Brydningsspillet mellem Ekspansion og Isolation.

Hos Edvard Brandes viger de bløde, næsten jomfruelige Træk af sværmerisk Hengivelse i Teatrets Verden af Eventyr og Romantik for et kvindagtigt Træk af smaatskaaren Realitetssans for Livets praktiske Værdier. Magten er ikke et mandligt Maal i Idéens Tjeneste, men et kvindeligt Middel i Sagens, Partiets eller hans egen. Som Broderen føler sig udvalgt til at herske, føler han sig kaldet til at regere. Træk af Beregning, Udregning og Taktik farver Fysiognomiet, en vis lyssky Reservation underfarver det, søgende Dækning bag de Forskansninger, som Partiets Befæstning af po-

litisk og literær Alliance frembyder. Begejstringen for den ideale Helts »moraliske Højhed« og »næsten jomfruelige Renhed« afløses af en mere praktisk Vurdering af Virkelighedens Helte i Politik og Kunst.

Hans Stil mærkes af denne hans Dækstilling bag Fronten. Det oprindelige *Jeg* dækker sig mere og mere bag upersonlige Udtryk som de hyppigt anvendte »man«, »en Gæst«, »en Ven«, »en Rejsesfælle« — ja, han gaar i sit paradoksale Hang til Dækning og »Maske« saa vidt, at han fornægter al Literatur, skrevet i *Jeg*-Form. Under denne bevidste Indkapsling udtørres Stilen lidt efter lidt. Den bliver negativ — *Fornægternaturen*, der er et Udslag af hans hæmmede Væsen, faar Overtaget. En Atmosfære af Smaaborgerlighedens Aand bag Voldene, blandet med en let »parisisk« Levemandsodeur ombølger Stilen, dækker den bag en *graa Facon* af Ibsen'sk Samfundspsykologi og Dumas'sk Selskabsfilosofi.

Som Eksempler paa *Georg Brandes'* dybt personlige Stil i hans Manddoms Aar anføres først Afsnittet om Disraelis Førsteoptræden i Underhuset:

»Væ ridentibus! Ja vé dem, som lær. De er forudbestemt til at glemmes og til at trædes paa Nakken af den, af hvem de lo. Ve dem, som ler. Det vil sige dem, hvem Kraften, naar den er ny, altid synes en Genstand for Latter, og som me

ner at kunne fælde den med det raaeste af alle Vaaben, Grinet. Det er dem, den nye Kraft allerførst og lettest faar Bugt med, thi det er iblandt dem, i denne Livvagt af Indskrænkede, at enhver ny Magt finder sine viljeløseste Slaver. De, som ler, det er de samme som dem, der raaber Hurra, Eftertravernes Hob, der begynder med Intet at forstaa og ender med Intet at turde kritisere.«

Af Bogen *Det unge Tyskland* hidsættes følgende Billede fra Afsnittet om Heine med dets karakteristiske Blanding af *Chutspe* og *Chain*:

»Nyere europæisk Literatur er rig som Noahs Ark. Den har vilde og tamme Dyr, kongelige Løver og mægtige Ørne, plumpe Bjørne og hvide Svaner, kloge Ræve og forfængelige Paa-fugle og smægtende Nattergale, ikke at tale om Æsler og Hunde og Aber i Overflod. Den har ogsaa en Antilope.

Og Antilopen var slankere og mere yndefuld end alle Markens vilde Dyr, som Gud Herren havde skabt, og den sagde til Kvinden: Mon Gud skulde have sagt: I maa ikke spise af alle Havens Trær?

Thi det var Antilopen, som sagde det.

Antilopen er aarvaagen, indsmigrende, bevægelig; naar den føler sig tryk, er den munter og skelmsk, altid er den smidig og hurtig og gratiøs. Dens Væsen er Ynde. Der gives en Antilopefamilie, som hedder *Beni Israel*. Til den maa Heinrich Heine have hørt.«

Og endelig — efter disse Udtryk for hans egen Natur og Aand gennem andres — dette dybe Hjer-tesuk fra Bogen om *William Shakespeare*:

»Men derfor er du os visselig ikke mindre kær, o Hamlet! og ikke mindre vurderet og forstaaet af den Slægt, der lever nu. Vi elsker dig som en Broder. Dit Tungsind er vort, din Harme er vor, dit overlegne Vid hævner os paa dem, der fylder Jorden med deres tomme Larm, og som er dens Herrer. Vi kender din dybe Kval ved Hykleriets og Urettens Triumf, og ak! din endnu dybere Kval ved at føle den Nerve overskaaret i dig, som omsætter Tanke i sejrrig Handling. Ogsaa os har store Henfarnes Røst fra Underverdenen manet. Ogsaa vi har set vor Moder slaa Magtens Purpurkaabe om den, der har myrdet »det begravne Danmarks Maje-stæt«. Ogsaa os har Ungdomsvenner forraadt, ogsaa mod os er Klinger blevne dyppe i Gift. Ogsaa vi kender den Kirkegaardsstemning, i hvilken Væmmelse ved alt Jordisk og Vemod ved alt Jordisk griber Sjælen. Ogsaa os har Pustet fra aabne Grave faaet til at drømme med en Hjerneskal i vor Haand.« —

Som Eksempler paa *Edvard Brandes'* Stil i hans Manddoms Aar anføres først følgende Scene af *Et Besøg*, vidnende om Stilens aftagende Karakter og Karakteristik og dens tiltagende middagsfilosofiske Embonpoint:

Repholt:

Aah! Der har vi Fruen. Var den lille Fyr artig?

Florizel:

Der var intet i Vejen. Giv mig en Kop, Kaj!

Repholt:

Faar vi ham ikke at se?

Florizel:

Der er intet at se paa ham for Fremmede. Hr. Repholt er vist heller neppe nogen Børneven.

Repholt:

Hvorfor tror De det, Frue? Det er kun koldhertede Mennesker, der ikke holder af Børn, og jeg har det varmeste Hjerter. Naa, jeg sværmer ikke for grimme eller snavsede eller syge Børn — jeg er ærlig talt slet ingen Diakonissens natur — men jeg har stor Fornøjelse af at se sunde, lækre Børn i elegante Dragter. Jeg nyder det som et Maleri. Forresten foretrækker jeg smaa Piger.

Neergaard:

Hvor gamle skal de være?

Repholt:

Naa, allerhelst en seksten, sytten Aar.

Florizel:

Det forekom mig dog ikke, at der var meget Hjerter i Hr. Repholts saakaldte Kærlighed til Børn.

Repholt:

Ja, jeg er vel ikke saa god en Kristen, som jeg burde være. Jeg har det Princip, at man skal

nyde sit Liv saa fuldt man formaaar med alle sine Evner, alle sine Sanser — og lade Sorgerne tyngre paa dem, som er nødt til at bære dem. Der er noget berusende i at høre til Lykkens Kælebørn her i Verden. Tror De ikke, at den Champagne, vi drak ved Bordet, smager os dobbelt saa godt, fordi vi véd, at den er Vinens Dronning, fordi dens Knalden indvarsler Billeder af rige Fester med skønne Kvinder og bakkantisk Jubel, fordi den skummer med en Livsglæde i Øjeblikket, som alle attraa og faa kun opnaa?

Neergaard:

Nej, Repholt, nej, mig smager den ikke, jeg kan slet ikke drikke den, naar jeg tænker paa de Tusinder, du nævner. Jeg taaler aldeles ikke at erindre, at det er andres Arbejd og Blod, som jeg drikker op.

Florizel:

Kaj, min bedste Ven, Du har Ret!

Repholt:

Nej, Kaj har ikke, med Deres Tilladelse, Frue! For det er halvgaaende Gerning hans Tanker. Du gavner ikke de andre det bitterste Gran og Du lader Dig Dine egne Nydelser fordærve. Tror Du, nogen takker Dig derfor? Men saadan er Du, en Mellemvejsmand, som aldrig har forstaaet at nyde for lutter dumme Bekymringer for Almenvellet og Næsten. Næsten! Hvorfor tror Du, han hedder Næsten? Fordi Du kommer som den første, og han bagefter som den næste. —

Yderligere anføres følgende Eksempel, hentet fra Edvard Brandes' Forord til *Breve fra I. P. Jacobsen* — dette Stykke Prosa, der sammen med Afhandlingen om Michael Wiehe hører til det personligste, han har skrevet — men tydeligt mærket af Manddomstidens stærkere og stærkere Udtørring af Stilen og deraf følgende Affarvning af Sproget:

»Men rimeligvis fortrædigede dette ikke Jacobsen særdeles. Man vilde synes, at han, i hvis Digtning der straalere saa stærke Farver, maatte attraa den rige Tilværelses Pragt omkring sig, men maaske vilde selv hvad Rigdom kunde skaffet tilveje udenom ham, aldrig svaret til, hvad han saa med Sjælens Øje, og iøvrigt var han fra Opvæksten tarvelig vant. Skønt ingenlunde oprunden af fattige Kaar, havde han dog i sit Hjem kendt saa meget større Tarvelighed, som en Fordring til Velvære slet ikke opstod hos hans Forældre.«

Vender vi os nu fra Manddomstidens Stil i al Almindelighed, og undersøger vi dens Tone i Forhold til konkret Beskrivelse f. Eks. af Kvinden, sensuelt, aandeligt og sjæleligt betonet, anføres følgende illustrerende Eksempler:

I den lille yndefulde Skitse *Filomena* tegner *Georg Brandes* den unge Kvindeskikkelse med disse kysk forelskede Akvarelfarver:

»Hovedet er lille og pikant, Haaret svært, blaasort, Øjnene klart brune, udmærket skaarne, smilende og snilde. Munden har smalle, røde Læber og de skønneste Tænder, jeg erindrer at have set. Farven er brun, ensartet, medmindre hun rødmer, saa bliver hun mørkere brun. Hendes Vækst er sjældent smuk, men hendes Bevægelser tunge, saa man straks ser, hun ingen Opdragelse har faaet. Hun har imidlertid Trækninger med Skuldrene, Maader, hvorpaa hun vender og drejer det nydelige Hoved, som er aldeles allerkæreste.«

I *Edvard Brandes'* Fortælling fra hans Manddomstid *En Politiker* males en ung Kvindeskikkelse med disse kyniske Kulører uden et forsonende Strøg af aandelig endsige sjælelig Finhed:

»Hun er klædt i blegrødt Atlask, saa blegt som kødfarvet Trikot, der sidder stramt omkring hende med en enkelt, glat Brede paa Skørtets Forside, medens alt Stoffet iøvrigt er trukket bagtil i en uhyre Sløjfe og et alenlangt Slæb. Saa stramt sidder Kjolen fortil, at man ser hendes Ben bevæge sig under Silketæppet, næsten Benenes Form. Kjolen er ikke ligefrem nedringet, men gaar sammen i Halsen og aabner sig kun lige foran Brystet i et trekantet Udsnit, som Korsettet tvinger hendes Barm op imod. Som en Buket præsenterer hendes Bryst sig i denne Himmeldør, der fører ind til Paradiset, Kjolen har aldeles ingen Ærmer, og de nøgne Arme funkler i den stærke Belysning. Men Drag-

tens Originalitet bestaar i den skønne Dames Overkjole: over det glatte Atlask drager sig nemlig ligesom et Fiskenet af graat Silke, igennem hvis Masker man skimter det blegrøde Legeme.

Hun er som Kraka nøgen og dog paaklædt.«

— — —

Jeg vender mig nu fra Brødrene Brandes' Ungdoms- og Manddomsaar til Stil og Sprog i deres *Alderdomsaar*, fra Tiden omkring Verdenskrigen og fremefter. I dette Afsnit skriver Georg Brandes de store Værker om Goethe, Voltaire, Cæsar og Michelangelo. I Pauserne strør han om sig med Artikler om Krigen og Fredsslutningen — *Verdenskrigen* og *Tragediens anden Del*. Og i de allersidste Aar kaster han sig over religionshistoriske og klassiske Æmner — *Sagnet om Jesus, Petrus, Helles, Urkristendom*.

Hans Stil splittes som hans Væsen under Begivenhedernes tragiske Gang. De store Værker bliver til i smaa Kapitler, i flyvende Fart, som om det ene ikke havde Tid til at vente paa det næste — uden Tid eller Ro til Samling og Sammenhæng. De mindre Artikler vinder ved dette rastløse og hid-sige Jag, de skærpes i Sprog og Stil under Krigens og Efterkrigens Svøbe, hans medfødte Respektløshed bliver til aabenmundet og aabenhjertig Uforfærdethed — som en gammel Stridshingst rejser

han sig ved Trompetens Lyd, kæmpende saa at sige paa alle Fronter, mod alle Fronter. De større Værker faar vel gennem Ensomhedens nødtvungne Refugium, Indespærringen i Arbejdsrummet uden Rejseafbrydelser en vis kvantitativ Monumentalitet, men Kvaliteten, Intensiteten og Intimiteten svækkes af de ydre Forhold, hvis vilde Larm og Uro trænger ind i Værkstedet og hidser hans Tempo, som om Døden var ogsaa ham i Hælene. I ufattelig Hast skriver han sine bindstærke Værker — »Pakker«, som han selv kaldte dem. Fra »Tigerspringet«, som han benævnedes det første Skridt, til Afslutningen af hvert enkelt af disse Kæmpearbejder brugte han næppe nok et halvt Aar — Peter Nansen fortæller, at *Voltaire* paabegyndtes i Slutningen af Juli 1916 og sluttedes 20. Januar 1917. De endnu vaade Ark bragte han hver Nat personlig i Postkassen, for at Trykkeriet kunde have dem den næste Morgen og Korrekturen være ham i Hænde den følgende Dag.

Samtidig med at Georg Brandes som en revolutionær *Desperado* fægtede ene, ubeskyttet, uforfærdet og udisciplineret i Ildlinjen, bekæmpende Magten og forsvarende Retten som en Don Quichote i Kamp med Vejrmøller — sad Broderen som en neutral Sancho Panza paa Taburetten, godt dækket bag Neutralitetens bugnende Finanshovedkasse, velnæret af det samlede Hr. Folks og de

samlede Partiers Velvilje, formende som en strængt loyal og royal Cato det monumentale Fyndord »Lover Lov og Lov skal holdes«, der — prentet med Lapidarskrift paa selve Rigsdagens Forum — vil sikre ham hans længste Udødelighed.

Efter Ministertidens Ophør optager han sin literære og politiske Virksomhed i Pressen — nu og da i Strid med sit eget Parti, naar dette ikke længer vil lystre *Despoten* i ham — men aldrig i aaben Kamp, skjult som det var hans Natur. Hans Sprog bliver med Aarene mere og mere *Kontorsprog*, kejtet for ikke at sige kejthaandet. Det virker hyppig som Oversættelse, skønt eller maaske netop fordi han, doktrinært, bestræber sig for at udrydde Fremmedord eller ombytte dem med nylavede danske — som naar han f. Eks. oversætter Titlen paa et Skuespil af Curel ved *Beliversken* (idet han dog samtidig for Forstaaelsens Skyld sætter den franske Titel *la viveuse* i en haardt tiltrængt Parentes). Og *Stilen* følger Sproget, affarves og afmagres indtil *Kancellistil*. I hans maanedlige politiske Artikler opløser de forhen bitre og bedske Væsker sig i bittersøde Draaber, gerne med skjult personlig Adresse. Politik, der for ham først var Sagen, saa Partiet, bliver nu helt og holdent Personen. Og paa samme Maade med Literatur og Teater. Den personlige Indstilling, Ven eller Fjende — ikke blot af Sag eller Parti som

før — rykker mere og mere i Forgrunden. Og den skjulte »Absicht«, der ikke længere er i Stand til at forarge, virker nu kun forstemmende ved sin Hensigtsløshed og Magtesløshed.

Som oplysende Eksempler paa Sprog og Stil i dette Livsafsnit anføres først for *Georg Brandes'* Vedkommende følgende Ord fra hans Værk om *Goethe* — præget af hans stadig medlevende Natur og Aand:

»Han var et Billede i det Mindre af Verdensaltets frembringende, ordnende, opretholdende Kraft. Han frembragte og forstod med lige Sikkerhed, havde lige megen Indbildningskraft og Fornuft. Han gik ikke ud paa at kende sig selv, men paa at fatte Naturen. Selvbespejling var ham fremmed, Selvudvikling var ham Alt, og han værnede om sin Selvudvikling ved en Selvopholdelsesdrift, der advarede ham og viste ham Vej, et Instinkt, der tillige var Visdom.

Han var en Skaber i Skabningen, en Fornuft i Alfornuften — en Natur i Naturen, som man taler om en Stat i Staten. Og han var ganske alene en hel Kultur.«

Man sammenligne hermed Kontorsproget og Kancellistilen hos *Edvard Brandes* i en *Kronik*, *Henrik Ibsens Personlighed*:

»Men modsat af hvad der hænder mange, maaske de fleste, der, naar de arbejder sig ud af

Ungdoms og Armod's Tranghed, fra en Skyggetilværelse, hvor man maa holde sig skjult, til Solsidens varmende og opmuntrende Lys, at de da aabner sig, udfolder gemte Skatte, overvin-der Forlegenheden og den Menneskeskyhed, der nedtrykker dem, for hvem Tilværelsen synes at klikke, saa trak Henrik Ibsen sig sammen til Lukkethed og Utilgængelighed, netop da en Lysverden slog Portene op for ham.«

Eller dette Afsnit af en literær Kritik:

Naturligvis finder i Hardens Skrift Kejser Wil- helm den skarpeste Fordømmelse med en klar Forstaaelse af de uheldige Egenskaber, som, hvis han ikke havde været født til Tronens Purpur, blot havde gjort ham til en anmassende Dilettant, men som naar hans Overfladiskhed skulde gælde for Kundskabsfylde, bragte det mægtige Rige, som en altovervældende Stats- mandskløgt havde skabt, næsten til Opløs- ning.« — —

Georg Brandes' Syn paa Idéen, Skribentens Virksomhed og Værk i Midler og Maal fremgaar klart af følgende Linjer i hans afsluttende Svar til Clemenceau:

»Jeg vil betro Dem, at jeg har en meget høj Idé om Skribentens Kald. Hvis han ikke er Sand- hedens viede Præst, saa er han god til at kastes paa en Mødding. Han tør ikke, for at indynde sig hos en Klasse eller et Folk, ikke engang hos sit eget, fornægte sine Idealer, hvor upopulære

de end er, eller slaa af paa dem eller lade, som fandt han dem virkeliggjorte, hvor de endnu kun skimtes. Det er ikke Skribentens Kald at tale i Tide og Utide, for at man ikke skal glemme, at han er til. Det er ikke hans Kald at applaudere, protestere, condolere, naar han kan sige sig selv, at hans Ord er uden Vægt og uden Magt.

Han bør tie, hvor Taushed er Guld. Og naar han taler, bør han holde sig til den simple Sandhed, som overdøves af Vaaset i Fred, af Kanonernes Torden i Krig.«

Edvard Brandes' Stilling til Skribentens Virksomhed i Midler og Maal fremlyser af en Kronik om Teater — hans Ungdoms Kærlighed — hvori Ordene »en lille Smule besat« passende kunde staa som Motto over hans samlede dramatiske Produktion, og hvori Vendingen »den Gøglekunst, der kaldes Teater« viser Udviklingen i Sind og Stil fra Ungdomstiden til nu:

»Enhver, der har skrevet et Skuespil — godt eller daarligt — véd, hvorledes Affattelsen foregaar. — Den Skrivende bliver en lille Smule besat og føler sig — iøvrigt som Skuespilleren altid gør — gaaende ind i fremmed Ham, som Mand og Kvinde, ung og gammel, alvorlig eller latterlig. Den yngre Dumas har sagt, at der gives kun én Maade at lave et Skuespil paa ligesom kun én, hvormed man laver et Barn. Og den store Skuespildigter — som nu ofte

undervurderes, skønt alt moderne fransk Skuespil nedstammer fra hans Værk, og megen nordisk Digtning middelbart ogsaa — havde utvivlsomt Ret. Den Skuespilforfatter, der ikke med den første Replik i et Drama ogsaa har skrevet den sidste, og som ikke af en indre Nødvendighed drives netop til denne Afslutning, han kan have frembragt Poesi — men egnet til Opførelse paa et Teater for dettes almindelige Publikum bliver hans Arbejde næppe. Maaske af højere Rang — men ikke brugbart for den Gøglerskunst, der kaldes Teater.« — —

Naar Brødrene udtaler sig om Landets Politik, aflægger Stilen følgende Vidnesbyrd om Tonen, hvori deres Sind er stemt.

Georg Brandes skriver i en Tidsskriftsartikel et Aarstid før sin Død disse uafhængige og aabenhjertige Ord:

»Af de mindst konservative Partier i Danmark udmærker det radikale Parti sig ved, at der ikke er det ringeste radikale i dets Stilling til Religion, Moral eller Opdragelse. Det forkynder, naar det gaar videst, en tam og umulig Rationalisme, udover hvilken man i Tyskland var kommen for 90 Aar siden, og som man i Holland i de sidste 50 Aar har underkastet tilintetgørende Kritik.

Det socialdemokratiske Parti, om hvilket naive Mennesker kunde antage, at det idetmindste, hvad Aandslivet angaar, stod paa Tidsalderens Højde, har kosteligt forskanset sig bag den

skrøbelige Fæstningsvold: »Religionen er Privatsag«. Imidlertid undervises der, som hvert Barn i Landet véd, pligtskyldigt i Religion saavel i alle offentlige Skoler som i alle private. Man kan da vanskeligt være mere konservativ paa aandeligt Omraade end de to Partier, af hvilke det ene kalder sig radikalt, det andet mere yderligtgaaende end de Radikale. Ejendoms og Indtægt og Skatteplyndring er de Spørgsmaal, som her har dræbt aandelige Interesser.«

Edvard Brandes anslaar Tonen i sine politiske Maanedsoversigter paa følgende, let revymæssige Facon:

»Denne Tilstand, der utvivlsomt vilde medføre en økonomisk Fordel for Kjøbenhavn, hvorved Fortrinnet for Frederiksberg som Skattely ophævedes, naar nemlig Nydelsen af et Glas Øl eller en Snaps straffedes haardt, efter at den gamle Jernportgrænse var overskredet, medens Øllet skummede og *Helan* gik i det skumle og lastefulde — det af Laster *fulde* Kjøbenhavn — denne Tilstand var ikke forekommet Forslagsstillerne uheldig i Forhold til de Samfundsraedslere, der efter Sigende skulde nedkæmpes gennem *Forbudets* Tvangstanke, og rimeligvis haabedes der en snarlig Indvinding af det rene og tørre Land gennem den gradvise Indførelse af de hvide Pletter, der vilde straae dobbelt festligt paa Baggrund af de sorte Egne.« — —

Og endelig følgende Eksempler paa Brødrenes Stil, naar Angreb udefra kalder dem frem til Retorsion. Karakteristisk ved Stilens skummelt skjulte Baghold er denne Udtalelse af *Edvard Brandes* i Anledning af Kritikens Holdning overfor et af hans Skuespil — den specielle Adresse vil være klar for de Indviede:

»Publikum stritter imod, naar et Skuespil er trist og tungt, og en omhyggelig Kritik bemærker da med Beklagelse — saaledes endnu overfor *Ravnene* — at Værket savner *Poesi*, og derved forstaas en Løftelse, hvortil kun de ædlere Naturen kan opsvinge sig. Hvis Stykket ender *daarligt* og ikke er af tragisk Beskaffenhed med rigtige Helte og Heltinder eller for Eksempel behandler ulykkelige og miskendte Kunstnere efter den *romantiske* Regel, føler Tilskuerne sig forurettede her og andetsteds. —

Haardt imod Haardt kunde da ikke tiltale Smagen, hverken hos et forstandigt Publikum eller hos de Vogtere, der maa passe, at *Poesiens* Krav ikke tilsidesættes. I fordums Dage sagde man Idéens Fordring, Og det hjalp naturligvis ikke, at Stykket havde en forsonende Udgang — der maaske skyldtes den skønne Sommer i den hyggelige Villa — thi derved blev Stykket en *Folkekomedie*, hvad der i den evige Vaudevilles Land med Rette er at betragte som saare forkasteligt.«

Og hør saa, op imod dette *Forsvars* skjulte Pa-
rader og surmulende Riposter, Tonen — frit fra
Leveren — i dette aabenmuede og direkte *An-
greb* fra *Georg Brandes'* Side i Anledning af den
lokale Kritiks Holdning overfor *Sagnet om Jesus*:

»Til hvad Holberg kalder »den meget talende
Barber«, Hr. Freilif Olsen, er mit literære For-
hold det, at jeg i hans unge Aar gennemlæste
og gennemrettede for ham en ikke ganske vel-
lykket Kærlighedsroman, der ikke senere er
kommet ud. Han behøvede ikke at sætte sit
Navn under sine Artikler, man kender ham
strax paa den uforlignelige *Gratie*, der sær-
tegnen dem. Skade, at dette Talent skæmmes
en Smule ved den fuldkomne Ubekymrethed om
de faktiske Forhold, som man med et Fremmed-
ord kalder *Perfidi*.«

Disse foranstaaende Citater turde være tilstræk-
kelige til Sammenligning og Modstilling af Brød-
rene Brandes' *Stil*, der er et Udtryk for *Menne-
sket*. Thi Stilen rummer i sit musikalske Indhold
Menneskets Natur, der angiver *Formatet*, *Menne-
skets Aand*, der angiver *Niveauet* og *Menneskets
Sjæl*, der angiver *Tonen*, Undertonen af *Vældets
Eros* og *Etos* fra det Dybe.

Fra den gamle jødiske Sagnliteratur og anden
Literatur af mytologisk og mytisk Art kendes Mod-

stillingen af tvende Brødretyper. I jødisk Literatur Sagnet om Kain og Abel, Esau og Jacob, Joseph og hans Brødre — Sagnet om David og Saul er af samme Modstilling i Typen. Omskabt i moderne nordisk Literatur kendes Modstillingen af de samme Typer — fra Oehlenschlägers Aladdin og Noureddin, gennem Paludan-Müllers Alexander og Kalanus til Ibsens Haakon og Skule: Spørgsmaalet om Førstefødselsretten til Magten, Kongsemnets *Ret* til Magten, afledet af Modstillingen mellem den »Gud Velbehagelige« eller, som Ibsen kaldte det, »den, Gud har kaaret« og »Guds Stedbarn«. Parablen er udsprunget af et digterisk Syn paa Naturen, personificeret i en Gud eller en Dæmon, og Typernes forskelligartede Fysiognomi, fysisk og psykisk betonet, er bestemt af den Ødselhed, hvormed Naturen har udstyret den ene og af den Kærighed, Naturen har udvist overfor den anden. Denne oprindelig naturbestemte Indstilling eller Inddeling har da affødt de tvende forskellige Karakterer: den ødsle, der i Kraft af sit Overskud *giver ud* af den Overflod, han har faaet i Gave — og den karrige, der i Kraft af sit Underskud sparer op og *holder igen*. Udstraalingen af de indre Kræfter er for den Enes Vedkommende Varme, et uudslukkeligt »Hjerte« af Sejrsmod og Sejrsvilje — for den Andens Kulde, en klar og kølig »Hjerne« af Magtdrift og Magtbegær. Som Naturen har Dag

og Nat, Lys og Mørke, Sommer og Vinter, har Guderne skabt Menneskene i de samme Tegn. Spørgsmaalet er ikke, fra Begyndelsen, af moralsk eller etisk Natur. Spørgsmaalet er helt og holdent *Natur*, skabt i et poetisk-følsomt Gemyt af visio- nær Art, før Moral og Etik var til — som et næ- turnødvendigt Udtryk for Lysets og Mørkets dæ- moniske Magter i et stridende og stridbart Digter- sind. Spørgsmaalet er oprindeligt og evigt som al Digtning er det, evigt som Dag og Nat, Lys og Mørke, evigt som de tvende Typer, hvorom Oeh- lenschläger har skrevet de kendte Linjer:

Naturens muntre Søn er Lykken næst —
hvorefter Nattens Grubler flittig grunder,
naar Solen slukkes i det blege Vest,
det finder han med Lethed, ved et Under.

Og det samme Evighedens Præg af Modsæt- ning mellem de tvende Typer i Natur og Aand, i Fysik og Psyke udstraaler fra *Kongsemnerne's* cen- trale Replik i Dramaets centrale Scene:

Håkon:

Det er hvervet, som Gud har lagt paa mine skuldre, *det* er gerningen, som skal gøres af Norges konge nu. Den gerning, Hertug, den tæn- ker jeg, I lader ligge. Thi sandelig, I årker den ikke!

Hertug Skule:

Samle —? Samle til ét Trønder og Vikværing

—alt Norge —? (vantro) Det er ugørligt! Sligt melder aldrig Norges saga om før!

Håkon:

For *Eder* er det ugørligt, thi I kan kun gøre den gamle saga om igen, men for mig er det let, som det er let for falcken at kløve skyerne.

Og søger man *Forklaringen* paa de tvende Ty- pers forskelligartede Psyke i Natur og Aand, da giver *Kongsemnerne* dette Svar:

Bisp Nikolas:

Den lykkeligste mand er det, som gør de største gerninger, *han*, hvem tidens krav kommer over ligesom i brynde, avler tanker, dem han ikke selv fatter, og som peger for ham på den vej, han ikke selv véd hvor bær hen, men som han dog går og *må* gå, til han hører folket skringe i glæde, og han ser sig om med spilte øjne og undrer sig og skønner, at han har gjort et storværk.

Skule Jarl:

Ja, der er dette uryggelig sikre ved *Håkon*.

Bisp Nikolas:

Det er *det*, som Romerne kaldte *ingenium*.

Ingenium er, kort udtrykt, *det fødte Talent*. *Georg Brandes* indleder sin Ungdoms-Afhandling om *H. C. Andersen* med disse Ord:

»Der skal *Mod* til at have *Talent*.« —

Af Brødrene *Georg* og *Edvard Brandes* havde *Georg Brandes* Modet.

V

Georg Brandes' *Fremtoning* var i de yngre Aar, da jeg i Firserne såa ham for første Gang paa Universitetets Kateder, dunkel Energi, spændt og foruroligende Lidenskab — man mindes uvilkaarlig Hamlets Ord: »Der er noget farligt i min Sjæl.« Det gulblege, nervøse Ansigts Lød fremhævedes af det mørke, glansfulde Haar, af den sorte Tavle paa Væggen og af Festdragtens Kjole og Hvidt, hvis Elegance imponerede en Ekspert som Alexander Kielland i saa høj Grad, at han udbad sig Skræderens Adresse. For en Dreng, som jeg dengang var, spillede vel Dragten ingen Rolle. Men i Erindringen om Georg Brandes fra hine Aar spiller *Elegancen* ind, et elegant Verdensmandspræg i Lighed med Lermontofs *Vor Tids Helt*, som jeg just havde læst — blandet med forførerisk Dæmoni i Atmosfæren af Spiritualisme og Sensualisme, der ombøgede hans Navn og Person. —

I de ældre Aar, da jeg omkring Aarhundred-

skiftet lærte Georg Brandes personlig at kende, var hans Fremtoning overstrømmende Vitalitet og Vivacitet med dybe Skygger af bedsk Bitterhed og saaret Foragt. Billedet af ham former sig for mit Blik, snart i Lighed med et jagende og jaget Dyr i Bur, snart i Lighed med den skamskudte Løve paa det Assyriske Relief, der brøler sin lammede Vældes Vrede ud over Ørkenen.

Saa man ham paa *Gader og Stræder*, var han saa godt som altid alene. Han gik da hurtigt, halvt i Løb, støttet til den Holbergske Stok, mærket af den Aarebetændelse, der var hans trofaste Følgesvend gennem Aarene. Han strøg ilsomt langs Murene, med Hovedet sænket og den bløde Hat trykket dybt ned over Panden — men under den brede Skygge spejdede de vagtsomme Øjne, og opdagede han en Bekendt i Farvandet, slog han ned over ham som en Falk over sit Bytte. Han var af de ulykkelige Ensomme, der *føler* Ensomheden og derfor søger Selskab som en nødvendig Aflastning.

Jeg mødte ham en Morgen paa hans sædvanlige Tur til den gamle Hambro'ske Badeanstalt. Han fik Øje paa mig, skraaede mig imøde og udbrød med alle Tegn paa Sindsbevægelse: »Jeg er et forfulgt Menneske, bestormes fra alle Sider og Lande med

Breve og Besøg, intet faar jeg gjort. En Mand fra Australien plager mig nu til Morgen med Brev om Raad angaaende Dyrkning af Asparagus. Jeg har svart ham, at jeg vel har Forstand paa stuede Asparagus, men ikke paa raa. Saaledes røver man mig daglig min Tid og Arbejdsro. *Jeg vil og maa og skal være ene* for mit Arbejd, men jeg kan ikke slippe for mine saakaldte Medmenneskers utaalelige Plagerier!«

Vi tog Afsked med hinanden paa Kongens Nytorv, han i kort Løb over Torvet til Badeanstalten, formummet og spejdende — jeg paa min Morgentur til Langelinje. Henad Aften, da jeg sad ved mit Arbejde, ringer det paa Døren. Jeg gaar ud og lukker op — Georg Brandes staar derude. Uden et Ord, med et kort ulykkeligt Nik gaar han ind i Stuen, jeg efter. Derinde sætter han sig med et forpint Udtryk paa Kanten af en Stol, vender sit Ansigt imod mig og udbryder med Fortvivlelsens Kraft: »*Jeg ser ikke et Menneske!*« —

Hans daglige »Tur« var kun et kort Løb for at trække frisk Luft i Pauserne. Mens han boede i den indre By, gik Turen hver Morgen til Badet i Landemærket, senere paa Dagen paa Visit hos en Slægtning, en gammel Veninde eller paa Udflugt gennem den gamle Bys Gader eller Kongens Have. Da jeg engang fortalte ham, at jeg gik min daglige Tur over Langelinje, stod han stille med et Ryk — som

han ustandselig under Samtale paa Gaden gjorde — og udbrød med Afsky: »Hver Dag den samme Tur uden Følgeskab — en Rædsel! Deres Stamme-frænde, den mig lede Goldschmidt, gik ogsaa hver Dag den samme Tur med sine smaa korrekte Skridt omkring Søerne.« Jeg sagde: »En anden Stamme-frænde gaar jo ogsaa hver Dag den samme Tur til og fra Landemærket.« — »Vedkommende udnytter dog Turen i forstandigt Øjemed, bl. a. ved daglig at rense sit Legem.« — »Det gør maaske mange Israels Børn før eller efter Turen.« — »Ja, og flere sikkert aldeles ikke«, svarede han med et Smil og forsvandt. —

Da han var flyttet ud paa Strandboulevarden, kunde det hænde, at jeg paa Afstand saå ham, selv i Vinterens Kulde, sidde underlig forladt og fortabt paa en Bænk — som altid, naar han sad — *paa Kanten*, med det ene Ben trukket tilbage, det andet fremstrakt, som om han sad paa Springet til at rejse sig. Til andre Tider saå jeg ham stryge hurtig langs Husmurene paa Boulevarden. Han stansede da paa et bestemt Sted, hvor et Dagblad var op-hæftet i et Udhængsskab. Bøjet tæt ind mod Glas-set studerede han, eller snusede han saa det hele Nummer igennem, idet han bevægede Hovedet i smaa, korte Ryk, indtil Bladet var slugt og fordøjet. I Kvarteret var hans Skikkelse kendt — naar Folk vendte sig, idet han gik forbi, udtrykte hans An-

sigt blandede Følelser af Irritation og Tilfredshed. Da han en Dag skraaede mig imøde, lyste hans Ansigt af skalkagtig Munterhed: »Nu har jeg naaet Berømmelsens Tinde, Drengene paa Gaden raaber efter mig: *Goddag Geork!* Just nu raabte en saadan efter mig: *Goddag Bedstefar, det er længe siden vi har set dig!* Ikke videre respektfuldt, men smigrende for Ryet. Det vil De selv engang erfare, naar Ungdommen raaber Bedstefar efter *Dem.*« — —

Naturen var for Georg Brandes — som for saa mange Jøder, hos hvem det nødtvungne Byliv gennem Tiderne har skabt en anden Natur — navnlig i de modnere Aar ensbetydende med Ensomhed og Hjemløshed. Den var for hans selskabelige og selskabstørstende Natur højst en Kilde til kortvarig Adspredelse gennem æstetisk Nyden, aldrig en Kilde til Forfriskelse og Fornyelse gennem organisk Samfølelse og Indlevelse. Dens Ro irriterede hans Nerver — forøgede kun hans Uro, hvor den vuggede andres til Hvile. I et Brev til mig hedder det:

»Tak at De tænkte paa mig paany og giver mig saa smuk en Beskrivelse af Landlivets og Ensomhedens Glæder. De første kender jeg ikke, de sidste er jeg fortrolig med, skjønt De

mener jeg har sagt, de fordummer, hvad jeg ikke véd. Men det gør de vist ogsaa. — Jeg har haft rigelig Lejlighed til at nyde Ensomhedens væmmelige Glæder; naturligvis er Besøg mig endnu væmmeligere, jeg lader derfor sjældent nogen komme ind.

Ak kære, det er muligt, at der er godt paa Landet i Danmark. Men for mig er efterhaanden Landet ikke til at bo i. Jeg er her neppe, før jeg længes bort« . . .

Da han en Sommerdag besøgte mig paa Landet, og vi havde tilbragt den skønne Dag med »Samtale« — eller Enetale om man vil — paa Husets Veranda uden at have besøgt Haven endsige Eggen, foreslog jeg ham henad Aften en Tur til et højt Udsigtspunkt for at beundre Solnedgangen. Han sagde da uden synlig Begejstring, i sin pudsig, lidt gammeldags Udtryksform: »Før mig, hvorhen De vil!« — Vi gik. Han begyndte straks at tale om løst og fast, om Mennesker og Forhold, Bøger, Blade og Byens Smaasnak. Vi var imidlertid naaet op til Udsigtshøjen, Landskabet bredte sig under os i Kurver og Flader, Skyerne var begyndt at rødme, over Skovbrynet i Vest glødede Solkuglen. — »Vi har været heldige,« sagde jeg, »nu om lidt gaar Solen ned *bag Rosenskyernes Volde*.« — »Kender De noget til en ung Mand ved Navn Buchholtz?« faldt han ivrig ind, uden Overgang. — »Gennem en fælles Ven kender jeg lidt til

ham.« — »Samme Buchholtz søgte mig forgangen Dag, han var i blaa Alpakdragt med Bindslips og ganske skaldet. Besynderligt!« Brandes havde — som ofte i fri Luft — taget Hatten af og gravede Haanden gennem sin egen tætte Manke, saa Haarret stod rejst, tykt og blankt i Solskæret. »Kender De hans Bog *Egholms Gud?*« fortsatte han levende optaget. — »Ja, jeg har læst den. . . men se engang Solens røde Øje gnistre derovre gennem Skoven.« — »Egholm maa jo være Buchholtz' Fader, jeg spurgte Manden derom, men han svarte undvigende, dog forstod jeg, at Moderen i Bogen var en Skikkelse, der stod ham personlig nær. Husker De Gangen i Fortællingen og Enkelthederne?« — »Nogenlunde, men nu er Solen snart nede, Skyerne deroppe begynder saa smaat« — »Der findes det mærkelige Forhold, som De vil erindre, imellem Svenden Olsen og Sivert, et ganske unaturligt og — forekommer det mig — højst dristigt. De erindrer —? Jeg nævnede det for Buchholtz og spurgte ham, om han af Erfaring vidste, at slikt unaturligt Forhold kunde finde eller muligen havde fundet Sted.« — »Nu er Solen snart nede« — »Han svarte bekræftende, men da jeg videre spurgte ham ud« — »Se nu Lyset over Bakkernel!« — »Javel — men da jeg altsaa spurgte ham ud, om han maaſke selv var den lille Sivert« — »Nu er det allerskønnest, se engang!« — »Ved De saa, hvad

han svarte? Nej, svarte han, det er ikke mig, der er Sivert.« — »Nu, se nu!« — »Jeg er det lille Barn, der ligger i Vuggen.« — »Saa, kære G. B., nu er det Hele forbi.« — »Ja, lad os saa komme hjem.« —

Et Brev, som jeg modtog fra ham *over 2 Aar efter*, at det omtalte Besøg havde fundet Sted, belyser interessant baade det enkelte Tilfælde og hans Naturfølelse i al Almindelighed:

». . . Det er gaaet mig underligt i disse Dage. Som De ved, nævnes Johannes Buchholtz' Navn i denne Tid oftere. Jeg har engang haft Besøg af Manden, og bestandig, naar jeg ser Navnet, ser jeg mig med ham vandrende i et Landskab op ad en lille Høj; jeg ser Jordklumper trille for min Fod, jeg ser skarpt et helt Landskab omkring mig.

Men nu ved jeg sikkert, at Manden besøgte mig her i mit Værelse, og selvom jeg — hvad jeg næppe troer — er gaaet ud med ham og hen paa Langelinje, er dét Landskab, jeg ser ham i, slet ikke et saadant regelret.

Paa en mig uforklarlig Maade blandes Deres Person ind i Billedet, saa jeg maa tro, jeg har gaaet paa Landet med Dem og formodentlig talt om ham, hvorpaa Erindringsbillederne har forskudt sig.«

I *Selskabslivet* var Georg Brandes — som rimeligt — det naturlige Midtpunkt. For at begynde med Begyndelsen: hans Præcision var eventyrlig. Den stod i Forbindelse med hans udpræget jødiske Sans for Disciplin og Orden — i Arbejde, i Penge-sager — og deraf flydende Respekt for Aftaler, Løfter og for Lov og Ret. Kom han lidt for tidlig, kunde man se ham vandre nede paa Gaden for at afvente det fastsatte Klokkeslet. Han elskede de mindre Sammenkomster, hvor kun nogle faa, prøvede Venner var tilstede. Rygterne om hans For-dringsfuldhed og Arrogance er ondsindet eller ufor-staaende Snak. Naturligvis vidste han, at han var Centrum og følte, at hans Nærværelse var en Ære og en Glæde baade for Vært og Gæster. Da *Selskabslivet* for ham var Pauser under Arbejdet, trængte han, som han ofte sagde, til at *hvile ud* i Samtale. Han kastede sig da med hele sit nervøse Sind hurtig ind i et eller andet Emne, og før de Tilstedeværende — han selv iberegnet — vidste deraf, havde den forventningsfulde og festlige Stemning grebet ham som en Beruselse. Og hen-revet af sit eget Væsens Erobringsdrift og af sine egne Ords Magt over Sindene, befandt han sig snart *paa Tribunen* — hvor lille end Publikum var og hvor ligegyldig Successen. Det var for ham som for den sceniske Kunstner Aflastningen eller Ud-løsningen, der var Maalet — »Spillet« var kun Mid-

let, Stimulansen, der gav Øjeblikket Farve, Duft, Lys, Liv. Han nød disse Øjeblikke, hvor han i sine Venners Kres, med sit Væsens Blanding af Verdenssmerte og Barnlighed, kunde hengive sig fuldt og helt uden at risikere Misforstaaelse. Kun Mennesker uden komisk Sans for det Menneskelige kunde forarges over »Usurpatoren«, der hensynsløst lagde Beslag paa det forsamlede Publikum og som en fordringsfuld Aktør halede Successen i Land — navnlig naar der i Farvandet var en anden Berømthed, der kunde gøre ham Rangen stridig.

Jeg husker en saadan Aften, da bl. a. Kr. Nyrop var tilstede. Da det var første Gang, jeg traf Prof. Nyrop, havde vi to sat os for os selv i en Krog af Stuen, medens Georg Brandes i den modsatte Ende af Værelset havde annekteret hele det øvrige Selskab og spillede som en Fisk i Vandet, med de unge Kvinder yndefuldt lyttende i den inderste Inderkres. Prof. Nyrop og jeg, der sad lunt samtalende i vor hyggelige Krog, hørte kun fjernt over Latteren og Stemmerne Brandes' Røst, der boltrede sig i stigende Kaskader. Pludselig blev der en Pause — vi to i Krogen tav tilfældig i samme Øjeblik. Og som om en Dør blev revet op til vort Indelukke, hørte vi G. B.'s Raab fra det fjerne: »Hvorfor sidder De derhenne, Nathansen, og insinuerer Dem hos Nyrop. Kom dog herhen begge to og hør med paa, hvad jeg fortæller!«

Hvad han fortalte, naar han var oplagt — og det var han altid, selvom han uafbrudt havde arbejdet Dagen igennem — var løst og fast, interessant og ligegyldigt, Betragtninger, Anekdoter, Smaatræk og Smaasnak af Byens Liv og andre Hovedstæders Petitstof, Erindringer fra hans begivenhedsrige Liv og Virksomhed, om Fortidens og Tidens Mennesker, om religiøse, sociale og literære Personligheder og Forhold, Strømninger og Brydninger. For den uvillige Tilhører var der rigeligt Stof til Forstemmelse og Forargelse — for den villige ligesaa rigeligt til Befrugtning og Belæring. Alt ahang af Ens Indstilling til *Fænomenet* Georg Brandes. Var Indstillingen antipatisk, kunde hans hensynsløse Hengivelse i Øjeblikket virke irriterende — var Indstillingen sympatisk, virkede den inciterende. Skønt taktfuld og til det yderste decent kunde hans overstrømmende Vitalitet tage Herredømmet fra ham og føre ham paa farlige Afveje, men den dybt oprindelige Barnlighed, der var Underbunden i hans modsigende og modstridende Natur, gød sit forsonende Skær af Umiddelbarhed over Forskrækkelsen. Han yndede nu og da med det Hang til *Chutspe*, der i pervers Trang kan nærme sig det frække, ja obscøne, at kaste Udtryk og Vendinger ind i Samtalen, som kunde faa Haarene til at rejse sig selv paa den Skaldede. Men ved den *Chain*, der fulgte hans Chutspe som en Fylgje, løstes Trykket

og opløste sig i forstaaende Munterhed og Syndsforladelse. Han kunde ogsaa, naar Bifaldet og Munterheden henrev ham og ansporede *Spillet* i hans Natur, pludselig for en Vittigheds Skyld give den, der som Ven troede sig sacrosankt, til Pris for Latteren:

Vi var en Aften sammen i et større Selskab. Han havde — som saa ofte før, naar vi var sammen — kreset om det jødiske Spørgsmaal, som han vidste var mig, om ikke helligt, saa ukrænkeligt. Da han i nogen Tid forgæves havde søgt at lokke mig frem af min neutrale Taushed, rettede han pludselig sine Pile direkte mod mig og opfordrede mig til at træde ind paa Arenaen for at forsvare mit udvalgte Folk. Jeg blev siddende taus, med et Smil, der sikkert var baade irriteret og irriterende. Med ét springer han ud midt paa Gulvet og med lynsnare Fagter og hidsige Gebærder paataler han mit »Jøderi«, foreholder mig min Stilling, der vil føre Jøderne tilbage til Ghetto istedetfor fremad til Assimilation, Udslettelse af Race og fremmed Væsen i Type og Træk. Og derude, midt paa Gulvet, ansporet af Munterheden og Tilslutningen, udbryder han da med sin Stemmes alt overdøvende Knald og Slagkraft: »Er der noget Menneske, der i Lighed med min herværende Stammefrænde vilde antage mig for Jøde, hvis han ikke tilfældig vidste, at jeg var det?« — Han stod dør i det blændende elek-

triske Glanslys, med et ætsende Smil over de splilende Træk, og de udspilede Fingre med Haandfladerne vendt mod Loftet. I den fuldstændige Stillehed efter hans hektiske Udbrud sagde jeg da disse Ord, som han sent glemte mig: »Vilde noget Menneske, der saá G. B. i dette psykologiske Øjeblik, tvivle om, at Røsten var Jakobs og Hænderne Esaus?« —

Men slige forstemmende Episoder var ubetydelige Undtagelsestilfælde i Forhold til den festlige Glans, hans Nærværelse kastede over hvert Selskab, hvor han var til Stede. Usnobbet, fordringsløs, videbegærlig, nysgerrig, ja nyfigen som han var, stimuleredes han af hvert nyt Ansigt, navnlig Ungdommens, og af Ungdommen særlig af de unge Kvinder. Da jeg i længst forsvunden Tid boede i samme Hus som han, og han havde faaet at vide, at jeg Fredag Aften holdt »aabent Hus« for Venner og Bekendte, kom han ofte op og blandede sig levende og livlig interesseret mellem de unge endnu ukendte Malere, Skuespillere og Skribenter. Paa et langt senere Tidspunkt var han en Aften hos mig sammen med nogle Venner. Den unge Pige, vi havde i Huset, var paa Forhaand meget spændt paa hans Besøg og gjorde sig efter Bordet nu og da en Afstikker ind i Stuen for at opsnappe et Glimt af ham. Da hun efter at have ordnet lidt Frugt vilde gaa ud, sagde han, da han

havde bemærket hendes dulgte Interesse: »Lad mig dog blive forestillet for den unge Dame, ellers kan jeg jo ikke tiltale hende!« Og hurtigt fik han hende trukket ind i Samtalen, halede et Manuskript op af Inderlommen og oplæste, synlig oplivet, en Fortællelse til Dr. Nikolai's Bog *Die Biologie des Krieges*.

Festligst var han, naar Festen gjaldt ham selv. De, der er fyldt af forudfattede Forestillinger om hans Væsens Fordringsfuldhed og Arrogance, vilde have omvendt sig for Livet, hvis de en saadan Aften havde været tilstede og været Vidne til hans barnlige Glæde og elskelige Beskedenhed. Jeg mindes blandt andre en saadan Fest i Anledning af hans 77aarige Fødselsdag. Rummet var smykket med Flag og Guirlander, Vokslysene spredte et gyldent flakkende Skær over Bordene, hvor Fiasko'er i Halmhylstre, Appelsiner i Skaaler, kolorerede Salater og dampende Fade ledte Fantasien paa Vej til et fjernt Osteri extra muros i hans elskede *Italia*. Talerne var ikke ciceronske, men varme af oprigtig Hengivenhed. Stemningen fuld af kammeratlig Munterhed. Overflødighedshornet til Fødselsdagsbarnet blev bragt ind — i Knallerterne havde Værtinden anbragt smaa Strimler med Citater af hans Værker. Strimlerne oplæstes, efterhaanden som Knallerterne brændtes af, hurtigt forstod han, at det var *hans* Ord — og henrykt trak han Knallert paa Knallert over Bordet, lyttende med et lykkes-

ligulykkeligt Udtryk til de kendte Sentenser. Da rejste han sig pludselig midt i den muntre Skare, selv den muntreste af os alle. Og i en Tale, der sprudlede af Kaadhed, duggedes af Vemod, spillede af Lune, Ironi, Selvironi og Sarkasme oprullede han i levende Billeder sit Liv for os, idet han tilslut rettede sit Blik mod en indbildt Stjernehimmel, hvor to omvendte lange Støvler hang som et Symbol paa hans 77 Aar og paa hans langskaftede Udødelighed. Og da Værtinden efter hans Tale med nogle Strofer bekransede ham med Laurbær, og han stod der i det gyldne Lys, en Dionys, en Faun og en Satyr i et samlet Billede, tiljublet af unge Venner, omsværmet af unge Veninder — da spillede den evigunge *Eros* i hans Øjne og om hans Mund, og Laurbærkransen om hans hvide Hoved og Rummets Stemning af Fest og Sorgløshed farvede hans Takkeord med Sindets varme Tone af Taknemmelighed og Øjeblikkets Pust af Ungdom og Glemsel . . .

Nogle Dage efter skriver han i et Brev:

» . . . Jeg beklager, ikke at være skaldet, saa kunde jeg indbilde mig at ligne Cæsar (som Gjellerup ligner Schiller) og kunde bære den Krans, jeg fik forleden. Nu har min Pige hængt den paa min Sovekammervæg.«

Hvem kunde forarges, naar man ved saadanne Lejligheder saá ham sidde som en Nilgud mellem unge, smilende Kvinder — og pludselig hørte ham sige med tragikomisk Fortvivlelse: »Mennesker tror, at jeg hele mit Liv har været omsværmet af Kvinder. Og saa er Sandheden den vemodige, at jeg aldrig har været inderlig elsket af andre end dem med Hundesnude.« Hvem kunde forarges, naar man saá ham sidde i et Sofahjørne og lytte med sit herlige Udtryk af bekymret Velvære til en ung Poet, der midt ude paa Gulvet indledede en Tale for ham med disse Ord: »Hamlet-Faust! Faust-Hamlet!« — Hvem maatte ikke overgive sig, naar han sent paa Natten stiltfærdig tog Afsked med disse Ord: »Nu kan I rigtig snakke, naar jeg er gaaet. Naar jeg er her, snakker jeg selv hele Tiden. Jeg har endnu nogle Sider tilbage af det Ark, jeg daglig skriver. De maa gøres endnu i Nat og lægges i Postkassen, saa Trykkeriet kan have dem imorgen!«

Dagen efter en saadan Aften kunde man modtage følgende Brev fra ham:

»Jeg synes, der var en hyggelig Stemning igaar. Kun at jeg selv, efter min latterlige Vane, talte altfor meget. Engang bad Jaurès mig til Middag med de to nuværende Ministre Briand og Viviani, kun vi fire. Jeg glædede mig til at lære dem nøjere at kende. Saa snakkede jeg selv hele

Tiden, indtil det slog mig, og jeg med Beklæ-
gelse og Forbitrelse gjorde opmærksom derpaa.
Saa sagde Briand artigt: »Der er ingen af os,
der kan fortælle saadan« — og jeg følte mig
endnu mer beskæmmet. Jeg tror, at det des-
værre er af den Grund, at jeg gør andre tem-
melig tavse. Derfor var det saa gavnligt for mig
at være sammen med Zola. Han lod ingen
komme til Orde.«

Overfor *den store Offentlighed* var Georg
Brandes' Optræden præget af fast Form med Rum
for Inspirationens Spil og Spillet's dramatiske Liv
og Virkning: i Forberedelse, Beherskelse, Besæt-
telse og Stemningens Udnyttelse og Udløsning i
Parader og Pauser. Han har i sin Bog *Taler* indi-
rekte belyst sin oratoriske Optræden gennem disse
smukke og karakteristiske Linjer:

»Fælles for *Talerne* er vel ikke blot Grund-
anskuelsen, men en vis Rytmik, en vis Legen
med Formerne som i den dramatiske Kunst,
og et musikalsk Element i Maaden, hvorpaa
Talen føres og Sætningerne bygges.

Digteren bestiger sin Vingehest, Taleren hol-
der sig til Jorden. Taleren behersker ikke Gu-
dernes Sprog, forstaar end ikke Fuglenes som
Sigurd, men tumler med nogle faa af Menne-
skenes, dem, han af bedste Evne tillemper ef-

ter sin Tankegang og sine Formaal. Taleren har ikke som Digteren noget Himmelsk ved sig. Han hører vor Klode til. Han holder sig til Jorden og til Havet, føler sig som en Fodgænger og en Svømmer.

Han taler ikke noget blomstrende Sprog, om han end vurderer Ordets Blomst saa vel som Tankernes læskende Frugter. Hans Tale er ikke Sølv, han er tilfreds, naar der af og til er en Smule Staal i den. Havet skænker ham det Korn af Salt, han gerne har paa sin Tunge, og det skiftende Tonefald, hvori hans Tale løfter sig, sænker sig, bølger.«

Naar han optraadte overfor Offentligheden, influerede enhver Paavirkning udefra paa hans Stemning og farvede Spillet — et usympatisk Ansigt paa de forreste Rækker kunde forvrænge hans Udtryk, en kendt og kær Skikkelse kunde forskønne det. Han yndede at have en lille venlig sindet Kres for Øje — allerlykkeligst var han i Modsætning til saa mange andre, naar netop dét Menneske var tilstede, til hvilket han følte sig intimest knyttet. Som Kierkegaard skrev for den Enkelte, talte han i alleregentligste Forstand til den Enkelte. Den Stemningsbølge, der gik fra denne til ham, og den Stemningsbølge, der *via* Publikum gik fra ham til den Enkelte, slog sammen i hans Sind, inspirerende og inciterende. Han kunde en saadan Aften virke med samme Magt over Tilhører-

nes Sind som de enkelte store Skuespillere i inspirerede Øjeblikke. Jeg mindes et saadant lykkeligt Øjeblik — Slutningen af hans Tale ved Drachmanns festen paa Raadhuset. Han holdt først et Øjeblik inde, samlende Opmærksomheden og Stemningen i en forventningsfuld Pause. Saa løftede han sit Blik mod det høje Loft, som om det var Himmelrummet, der hvævede sig over hans Hoved. Hævede saa Haanden langsomt og sagde — hentydende til et af Drachmanns kendte Digte: »Højt paa vor Himmel har nu Daggryets Gud med gylden Finger tegnet, ikke *sit* Navn . . .«, og idet han med en ridderlig Bøjning sænkede den løftede Haand som en Fægter sænker sin Kaarde, samlede han sin Hyldest i en musikalsk Samklang af Bevægelsens Form, Pausens Stemning og Slutningsordenes Fanfare: »— men *dit!*«

Eller en anden Aften, da han under Verdenskrigen holdt sit Foredrag om Napoleon. Foredraget var en Hyldest til »det store Menneske«, hvormed hans Tanker kresede i det sidste Afsnit af hans Liv, og som affødte hans Alderdoms bindstærke Værker. Som Foredragets Genstand var fortættet Kraft og spændt Energi, var Foredraget selv knapt, fast, rundt i Form og Indhold som en Kugle — kun paa et enkelt Sted sprængte det den faste Ramme, belysende Tiden, Øjeblikket, Omgivelserne og Helstens centrale Skikkelse i Foredragets dramatiske

Udgang, dets Klimaks og Slutningsapoteose: Indtoget i Tuilerierne efter Tilbagekomsten fra Elba . . .

Georg Brandes stod paa Katedret, samlende sig i en Pause til »Tigerspringet«, som var hans Udtryk for kunstnerisk Inspiration og Koncentration. Han lod Blikket glide søgende ud over den fyldte Sal, strejfede en Skikkelse, der yndefuldt rødmande bøjede sig under hans følsomme Blik, rev Blikket bort og løftede Ansigtet mod Loftet, med den kendte Strubelyd, der ligesom samlede ham paa én Gang til det sidste *Choc* og til dets Beherskelse. Saa tog han fat . . .

Han begyndte stille, forberedende. Skildrede Morgentimerne i Paris, Folkehobens Marsch til Karusselpladsen, Uroen, de første spredte Raab: Leve Kejseren! Saa hørtes i det Fjerne Vaabenklirren, Hestetrampen og Kanonvognenes rumlende Torden. Timerne gik. Trikoloren hejstes paa Tuilerierne, Arbejderne drog syngende gennem Gaderne, Napoleons Tilhængere, Ministre, Staldmestre, Kammertjenere, Hoffets Herrer og Damer besatte Slottet. I Tronsalen forsamledes Kejserdømmets Hertuger, Marchallerne og Generalerne med de sejrskronede Navne, Dronningerne Hortense og Julie. Timerne gik. Lysene tændtes. Utaalmodigheden steg — blev til Angst . . .

Da hørtes endelig henad Aften Raab langs

Seinen og Larm af Heste og Vogne. En Postvogn svingede i skarpt Trav ind ad Slottets Gitterport, fulgt af en tusindtallig Rytterskare, der svang Sablerne og løftede et *Leve Kejseren!* over Slotspladsen. Generalerne, der havde samlet sig paa Slots-trappen, drog deres Kaarder og ilede ned . . .

Atter gjorde Georg Brandes en Pause. Den beregnede Stilhed midt i Dramaets Brænding samlede Salens Tilhørerskare i et tilbagetrængt Aandedræts Spænding. Saa kastede han sig pludselig ind i den overspændte Stilhed, idet han med en heftig Haandbevægelse ligesom *greb* om Tilhørernes Hjerter og fortsatte i rivende Tempo, skarpt betoende de udhævede Ord:

»Napoleon blev *revet* ud af Vognen, baaret fra Arm til Arm ind i Forsalen, hvor andre Arme *løftede* ham i Vejret. Saa blev han i Løb *baaret* op ad Trappen. Et Slags *Delirium* betog hans Trofaste. De *kærtegnede* ham, *knugede* hans Hænder og hans Legem.

Og *Hoben*, der *bær* ham, *tørnede heftigt* sammen med *Hoben*, der *styrtede* ned fra de øvre Etager for at møde ham. De to Flokke var ved at presse hverandre *ihjel*, og der var Fare for, at Kejseren skulde blive *kvalt*.

Coulaincourt *raabte* til Lavalette: Hold Dem for Guds Skyld *foran* ham. Lavalette stemmede sig mod Strømmen og steg *baglænds* opad Trappen, stadig et Trappetrin foran Kejseren og

uophørlig gentagende: *Det er Dem! Det er Dem!*«

... Georg Brandes er traadt et Skridt tilbage paa Katedret, idet han med løftede Hænder og Blikket tilbedende vendt mod den løftede Kejser-skikkelse stønner i henført Ekstase: *Det er Dem! Det er Dem!* — Staar saa et Øjeblik stille, medens Hænderne langsomt synker og en bleg og træt Maske lægger sig over hans Ansigt. Saa gaar han et Skridt frem mod Katedret, lægger Hænderne fladt paa Pulten og siger *lavt og enstonigt*, kun med stærkt Pres paa Ordet »Han«:

»Men *Han* syntes ikke at se eller høre noget. Han lod sig bære, med Armene fremad, med lukkede Øjne, med et stivt Smil paa Læberne som i Søvnægertilstand. Saa fik han sin Bevidsthed tilbage, genkendte og omfavnede enkelte. Gik saa ind i sit Kabinet og lukkede Døren bag sig. Øjeblikkelig satte han sig til sit Skrivebord og begyndte sit Arbejde med at danne den nye Regering.«

... Atter en Pause. Georg Brandes' Ansigt er nu ganske roligt, Stormen har lagt sig, Eventyrets Porte, som han et Øjeblik havde aabnet, er atter lukkede. Og hævende sin følsomme Haand en Kende fra Pulten, som besværgende Bølgerne, han selv har rejst, glider hans næsten hviskende Stemme ud over Salen:

»Lidt efter lidt lagde Støjen sig. Der blev Stilhed. Rytterne bandt deres Heste ved Slotsgritteret og lagde sig ned paa Jorden i deres Kapper. Slotsgaarden lignede snart en Bivouak i en erobret By.«

— — —
Og endelig dette Billede fra Festligheden i Anledning af 40 Aarsdagen for hans første Forelæsning paa Universitetet:

... I Annekset er alle Salens Pladser besat, mest af unge Mænd og Kvinder, langs Sidevæggene staar Folk sammenpakket som Sild i en Tønde, ved Døren trænges Efternølerne for at slippe ind. Lige under Katedret en Række Stole for nogle faa Indbudne, mest Venner, hvis Nærværelse han har ønsket. Endelig aabnes Døren fra højre. Georg Brandes træder ind, festlig klædt, med Blus paa Kinderne, fulgt af Universitetets Rektor, Professor Kr. Erslev, medens de Literaturprofessorer, for hvem det burde have været en ærefuld Pligt at komme til Stede — dobbelt ærefuld, fordi Brandes hædrende nævnede deres Navne i sin Tale — kun glimrer ved deres Fraværelse. Professor Erslev gaar op paa Katedret, Brandes sætter sig mellem sine Venner. Under Erslevs smukke Hyldest sænker han sit Hoved — da jeg et Øjeblik ser hen paa ham, sidder han, som det er hans Sædvane, yderst paa Stolekanten, beskeden og beæret. Jeg husker,

at jeg med et varmt Smil tænkte: Han ligner mest af alt en bevæget og benovet Konfirmand . . .

Professor Erslev har endt sin Tale. Georg Brandes rejser sig og bestiger Katedret. I samme Øjeblik hagler Klapsalverne ned over ham. Han følger interesseret og taknemmelig smilende Bifaldet, giver det god Tid, mens hans Blik, med dets Blanding af Festglans og Mismod i smaa korte Ryk glider fra Bænk til Bænk over Auditoriet. Da rejser en ung Dame paa den forreste Bænk sig og rækker en rød Rose op imod ham. Han bøjer sig over Blomsten som en taus Hyldest baade til dén og Giveren, mens en Afglans af Lyset i hans Indre leger om Øjne og Mund. Og stilfærdigt, præget af beskeden Fornemhed, udtrykker han da sin Taknemmelighed i disse jevne og fordringsløse Ord:

»Jeg takker Professor Erslev som Universitetets Rektor for hans store Velvilje. Universitetet er mig saare kært, og den Gang jeg ikke fik den Post, jeg ønskede, gik det mig maaske nær til Hjerte. Men Professor Erslev har jo Ret i, at jeg vistnok passede bedst udenfor Universitetet. Jeg har ingen Evne til at lære fra mig, jeg har aldrig haft Elever, jeg forstaar ikke som Professor Erslev at vække Elever til Selvvirksomhed. Og min Metode er jo hellerikke strengt videnskabelig saa lidt som mit Omraade. Jeg bevæger mig paa Grænsen mellem Videnskab og Kunst. Dét, jeg kan — og det er jo ikke

»Lidt efter lidt lagde Støjen sig. Der blev Stillehed. Rytterne bandt deres Heste ved Slotsgitteret og lagde sig ned paa Jorden i deres Kapper. Slotsgaarden lignede snart en Bivouak i en erobret By.«

— — —
Og endelig dette Billede fra Festligheden i Anledning af 40 Aarsdagen for hans første Forelæsning paa Universitetet:

... I Annekset er alle Salens Pladser besat, mest af unge Mænd og Kvinder, langs Sidevæggene staar Folk sammenpakket som Sild i en Tønde, ved Døren trænges Efternølerne for at slippe ind. Lige under Katedret en Række Stole for nogle faa Indbudne, mest Venner, hvis Nærværelse han har ønsket. Endelig aabnes Døren fra højre. Georg Brandes træder ind, festlig klædt, med Blus paa Kinderne, fulgt af Universitetets Rektor, Professor Kr. Erslev, medens de Literaturprofessorer, for hvem det burde have været en ærefuld Pligt at komme til Stede — dobbelt ærefuld, fordi Brandes hædrende nævnede deres Navne i sin Tale — kun glimrer ved deres Fraværelse. Professor Erslev gaar op paa Katedret, Brandes sætter sig mellem sine Venner. Under Erslevs smukke Hyldest sænker han sit Hoved — da jeg et Øjeblik ser hen paa ham, sidder han, som det er hans Sædvane, yderst paa Stolekanten, beskeden og beæret. Jeg husker,

at jeg med et varmt Smil tænkte: Han ligner mest af alt en bevæget og benovet Konfirmand . . .

Professor Erslev har endt sin Tale. Georg Brandes rejser sig og bestiger Katedret. I samme Øjeblik hagler Klapsalverne ned over ham. Han følger interesseret og taknemmelig smilende Bifaldet, giver det god Tid, mens hans Blik, med dets Blanding af Festglans og Mismod i smaa korte Ryk glider fra Bænk til Bænk over Auditoriet. Da rejser en ung Dame paa den forreste Bænk sig og rækker en rød Rose op imod ham. Han bøjer sig over Blomsten som en taus Hyldest baade til dén og Giveren, mens en Afglans af Lyset i hans Indre leger om Øjne og Mund. Og stilfærdigt, præget af beskeden Fornemhed, udtrykker han da sin Taknemmelighed i disse jevne og fordringsløse Ord:

»Jeg takker Professor Erslev som Universitetets Rektor for hans store Velvilje. Universitetet er mig saare kært, og den Gang jeg ikke fik den Post, jeg ønskede, gik det mig maaske nær til Hjerte. Men Professor Erslev har jo Ret i, at jeg vistnok passede bedst udenfor Universitetet. Jeg har ingen Evne til at lære fra mig, jeg har aldrig haft Elever, jeg forstaar ikke som Professor Erslev at vække Elever til Selvvirksomhed. Og min Metode er jo hellerikke strengt videnskabelig saa lidt som mit Omraade. Jeg bevæger mig paa Grænsen mellem Videnskab og Kunst. Dét, jeg kan — og det er jo ikke

ret meget—har jeg udnyttet udenfor, og Universitetet har forlængst faaet Erstatning for mig i to Mænd, hvoraf den ene er lærdere end jeg og den anden har fordybet sig i Danskheden og er blevet Almenhedens Yndling. Literaturen er derfor her i de bedste Hænder.

Jeg takker Universitetet og bringer det her ved gennem Professor Erslev min Hyldest.«

Men helt og fuldt var Georg Brandes — som andre — sig selv i sit Hjem, og allerintimest i Hjertet af sit Hjem: *Værkstedet*. —

Naar jeg tænker tilbage paa de Hundreder af Gange jeg har besøgt ham, oftest paa Strandboulevarden, hvor han boede den sidste Snes Aar af sit Liv, erindrer jeg aldrig at have set ham andre Steder end i Arbejdsrummet — naar undtages Spisetiderne eller naar de hyppige Sygdomsanfald tvang ham til Sengs. —

Aabnede man Døren til hans Arbejdsværelse, der vendte ud mod Holsteinsgade, sad han i fuldt Lys, Dagslys eller skarpt elektrisk Lys, ved Skrivebordet i Nærheden af det store Karnapvindue. En Skærm, som ved Indflytningen i sin Tid var blevet anbragt over Lampen for at beskytte hans Øjne, rev han ned, saa snart han saá den. Paa Grund af de lidt korte Ben sad han i en paafaldende lav

gammeldags Stol, bøjet over det gamle Skrivebord, med et gammelt rødt SkillingsPenneskaft i den stærke Haand — ilende i spinkel Flueskrift med Blækkets lila Farve henover det gammeldags gule Konzept, beskaaret i korrekte Kvadrater. Penneskafte var ham en Helligdom, en Talisman. Da det en Dag var bortkommet, mistænkte han i sin Desperation en allieret Gesandt for at have bortført det som Krigsbytte — men genfandt det til sin Henrykkelse i Papirkurven. Konzeptpapiret var ham ligesaa uundværligt som Penneskafte. Da han engang var i Taormina, sendte han mig følgende Ekspresbrev:

»Jeg skrev til Dem igaar, men er nødt til at skrive igen idag for at plage Dem om en Tjeneste.

Mit gule Skrivepapir slipper om nogle Dage op, og saa er jeg leveret, thi jeg kan ikke skrive paa andet Papir.

Ovenpaa mit Manuskriptskaft i min Spise-stue plejer jeg altid at lægge dette Papir. Der maa rimeligvis være noget deraf endnu. Dog nej, der er næppe mere; thi jeg ser, at Omslaget dertil har jeg med.

Jeg maa da bede Dem være saa elskværdig at gaa ind til Papirhandler Petersen i Lille Kirkestræde ved Nikolajtaarn, den store Papirhandel, og købe mig saa meget deraf, at det gjør en Rulle, ikke altfor tynd, ikke altfor tung, og sende mig denne Rulle. Udgifterne kan ikke

være store, og de skal blive Dem ærligt godtgjorte.« — —

Naar man traadte ind i Arbejdsværelset, nikkede han glad og pegede paa en Stol, mens han fortsatte sit Arbejde. Fra Vinduet, hvis øverste Rude altid stod paa Klem, strømmede den friske Luft ind i Stuen og blandede sig med den fine Duft af ren Sæbe og Kølnervand, der omgav ham. Da jeg engang hentydede til Stuens friske Duft, sagde han med et Smil: »De véd — den Hellige dufter rent.« — Alle Vægge var dækket med Bogreoler fra Gulv til Loft, midt paa Gulvet stod et gammelt Bord, bugnende af tilsendte Bøger — hans Rædsel og hemmelige Stolthed — og af de Værker, han i Øjeblikket havde Brug for til sit Arbejde. Bordet kaldte han »Bjerget«. Da han arbejdede paa *Voltaire* og »Bjerget« var overfyldt med Stabel ovenpaa Stabel, pegede han en Dag mismodigt derpaa og sagde med et Suk: »Ak ja — naar Bjerget barsler, føder det en Mus.« — Af Møbler var der kun faa og nødtørftige: en Divan, som han paa Grund af de hyppige Aarebetændelser havde maattet anskaffe sig til at hvile paa i Pauserne, et Par umagelige Stole og en Slags Tronstol i Jubilæumsstil, en »Gru« fra sikkert velmenende Beundrere. Af Luksus intet, ingen Billeder, kun et Par Fotografier af Afstøbninger i Vindueskarmen, en Radering af Klinger, forestillende den unge

Georg Brandes, og over Indgangsdøren en malet Studie, en Ridder til Hest, med udslettet Hoved, som jeg mistænkte for at være selveste G. B. formummet som Niels Ebbesen i Slott-Møller'sk Fantasi . . .

Jeg mindes den Maaned, vi ordnede hans Bøger ved Tilflytningen til Strandboulevarden. Flyttefolkene havde hulter til bulter losset dem af paa Gulvet i et Bjerg, der fyldte det tomme Rum til over Vindueskarmens Højde. Da vi kom derud, sad han fortvivlet paa Toppen, hvor han var kravlet op, rodende efter en Bog som efter en Naal i en Høstak.

I de følgende Uger tog vi fat: Først fik Bøgerne en haardt tiltrængt Støvsugning ved Hjælp af en Maskine, som kørte frem paa Gaden og rakte sin Slangemund ind gennem Vinduet paa anden Sal. Derefter ordnede vi Bøgerne efter Sprog og Forfatternavn, tog Maal af Reoler, en særlig til hans egne Skrifter, originale og oversatte, nærmest Indgangsdøren. Spisestuen maatte tages til Hjælp og i et mindre Værelse til Gaarden samlede vi Tidsskrifter og et Kaos af løse Hefter og Blade og anbragte de store Sække, hvori han havde stoppet Breve og Papirer, fra de vigtigste Dokumenter til de ligegyldigste Tryksager, Middagsindbydelser, Menuer, Udclip. Da en Kone, der gik til Haande, en Dag lagde to Bøger fra sig, og Brandes nysgerrig gik

hen og kiggede i dem, udbrød han til Konens Forfærdelse: »Du Altforbarmende — tror De det gaar an at lade en ganske borgerlig Larsen ligge sammen med en fransk Hertuginde!« Da samme Kone en Lørdagaften skulde gaa og Brandes bad hende om Afregning, gav han hende det skyldige Beløb — og sagde saa: »De er jo gift? Og har Børn? Fulde fire! Saa skal De vel i Skoven imorgen? — Vist saa! Tag disse Par Skilling her« — og han tømte Portemonnaiens Indhold ud paa Bordet — »gør nu ingen Ophævelser og lad være med at sige Tak, men gør Dem en glad Søndag imorgen sammen med Manden og Ungerne.« — —

Naar han saa var færdig med en Side af det gule Koncept, lænede han sig tilbage i Skrivebordsstolen, lod Hænderne glide gennem det blanke, bløde Haar og gned sig med Haandens Bagside i hurtigt glidende Tryk over de anstrengte, lidt fugtige Øjne. Bøjede sig saa frem mod den Besøgende og rakte ham sin Haand med det levende Haandtryk, der var ham egent. Og Samtalen begyndte ...

Samtalen —? Enetalen —? Samtale og Enetale i uadskillelig Forening. Det begyndte altid med, at han interesseret spurgte om, hvad Nyt der var hændet, siden vi sidst havde set hinanden.

Som han skriver med flyvende Pen i et af de ensomme Øjeblikke, hvor han længes efter Besøg: »Vi har vel alle oplevet et eller andet, mest ubehageligt, siden vi saås. Men: *Et hæc meminisse juvabit.*« — Naar han da havde hørt rolig til i et Par Minutter med Taushedens Fortvivlelse malet i de forpinte Træk, sprang han pludselig ind, overtog Førerskabet — og i en rivende Strøm blandedes stort og smaat, ondt og godt, uden tilsyneladende Sammenhæng, men funklende af Liv, gnistrende af levende Spil. Ofte maatte jeg tænke paa hans gamle Afhandling om Hotspur i *Henrik d. 4de*, hvor det bl. a. hedder: »I en virkelig Charaktér staar Alt i Sammenhæng — Legemets Bevægelser og Talens Accent. Man hører i Hotspurs Monolog, hvorledes Ordene snuble over hverandre, hvorledes han, uden at give sig Tid til at tale Ordene fuldt ud, stammer af lutter Utaalmodighed og ikke siger nogen Stavelse, som jo det choleriske Temperament har stemplet.« Saaledes ogsaa Georg Brandes. Saá man og hørte man ham i alle de Detaljer, som blot Øjne og Øren sanser, uden aandelig Baggrund og sjæleligt Perspektiv, kunde vel dén, der paa Forhaand var antipatisk indstillet, kun se en snakkesalig Causeur i bengalsk Belysning af sin egen Døgnberømmelse, med mørke Slagskygger af krænket Forfængelighed og hæmmet Usurpati. Men forstod man og fornam man hans Tale paa

Baggrund af hans Væsen og af den Epoke, han havde givet Navn, og med Perspektiv ud i en Fremtid, der politisk, socialt og kunstnerisk byggede videre paa hans Værk — da smeltede stort og smaat sammen i et Indtryk af en Personlighed, der var stor, netop fordi intet menneskeligt — hvor smaat det end syntes — var ham fremmed. Som et Eksempel blandt mange paa hans nervøse og impulsive Indstilling til Øjeblikket anføres to Smaabilletter afsendt med en Dags Mellemrum:

»Jeg er ankommen hertil i ét Træk fra Rom. Ifald det passer Dem, saa se et Øjeblik ud til mig i Aften mellem 8 og 9.

Jeg har en Grund, hvorfor jeg gerne vil være incognito nogle Dage. Vær saa venlig *kun* at sige til Deres Frue, at jeg er her, ikke engang til X... og Y... , naar de om kort Tid kommer.«

Og Dagen derpaa dette hastige Kort:

»Der er ikke noget at *fortie*. De maa f. Eks. gjerne sige til Z. ., at jeg er her. Jeg vilde gjerne have Lejlighed til at sige ham Tak for en sværmerisk Artikel; men véd ikke hans Adresse.« — —

Alle Døgnets Smaatterier beskæftigede ham — Bysnak, Menneskenes Plagerier og Utaknemmelighed, Pressens Drillerier og Indiskretioner. Ja, selv Diskretion foruroligede ham: Ligesom Ensomheden trykkede ham, trykkedes han af Stilhed om

sit Navn. Karakteristisk er denne Linje i et Brev — ogsaa fordi han var vel vidende om mit aske-
tiske Forhold til Pressen: »Lad det ikke, før det er
nødvendigt, blive sat i Avisen, at jeg er syg.« —
Han genfortalte uden Kontrol eller Reservation,
hvad der var blevet ham fortalt og rodede sig der-
ved ofte ind i de Sladderhistorier, der gik fra Mand
til Mand eller — maaske hyppigere — fra Kvinde
til Mand. Følgende Træk er i al sin Knaphed
talende: Jeg saá ham en Morgen staa paa Hjørnet
af Nyhavn og Kongens Nytorv sammen med Otto
Benzon, der holdt ham fast i Frakkeopslaget, mens
han fortvivlet vred sig, for at slippe fri. Idet jeg
passerede, hørte jeg Georg Brandes raabe: »*Det
har jeg aldrig sagt!*« — Aviserne læste han fra Be-
gyndelsen til Enden, og han kunde i Flugten op-
dage sit eget eller en andens Navn som en Falk sit
Bytte. En Sommerdag, mens jeg boede paa Lan-
det, modtog jeg et Brev, der begyndte saaledes:
»Kjære Herre! Der stod i en Avis, at De havde
været i Byen i Anledning af en Begravelse. Jeg
vilde ønske De da havde set op til mig.« En anden
Dag indeholdt et Brev følgende »Dementi«: »Jeg
haaber ikke, De tror det er mig, som satte i »Poli-
tiken«, at jeg har arbejdet 18 Timer om Dagen.
15—16 var det. Men Journalister maa nødvendig-
vis lyve og prale, endog paa andres Vegne.« — —

Ind imellem Smaatterierne fortalte han saa

Træk fra sit lange og indholdsrige Livs Myriader af Oplevelser — Mænd og Kvinder, han havde truffet, Begivenheder han havde fulgt og overværet hjemme og ude. Michael Wiehe, Fru Heiberg, Sarah Bernhardt og Duse, Kainz og Lewinsky — H. C. Andersen, Paludan-Müller, I. P. Jacobsen, Bjørnson, Ibsen og Strindberg — Taine, Brødrene Goncourt, Zola og France — Bismarck, Moltke, Disraeli. Nu og da illustrerende Samtalen gennem Breve, han nylig havde modtaget. Han havde altid en Pakke Breve liggende »i Snoren«, som han kaldte det, fordi han bandt en Sejlgarnssnor om de ubesvarede Breve. Ordensmenneske, som han var, havde han »lagt sig fornuftige Vaner til«, deriblandt dén, at besvare Breve omgaaende. Men skønt han daglig besvarede Breve i Bunkevis, voksede dog Pakken »i Snoren«, idet han samtidig med Besvarelserne indledede en ny Korrespondance med nye Korrespondenter, hvis Svar saa atter krævede Besvarelse. Sad man i hans Stue, naar Posten kom, greb han med en Blanding af Fortvivlelse og Begærlighed de ankomne Breve, Hefter og Blade — fortsættende Samtalen, mens han samtidig aabnede et Brev og gennemfløj en Avisside. Var der Brev fra en berømt Samtidig, holdt han nok af at læse det op, imens hans Øjne over Brillerne fulgte Tilhørerens Minespil. Kendte han ikke Haandskriften udenpaa Konvolutten, sag-

de han med et erfarent Suk: »Det er nok fra En, der vil bruge mig.« —

Men pludselig kunde det da hænde, at han med et opgivende Udbrud skød Breve, Blade og Hefter til Side, rakte Hænderne med de udspilede Fingre i Vejret som en druknende, der søger Hjælp — og med en ungdomsfrisk Oplagthed og Videbegærlighed indledede han en Samtale om et eller andet Emne i Tiden, politisk, socialt, religiøst, literært. Han kunde da — paa Tomandshaand med en Fortrolig — være en interesseret og agtpaa-givende Tilhører, vel at mærke indenfor et begrænset Tidsrum. Han sad gerne med Haand under Kind og fulgte aarvaagent den Talende, imens hans tungsindigt-levende Blik glimtede grønligt med Blink som fra dybe Vande, og smaa hastige Nik forkyndte, at han lyttede med Opmærksomhed. Han afskyede Affektation og taaget Dunkelhed — klar og uaffekteret som han var. Mærkeligt nok havde han ingen Sans for det antydende eller dobbelttydige i *Samtaleform*. Som Kvinder og Børn kunde han heller ikke lide Ironi — han, der selv brugte den og nød den *paa Tryk*. Han sad da med et forpint, lidt vrissende Udtryk, mens den dybe Fure mellem Brynene, som altid mindede mig om Arret efter et Sabelhug, blev mørk og uvejrsstruende. Og naar endelig Pinen blev ham uudholdelig, gravede han Hænderne vildt gennem Haaret og

udbrød: »Jeg fatter ikke, hvad Meningen er — tal dog som et forstandigt Menneske!« Men naar saa Meningen gik op for ham, slog han sig leende for Panden og raabte: »Dummkopf!« Og med en henrivende Ynde kunde han da hale det lille Haandspejl frem, som han gemte i Skrivebordsskuffen, og overgivent række Næse ad sig selv i Spejlet, mens han skreg op: »Og det Fjæs kan faa Mennesker til at tro, at det rummer sand Menneskeforstand!«

Et dybt Træk i hans Væsen var *Nøjsomhed* i Liv og Færd. Ikke blot var hans daglige Omgivelser spartanske, Stuerne, Møblerne — hans Husførelse var mer end beskeden, hans Klædedragt prunkløs og uarrangeret, med Undtagelse af de Brocades Veste, udstyrede efter gammeldags Mode.

I Arbejdsværelset dominerede Skrivebordet fra hans Ungdomstid, overlæsset med Blade, Papirer, Breve, det gamle Blækhus, Flasken med Klistertil Tryksagsforsendelser. En Vandkaraffel med Glas i ciseleret Hylster. Ingen Stimulanser, ingen Tobak — der efter hans Mening omtaagede Forstanden og ødelagde Smag og Duft — han omtalte gerne i denne Forbindelse Julius Langes aromatiske Aandede, hans egen var frisk som et Barns. Han afskyede Tobaksrøg, nævnede ofte Goethe som Æresmed

lem af Foreningen »Bort med Tobakken«, paastod at Kvindeemancipationen havde paa sin Samvittighed, at moderne Kvinders Kys smagte af Cigaret. Det var for hans Venner en Revolution, da han efter en Middag for første Gang bød Cigaretter omkring. Kun nu og da kunde man se ham liste et Stykke Chokolade frem af Skrivebordsskuffen som Stimulans og putte det hastigt i Munden, naar han et Øjeblik troede sig uagttaget. — Spisestuen var lille, fyldt med Reoler langs Væggene, i Vindueskarmen tronede Klingers Byste af ham, indtil den paa hans 70aars Dag blev anbragt i det kgl. Biblioteks Brandes-Arkiv. I en Middagsindbydelse hedder det betegnende: »Til paa Tirsdag vil jeg da ogsaa indbyde Henrik Pontoppidan og Frue, samt maaske Fru X., da jeg har 6 Stole.«

Til Underretning for de moralsk forargede Afholdsmænd, der yndede at fremstille ham som en epikuræisk Lucullus, tjener, at hans daglige Frokost — der svarede til Invitationernes sædvanlige Omkvæd: »De træffer mig ved mit tarvelige Frokostbord Kl. 1« — bestod af Brød, Smør, noget afskaaret Kød eller et Kyllingebein fra Gaarsdagens Middag og et Stykke Ost. Dertil Kaffe og et lille Glas god Konjak. Til Ære for Gæsten serveredes undtagelsesvist Chokolade med smaa Kammerjunkere. Var Chokoladen for tyk og man bad om Flødekanden, hældte han først i sin Kaffekop, og det

kunde da hænde, at han i Hastigheden slikkede Randdraaben af med sin lyserøde Kattetunge, inden han rakte Kanden in optima forma til sin Gæst. Til Middagen, der var af ligesaa beskedne Dimensioner, drak han et Glas Rødvind. Han havde et Mærke, som han holdt trofast paa gennem Aarene, og han var glad, naar det samme Mærke serveredes for ham andetsteds. Han havde ingen Sans eller Smag for Mad, nød kun lidt, havde hverken Lyst eller Tid dertil. Kun Vinen forstod han at nyde — og efter eget Sigende at vurdere — og han beholdt dens Buket paa Tungen, de faa Sekunder, denne kunde unde sig Hvile. Pinte Udsigten til Dagenes Ensformighed ham, kunde man en Dag modtage et saalydende Kort:

»Ifald De vil give mig en Smule Middagsmad — helst saa lidt som muligt, thi jeg kan kun fordøje lidet — en Dag Kl. 6, kommer jeg med Fornøjelse ud til Dem. Jeg er optaget Torsdag.«

Hans Soveværelse var ligesaa spartansk som de andre Stuer. Et étfags Rum mod Holsteinsgade, lyst, luftigt, altid med aabent Vindu. I Rummet en Seng, et Skab, en Reol, en Servante, ved hvis Side der stod en to-tre Par Støvler, usædvanlig smaa — hans Fod var til hans Stolthed baade lille og vel-formet. I lange Tider brugte han, med et uskyldigt Koketteri, en Afstøbning af denne hans Stolthed

som Brevpresser. Som Tegn paa hans »fornuftige Vaner« stod der ved Døren ud til Gangen et Par solide Haandvægte, i et Hjørne et andet trofast Tegn: den gamle, stærkt medtagne Rejsekoffert. Naar Aarebetændelsen plagede ham, holdt han saa længe som muligt ud inde i Arbejdsværelset, hvor elektriske Traade fra Loftslampen i fortvivlede Forviklinger stod i Kontakt med det syge Ben, hvis støvleløse Fod hvilede paa en Skammel under Skrivebordet. Tvang Sygdommen ham til Sengs, sad han oprejst i Sengen, støttet til et Bjerg af Puder, arbejdende — med det gule Koncept paa et Skriveunderlag, Rejseblækhuset og en Dynge af Bøger ovenpaa Tæppet. Da jeg en Dag ringede paa, og der i Øjeblikket ingen var hjemme til at lukke op, var han i sin Utaalmodighed sprunget ud af Sengen og aabnede selv Døren paa Klem. »Kom dog indenfor og luk Døren,« udbrød han, da han saa at det var mig — hvorpaa han i den bare Skjorte, barfodet og med det i Skyndingen løsrevne Bandagebind slæbende et Par Meter efter sig, ilede i Forvejen tilbage til Sygelejet. — En anden Gang, da jeg fandt ham i Sengen, pegede han, i samme Øjeblik jeg traadte ind, fortvivlet paa en tyk Pakke Manuskript, der laa ovenpaa Tæppet og udbrød: »Se engang, hvilke Bjerge Mennesker sender mig ind ad Døren! Dette her« — og han løftede Bunken anraabende i Vejret — »dette her er fra

en Englænder, der har skrevet denne Pakke sammen om *Norden*, fornemmelig de islandske Sagaer, og nu skal jeg læse det hele igennem, skrive Fortale dertil, spille Tid og Kræfter. Aldrig i Verden, Gu' om jeg gør!« — »Og saa gør De det maaske alligevel?« — »Ja, Herregud — jeg har jo hele Fortalen færdig i Hovedet. Det koster mig ikke mere Ulejlighed at skrive den ned, end at skrive til Manden, at jeg ikke vil.« —

Naar saa Betændelsen var i Aftagende, flyttede han atter ind til Skrivebordet. En Dag fandt jeg ham siddende med den støvleløse Fod paa Skammelene under Bordet. »De ser, jeg sidder uden Støvle,« sagde han, »men Betændelsen er ikke slukket og mine sædvanlige Støvler er for smaa.« — »Hvorfor lader De dem da ikke sy et Par større?« Han saá paa mig med et Blik, der paa samme Tid udtrykte Forargelse og Forfærdelse: »Et Par! Jeg har kun Betændelse i den ene Fod, og De vil da vel ikke, at jeg af den Grund skal betale for to nye Støvler?« Jeg saá paa hans Fod og sagde til hans øjensynlige Glæde: »Deres Fod er jo lille, min er ikke saa lidt større end Deres. Jeg har et Par Støvler, som jeg ikke bruger — maa jeg sende dem herud?« — »Kan jeg stole paa, at De ikke selv har Brug for samme?« — »Ja.« — Han var henrykt, det lyste op i hans forpinte Ansigt, han glemte Betændelse, Fod og Tiden, der gik. Da jeg kom hjem,

pakkede jeg Støvlerne ind og heftede — da han netop skrev paa sin Bog om Voltaire — paa den ene Støvle en Seddel med følgende Dedikation:

»Denne Støvle, som har tilhørt Voltaire,
skænkes Georges, prince héréditaire —
hvis den passer, saa slid den med Ære,
hvis ikke, saa maa De lade være!

ærbødigst

Jerusalems Skomager.«

Da Betændelsen var hævet, og hans Fod havde antaget sin sædvanlige Størrelse, sendte han mig Støvlerne tilbage med disse Ord:

»Tusind Tak for Støvlen. Vi vil altsaa bryde os en god Støvle om Uenighederne.

At De sendte mig Støvlen var en elskværdig Daad. At jeg giver den tilbage med Tak, betyder for mig en Lindring, siden jeg paany kan faa Foden i min egen. Hver af os gaar altsaa for Fremtiden i *sine* Støvler uden at kritisere den andens Standpunkt og Gangpunkt. « —

Denne hans Nøjsomhed var i Slægt med Fortidens Borgerdyd, opdraget som han var i et jødisk Borgerhjem med gammeldags nøjsomme Væner. Han var — som saa mange Jøder — gavmild, altid rede til Hjælp og Støtte, naar det gjaldt andre, men til det yderste sparsommelig, naar Udgifterne gjaldt ham selv. Dette stod i Forbindelse med hans medfødte Sans for Penges Værdi og Magt — ikke som Maal, men som Middel mod Udnyt-

telse og Undertrykkelse. Ikke for intet tilhørte han et Samfund, hvis Eksistens søgtes sikret gennem rentebærende Kapitalopsparing, ikke — som andre Samfund — gennem tungt belastede Laan. Han afskyede Ødselhed, Overdaadighed og Luksus, nævnedede med heftig Bebrejdelse to Brødre, som i deres Ungdom havde arvet en Formue og i Løbet af nogle faa Aar havde sat den til paa et muntert Ungkarleliv. Han selv havde fra sin første Ungdom aldrig ødslet med Penge eller Tid. Fritid eller Ferie kendte han ikke; paa sine Rejser, ja under selve Jernbanefarten skrev eller læste han Dagen igennem. Hans Omkvæd til dén, der nu og da lod Tiden glide, var altid: »De skulde lægge Dem nogle fornuftige Vaner til, f. Eks. denne — ingen Dag uden Arbejde.« Hvile var for ham et — om end nødvendigt — Onde. Hans dybe Beundring for Goethe bundede for en stor Del i den »Arbejdshunger«, som han kendte fra sig selv. Ofte foreholdt han Digterne deres Mangel paa Arbejdslyst: »De véd jo ingenting og bestiller endnu mindre — hvorfor udnytter de ikke den ledige Tid til at lære dét, der *kan* og *skal* læres?«

Til Belysning af hans Generøsitet overfor andre i Forhold til hans Nøjsomhed overfor sig selv anføres følgende Brev:

»Igaar hændte der mig noget pudsigt. Jeg har højst intelligente og agtpaagivende Sættere hos

Græbe. Igaar kørte jeg op for at hilse paa dem alle tre og give dem en Hundredkrone til Fordeling. Jeg siger bl. a.: Jeg skynder mig, da det var saa flovt for mig, om jeg døde midt i, før Bogen var skrevet færdig. Den yngste svarte: *Netop derom har vi talt sammen i disse Dage.*

Da den Artikel, jeg paa Politikens indtrængende Anmodning skrev *Aabent Brev til Georges Clemenceau* indbragte mig den smukke Sum af 29 Kroner, regner jeg mig det til Fortjeneste at give 100 Kroner i Drikkepenge. — —

Et Par Fedtlærs Støvler koster mig 36 Kr.«

Om hans Flid, hans Lærelyst, Arbejdshunger og Ungdomshumør vidner dette Brev — fra hans 80de Aar:

»... Jeg har nu i et godt halvt Aar stræbt at opfriske mit Græsk, har, ved Siden af, nødvendigheden indblandet mig i flamske Forhold, maa finde mig i *som Rundetaarn* at hemsøges af alle Tilrejsende, i de sidste tre Dage alene af to Amerikanere, i forrige Uge af Russere og Franskmænd. Saaledes har jeg ikke Tid til at melankolisere, end ikke naar jeg interviewes paa Engelsk to Gange om Ugen. Desuden har udmærkede Mænd i forrige Uge skænket mig et lille italiensk Legat; en Skolepige i Sydsjælland erklærede mig igaar skriftligt, at jeg var hendes »eneste Kærlighed«. Den 84aarige Fru B. besøgte mig for to Timer siden, og udbad sig Tilladelse til at omfavne mig. Fru A. P. erklæ-

rede mig i Forgaars — hun er Spiritist — at der fra mig udgaar et »Fluidum«, der paavirker Kvinder, som var jeg ung o. s. v., o. s. v. — *saa jeg kan sagtens*. Jeg maa da altsaa findes at være, hvad man med et mytologisk Udtryk kalder *lykkelig*. Jeg er 30 Aar ældre end den halv-hundredaarige Landmandsbank og er lige saa usolid.

Hvad kan et Menneske forlange mere!

Jeg vil da heller intet mere forlange, kun ønske *Dem*, hvad jeg tilkæmper mig selv, en Smule Nattero til at nedskrive, hvad der syssel sætter mig.

Hvad jeg vil skrive, er visselig ikke videre dejligt; men jeg kan ikke gøre det bedre, og det interesserer mig, mens det staar paa. Jeg studerer meget; det morer mig at faa noget *nyt* at vide. Jeg kan sige som den gamle Historiker Ranke sagde: »Jeg er nysgerrig.« Han vilde dermed afbøde Komplimenter for sin Flid. Men ogsaa jeg er nysgerrig, ikke overfor de Genstande, hvormed der sladres i Kjøbenhavn, men nysgerrig efter at kende 3000 Aar gamle Forhold, Tænkemaader, Kunstfrembringelser.

Saaledes glemmer jeg mine Genvordigheder. Glem De Deres! Skriv dem i den Bog, der er bedre og tykkere end Biblen: Glemmebogen.« —

Og dog glemte heller ikke han sine Genvordigheder. Naar Arbejdet var færdiggjort, naar Sygdommen, som han med et for ham karakteristisk

Udtryk mente at have »nedkæmpet«, slog ud igen og samtidig Plagerier og Ærgrelser strømmede ind over ham og uddybede Tomheden mer end de udfyldte den, kunde han skrive i dybeste Mismod:

»De maa ikke rejse, før vi endnu engang har talt sammen; jeg har næsten ikke talt med nogen dansk Mand siden jeg sidst talte med Dem, ellers blot været overløbet af Fremmede, og optaget af ufrugtbart Arbejde. — Naar jeg læser France's nye Bog, skammer jeg mig. Min Tid deler jeg saadan, skammer mig som Forfatter, fortvivler som Menneske. — —

Siden Bogen var færdig, kan jeg sige som Poul Møller skriver med græske Bogstaver (jeg med danske): »Jeg melankoliserer behørigt.« — —

Det glæder mig, at De har kunnet arbejde. Digteri er en ypperlig Ting, det hensætter Sindet i en ufrugtbar Drømmetilstand, hvori man former Erfaringer, Indtryk og lette Hjerne-spind, saa de fornøjer En selv, omtrent som Sæbeboblerne Børn.

Jeg har desværre mistet min Kridtpibe.«

Naar saa Sygdommen og Mismodet var i Aftagende, men han endnu følte sig for træt og afkræftet til at kunne kaste sig ind i et nyt, anstrængende Arbejde, skriver han:

»... Heldigvis for Dem har De næppe kjendt Convalescensens græsseligt nedslaaede Tilstand. Men jeg er i den.

I den er man ømfølsom som den fineste kinesiske Gong, der er saa sensibel, at der udgaar en hel Concert fra den, naar den blot berøres af en Flues Vinge. En saadan fint sleben Metalskive er ilde tilmode, naar det ubehagelige Fruentimmer, Skæbnen, slaar paa den med sine Knoer og tramper paa den med sine store, plumpe Fødder, der tilmed er platte.

Men De er en lykkelig Mand: Sommer og Sol og en Celle, i hvilken Solstraalerne falder.«

Men naar han igen følte sig frisk og fri — helst i sit elskede Italien — fandt Solstraalerne ogsaa Vej til *hans* Celle. Og fyldt af nyt Liv og ny Forventning kunde han da sætte sig hen til sit Vindu og skrive ud af sit brydende og evigt bølgende Ungdomssind:

»... Her er Sol, Varme, det vide lyse Hav uden for mine Vinduer. Jeg lider saa godt de Ord hos Homer polyfløjsbøjo Thalassés, dette polyfløjsbøjo gengiver Havets Brusen, som det klinger her, hvor Kykloper og Læstrygoner boede. — —

De vil vide, *naar* jeg kommer til Danmark. Jeg har ingen fast Plan. Gik det efter mit Hoved, kom jeg vist aldrig. Var der ikke et Par Mennesker, rent private, som De og et Par andre, existerede det Land ikke mere for mig uden som Trykkested, for Sprogets Skyld. — —

Er det ikke skrækkeligt, i min Alder at være

lidenskabeligere og stemningsfuldere end som 25 Aar. Og det er jeg arme So. —

Kunde jeg skrive Noveller, skrev jeg en:

Den traadløse Ariadne.

I vore Dage, da den traadløse Telegraf har erstattet den tidligere, er ogsaa den moderne Ariadne blevet traadløs, skønt det var Traaden, der var hendes egentlige Særkende.

Jeg kender en Theseus, der gik vild i Labyrinthen, fordi Ariadne, da han rakte Haanden ud efter Traaden, svarte: jeg er moderne, altsaa traadløs.

Nu er jo Labyrinthen udgravet af Dr. Evans, og flere af mine franske Venner har set den. Men jeg er en utaalmodig Sjæl og gaar bestandig vild i den, saa godt jeg i Grunden kender den.«

Sjælens Ensomhedsfølelse og Sansernes overfølsomme Irritabilitet var Brydningsspillet i Georg Brandes' jødiske Psyke. Deraf hans Hvileløshed, hans Rodløshed, der gav sig Udslag i hektisk Vitalitet og Vivacitet — deraf ogsaa hans Lidelse. Hans Lidelse var i dybeste Forstand af nervøs Natur: Uro, Pirrelighed indtil Hidsighed, Søvnløshed — Aarebetændelsen, som plagede ham, var kun en Anledning, ikke Aarsag til hans Lidelse. Den nervøse Lidelse sad som en evig irriterende Spore i hans Hud, kastede hans Sind mellem Scylla og

Charybdis, svingede hans Sindsstemning mellem Eksaltation og Depression. Hans Pirrelighed kunde grænse til Hysteri, han kunde stampe i Gulvet som en Arrigtrold, skrike op som en Besat — det medfødte Instinkt for *Tribunen* gjorde ikke Anfaldene mindre dramatiske. Jeg husker en Dag, han havde indbudt et Selskab til Middag i Hornbæk. Da han som »Sagkyndig« undersøgte Vinmærkerne paa Bordet og ikke fandt dem svarende til Forventning, lod han selve Hotelværten kalde — og i Gæsternes og Tjenernes Paahør overfusede han den Usalige paa det kraftigste. Det gik ham som saa ofte i Livets andre Tilfælde: »Spillet« og Publikum inciterede ham, saa han følte Rollen som en Besættelse — alt imens han paa samme Tid interesseret aflæste Virkningen. Og da han saa pludselig, midt i sit dramatiske *furioso*, opdagede en særlig prominent Gæst, der forbløffet var stanset i Døren, forlod han med en imperatorisk Gestus Værten, gik sejrssikker den sidst Ankomne imøde og sagde uden Overgang med barnlig Stolt-hed: »Jeg talte ham ret heftigt til!«

Denne hans Hidsighed eller Ophidselse kunde ogsaa give sig korporlige Udslag. Vi kørte en Aften sammen fra Teatret i Selskab med en ung Dame, som han en Tid viste megen Opmærksomhed. Da vi holdt, steg jeg først ud og gik hen til Chaufføren for at betale. I samme Øjeblik ser jeg Bran-

des fare ud af Vognen som skudt ud af en Kanon. Og med et Bokserstød, hvis Kraft jeg endnu kan føle i min venstre Skulder, slog han mig »ud«, saa jeg tumlede tilbage. Slaget var saa voldsomt, at Tanken om Revanche skød gennem min Hjerne. — Da jeg senere bebrejdede ham hans ubeherskede Optræden, svarede han med sin altbesejrende Naivetet: »Men, kære Ven — det var jo *min* Dame!« —

I sit *Levned* siger han: »Mine Nerver var paa Sprængpunktet«. I et Brev skriver han: »Mit Nervesystem er Pinsel.« Lidelsen søgte han at dæmpe ved bedøvende Midler, der med Aarene blev stærkere og stærkere. Han havde altid Sovemikstur staaende i en Flaske paa sit Natbord. Tro mod sin uregulerede Natur tog han intet Hensyn til det regulerede Kvantum. Han havde ikke Taalmodighed til at aftælle Draaberne. Han satte Flasken for Munden og tog sig en Slurk. Hjalp den ikke, tog han en ny.

Kun ét eneste Middel hjalp ham — i Modgang, under Sygdom, i Ensomheden og i Uroen, der pirrede hans Nerver: *Hans Arbejde*.

Det var ikke fordi Berømmelsen lokkede — hvormeget end Ryet pirrede hans Sanser, saa omtaagede det ikke hans sunde Sans. Han sagde en Dag: »Maa jeg fortælle Dem følgende Historie af *Berømmelsens Bog*. Jeg var forgangen Dag i Selskab,

og Værten meddelte mig til min glædelige Overraskelse, at jeg ikke, som vanlig, skulde have den ældste og grimmeste Kvinde tilbords, men den yngste og skønneste. Da vi saa sidder ved Bordet, siger hun artigt: »Jeg har iaften faaet mit heftigste Ønske opfyldt — at træffe Dem og takke Dem for Alt, hvad De har betydet for mig.« — Jeg takker venligt Damen og spørger, hvad jeg har betydet. — »Det er navnlig én Bog af Dem, der har betydet saa uhyre meget for mig.« — »Hvilken Bog?« spørger jeg interesseret. — «Ja, Bogens Titel husker jeg ikke, men jeg husker, det var en ret lille Bog.« — »Titlen er jo ligegyldig, men jeg har skrevet adskillige mindre Bøger. Sig mig blot, hvad den drejer sig om, saa kommer vi nok paa Navnet.« — Den unge Skønhed rynkede Brynene, som om hun tænkte. Saa kom det pludselig, befriet — som faldt en Sten fra hendes Hjerte: »Jo! *Det var noget med en Kniv!*« —

Det var heller ikke, fordi Arbejdets økonomiske Udbytte lokkede ham. Med sin eksempelløse Flid og sin eksemplariske Sparsommelighed naaede han aldrig at samle saa meget, at det kunde sikre hans Eksistens — en Sum, han engang nævnede i et Brev, var saare beskeden. Atter og atter klagede han over Vanskeligheden ved at skulle subsistere som dansk Skribent. Hans Bøger solgtes i

6—700 Eksemplarer, enkelte i færre. Om *Levned* skriver han følgende:

»Blandt mine mange literære Nederlag var *Levned* et af de største. Der blev solgt nogle faa hundrede Eksemplarer, i aftagende Tal, af de tre Dele jeg udgav, og skræmmet af Mangelen paa Interesse brød jeg af og holdt op, hvor efter min egen Mening mit Livs rigeste Partier laa.«

Og to Aar før sin Død skriver han i et Brev:

»For Almenheden er jeg stadig den, som culminerede i 1871, og jeg har slet intet Publikum. Min Ungdoms Hovedarbejde, det gamle Skrift *Hovedstrømninger*, som ingen mer køber, er efter 20 Aars Forløb kun kommet ud paany paa den Betingelse, at jeg indtil videre gav Afkald paa ethvert Honorar. At udgive *Messias* i forøget Form som lille Bog vilde Hegel formodentlig afslaa. —

Ogsaa dette var ligegyldigt, ifald jeg skrev et Sprog, som kunde læses, *uoversat og uødelagt* i England og Amerika, men Dansk er jo i Virkeligheden en Jargon; intet Sprog.

For de Danske er den store Skribent *Grundtvig*, der altid var ganske ulæselig for mig.«

Dog — denne manglende Interesse hos Publikum og Forlag skræmmede ham ikke. Selve Arbejdet var hans Liv og hans Løn, hans Indsats og Udbytte. Optakten til et af hans sidste Arbejder former sig i et Brev saaledes:

»... Ikke at jeg vil stræbe at faa en Læser mer; jeg skriver nærmest for at sysselsætte mig selv. — Jeg har i de sidste syv Uger været mutters alene i den hede By fra Morgen til Aften; men jeg har læst og læser fra Morgen til Aften, og Læsningen holder mig aldeles skadesløs for Omgang med Mennesker. Nu har jeg i en Maanedstid kun læst græsk Literatur og finder mere Fornøjelse deri end i Omgang med de mange Fremmede, der keder mig med Besøg for at se paa Dyret. —

I disse Dage tog jeg Deres *Hugo David* for mig paany og følte mig velgørende paavirket af Bogens Friskhed og Liv. Dens Modtagelse af Publikum svarede vel neppe til Deres Forventninger. I Poeter er saa forvænte. Folk som jeg, hvis Læsere eller Køberes Tal sjældent naar Tusind, i mange Tilfælde holder sig ved de 400, er mindre fordringsfulde, har ingen Forventninger, og skuffes derfor ikke.

Gamle Fyre som jeg, der ser udover en fir-sindstyve Aar, og véd, de ikke har langt igen, kan ud fra deres omfangsrige Erfaringer forsikre, at en bedre Sysselsættelse end det at erhverve sig Kundskaber og omsætte dem, gives der næppe.

Jeg er mer end 26 Aar ældre end De, altsaa hører jeg til Tiden et kvart Aarhundrede før Deres, og jeg kan uegennyttigt forsikre, det er behageligt at begynde med, paa et eller andet Punkt at føle og lodde sin Uvidenhed, saa forsøge at afhjælpe den ved foreløbig Orientering,

11 August

Kjære Henri Nathansen

Heldrygs for den her de nye Kunst
Conversations gresserif nedslavede Tilstand
Men i er i den.

I den en man iøjensyn som den første
Kinesiske Geng der er saa sensibel, at
der udgaaer en hel Concert for den, naar den
blev berøvet af en Flues Vinge. En vester
frat slæben Metalokke er ikke det mindste, naar
det stikkelige Kvintummer, Reben, slæb på
den med sine Knæ og tangen på den med
sine store plumpe Fødder, der altid er platte.

Men de er en lykkelig stand: Sammen og Sol
og en Cille, i hvilken Tolstræerne jelder

Dens kære
Georg Brandes

og efterhaanden fordybe sig helt i et eller andet Æmne, saa de mange pinlige Indtryk fra Omverdenen om end ikke helt preller af, saa dog afstumpes imod den Kobbermur, Interessen for Æmnet bygger.« —

Lange var Forberedelserne, idelig afbrudt af Sygdom. Nu og da sendte han mig et Hjertesuk — som følgende:

»... Heldigvis kan jeg nu og da læse noget, og jeg læser da aldrig moderne Bøger, som er tykke og keder mig, men gamle Ting fra det 18. Aarhundrede, da Verden var endnu mere barbarisk end nu, men da der var nogle gode Hoveder i Frankrig, som bekæmpede Vanviddet. Blot det kongelige Bibliotek var bedre tørsynet!«

Men allerede 14 Dage efter paa selve Nytaarsdag lyder Arbejdsfløjten:

»Jeg har paany fordybet mig i et større Arbejd, har desværre spildt altfor megen Tid, siden jeg i Maj var færdig med Goethe, uden at samle mig. Nu véd jeg, hvad jeg vil. Jeg vil skrive et stort Værk om Voltaire. Det er kun beklageligt, at Materialierne dertil højst ufuldkomment er at opdrive i Kjøbenhavn. Jeg vil spørge mig for, om jeg undtagelsesvis kan faa Bøger tilsendt fra Nobelbiblioteket i Stockholm. Thi paa Paris er jo nu ikke at tænke. Mine Aar tillader mig ingen Opsættelse.

Blot det kære Uhyre ikke havde skrevet 100 Bind, af hvilke det kongelige Bibliotek ikke har

mer end 85 i en forældet Udgave. Og hvad jeg end beder om af Værker om Samtiden og om Manden selv, findes det næsten aldrig. Kun Teologien er vore Bibliotekers Styrke. Og nu er indre Missions Chef gjort til Overbibliotekar. Alligevel tør jeg ikke klage. Det er ikke som i salig Bruuns Tid. Man gør sig de største Ansættelser for at imødekomme mig.

Det maa være en Lykke at arbejde som en Digter gør uden at behøve saa meget som en Brochure, mens jeg ikke engang kan komme i Gang, før jeg har 200 Bind bag mig, saaledes læste at jeg kan dem.

Jeg havde Æmnet for mig i 1906 og 1908, men tabte dengang aldeles Modet og lod det ligge. Nu har jeg Mod nok; nu gælder det blot om Talent.«

Naar saa Forarbejderne var forbi og Udarbejdelsen staar for Døren, hedder det:

»... Jeg befinder mig i Øjeblikket i Tigerspringets Stadium, skal lige til at anlægge og begynde min tykke Maskine af en Bog; men har gjort fem eller sex Tigerspring forgæves og altfor ofte sluppet Byttet.

Gaar det heller ikke nu — men det skal gaa! ... Altsaa jeg er lige i Tigerspringet, springer rimeligvis paany forkert og trækker mig knurrende tilbage til min Hule.«

Men endelig er han i Arbejdet, og uden Ophold skriver han sig da igennem det uhyre Stof:

»... Jeg arbejder bogstavelig Dag og Nat uden Adspredelser, med en uhyre omfattende Stofmasse og lader efter min Vane hver Dag sætte, hvad jeg den forrige eller nøjere næstforrige Dag har skrevet. Det bliver en umaadelig Pakke som den forrige. Jeg skynder mig, da man i mine Aar jo ikke kan regne paa at have nogen Fremtid for sig.

Imens gaar Verdensbegivenhederne deres drønende Gang.« — —

Ind i Arbejdet lyder tunge Bud fra Omverdenen, Landflygtiges Besøg, Sorger og Ængstelser af privat Natur, Sygdom, private og offentlige Henvendelser, der skal besvares prompte. Uroen, Rastløsheden, Jaget og den fantastiske Arbejdslyst og Arbejdsevne lyser ud af disse hastig skrevne Linjer:

»Artiklen, De venligt roser, blev skrevet saadan, at jeg havde ladet Cl.'s Artikel ligge to Dage, da jeg umuligt havde Tid til at tænke paa den, saa iforgaars skrev (jeg) paa min Bog fra 2—3, Kl. 3 tog (jeg) Clemenceau for mig, skrev Svar fra 3½—6¼, kørte det til Bladet, kørte hjem og skrev til 3 Nat 32 Sider paa Bogen. Følgelig har jeg skænket Avisartiklen saare liden Opmærksomhed. Jeg vil have Bogen ud 22. Maj.«

Naar saa Bogen var færdig, og man fik den tilsendt omgaaende og ligesaa omgaaende — blot for Høflighedens Skyld — kvitterede med en foreløbig

Tak, kunde han i Forventningens Hede og Utaalmodighedens Eksaltation bruse op i Hidsighed:

»Jeg maatte le højt, da ogsaa De udtalte, at De »glædede Dem til at læse.« Ti Personer har skrevet det til mig. Man vil ikke udsætte sig for at skulle skrive til mig om det Læste. Og en Forfatter er jo dog mere spændt paa at vide, hvad Indtryk hans Bog gør, end paa den formelle Tak for Modtagelsen.« —

Endelig er den nervøse Overanspændelse forbi. Afslappelsen er indtraadt sammen med Afspændingen, de højtspændte Forventninger afløst af Skuffelse over den officielle og den »obligate« Kritik, der enten sønderlemmer Bogen »med yderste Haan og Foragt« eller oversavler den med »nogle valne Linjer«. Modløs og selvopgivende sætter han da Punktum for Arbejdet med følgende Suk:

»... naar jeg ser tilbage over mit Livs Arbejde, finder jeg, at saa at sige Intet deraf vil kunne blive staaende; mine Evner, som var betydelige, har ikke formaaet at frembringe det enkelte korte gode Værk, som mange med ringere Evner har fuldført.«

Hans Tilflugt var da Flugten: *Rejsen*. Læser jeg hans Breve igennem, klinger det atter og atter igennem dem: Ud bort! Rejse rejsel! Nedstemt af Skuffelse, opstemt af Forventning

pakker han sin Koffert: det gamle Kjolesæt, de pragtfulde Veste, det gule Konzeptpapir og Rejseblækhuset. Henrykt kører han til Banegaarden, vifter Farvel paa Trinbrædtet og sætter sig lykkelig til rette med en Bog i Kupéhjørnet. De triste, kun altfor kendte Gader glider forbi, snart er han ude i aabent Land, paa Flugt fra Fjender, Venner, Hjem og Land — forhaabningsfuldt befriet! —

Han tænkte ikke paa, at Nissen nikkede til hans eget Ansigt i Spejlet: »Jeg rejser med«

Allerede i Optakten hører man dens Stemme:

»Jeg er her to Dage mellem Jylland og Karlsbad, rejser imorgen. Jeg er i den Grad nedstemt, at Alt er mig imod, kan ikke indvinde Humør, numererer mine 414 Fortvivlelser.

Jeg flygter fra de franske Parlamentarikere, skønt jeg er indbudt til begge de store Middage den 18. og 19. Men jeg er led ved Alt. Ogsaa Opholdet i Karlsbad er mig paa Forhaand en Gru, endda jeg skal tilbringe Tiden i vanligt Selskab. Clemenceaus Følge keder mig højligt. Dog man bør ikke læsse sin Forstemthed af paa andre. — Arbejde kan jeg slet ikke mere, fordi jeg ikke mere troer det ringeste paa mit Arbejde. Jeg misunder Vilh. Andersen, at han har Fortrøstning til at skrive saadan en stor, smuk Bog, fuld af Særheder og kløgtige Fund.

Min Menneskeforagt æder mig op.

De skulde set den jyske Presse om mig. Mage til Pøbelagtighed findes kun i Danmark.

Det mindste er, at jeg beskyldtes (og i anonyme Breve daglig beskyldes) for at være »krøbet til Korset«, i Anledning af, at Kongen gav mig en lille rød Æske. Jeg skulde afslaaet den! Jeg har i tretten Aar været Ridder af Æreslegionen. Hvor kunde jeg svare Kongen, at jeg vel tog mod en fransk Orden, ikke imod en dansk! Dette Krapyl skal nu gøre mig til Ordensjæger. Jeg har i mere end 10 Aar haft Clemenceau til min nære Ven og havde vel kunnet faa en højere Orden, om jeg satte ringeste Pris derpaa. Og slige Usselheder som en Orden snakkes og skrives der om, og om jeg bærer den eller ikke, og at jeg ikke bærer den, og at jeg talte med gule Støvler paa i Aarhus. Dette med spærret Skrift som *umuligt* til en sort Frakke. Det er i Aarhus, man skal lære Pariser Elegancens Regler at kende.

Nej, jeg brækker mig over dem, jeg er syg af dem, jeg væmmes saaledes ved dem, at det forskrækker mig selv

Men jeg falder stadigt tilbage. Man skal ikke skrive i den Slags Humør.

Jeg har imidlertid ikke andet.«

Men var han først paa den anden Side Grænsen, aandede han op. Opholdet i Karlsbad, der for et Par Uger siden var ham »en Gru«, forfrisker ham, Clemenceau og hans Følge opmuntrer ham til drengagtig Kaadhed. Humøret faar sin friske Farve tilbage, Livet er atter værd at leve — trods røde Æsker og gule Støvler:

»... I nogle Uger har jeg nu levet her i Velbefindende, haft Nytte af Kuren, arbejdet skarpt og uafbrudt og tilbragt Tiden i godt Selskab, som er mig kjært, Clemenceau, hans Følge, (en ung Underpræfekt og en Kabinetchef) en Del andre Franskmænd af min egen Kres, og de Mænd, Clem. har hidkaldt fra Paris med Ordre til enten at overbringe Breve, der ikke kunde betroes til Posten, eller at indfinde sig for at modtage mundtlige Ordre. De har da spist med os en Middag og en Frokost, og er atter rejst bort med Expres ...

Saa sørgelig Politiken kan være, Clemenceau og jeg har aldrig før været i saadant Humør. Vore Maaltider saavel Frokost som Middag ere smaa Fester. Vi ler næsten uafbrudt og siger alle mulige Ondskaber og Quasi-Vittigheder. Igaar rakte jeg ved Bordet Næse ad Clemenceau, saa Politichefen lovede mig, at jeg skulde blive arresteret næste Gang paa den franske Grænse, før jeg naaede Paris.

Det er ligefrem rørende at se, hvor Clem.s unge Underordnede elsker ham; de betragter det som en Salighed, at de har Lov at tilbringe 25 Dage med ham, thi i Paris ser de ham 10 Minutter om Aaret.

Er det dog ikke grueligt, at Frederik, taler til Islænderne om »de to Riger«. Ikke engang den Smule Rige, han fik at passe, kan han holde sammen; saa maa jeg prise Winthers Atterdag:

I Skjoldet springer Løver, og Hjerter staa i
Brand —
hvor kunde jeg vel bryde den dyre Skjoldes
rand!« —

Naar saa Rejsen gik videre sydpaa, glødede hans gamle Kærlighed til Italiens Kunst og Natur. Alle Breve derfra lyser af Glæde, straalere af Lærelyst og Livslyst:

». . . Mit Samliv med Kropotkin var som sædvanligt godt og glædeligt. — Siden da har jeg gjen- set Milano, Parma, Bologna, Ravenna, Florents og modtaget mægtige og dybe Indtryk. Desværre har Italien altid samme Virkning paa mig. Jeg føler en Art Fortvivlelse over at være født i et Land uden al kunstnerisk Kultur. Her lever jeg dog aandeligt med det Største paa Jorden. Ingensteds, forekommer det mig, er Menneskeheden naaet til denne Højde. Naar jeg har holdt min Morgenandagt i Medicæernes Kapel og kommunikeret med Michelangelo føler jeg mig exalteret til mit Væsens yderste Grænser. — —

Rejser som min har deres Ubehageligheder. Rejselivet er blevet dobbelt saa dyrt siden jeg for 12 Aar siden gennemrejste Italien paa Kryds og tvers. Og min Helbred er jo ikke nu som da jeg var ung. Men Udbyttet er stort. Naturligvis kan en arm *Skribent* ikke direkte benytte det. Men det udvider Sindet, som dyb Ind- og Udaanding udvider Brystkassen.«

Samtidig vaagner Arbejdslysten og Arbejdsmodet. Med Ilpost sender han følgende Brev:

»... Ifald De gaar op i min Lejlighed, saa vil De strax ved Indgangen til min Stue i den smalle Reol, hvori de Bøger, jeg selv har skrevet, staar, finde en fransk Afhandling om H. C. Andersen liggende i løse Blade med et lille Baand om, ovenpaa Bøgerne.

Den vil jeg for det første bede Dem sende mig. Nederst i den store Boghylde som er lige ved Døren paa Deres venstre Haand, ligger der nogle store Manuskriptpakker. I en af dem ligger der en Masse løse Blade om Goethe og ved den maa der i samme Omslag findes to blaa Hefter 5: trykte Hefter i blaat Omslag med to Artikler paa Fransk om Goethe. Hefterne hedder *Revue Bleue*. Om Hefterne ligger der, er jeg ikke aldeles vis paa, men jeg tror det. Er de ikke der, saa opgiver vi det simpelthen. De kunde kaste et Blik i Manuskriptskabets Skuffe, ifald de ikke er der. De maatte da ligge helt ovenpaa i Skuffen.

Finder De Afhandlingen om Andersen og de to Hefter, beder jeg Dem sende mig dem som *rekommanderet Korsbaand* til Hotel de la Régence Tunis. I Hylden, hvor mine Bøger findes, maa ogsaa staa et fransk trykt Foredrag *Le grand homme*. Jeg beder Dem sende mig det med som rekommanderet Korsbaand.

Endnu ét vilde jeg gerne plage Dem om. Da jeg rejste tog jeg kun Vinterfrakke med, som er meget varm. Min Mening var at blive ganske

kort borte. Jeg vilde gerne have min tynde Overfrakke, der hænger i Entréen, sendt til mig som Pakke. — —

Nu har jeg udtømt mig i Plagerier og beder Dem tilgive. — Men det hævner sig at vise G. B. Venskab. Ingen Profession er derimod mægligere og mere indbringende end den at vise ham det modsatte. —

Jeg ser for mig et Aar i urolig Fart.«

Videre gaar Rejsen til Tunis, hvor han »som Marius vil sidde paa Karthagos Ruiner«. I et Brev med Datoangivelse »5. Marts 13, vistnok Hundre-aaarsdag for Kierkegaards Fødsel«, meddeler han glædestraalende og lidt bekymret:

»Frakken kom rigtigt i god Behold den sidste Dag i Tunis, jeg skrev straks og takkede Dem for den; skulde denne Tak være gaaet tabt?«

Og nogle Linjer længere nede denne Passus, der i hvert enkelt Ord, i dens enkelte Sætninger og i deres Sammenstilling er saa karakteristiske for ham:

»Idag skrev jeg af hele min Sjæl en Artikel om Karthago, paa hvis Ruiner jeg blev fotograføferet.«

Rejsefeberen og Rejselivet har nu ganske taget ham. Paa Tilbagevejen slaar han sig ned i Paris, boltrer sig som Fisken i Vandet *dans le mouvement*, lader sig hvirvle rundt i den sydende Mal-

strøm og finder Hvile og Glemsel i Dagenes brusende Strøm af intim og officiel Fest og Hyldest:

»Det forekommer mig, at jeg næsten skylder Dem et Brev, efter min sidste Dag i Kbhvn. at have udviklet Dem, at der ventede mig adskilligt Godt her. Opholdet har langt overtruffet mine Forventninger.

De véd, jeg kender mange af de Bedste her saare nøje, og man véd ikke, hvad Godt man vil gøre mig. Hver eneste Dag er jeg udbedt til Middag, ofte desuden til Frokost, ofte desuden til Teatret; Clemenceau har givet mig Adgang til fire Teatre og sender mig Billetter saa tit jeg vil, og adskillige Forfattere giver mig Billetter til deres Stykker, saaledes Hervieu og de Cail-lavet. France ser jeg i Reglen hver Dag, og vi har været sammen i Music-Halls. Rodin bad mig forleden komme til Meudon, allerede fra Kl. 10½ Morgen, han viste mig sine 4 Atelier's dør og i Paris og gav mig en henrivende Frokost hos Ledoyen. Selv har jeg en Krog, som er mig kjær, en gammel fin Restaurant i Rue Valois, hvor Victor Hugo har spist. Jeg opdagede den i Aaret 70 en Foraarsdag, og der har jeg i 39 Aar spist efterhaanden med alle de Kvinder der har været mig kærest, og — med Skam at tale om — dør spiser jeg endnu. Stedet er nemlig et sandt Sted for Par, da Portionerne strækker til for to, og ingen let staar sig ved at gaa der alene. Dør gaar endnu den gamle Opvarter, som opvartede mig i 1870. Og Maden er mer end himmelsk.

Ingen Nat er jeg arme Skrog endnu kommet i Seng før Kl. 2. Alt er her saa sildigt. Jeg har gjort en Del exotiske og fornemme Bekjendtskaber, Prinsesse Lucien Murat, den unge persiske Prinsesse Malislu Khan, Fyrst Branessan, Grevinde Anna af Noailles Broder, en Grevinde Clermont-Tonnerre, som mirabile dictu har læst mine Skrifter paa tysk. Ogsaa den lille Arbejderske Simone Bodève, om hvem jeg skrev lidt, har jeg truffet (hos Professoren ved Sorbonne Louis Havet).

Paa Tirsdag skal jeg spise hos Havets med Picquart, hvem jeg ikke har set siden han blev Krigsminister. I den russiske Koloni er jeg blevet meget indbudt, jeg traf min unge Ven Golubef, som er en fin Kunstkritiker; han indbød mig til sit Hjem. Hans Hustru er en Nièce af en af mine Ungdomsveninder og en meget smuk Dame. Ogsaa græske Damer har jeg truffet mange af. — Nu faar jeg Indbydelse fra Bladet *La Française*, der vil gøre en Festlighed for mig. Kort sagt, dette er en snurrende Hvirvel.«

Men Tiden iler, Pengene slipper op. Og Afrejsens Dag staar truende og formørker Horisonten:

». . . Desværre, desværre er min Tid nu forløben, mine faa Penge slipper op, og det er mig umuligt at tjene det ringeste. Jeg maa altsaa hjem, er vel hjemme til 1. Juli. Har ingen Pløner og ringe Haab, maa vel se engang igjen at skrive en Bog, skjønt det sker uden Lyst! —

Og jeg gyser, gyser for Danmark, forlader det
igjen, saasart jeg kan.«

Fra denne »snurrende Hvirvel« af nye Indtryk, Oplevelser, Opmuntring, Fest i det Fremmede, vender han saa atter tilbage til *Danmark*. —

I Lejligheden paa Strandboulevarden har Breve og Bøger hobet sig op — han aabner dem og ser, at de fleste blot er Paaskud for Udnyttelse af hans Navn og af hans Tid. Dynger af Aviser ligger paa Bordet — han jager dem igennem, søger Nyt, først og fremmest sit Navn, finder det saa sikkert som Fuglen et Korn, pikker det op, faar snart en Krumme, snart en Sten i Næbet. Set herhjemme fra er hans »Verdensberømmelse« en Petitnotits, snart venligsindet, snart ondskabsfuld. Ingen søger ham, ingen indbyder ham, ingen »rives om ham for en Aften«. Ude i Sundet tuder Sirenen gennem den tykke Taage. Solen er gaaet bag Skyerne. Rejsen har for en Tid stimuleret hans Nerver, men udtømt hans Kræfter — den nervøse Eksaltation afløses af en dyb Depression med Trang til Ro og Ensomhed. Og med Sindet fyldt af modstridende Stemninger, af Modsætningerne mellem Udlandets Hyldest og Hjemlandets Taushed, mellem Legemets Trang til Udhvilen i Ensomhed og Sjælens utilfredsstillelige Hang til Udløsning griber han da

det gamle Skillingspenneskaft og kradser i ilsomt Jag disse Linjer ned paa det gammeldags linjerede Brevpapir:

». . . Blev helt forstemt ved Ankomsten ved at se alle Borde belæssede med Tusinder af Postsager, som skulde besvares, skaffes tilside, læses, overvejes. Melankoli faldt over mig, dog forsødet ved dyb Ensomhed. I Søndags ikke en Lyd, ikke en Ringning, ikke en Bekjendt, ikke en Bekjendttinde af mig i Byen, alt som uddøet; jeg gik over og spiste til Middag i Phoenix, ene, ene i Salen, jeg nød det helt ned i Benpiberne, jeg kunde skreget af Glæde. Jeg har ikke været saa tilfreds siden jeg spiste i den elskede Restaurant Vemier i Venedig og drak Jordens lifligste Vin, og dør var jeg endda ikke alene.« —

Dagene gaar — Dagenes Skuffelser og Plagerier, »den forhadte By«s Sammenklang af Tiltrækning og Frastødning, af Incitament og Irritament. Nu og da mindes han om sin Betydning; men alt er for ham forbigangent, han føler sig selv som et Genfærd, der ikke hører Nutidens Danmark til, og som der ikke mere regnes med. Overalt i hans Breve slaar Bitterheden ud og graver sig indefter i hans Sind — som Modgift dvæler han i Minderne om Livet udenfor Danmark, der for en Stund lod ham glemme Smerterne og endnu kan bringe ham

en illusorisk Trøst ved at føle sig værdsat og forstaaet:

»De er elskværdig, at De kan føle Dem bevæget paa denne for mig ganske intetsigende Minde- dag. De føler jo selv saa godt som jeg, at i det nuværende Danmark som det udvikler sig — om man kan bruge det Ord — har jeg ingen Andel. Det er løbet, ikke fra mig, men efter Evne udenom mig. Lykkeligvis afhænger intet i Verden af, hvordan det her staar til, Intet. Alt det, som foregaar, foregaar Andetsteds, og det er min eneste Stolthed, at i noget af det, som virkeligt foregaar, er jeg med og tilstede.

Hav tusind Tak for de smukke Roser, de eneste Roser jeg fik.«

Han fortvivler over de politiske Forhold i Danmark — »le Danemark s'efface!« Han klager over Landets Lidenhed, der afføder og udvikler Smaalighed, mistvivler om Folkets Fremtid paa Grund af dets svindende Vilje, forfærdes og forarges over de ledende Mænds Mangel paa national Selvbevidsthed og Ansvarsfølelse:

». . . Det glæder mig, at De nu ser som jeg paa det Højhedsvanvid, der har grebet nogle af Kavalererne hjemme. Tænk Dem, at Nexø skriver: »Vi har i Tanken allerede givet Island Løbepas og føler os styrkede derved, Verden er vor, Landets Lidenhed betyder intet.« Nu behøver vi blot at slippe Bornholm, Færøerne og Falster

for ret at være nogle Helvedes Karle. Verden er disse Herrers — og véd ikke deraf.«

Han er fortvivlet over sin egen Stilling i Danmark og til Danmark. Kaster sig ind i fornyet Arbejde for at overdøve Tvivlens og Fortvivlelsens Stemmer, blusser op ved Tidender om Friheds- og Fremskridtsbevægelser i det Fremmede, slaas ned ved Trægheden og Stagnationen herhjemme:

». . . Tak fordi De skrev saa lærerigt og udføreligt og fordi De som sædvanlig ikke glemte at sige mig, De har fundet nogen, som bryder sig om mine Skrifter i Danmark. Jeg føler meget godt Deres Hensigt at ville opmuntre mig derved. Men jeg er, som Fr. Wilh. IV i sin Tid, »ne plus amusable«. Det Danmark, der kom ud af min Generations Bestræbelser, morer mig afgjort ikke. Jeg er helt udenfor og føler mig helt udenfor. — —

Jeg for min Del er mest opfyldt af den herligt vellykkede Revolution i Tyrkiet. Tyrkerne har forstaaet — hvad Russerne ikke kunde — de har vundet Hæren først. Dette er et frygteligt Slag for Kejseren af Tyskland, hvis Tag i Tyrkiet glipper, og for Regeringen i Rusland, hvem det ikke er kjært at se et Nabofolk rejse sig i Kraft af Frihed.

Jeg selv arbejder haardnakket og stadigt; jeg har længe syslet baade med Levned og med Goethe, dog interesserer jeg mig inderst inde ikke helt derfor. Jeg gør det saa godt jeg kan,

men vilde helst kunne gøre det meget, meget bedre.

At de dog ikke, som jeg 1905 saa indtrængende skrev, kunde gjøre obligatorisk Voldgift mellem Arbejdere og Arbejdskjøbere i Danmark, en Højesteret, valgt af begge som paa New Zealand, der i 8 Aar ikke har kendt hverken Strike eller Lockout. Jeg kan sige som Falstaff: Visdommen raaber paa Gaden, og Ingen hører den.« —

Naar Arbejdet er sluttet, naar Haabløsheden og Frygten for Alderdommens Opløsning af Arbejdslust og Arbejdsevne jager ham, og man søger at anspore ham til nyt Arbejde og nye Planer, svarer han mismodig:

». . . Nej, jeg har ingen Lust til at skrive om Danske. Jeg har faaet nok deraf. Og dertil kommer, at jeg ikke kjender den nyere danske Litteratur. Alle de franske Bøger, jeg nævner, er mig sendt af Forfatterne, hvoraf kun én kjender mig personligt, nemlig min Ven France, men næsten alle franske Skribenter sender mig hvad de skriver, som alle værdifulde i Tyskland, Østerrig, Sverig, mens Englænderne har gjort mig til Æresmedlem og Præsident for saa mange litterære Selskaber, at Bøgerne strømmer ind over mit Bord.

Derimod er der ingen af de yngre mere bekjendte danske Digtere og Fortællere, som sender mig deres Bøger, og da det er uoverkommeligt for mig at læse blot $\frac{1}{4}$ af hvad der sendes

mig, hvorfor skulde jeg saa købe mere? Af danske endnu ulæste har jeg kun Kiddes *Loven*.

Jeg har Uro i Blodet, jeg tror, jeg maa bort herfra.«

Personlige Sorger kommer til, han synker ned i den dybeste Depression, kan intet, vil intet:

» . . . Jeg har mistet Alt, hvad jeg byggede mit Liv paa. Følgerne er det mig nu umuligt at overskue. Jeg er ude af Stand til blot at læse en Avis. Hvad jeg siger, gør jeg mekanisk for at skjule. Jeg tror ikke, jeg udholder at blive her, men véd ikke, hvor jeg skal hen . . .«

Han flygter op til Skagen — vender tilbage, endnu forpint og nedtrykt, men dog med Glimt af lyse Øjeblikke i Sindet:

» . . . Jeg kom mig lidt paa Skagen, men det er, som var nogle Fjedre sprungne i mig; jeg føler mig altfor ilde tilpas her i Landet, uden ringeste Sangbund, og forstummer derfor.

Begriber De Bulgarene, at de tør for Munch? Førre Krig mener jeg. Det overrasker mig mer end at de tør trodse Tyrkerne.«

Og som et samlet Opgør over hans Forhold til Danmark, til Vennerne, der svigtede ham, og til Fjenderne, der i et langt Liv trofast fulgte ham i Hælene paa den tornebestrøede Vej, klinger hans Ensomheds- og Fremmedfølelse ud i disse sørgmodige Linjer:

» . . . Men jeg føler anderledes end De. Føler *nu* anderledes. Jeg ser ikke i Danmark nogen Moder for mig. Det var den ulykkeligste Handling, jeg begik, da jeg vendte tilbage. Havde jeg været ugift, havde jeg aldrig gjort det. Jeg blev værre behandlet efter min Hjemkomst end før min Bortrejse, og jeg har ikke *aandeligt levet* med Mennesker siden det Aar 1881, uden naar jeg var udenlands. I Danmark har jeg kun skrevet og læst.«

. . . Jeg løfter Blikket et Øjeblik fra Papiret og ser over mod hans Billede, der hænger paa min Væg. Han sidder ved det gamle Skrivebord med Haand under Kind. Da en af mine Venner en Dag saá Billedet, sagde han: »Hans Øjne ser ud, som om de fra Bunden af en Taaresø var fisket op og sat ind i hans Hoved.« — Som Georg Brandes sidder dør paa Billedet, husker jeg ham en sen Nat ude paa Strandboulevarden. Han sad paa den samme Plads ved Skrivebordet, i den samme Stilling. Skæret fra det skarpe Lampelys faldt over den blanke Manke og de forgræmmede, ja forgrædte Træk om Øjne og Mund. Saa sagde han rolig, med en haabløs Gestus:

»Denmark is a prison — one of the worst.«

VI

Saaledes *følte* han det — med Rette eller Urette, det kan først Eftertiden afgøre. Naar Debet og Kreditsiden er opgjort og den rette Balance fremkommer. Naar »Krapylokratiet«s Smæderier som han kaldte de Herrer Harald Niensens, Konrad Simonsens, Henning Kehlens og Svend Leopolds antisemitisk farvede Pamfletter, er afbalanceret af Intelligensens Vurdering: Vald. Vedels, Vilh. Andersens, Helge Rodes og Niels Møllers mere eller mindre forstaaende Kritik. Han følte, som han gjorde — først fordi hans Sind var Nerve, blottet for Verdens Vind og Vejr, sygelig overfølsomt, saa et Knappenaalsstik følte som et Dolkestød — sidst men ikke mindst fordi hans Sind laa i evig Strid mellem den jødiske Natur, som var hans Blod, og den danske Aand, som var hans daglige Brød. Født i en Assimilationsperiode, der betragtede Udslettelse som den eneste Løsning, søgte han som de fleste af Datidens Jøder herhjemme at løse Knu-

den ved at hugge den over. Hans Afstandstagen fra Jødedom i Aand og Natur bundede ikke — som saamange andre Jøders — i Opportunisme, ud-sprunget af LigeGYldighed, Servilitet eller Fejghed. Hos ham stod Uviljen mod Jødedom af enhver Art i Forbindelse med hans Kamp for Frihed og Fremskridt i Aand — politisk, religiøst, socialt, moralsk. Hans Drøm var — hvor paradoksalt det end kan lyde — i Slægt med de religiøse Drømmerier om et Verdensrige, hvor Mennesker kan mødes i internationalt Samliv og almenmenneskelig Sam-hørighed, et Paradis paa Jorden, hvor Ulv og Lam færdes fredelig Side om Side. Paa et Billede jeg har af ham fra hans unge Aar, staar han i hvid Dragt, med et ekstatisk-forklaret Blik vendt mod Højderne og de blege asketiske Træk gennemlyst af beaandet Idealitet — ikke ulig Billederne af den Messias, som ungdommelige Entusiaster til hans dybe Uvilje gennem Tiderne har sammenlignet ham med. Der var i hans Væsen Træk af begge de to »Kongsemner«, der er forevigede i jødisk Sagnlitteratur: Moses og Christus. Realisten og Diktatoren Moses — Reformatoren og Idealisten Christus. Disse to oprindelige Typer indenfor jødisk Psyke, der senere under Livets og Skæbnens Tryk har affødt den smidige Opportunist og den vilde Fanatiker.

Georg Brandes' Stilling til Jødedommen som

religiøs Lære og som national Idé bundede hverken i Opportunisme eller i Fanatisme. Hans Forhold dertil var en Arv fra det Slægtled, der fostrede ham. For dette Slægtled, der havde oplevet Jødeforfølgelserne paa nært Hold, gik Vejen til Jødernes Frigørelse, nationalt og religiøst, gennem Sammensmeltning med det Folk, hvis Hjemsted de delte. Han, der saá saa klart og tænkte saa skarpt, forstod ikke og kunde ifølge sin Indstilling ikke forstaa, at man vel kan frigøre sig i *Aand* fra Dogmer og reaktionær Tradition — men at ingen kan frigøre sig fra sin *Natur*, selv om man søger at drive den ud af Kroppen med en Høtyv. Pontoppidan har engang sagt, at Lykken bestaar i at have Rod i egen Jordbund. Denne Rod i egen Jordbund, i *sin egen Natur*, der giver Ro midt i Livets og Sindets Storme, havde Georg Brandes ikke. Deraf Rodløsheden, Hjemløsheden, Fredløsheden i hans Sjæl, der prægede hans Fysiognomi og var »Uroen« i hans Væsen og Værk. Jøde, som han *var*, vilde han ikke være — og Dansk, som han *vilde være*, var han ikke. Hans Tro paa *Viljen* — »Viljen, ledet af Intelligens« — var hans Alfa og Omega. I Kraft deraf skulde Mennesket kunne frigøre sig fra Alt, fra Arv, fra Afstamning, fra medfødte Anlæg i Aand og Natur, ja selv fra Sygdom, som man skulde »nedkæmpe« — eller som han engang skrev: »De behøver blot at *vilde*, saa

synker Skyggerne i Jorden, og De føler Dem paa ny som en hel Karl!« Han regnede med denne Vilje, behersket af Fornuft. Men han forstod ikke, eller vilde ikke med sin overtroiske Forstand forstaa, at *Følelsens dybere liggende Instinkt* har sin egen Tro og Overtro — som hans Forstand havde sin — og at Følelsen i sit dybe Instinkt er bundet til Organer i Natur og Aand, som hverken Vilje eller Fornuft formaar at overvinde eller »nedkæmpe«. Derfor forstod han f. Eks. ikke Goldschmidt, »den mig usigeligt lede Forfatter M. Goldschmidt« — som han i et Brev benævner ham. Derfor kan han i et andet Brev udtale sig om Goldschmidt med en Uretfærdighed og Uforstand, der skriger mod Himlen: »Jeg vilde ønske, De mindre følte Dem som Descendent af Goldschmidt, en hul og usikker Herre, hvem jeg har kendt tilbunds. Meget betegnende er han af Levi Stamme, da der som bekendt aldrig har existeret nogen Levi Stamme — en sen Opdigtelse. En affekteret Rad.« Og endelig kunde han i et tredje Brev, med Henvisning til et tidligere, skrive: »Jeg skrev 10 Sider i det (som jeg ser naive) Haab at faa Dem til at optage Deres Idéer til ny Undersøgelse og vise Dem, at Goldschmidt, paa hvem De gerne støtter Dem, allerede for 57 Aar siden stod for sine Samtidige som Skildrer af forældede Tilstande, hvilke han fremstillede som da normale.«

I Goldschmidts jødiske Følemaade og Fortælleform kunde han kun se Affektation. I en anden jødisk Skribents Virksomhed, som han ikke mistænkte for Affektation, fordi Personen var ham sympatisk, saá han kun Tilbagefald og ghettofarvet »Jøderi« — hvorom senere. Sagen var den: Han, der fremfor nogen besad *kritisk* Evne til at efterspore Andres *kunstneriske* Fantasi, besad ikke i sit eget Væsen Fantasiens Gave, den *digteriske* Fantasi, Indfølingsevnen i en Andens — selv sin Modsætnings — *menneskelige* Natur: den uadskillelige Forbindelse af Selvhævdelse og Selvudslettelse gennem *Indlevelse*. Selvhævdelsen var den altovervejende Del af hans Væsen, manifesterende sig i hans Naturs Forening af Vilje og Energi. Selvudslettelsen var ham nægtet. Sympati og Antipati var Grundstofferne i hans Natur, Udslagene af hans agitoriske Instinkt. Stor Personlighed betød mere for ham end sand Menneskelighed — de interessante S sammensætninger og Modsætninger i de store Personligheder, der var beslægtet med hans egen, fængslede ham mere end den dybe Enkelhed i det betydelige Menneske. Af den Grund skyede han instinktmæssig Skikkelser, hos hvem den nationale, religiøse eller moralske Følelse var usammensat og ligevægtig. Derfor valgte han sig med Forkærlighed til sine »Helte« de Personligheder, som i deres Væsen rummede hans egen

mod sætningens rige og modstridende Natur — »Verdensborgere« som Shakespeare, Voltaire, Goethe, Cæsar, Michelangelo, Heine, Ibsen, Lassalle og Disraeli. Derfor manglede han som Kritiker Sans og Føling for det nationale og religiøse Element hos Skikkelser som f. Eks. Oehlschläger, Grundtvig, Jakob Knudsen, Pontoppidan, Kidde og Johs. V. Jensen herhjemme. Derfor forstod han heller ikke, at Livskraften i Goldschmidts Forfatterskab *netop* laa i hans jødiske Fortællinger, iltet og ildnet som de var af hans jødiske Aand og Natur. Denne Brist i Georg Brandes' kritiske Evne bevirkede ogsaa, at han i sine sidste store Værker ikke formaaede at forbinde til monumental Helhed de videnskabelige og kunstneriske Elementer, hvoraf — efter eget Udsagn — hans særegne Talent bestod. Han var ikke Videnskabsmand nok til helt at kunne udslette sin egen kunstneriske Personlighed — og han var ikke Kunstner nok til helt at kunne hæve sig ud over eller op over sin fornuftmæssige Indstilling til Fænomenet. Hans Forstaaelse rakte kun saa langt, som han med sin vidtrækkende Forstand kunde naa. Fantasiens indre Verden, der strakte sig fra »det Evige« til »det Grænseløse«, laa paa den anden Side af hans Horisont. Hans Rige var af denne Verden.

Hans kritiske Felt var, kort udtrykt, *Diagnosen*,

der bygger paa rationel Intellekt — ikke Prognosen, der ledes af visionær Fantasi. —

Da jeg i sin Tid gjorde Indvendinger af denne Art gældende overfor hans Bog om Goethe, idet jeg søgte at paavise, at han paa adskillige Punkter »uvidenskabelig« omdigtede Goethe efter sin egen kunstneriske Indstilling til Personligheden, og paa den anden Side, navnlig i Slutningen af *Faust*, betonedede det forstandsmæssige paa Følelsens og Fantasians Bekostning, svarede han mig i et Brev bl. a.:

»Tak for Deres venlige Udtalelser om min Bog; De vil mig vel og læste den med velvillige Øjne.

Jeg er dog ikke ganske enig med Dem. De mener, jeg af Stoffet har skrevet mig *min* Goethe ud, mens De selv har skaaret Dem *Deres* ud, at min er kunstnerisk, ikke historisk, gjort, Deres og andres det samme. Det ligger formentlig i, at De er vant til digtende frit at forme og omforme, mens jeg altid kun har haft med historiske Æmner at gøre. Jeg betragter selv min Goethe som strengt historisk, forsaavidt jeg kun har kunnet trække Forbindelseslinjer af personlig Natur mellem *hundrede Tusinde Punkter, der var urokkeligt givne*.

Hvis jeg forstaar Dem ret, mener De, at jeg i min G. ser en, kun meget større G. B., mens De i Deres har en, kun meget større, H. N. Mine Ord stiller Sagen paa Spidsen, men det ligger dog bag Deres Brev. Og dette er en Opfattelse, der er mig aldeles fremmed . . . «

Et Brevkort, skrevet om samme Bog, slutter med denne i al sin Knaphed oplysende Linje:

»Den er skrevet uden nogensomhelst Plan, af en indre Nødvendighed.«

Ud fra denne Mangel eller Begrænsning i Georg Brandes' Væsen og dermed i hans Evne, hvorom foran er talt, maa hans Forhold til det jødiske Problem og det jødiske Folk forklares og forstaas. For at holde sig Spørgsmaalet fra Livet benægtede han dets Eksistens, naar han da ikke rentud fornægtede det — for ikke at tale om de Tilfælde, hvor han søgte at bortironisere det ved at fremstille sig selv som den eneste Ikke-Jøde i Danmark. For ham, som for det Slægtled, hvortil han hørte, var det jødiske Spørgsmaal et religiøst, intet nationalt. Jødedom som Religion var Skillelinjen mellem Jøde og Ikke-Jøde — Spørgsmaalet om Race var en Fordom, Spørgsmaalet om Nation en Latterlighed. Han slog sig til Taals med denne overfladiske Betragtning, først fordi den passede med hans Generations Indstilling og Stilling til Spørgsmaalet — sidst men ikke mindst fordi han med den antijødiske Drift i sin Natur skyede det og vægrede sig ved at undersøge det til Bunds. »Det meste Jødiske har for mig, rent personligt, instinktivt,

noget Afskrækkende«, siger han i et Brev. — Skræmmet af det Præg af Ghetto, der skæmmede hans Stammefrænders Træk, naar han paa sine Rejser mødte de hjemløse og fredløse Flygtninge, irriteret over Fremmedmærket, der stod prentet paa hans egen Pande og som af hans Modstandere heftedes paa hans Person og Værk, fornægtede han, hvad der burde have været ham helligt — ikke et Gudsbegreb af overnaturlig Art, men det langt dybere liggende menneskelige Begreb: *Solidariteten* i Aand og Natur med sin Stamme, sit Folk. Han forstod ikke, at den jødiske Solidaritetsfølelse — saaledes som den hos dette Folk uden Land manifesterede sig i det snævrere *Familieliv*, i det videre *Samfundsliv* som det jødiske Troessamfunds »Stat i Staten« — var et naturnødvendigt aandeligt og sjæleligt Surrogat for en Nationalitetsfølelse, der ikke havde kunnet finde anden Udløsning, og som først i vor Tid Zionismen har ført frem fra Idé til Virkelighed: Et Folk med Fædrenes Sprog i Fædrenes Land. Han forstod ikke, at det just var denne Solidaritet, denne Samfølelse i Aand og Natur, der havde frelst det jødiske Folk fra den Undergang, som langt større og stærkere Nationer i Tidernes Løb var gaaet imøde. Han forstod ikke, at denne Solidaritetsfølelse var Aflagringen, det dybtliggende Fundament af gammel og ædel *Kultur*, at Frafald var Tegn paa Forfald, og Selv-

udslettelse den begyndende Opløsning af en Race, der fremfor nogen havde bevist sin Livskraft og Eksistensberettigelse — ja, at hans egen Livskraft og Eksistensberettigelse bundede i Slægtskab med denne Racens Kultur og Natur. Selv da han under Dreyfusprocessen kastede sig ud i Kampen, forstod han ikke, at den Kraft, der vakte en Verdens Retsbevidsthed til Live, ikke blot var en almenmenneskelig Retsfølelse, der følte sig saaret, men den jødiske Selvopholdelsesdrift, der gennem Solidaritetsfølelsen slog ud i Flamme. Det var ikke, som han troede, *et isoleret Retstilfælde*, en uskyldig dømt fransk-jødisk Officer, der søgte Oprensning. Det var en Selvopholdelsens og Solidaritetens Kamp for *det jødiske Æresbegreb*, der søgte Oprensning — indledet og gennemført fra jødisk Side for at dokumentere, at ingen Jøde, mindst af alt en jødisk Officer af kvalificeret Ære, kunde begaa et Forræderi mod en Stat, der havde ydet ham og andre Jøder Statsborgerret og Hjemstedsret.

Dette forstod Georg Brandes ikke med al sin lysende Forstand, fordi han ikke forstod, at der i Livet er sjælelige Værdier, som er over al Forstand. Ikke blot religiøst, men ideelt. Ikke bundet til Tiden, Udviklingen, Friheden og Fremskridtet, men med Rod i den Jordbund, hvorfra Aand og Natur har suget Næring fra Tidernes Morgen til dét Nu, i hvilket han selv levede og aandede, og

hvis Liv var hans — affødt og udviklet gennem den løbende Tid og den skiftende Skæbne fra før til nu. Havde han kunnet forstaa dette, ikke blot med sin Forstand, men dybt i Følelsen af jødisk Samhörighed i Aand og Natur, havde han maaske fundet det Midtpunkt, hvorfra han kunde bevæge en Verden — istedetfor at fly det og fare rodløs rundt mellem de Kloder af Lys og Liv, som han satte i Fart ved sin hvileløse Energi. Hans nervøse Energi, der splittedes og sprængtes af Uroen i hans Sind, var da blevet fortættet som *Kraft* — de spillende Facetter i hans modsætningsrige og modstridende Væsen havde da haft et Brændpunkt, i hvilket de kunde samles. Ikke at hans Personlighed derved havde vundet i Interesse. Men hans *Menneskelighed* havde da hærdet og ranket sig i Fasthed, i Enkelhed og monumental Storhed af heroisk *Etos* — og derigennem hævdet sig sin Plads i Række med »det store Menneske«, *den store Karakter*, der paa én Gang er lysende Ideal og bærende Idé.

Han vilde da med Undren og Fortrøstning have oplevet at se, at den indre Splittelse i et Menneske og i et Folk kan bringes til Ro gennem *Samling om en Idé* — der ad Samviljens og Samfølelsens forenede Veje har vist sig endog at kunne føre mod Virkelighed.

Og dog var der ogsaa i *hans* Natur dybe Glimt af jødisk Samfølelse — nu og da skød de op fra Bunden i hans Sind som Glimt fra dybe Vande. Jeg skal i et senere Afsnit berøre hans Forhold til mig personlig — tit og ofte følte jeg under Meningsforskell og Modstrid et jødisk Hjerte banke i Takt med mit. Stærkest aabenbarede hans jødiske Følelse sig, naar han omtalte sin Moder — med en sønlig Kærlighed, der var fri for al ujødisk Sentimentalitet, talte han om hende i de varsomste og netop derfor varmeste Ord. Da jeg engang havde skrevet et Skuespil, hvis Hovedperson bar dulgte Mærker af hans Personlighed i Forhold til Omgivelser og til Hjemmet, følte han under Opførelsen de skjulte Forbindelseslinjer, men protesterede i et Brev mod min Opfattelse af Forholdet mellem ham og hans Moder. Han indvendte, at jeg havde holdt al Humor borte. »Tonen mellem Moder og Søn er efter min Smag for blød og sentimental. — Naar jeg ved Moderen i Stykket kom til at tænke paa min egen Mor, følte jeg dette skarpt. Thi hun var gennemtrængt af Ironi.« — Han omtalte ofte Moderen, altid med den dybeste Ærbødighed, nu og da med et Suk af Længsel. Han tog da et Billede af hende frem fra sin Skrivebordsskuffe, rakte det til mig — og jeg betragtede længe dette tungt forskansede Ansigt med det mistænksomt forskende Blik. Det Savn, han har forudført ved at skulle

miste hende, toner igennem disse Linjer i *William Shakespeare*:

»Tabet af Moderen er altid et frygteligt, uersatteligt Tab; det vil hyppigt være det uersatteligste Tab, Manden kan lide. Hvor heftigt det er gaaet Shakespeare til Hjerter, aner man, naar man forestiller sig den Evne til at føle stærkt og dybt, hvormed Naturen havde velsignet og forbandet ham. Vi véd lidet om Shakespeares Moder, men vi kan paa Grund af det Aands-slægtskab, der plejer at forene udmærkede Sønner med deres Mødre, slutte, at hun ikke har været nogen almindelig Kvinde. Hendes Forfædre havde i Aarhundreder ført adeligt Vaaben. Sønnen har ogsaa af denne Grund været stolt af denne Moder, ligesom hun har været stolt af sin Søn.«

Af Georg Brandes' Barndomshjem, og navnlig af Moderen, har Peter Nansen i Bogen *Portrætter* givet en Skildring, der sammenfatter Indtrykket i følgende Ord:

»I dette hyggelige, ægte gammeldags københavnske, jødisk farvede Hjem var Moderen, Fru Emilie Brandes, Centrum. Kun yderst sjældent forlod hun disse lune, trofaste Stuer, i hvilke hun herskede som en mild og myndig Frue, stolt over sine tre højtbegavede Sønner, tilsyneladende uanfægtet af alle de hadefulde Angreb, der rettedes mod dem, lykkelig over at de, saa gamle de blev, vedblev at komme til

hende med alle deres Sorger og Glæder — lige rank i Nederlag som i Sejr. Der var hverken Hovmod eller Ydmyghed i hendes Sjæl. Hun kendte sine Sønners Værd. Saa lidt som de mest smædende Angreb forvirrede hende, saa lidt lod hun sig blænde af Smiger.«

Det er karakteristisk for Georg Brandes, at disse saa enkle og smukke Mindeord, der maatte glæde ethvert Sønnehjerte, kunde pine ham, alene af den Grund, at Ordet »jødisk« var bragt i Forbindelse med Hjemmet. Hans pinlige Irritabilitet og sofistiske Argumentation, naar blot det jødiske Spørgsmaal — selv antydningssvis og fuldt sympatisk — berørtes, belyses gennem disse Linjer i et Brev til mig:

». . . Til min sidste Fødselsdag skrev P. Nansen en Feuilleton om min Moder og mit Fædrenejhem, der er et sandt Non plus ultra. Han troede, det laa i Møntergade, hvor vi flyttede hen, da jeg var 30. Han kaldte Huset »stærkt jødisk farvet«, da dog ikke én af mine Venner og ikke én af Edwards, som dagligt fyldte Huset, var Jøde. Min Moder havde overhovedet aldrig været i en Synagoge; min Fader ikke siden han var 13 Aar. Han lader min Fader tale om sine Søner med Mænd af »Menigheden«, et Ord, min Fader ikke har brugt; han kendte dem ikke. Derfor er det ikke Affektation fra min og mine Liges Side, naar Jødedom er os fremmed.«

Denne hans pinlige og pinagtige Irritation kunde grænse til det rentud *barokke* — et Ord, han selv yndede at bruge. Da jeg en Aften omkring den Tid, da foranstaaende Brev er skrevet, besøgte ham, sad han fordybet i Breve, Lykønskningstelegrammer og Adresser, der var sendt ham i Anledning af 70 Aars Dagen. Efter at vi havde talt lidt frem og tilbage om løst og fast, gav han sig til at oplæse de særlig prominente Hyldest- og Hæders tilkendegivelser. Pludselig kørte han hele Papirbunken tilside, bøjede sig ned over Skabsskuffen, rodede rundt mellem Chokoladeposer, Ordensdekorationer og andet Ragelse, som opmagasineredes dør, halede en lille rød Æske frem og smed den med en uvillig Gestus paa Bordet foran mig: »Se dør — saaledes viser man mig officiel Hæder herhjemme!« — Jeg aabnede forsigtig Æsken. Den viste sig at indeholde en Guldmedalje, præget af Staten i Dagens højtidelige Anledning. Skønt jeg ikke fandt den officielle Hyldest særlig festlig eller opfindsom, kunde jeg paa den anden Side heller ikke finde den stødende, og jeg søgte derfor efter bedste Evne i velvalgte Ord at forsvare Dukaten. Da rev han med et heftigt Ryk Medaljen ud af min Haand, og idet han pegede paa Reversen, som enhver Medalje har, raabte han med tragikomisk Patos: »*Georg Morris Cohen Brandes* — staar der. *Mit Navn er Georg Brandes!*« — —

Og dog ulmede der i hans intimeste Indre under Principernes og Doktrinernes Aske en Gnist af oprindelig Følelse, holdt vedlige af Erindringer om jødisk Sæd og Skik i det Hjem og den Slægt, hvorfra han var udgaaet. Skønt han, som han engang skrev mig til, »kun daarligt døjer alle disse Mindelser om tysk Ghetto, hvori salig Goldschmidt svælgede«, kunde han dog paa Tomandshaand bruge jødiske Ord og Vendinger, som selv jeg, der troede mig ret velbevandret, end ikke kendte eller forstod. Det kunde ogsaa hænde at han en Schabbesaften lod sende Bud til en kendt jødisk »Md. Mangor« og fik tilsendt en Portion af den gammeltestamentlige *Scholent* med Suppekød, »Kuggel« og de andre hemmelighedsfulde Forjættelser. — Da jeg første Gang i mit Hjem serverede ham denne Guderet, tilberedt saaledes som jeg var vant til fra mit Barndomshjem, fulgte han med blanke Barneøjne Anretningen, gik forventningsfuld ombord i den bugnende Tallerken — og udbrød efter den første Mundfuld med synlig og hørlig Skuffelse: »Herregud — hvorfor har De kommet Sukker i Suppen!« —

Men gjaldt det de store afgørende Spørgsmaal vedrørende det jødiske Problem, som vi snart mundtlig, snart skriftlig diskuterede, debatterede og dissekerede gennem vort 25aarige Bekendtskab — kæmpede han som en Løve for *sit*, jeg for *mit*.

Ofte skiltes vi — rent privat — paa Spørgsmaalet, aldrig kunde vi mødes. Først i de sidste Aar af hans Liv — efter Zionismens uventede Spring fra Idé til Realitet — nærmede han sig omend modstræbende *punctum saliens*. Aandssmidig nok til at se, at *Jøderiet* (»det Ord, jeg ganske selvstændig og alene har dannet« — som han ved tidligere Lejlighed ikke uden Selvfølelse skrev) ikke blot var overspændt Nationalisme, i Slægt med en anden af ham selv anvendt Forvrængning, »Fædrelanderi«. Men at hele det store indviklede og dybt forgrenede Spørgsmaal stod i Forbindelse og i Forbund med de højere Idéer, der styrer ikke blot Mennesket fra Vugge til Grav, men Menneskeheden fra Evighedens Morgen til den sidste Nat. —

Dog — som han skrev engang: »Der var altid et Skældsord mere at sige imod mig end imod andre.«

Ædlere Klang fik Ordet *Jøde* aldrig i hans Øre.

Fra vort Bekendtskabs første Tid indtil hans sidste Aar gik det jødiske Problem som en rød Traad gennem vor Brevveksling. I et af hans første Breve til mig — i Anledning af et Digt, jeg havde sendt ham — skriver han d. 11. Juni 1903 disse beherskede og smukke Linjer:

»Dette er jo ikke det første Bevis paa Velvilje, jeg modtager fra Dem, og dog rørte det mig som var det det første. Versene er saare smukke og det vilde være godt, om De havde kunnet skrive Deres Mismod bort i dem; desværre er Mismod jo en klæbrig Ting, som man aldrig let ryster af sig.

Naturligvis kjender jeg af personlig Erfaring den Følelse, som har dikteret Dem disse Vers, dog langt mindre (end De) indefra, mest eller udelukkende naar jeg af Andre behandles som fremmed her. Dette er jo dog den Natur, hvori jeg er voxet op, den eneste, jeg har set med Barndommens og den første Ungdoms Øjne; Libanons Landskaber vilde jo være mig fremmede trods den formodede Afstamning, der for mig staar som uvis. Det er de Andre, som har givet Dem Hjemløshedsfølelsen; havde de Andre aldrig ladet Dem mærke nogen Forskel, tvivler jeg paa, at De blot paa Grund af en Temperaments-Afvigelse havde følt den. Det danske Sprog er nu engang mit Fædreland.

Iøvrigt er den Følelse, der fylder Dem, i de sidste Aar traadt mig bestandig stærkere i Møde udefra. I Galizien opsøgte unge zionistiske Jøder mig og udtalte deres Klager. En fremragende jødisk Forfatterinde i Rusland, der helt lever i denne jødiske Følemaade, har flere Gange skrevet til mig, men især har den store Flok af jødisk-russiske Studenter og Skribenter i Paris lært mig deres Syn paa hvad de kalder deres jødiske *Nationalitet* at kjende, og meget er

skrevet om mig selv paa Hebraisk med bitre Klager over at jeg ikke føler mere og anderledes for de lidende Jøder end for alle Jordens andre Undertrykte.

Men disse fremmede unge Jøder gaar videre end De; thi de skriver kun Hebraisk, taler indbyrdes kun Hebraisk, og er fast besluttet paa at skabe en ny hebraisk Literatur, til hvilken de allerede er begyndt at overflytte Europas og Amerikas aandelige Ejendom. Om blot halv-hundrede Aar vil denne Literatur maatte regnes med, og Menneskehedens Splittelse være bleven endnu større. Og med dens Udvikling vil Overflyttelsen til Palæstina følge, hvis Kolonisation iøvrigt gaar saare trevent for sig. Jeg selv kommer jo ikke til at opleve hvad alt dette vil føre til. Personligt vilde jeg ønske, at De, som jo dog ikke tænker paa at udvandre til Jerusalem eller at skrive paa Hebraisk, vilde overvinde eller dog bekjæmpe Forskjellighedsfølelsen hos Dem fra Omgivelserne, i ethvert Fald lade være at kjæle for den. Der er jo aldrig anden Udvej end: try to make the best out of it — udadtil, og forøvrigt søge at give vor Tilværelse en Mening ved at sætte os et Maal og naa det, søge at give sin Karakter og sit Levned Stil for Ens egen Skyld. Med disse en Seneca værdige Gammelmandsord er jeg, som ikke i nogen Maade trykkes af Alderen,

Deres hengivne

Georg Brandes.«

I Aarenes Løb, og navnlig efter at jeg havde fordybet mig i det jødiske Spørgsmaal og behandlet jødiske Emner, blev Tonen skarpere, Ulighederne i Tænke- og Følemaade dybere. Atter og atter søgte han dog at dæmpe Bølgerne — snart gennem muntre Sidespring som i disse Linjer, der henlyder til en Situation i en af mine Bøger:

»... Jeg har før sagt Dem, at De i disse Arbejder bekæmper Alt, hvad jeg mit Liv igennem i Danmark har stridt for. De synes at hævne Dem derfor ved at give mig en blomstret Slaabrok paa, hvad der minder mig om *Genboerne*, der — saa gammel jeg er — dog ligger bag min Tid, og hvad jeg sandfærdigt aldrig i mit Liv har baaret.« (Han *bar* ikke destomindre »sandfærdigt« en Slaabrok, men ganske vist ikke »en blomstret.«)

Snart hævder han med stolt Selvfølelse Individualitetens Ret gennem disse Linjer:

»... Da man overbragte den unge Bonaparte en Stamtavle, som beviste, han var af Adel, afviste han den leende. Han var af dem, fra hvem der nedstammes. Han var fra den Tid, der erklærede alle Baner aabne for Talentet og stillede Individet frit. Gud velsigne ham og hans Tid derfor!

Individualist for ever!

G. B.«

Eller han anstiller almenmenneskelige Betragtninger, belyst af hans elskelige Smil:

»Hvis De havde læst min Bog, før De skrev til mig, vilde De til Deres Beroligelse have set, at der i den var langt, langt mere Jøderi end Artiklen om *Bialik*. Der var den baade spøgefulde og alvorlige om de *Smaa Romaner* og der var Artiklen om *Lidfors*, endelig *Forældrenes Konfession*. De gør mig ogsaa Uret, naar De bestandig lader, som De troer, det er Danskhed, jeg kræver af Dem, og dansk, jeg selv med Magt vil være. Nej, det som irriterer mig er Sneverheden. Jeg vil have Dem *human*, *mangesidigt aaben*, og jeg lider ikke, De indsnevrer Dem til Tyskere og Jøder.

Jeg kender en Monoman som Dem, Oscar Levy, der har udgivet Nietzsche paa Engelsk. Han er fuldstændig Pan-Israelit. Det er hans Kval, at de to Tyskere han beundrer (Goethe og Nietzsche) samt den Franskmand, han dyrker, (en vis N. Bonaparte) ikke var Jøder.

Hav nu ellers hjertelig Tak for ethvert godt Ord, De skrev. Jeg kan i mit 76. Aar nok trænge til at der er et Par Stykker som finder noget i hvad jeg skriver.« —

Men naar Bølgerne for Alvor rejste sig og vi ikke blot uddebatterede Spørgsmaalet, men udkæmpede det i mange og lange Epistler, stod Skum og Sprøjt over Rælingen, mens Projektilerne suste os om Ørene og Stormen truede med Sammenstød og Skibbrud:

»... Dette er jo et gammelt Stridspunkt mellem os, og hvis jeg ikke ret har forstaaet Dem, saa har De visselig ikke heller forstaaet mig.

Fra De som Forfatter begyndte at berøre dette Spørgsmaal, er De gaaet stik imod hvad jeg mit Liv igennem har villet og kæmpet for, Udslettelsen af Skellet mellem Danske, af hvad Afstamning de end var. Tidligere var Religionen i Vejen, nu er den trængt tilbage og i Stedet er kommet det nye Skræmmebillede: Racen.

Men var Gud én Løgn, saa er Racen en anden Løgn.

Paa Korstogenes Tid hed det: Gud vil det! nu hedder det: Racen vil det. Og hverken Gud eller Racen har nogensinde existeret. Begge Dele er en Kvalitet af Løgn. Selve Racebevidstheden, der holdes vedlige ved Pøblens Vræl, er fra de udvikledes Side ren Affectation, og kan aldrig blive andet.

De taler ikke Hebraisk, De lever ikke i Jødeland, har end ikke set det. De har ikke læst anden jødisk Literatur end Bibelen, en fæl gammel Samling, der er fordærvet for os ved Aartusinds bevidste Forfalskninger. De taler Dansk, Deres Forfædre talte Dansk.

De personligt er jo desuden en halv Tysker, næsten Alt hvad De har af Dannelse er tysk, hverken Frankrig, England eller Italien har sat Spor i Deres Sjæl. —

Jeg for min Del er som bekjendt Jøde af Fødsel. Jeg har Antipati mod Jøder, har i mit Liv

— som alle Mennesker — været halvhundred Gange forelsket, øjeblikkeligt eller langvarigt, men *aldrig* i en Jødinde.

Og jeg er ikke sikrere paa min Afstamning end man kan være, naar man 1) véd, at faa Kvinder er deres Mænd tro 2) at alle russiske Jøder stammer fra Khazarer, næsten alle vesterlandske fra Franskmænd der omvendte sig paa Gregor af Tours Tid. Det kan dog ikke fornærme Dem, at al denne jødiske Reaction er mig usigelig fremmed og fjern.

Og jeg kender de moderne Jøder — denne Rædsel. Jeg kender Frankrigs; alliance israélite, der, da jeg paa deres Opfordring havde skrevet et Stykke til Bedste for de undertrykte Jøder i Rumænien lod det utrykt, fordi jeg krævede 150 francs for min Oversætter, mens Neue freie Presse nægtede at trykke Artiklen, fordi Bladet stod i Forretningsforbindelse med den rumænske Regering — hele Redaktionen fra Redaktøren og nedefter bestod af Jøder.

Jeg kender de New-Yorker Jøder, Halvdelen Millionærer — som sendte deres Mand ombord paa Dampskibet, da jeg kom til New York, for at bede mig komme til dem, men som da min Impresario paa mine Vegne krævede 100 Dollars for et Foredrag, gav Afkald paa at se mig, da Summen var dem for høj.

Franske, tyske, amerikanske Jøder det samme gerrige Krapyl.

I Kowno den fattige By har Jøderne i deres Hospital kaldt en Sal dør Georg Brandes' Sal til

Tak fordi jeg skrev for de elendige polske Jøder, det er det eneste kønne Træk jeg har set af dem. Og hvilken Rædsel for Øjne og Næse er ikke de samme galiziske og russisk-polske Jøder. Fyrst Paul Dolgorucki sagde til mig i Karlsbad oppe over Byen: Jeg gaar ikke ned i Byen, jeg vil det ikke, for jeg vil ikke blive Antisemit og jeg kan ikke lade være dermed ifald jeg gaar ned og ser paa disse rædselsfulde Jøder.

Jeg forstod ham.

Forstaa De saa ogsaa mig.

Hele Deres Bestræbelse er som Landsmaal, Jiddisch og alle andre Rædsler reactionær, Galvanisering af ældgamle Tilstande, som er mig af Hjertet imod.

Jeg er som født i 1842, voxet op i Traditionerne fra 1848, det eneste lyse Øjeblik i et skidt Aarhundrede. I min Skoletid var der intet Jødehad. Menneskeligheden havde endelig et Moment triumferet.

Skrab Idioten og Du finder Patrioten. Skal De nu ogsaa være jødisk Patriot? Det er mig en Gru, da jeg er Deres Ven

G. B.«

Da jeg — sikkert ikke i den blideste Stemning — omgaaende havde besvaret hans Brev, sendte han mig, ligeledes omgaaende, følgende Linjer:

»Om mit Brev, der var skrevet i bedste Mening og med flyvende Pen i fem Minutter, hverken gør mit Hjerte eller min Forstand Ære, er jeg jo ikke selv nogen god Dommer over.

Men det véd jeg, at jeg kender mere til disse Forhold end De, og det af den simple Grund at jeg har mer end den dobbelte Erfaring.

Jeg har aldeles ikke sagt det selvmodsigende Vrøvl, De lægger mig i Munden.

Min Mening er denne: Jødedommen var til Aar 1870 en *Religion* og blev altid og udelukkende betragtet som en saadan.

I 1878 skabte Hofpræst Støcker *Antisemitismen*, der afløste det gamle religiøse Jødehad.

Theodor Herzl, der senere blev *Zionismens Profet* og som saadan fanatisk, skrev, da Støcker trængte igennem: »Ich gestehe, ich hatte mein Judenthum *vergessen*, ich bin Jude geworden *von Stöckers Gnaden*.«

Paa Antisemitismen fulgte saa som Tilbage-
slag Zionismen, jødisk Nationalhovmod, Paa-
standen at Jøderne endnu den Dag idag var
ikke en Sekt men et Folk o. s. v.

Dertil knyttede sig fremdeles som altid i slige Tilfælde, hvor en Nationalisme slaar igennem, en Masse — mig led — lummer Romantik.

Jeg har fulgt den nøje i den tyske Romantik paa Napoleonstiden, der lallede middelalderligt og urtysk og som var min Ungdoms dybe Af-
sky — hvorfor jeg 1873 skrev en Bog imod den — og jeg har set beslægtede Fænomener i Dyr-
kelsen af det norske Landsmaal, en elendig til-
bagebleven Dialekt, og i det gebroknede Jiddisch, som er daarligt Tysk fra Anno 1300 med nogle iblandede hebraiske Brokker. Det var bedre, Landsmaalsfolkene lærte sig Norsk, og Jiddisch

Jøderne lærte sig Tysk. Alt det andet er ørkesløs Reaktion, som vi har nok af. Og De selv er jo blot en moderne Tysker.

Jeg for min Del er Europæer, tør maaske kalde mig med Nietzsches Ord om mig »en god Europæer«. Patriot er mig modbydelige. Min Veninde 5: tidligere Veninde, Agnes Slott-Møller er blevet Patriot og maler derfor nu Ingemanns Romaner. Ingemanns Romaner er Patriotisme. Hele den romantisk-jødiske Bevægelse er for mig Ingemanns Romaner paa andet Omraade. —

De galiziske og russisk polske Jøder, som jeg har haft Lejlighed til at studere *paa Stedet* fra Aaret 1885, altsaa noget længere end De, er 1) græsseligt svinske 2) overmaade samvittighedsløse i Forretninger. Min Antipati har ikke forhindret mig i for disse Utyskers Skyld at ofre den stærkeste Velvilje, jeg har mødt paa Jorden, nemlig Polakkernes, hvis største Yndling jeg var, og hvis Gru jeg er.

Min Handlemaade var saa meget uegennyttigere, som jeg mer end 30 Aar igennem er blevet idiotisk udskældt i alle jødiske Tidsskrifter, endnu senest i Amerika 1914; atter og atter er blevet udskældt som Den, der intet har gjort eller vilde gøre for Jøderne, mens *ene og alene Jøder* havde hindret, at hvad jeg skrev om undertrykte Jøder kom til Europas og Amerikas Kundskab. Kun sentimental gør Jøderne mig ikke.

Alt dette er abstrakte og vidtløftige Spørgs-

maal, som jeg hverken har Lyst eller Tid til at behandle i Brevform, men som jeg her har berørt fordi jeg ikke vil, at vort personlige Forhold skal lide derunder.

Deres Personlighed er mig kær, og derom kan De ikke tvivle, selv om Deres Genopfriskning af Goldschmidts jødiske Æmner — hvad jeg for 25 Aar siden kaldte hans »Servering af sin Bedstemoder i skarp Sauce« — ikke kunde være mig kær.« — —

Disse menneskelige Dokumenter turde være betegnende for hans nervøse Sinds Hang til at sætte ethvert Spørgsmaal paa Spidsen og drive Argumentationen helt ud i det paradoksale. Ligesaa betegnende er hans ægte jødiske Sans for *Realiteten* og hans medfødte Sky for *Romantiken*. I roligere Øjeblikke kunde han dog finde den Sandhedens gyldne Middelvej, der ligger i Midten — som naar han et Steds skriver: »Ellers er dét, som har gjort mest Indtryk paa mig, Fremstillingen af den Spaltning i Hugo Davids Følelser, som indtræder, hvor han frastødes af moderne Jøder og samtidigt drages til dem. Det er god Psykologi.«

Men ligesaa betegnende de foregaaende Breve er for hans hektiske Hensynsløshed, ligesaa karakteristisk for ham er følgende Brev om samme Æmne, skrevet kun *et Par Maaneder efter* de to ovenanførte:

»Hvorfor skriver De saadan til mig? Hvorfor siger De, at De burde have undladt at sende mig Deres Bog? Det kan jo ingen anden Mening have end den, at De ikke kan og ikke vil lære det ringeste af mit Brev. Hvorfor ikke?

Mit Brev indeholdt en historisk Udsigt og indeholdt Tanker, som dog burde drøftes. Det indeholdt intet Angreb; det indeholdt et Forsvar; *De* er den angribende . . .

Derpaa svarer De med at fortælle hvad jeg ikke husker og meget undrer mig over, at jeg i mit første Brev til Dem skal have kaldt Jøderne i alle Lande Krapyl.

Det undrer mig fordi jeg i andre Lande har kendt faa Jøder; har elsket ømt en tysk Jøde Auerbach, har haft varmt Venskab for en Engelsk, Sutro, om hvem jeg først efter et Aars Bekendtskab erfor at han var Jøde, har kendt en eneste fransk Jøde, Berl, og nærer Venskab for ham.

Der var Mening i at svare paa Brevet fra *igaar*, ingen Mening i at opfriske en, vistnok ikke rigtig citeret, maaske et Dusin Aar gammel, henkastet Ytring . . .

De svarer mig med at rippe op i et gammelt Brev, hvis Eksistens jeg intet véd om, hvis Anledning jeg ikke husker, og hvis Ord jeg ikke nu kan staa ved.«

Fra dette Tidspunkt og navnlig under Paavirkning af Verdenskrigens Rædsler med tilhørende Jødeforfølgelser og Progromer ændredes langsomt hans Syn og Stilling til Spørgsmaalet. Tidligere kunde han skrive f. Eks. følgende:

»... Nu tager Bogen sig ud som en Bog for Zionister, og naar den saa kraftigt betoner, at Jøden i Danmark føler sig fremmed og kun nationalbeslægtet med tyske og andre Jøder, saa udæsker den efter min Opfattelse ligefrem Svaret: Men saa rejs dog! Hvem holder paa dig! Er du østerlandsk, saa følg dog Strømmen og drag til Palæstina, til dit Hjemland!«

Og naar jeg da svarede ham: »Vilde De ogsaa være saa uforstandig at tilraabe de Danske, der har deres Hjem og Virksomhed i et — ovenikøbet fjendtlig stemt — tysk Sønderjylland: Men saa rejs dog! Hvem holder paa dig! Er du dansk, saa fly dog Strømmen og drag til Danmark, til dit Hjemland« — saa kunde han tidligere skrive:

»... Ser man i Jødedommen en Religion, hvis Sagn man staar fremmed overfor, saa har man ikke mere Fællesskab med Jøder end med andre Europæere eller Asiater, kun en menneskelig Medfølelse med dem, naar de pines. Det er mig ikke nyt (thi jeg har i 50 Aar hørt det i alle mine Polemiker) at man svarer mig: Du er slet ikke Dansk, men Jøde. Der var altid et Skældsord mere at sige imod mig end imod andre; men det

rokkede mig ikke. Jeg tilhørte den danske Litteratur og forsøgte ud fra den at virke videre. Hvis jeg havde svaret: »I har Ret, jeg er Jøde, I skal ikke af den Grund forfølge eller haane mig« — saa havde jeg indtaget det Standpunkt, De indtager nu og som konsekvent fører til Zionisme. Neppe nogen udenlandsk Jøde, der læser Deres Bøger, vil heller betænke sig paa at opfatte Dem som Zionist. Det er jo ligegyldigt, at De undgaar Nævnelse af Navnet.«

Men knapt et Aarstid efter dette Brev — paa et Tidspunkt da det jødiske Nationalitetsspørgsmaal fra en »romantisk« Idé krystaliserede sig til en politisk Realitet — modtog jeg en Afhandling, skrevet til *Judiska Pressbyrån* i Stockholm, dateret 1. Januar 1918.

Afhandlingen, som ikke er kendt herhjemme, og som jeg ikke har set offentliggjort, giver et interessant Bidrag ikke blot til hans ændrede Stilling overfor det jødiske Problem, men til hans Personlighed og Karakter. For den fulde Nøjagtigheds Skyld gengives Afhandlingen i det tyske Sprog, hvori han har skrevet den:

DAS NEUE JUDENTUM

von

Georg Brandes.

Das Judentum ist mir von meinem fünfzehnten Jahr bis zu meinem zehzigsten nur als Religion ent-

gegengetreten. Ich habe in dem Judentum nichts Anderes gesehen als eine Religion, und zwar eine Religion, die nicht die meine war.

Ein Teil meines Lebens ist in antiklerikalen Kämpfen hingegangen, und mein Standpunkt dem Christentum gegenüber war der des freien Gedankens; kein jüdischer Standpunkt.

Die Juden Westeuropas, die dänisch, französisch, english, deutsch sprechen, haben (seit ihrer bürgerlichen Gleichstellung mit den übrigen Bewohnern des Landes) sich in der Regel einfach als Dänen, Franzosen, Engländer, Deutsche gefühlt. Wenn sie religiöse Überzeugungen hegten, machte dies der Nationalität keinen Nachteil. Meine Überzeugungen waren aus *Spinoza* abgeleitet, und er wurde nicht allein von den Christen verabscheut, sondern von der Synagoge ausgestossen.

So geschah es, dass ich mich nur dann als Jude fühlte, wenn ich Jude geschimpft wurde, aber das geschah freilich seit den ersten Tag meines öffentlichen Auftretens. Ich bin wohl in hundert literarische Polemiken verwickelt gewesen, aber mit Einer Ausnahme hat kein einziger meiner Gegner verschmäht, sobald es ihm an Argumenten gebrach, meinen jüdischen Ursprung in Erinnerung zu bringen. So konnte ich unmöglich vergessen, dass ich Jude war, oder richtiger, dass ich als Däne

weder in Dänemark noch im Auslande für voll genommen wurde.

Das Wort Assimilant existierte in meiner Jugend nicht. Ich habe es nicht gehört, bevor ich 50 Jahre alt war. Ich lehne es entschieden ab, zu den sogenannten Assimilanten gezählt zu werden. Ich habe bis zu meinem 24sten Jahr nie eine andere Sprache als Dänisch gesprochen; ich kann noch heute kein Wort hebräisch; ich bin in dänischen nationalen Vorstellungen aufgewaschen. Ich habe von Hause aus sprachlich und kulturell nichts Jüdisches an mir gehabt. Die »Assimilation« konnte mir nichts nehmen.

Ich bin so alt, dass ich das Jahr 1848 erlebt habe. Als ich 1849 in die Schule geschickt wurde, ging der grosse befreiende Sturm noch über Europa. Jüdische Schüler waren damals in den Schulen nicht allein nicht weniger angesehen, sondern eher bevorzugt, weil man altes Unrecht an ihnen gutmachen wollte. Weder von Lehrern noch von Kameraden habe ich das Geringste gelitten.

Nie habe ich persönlich das Judentum als ein Volkstum betrachtet. Ich teilte die Ansicht Renan's, die er in den achtziger Jahren in seinem Buche *Le Judaïsme* als Antwort auf den Antisemitismus entwickelte, dass das Judentum eine Religion ist aber nicht eine Race bezeichnet. Renan zeigte,

wie viele nicht-semitische Elemente in den Stamm Aufnahme gefunden haben, wie die Juden Westeuropas zum Teil von Franzosen abstammend, die Osteuropas zum Teil von Khazaren, die vor tausend Jahren jüdische Religion annahmen. Renan erklärte die jüdischen Typen aus der Einwirkung des Ghettolebens. In unseren Tagen, schrieb ich (1905), haben gelehrte und scharfsinnige Forscher, wie der französisch schreibende Goldstein, die enorme Blutmischung nachgewiesen, aus welcher in Altertum der hebräische Stamm hervorging, und in der späteren Zeit sind die Forscher am meisten geneigt, die Juden durchaus nicht für Semiten zu halten. Die Reinheit der Race ist jedenfalls ein Gaukelbild.

Noch jetzt bin ich völlig sicher, dass es keine jüdische »Race« gibt. Wenn ich mich lange gegen die Vorstellung gesträubt habe, dass die Juden eine »Nation« bilden, so lag es daran, dass man sonst durch Nation ein gesammeltes Ganzes versteht, das, wenn auch nicht immer gemeinsamen Wohnsitz doch gemeinsame Sprache hat. In Westeuropa, das ich allein kannte, vereint keine gemeinsame Sprache die Juden, und in Osteuropa, das ich zwar besucht hatte, worüber ich jedoch wenig wusste, waren die Juden nicht einmal darüber einig, ob ausser den Landessprachen Jiddisch oder Hebrä-

isch ihre Sprache sei. Sogar über ihr eigenes Land waren die Zionisten lange nicht mit sich selbst einig. Als Herzl 1894 anfang, wusste er selbst nicht ob Argentinien oder Palästina als Ziel der Auswanderung vorzuziehen sei. Noch 1903 brachte das Anerbieten der britischen Regierung, den Juden Uganda zu überlassen, Verwirrung in die Reihen der Zionisten. Einige waren für Uganda, viele dagegen. Wie unsicher war ausserdem unter Abdul Hamid Palästina als Asyl! Es war zu fürchten, dass wenn die Juden dort Wohlstand erreichten, die Mohamedaner sie behandeln würden, wie die Kurden die Armenier in Ararat-Lande behandelt hatten.

So zwingend notwendig eine Massen-Auswanderung aus Russland vor 1905 erscheinen musste, so möglich schien während der Revolution von 1905 ein Verbleiben im Lande.

Diese Gedankenart hat mich doch nie zurückgehalten, mein Möglichstes zu versuchen, um die öffentliche Meinung in Bewegung zu setzen, so oft die Juden verfolgt wurden.

Schon vor 35 Jahren habe ich meine Stimme für die russischen Juden erhoben, darnach mehrmals für die rumänischen. Ich habe an der russischen Hochschule in Paris, die fast ausschliesslich von Juden besucht wurde, ein Paar Jahre gratis

französische Vorlesungen gehalten. Ich habe schon vom November 1897 vor irgend einem Nicht-Franzosen, vor Clemenceau und anderen Franzosen, für die Unschuld von Alfred Dreyfus gekämpft, habe sechs Jahre hindurch über seine Sache geschrieben, dann bin ich für die finnländischen Juden eingetreten, zuletzt für die polnischen. Dies hat mir viel Sympathie gekostet, denn ich war vorher bei Franzosen, Finnländern, Polen ungemein beliebt.

Nichtdestoweniger bin ich wohl dreissig Jahre hindurch von der internationalen jüdischen Presse verfolgt worden. Herr Nordau gab das Signal indem er mich die »widerlichste Erscheinung der ganzen europäischen Literatur« nannte, und die anderen Journalisten folgten. Immer wieder wurden die dümmsten Beschuldigungen gegen mich aufgetischt; noch im Jahre 1914, als ich Nordamerika besuchte, gab es in der jüdisch-amerikanischen Presse eine Anekdote, wie ich einem russischen Konsul gegenüber meine Abstammung verleugnet hätte. Ich habe nie einen russischen Konsul gesprochen und einem solchen nie geschrieben. Selten aber wurde ich in einem jüdischen Blatt ohne Hohn und Hass genannt. Sogar meine Bestrebungen für Finnlands Juden wurden in der jüdischen Presse denigiert.

Ich muss noch betonen, dass man sich keine

Vorstellung macht, wie schwierig es ist, für unterdrückte Juden sein Wort einzulegen. Man begegnet nicht unterdrückten Juden auf seinem Weg. Ich schrieb für die rumänischen Juden. Der Aufsatz wurde der *Alliance Israélite* in Paris zur Veröffentlichung übergeben. Sie scheiterte daran, dass man meinem Übersetzer nicht 150 francs geben wollte. (Ich selbst verlangte nichts, nur die 150 Francs für ihn). Der Aufsatz sollte in einem grossen österreichischen Blatt, worin ich damals sonst sehr oft schrieb, deutsch veröffentlicht werden. Er blieb liegen. Als Vorwand diente, dass man schon viel Blattstoff liegen hatte. Die wirkliche Ursache schien finanzielles Verhältnis zur rumänischen Regierung zu sein.

In den letzten Jahren hat sich meine Auffassung der jüdischen Fragen sehr geändert. Die Juden Westeuropas kommen nach meiner Ansicht fast nicht in Betracht. Nur in Osteuropa gibt es jüdische Volksmassen, in denen grosse schöpferische Kräfte schlummern, und die haben ein Recht, den Versuch zu machen, sich als eine Nation auf eigenem Boden zu konstituieren. Ich verstand und wusste dies vor 23 Jahren nicht. Als Herzl mit seinem Buch *Der Judenstaat* mir schrieb und nach meiner Meinung fragte, erwiderte ich scherzend mit folgender Anekdote: »Friedrich Wilhelm der

Vierte von Preussen fragte den Bankier Mendelsohn, was er zu der Idee des Königs sage, die europäischen Juden nach Palästina zurückzuführen. Mendelsohn antwortete: Ich würde mir erbitten Gesandter des neuen Staates in Berlin zu werden.«

Herzl nahm mir die leichtsinnige Antwort übel auf, schrieb mir, ich ahne kaum, in welche Gesellschaft ich mich durch diese Antwort bringe.

Seitdem ist viel Wasser in den Strand gelaufen. Der Judenhass ist überall mächtig angeschwollen. In allen Ländern lässt man die Juden wissen, dass man sie nicht zu den eigentlichen Einwohnern des Landes rechne. Es gibt darauf am nächsten *die* Antwort, ein eigenes Land zu gründen. Dazu kommt, dass — sonderbar genug — trotzdem es keine religiöse Renaissance des Judentums gibt, ein gewaltiger nationaler Enthusiasmus die Juden ergriffen hat, und die Juden Russlands, Polens, Amerikas weisen Anzeichen einer nationalen Wiedergeburt auf. Obwohl ich ganz Kosmopolit bin, hat diese Bewegung meine volle Sympathie. Sie ist berechtigt, wie natürlich und urvüchsig. Nachdem sie sich für Palästina als Ziel entschieden hat, und nachdem der Gedanke, die Juden dort ansiedeln zu lassen, von mehreren Regierungen, freilich noch nicht von der *türkischen*, als berechtigt anerkannt worden, scheint der Zionismus die Zukunft für sich zu haben.

Es gab bis 1914 kein Volk, das meinem Herzen näher stand als das polnische. Wenige Völker haben auch mir persönlich so viel Sympathie erwiesen. Es war deshalb ein hartes Opfer, das ich der Pflicht brachte, als ich 1914 öffentlich das schlechte Benehmen der Polen gegen die Juden angriff. Ich hatte naiv geglaubt, dass man in der polnischen Presse, die meine tiefgehende Sympathie für die Polen kannte, Rücksicht auf meine Klage nehmen würde. Es gehört zu den schlimmsten Erfahrungen meines Lebens, dass man in einer so ernststen Angelegenheit nur pöbelhafte Antwort gab, und seitdem ist die gehässige Haltung der Polen den Juden gegenüber dieselbe geblieben.

Die Juden haben berechtigten Anspruch auf Schulen, wo in der jiddischen Sprache Unterricht gegeben wird und vollen Anspruch auf Selbstverwaltung in ihren inneren Angelegenheiten. Wenn sie erst in der Lage sein werden, über ihr Geschick selbst zu bestimmen, werden sie — hochbegabt wie sie sind — die grossen Aufgaben bewältigen können, vor die sie die Geschichte gestellt hat.

Zu diesen Aufgaben gehört die Verwirklichung der zionistischen Kolonisation. Den Juden wird die Gelegenheit geboten werden, ein Zentrum in Palästina zu haben. In absehbarer Zeit wird die jüdische Gesellschaft dort zu ohnmächtig bleiben, um politischen Einfluss ausüben zu können. Aber

dieser Einfluss wird täglich wachsen. Und es ist unzweifelhaft, dass die Kolonisation Palästinas eine gewaltige moralische Stütze für die in Europa zerstreuten Juden sein wird.

Natürlich werden die Antisemiten dadurch um ein Schlagwort bereichert. Man wird in jeder Debatte ausrufen: »Geh doch dorthin, wo du hingehörst!« Allein um Schlagworte ist der Judenhass nicht verlegen. Das jüdische Ansehen wird bedeutend gestärkt werden, wenn Jedermann sehen kann, dass ein grosser Teil des jüdischen Volkes auf eigenem Boden sich mit produktiver Arbeit befasst und alle Pflichten erfüllt, die ein selbständiges, nationales Leben einer Volksgemeinschaft auferlegt.

Ich habe die Anfänge des neuen jüdischen Lebens in Palästina mit grösstem Interesse verfolgt, die Gründung der Kolonien, die Entstehung der modernen jüdischen Stadtviertel in Jaffa und Haifa, die Errichtung des hebräischen Schulwerkes und die Ansätze zu einer neuen jüdischen Kunst und Literatur — und ich zweifle nicht daran, dass alles dieses einer grossartigen und über den Rahmen Palästinas hinaus bedeutsamen Entwicklung fähig ist.

Georg Brandes.

Som man ser, var Georg Brandes — i Overensstemmelse med sin modsigende og modstridende Natur — i Løbet af et Aarstid naaet ikke blot til *Erkendelse* af det jødisk-nationale Spørgsmaal, men det synes, som om ogsaa hans tidligere Antipati havde vendt sig til *Sympati*. For en Del beroede vel denne Strømkæntring paa en medfødt Følelse, der aldrig helt var udslukt — hvor stærkt end Forholdene og det antijødiske Instinkt i ham havde nedkæmpet og afkølet den. Men for den langtovervejende Del beroede sikkert Strømkæntringen paa hans følsomme Sans for *Øjeblikkets* Vindretning og Strøm. Det vilde være lidet overensstemmende med hans tidsmæssig indstillede Natur, om en Hovedstrømning i Tiden, der dybest inde stod i Pagt med hans Friheds- og Retsbegreb, skulde gaa ham forbi og sejle ham agterud. Og det er i dybeste Overensstemmelse med hans »slange-smidige« Væsen, at han nu tillægger Antisemiterne det »Slagord«, som *han selv* et Aarstid i Forvejen havde anvendt overfor mig: »Rejs dog derhen, hvor du hører hjemme!«

Han skrev engang — i anden Anledning — til mig: »Desværre — Tingenes Fornuft er større end Menneskenes.« Han, der ikke nærede større Tillid til Menneskenes Fornuft, vilde have foretrukket Tingenes, hvis han havde været i Stand til at fornemme, at »Tingenes Fornuft« er de bærende

Idéer, der er større og stærkere end Menneskefor-
nuftens Realiteter. —

Men vi kunde nu mødes i forholdsvis Enighed
om det Spørgsmaal, som havde været det eneste
Stridsemne af Betydning i vort indbyrdes For-
hold. Vi kunde nu roligt mødes paa den Jord-
bund, der før havde brændt os under Fødderne.
Jeg kunde nu med et forstaaende Smil modtage en
Bog med Dedikation som følgende: »Til H. N., som
bedes læse denne Bog med Velvilje, skønt den
hverken handler om Tyskere eller om Jøder, og
der er jo ikke andet, vel?« — eller de smaa gule
Tilskuersærtryk med en Tilegnelse som denne:

Til Henri Nathansen:
Er du den Jødernes Konge?
H. N.: Du har sagt det!

Og nu behøvede han ikke mere — som i et Brev
af 1912 i Anledning af en Brevveksling om det
samme Spørgsmaal — at slutte med disse Linjer:

»... Vi to vil imidlertid ikke gøre hinanden Li-
vet surt. Magterne gør det svært nok for os alle
uden vor Haandsrækning. Heller vil jeg give
Dem min Haand og bede Dem tro paa mit Ven-
skab og lade al Pirrelighed fare.« —

Da han en Dag i sine sidste Aar lejlighedsvist fortalte mig, at han havde i Sinde at fordybe sig i Evangelierne for derigennem at vise, at Jesus var en Sagnskikkelse, et religiøst Ideal i Slægt med nationale Sagns og Idealskikkelser som Holger Danske, Wilhelm Tell og andre, sagde han i Samtalens Løb:

»Jeg ønsker at gøre en Bog, der udviser at det nye Testamente er Digt og Jesus en opdigtet Personlighed. Ikke i den Hensigt at berøve Menneskene deres Tro — hvad der er ugørligt og unyttigt Arbejd — men for videnskabeligt at godtgøre, at Jøderne *ikke kan* have korsfæstet en Person, der aldrig har eksisteret — en Overtro, der har kaldt Alverdens Had og Grusomhed ned over et uskyldigt Folks Hoved og gjort det retsløst, fredløst og hjemløst gennem Aartusinder.«

VII

Jeg har i det foregaaende saa omstændeligt og indgaaende belyst Georg Brandes' Forhold til det jødiske Spørgsmaal — af flere Grunde. Først, fordi det belyser hans Personlighed i dens Urgrund gennem Forbindelsen med hans jødiske *Natur*. Dernæst, fordi det giver Bidrag til Forstaaelsen af hans *Aand*, der saa ofte forvekslede »Tiden«s aandelige Fremskridt, Krusningerne paa »Livet«s Overflade, med de dybtgaaende Strømninger i Menneskenes og Menneskehedens Sjæleliv i Tro og Idé. Men sidst og ikke mindst, fordi det for mig forklarer den Samfølelse i Venskab, hvormed han berigede mit Liv gennem de mange Aar.

Dette Venskab udsprang ikke blot af den Troskabsfølelse, der udmærkede ham som saa mange andre Jøder, og som navnlig manifesterer sig i dyb Taknemmelighed overfor Ikke-Jøder, der viser en Jøde Forstaaelse og Sympati. Herom bærer hans Bog om Julius Lange veltalende Vidnesbyrd. Men

fra Troskab til Fortrolighed er der et dybt Svælg, som navnlig Jøder gennem medfødt Blufærdighed og Tilbageholdenhed har Vanskelighed ved helt at sætte sig ud over. Selv mellem Jøde og Jøde er Fortrolighed paa Grund af Adskillelse, Splittelse, national »Pladsskræk« og social Klike- og Kastevæsen kun sjældent tilstede. Men til Gengæld udfolder *Fortroligheden* sig kun varmt, ja broderligt i sin hele Inderlighed og fulde Hengivelse mellem Jøde og Jøde.

Ak ja — hvor vilde han ikke med sit modsigende Sinds Hang til baade Fordomsfrihed og Doktrinarisme rase imod mig, hvis han saá disse Linjer. Han vilde gaa hen til Reolen, hvor hans egne Bøger stod opstillet i fine Skindbind — tage den statelige Bog om Julius Lange frem, og med sin heftige Røst, mildt dugget af Ungdoms Erindring, dokumentere, at denne fulde Fortrolighed bestod mellem ham og hans ikke-jødiske Ven. Og jeg vilde svare ham med at oplæse et lille Afsnit af Bogen, der i al sin tilsyneladende Ubetydelighed blotter en Uoverensstemmelse i de dybe, de *oprindelige* Lag, en Uforbindelighed i Gemyt og Følelse, der ikke bundes i Meningsforskelle eller Ulighed i Synsmaade, men i uforligelige Modsætninger i Racernes *Aand* og Afstamningens *Natur*:

»Da vi ud paa Natten var komne hjem, skete der noget, der berørte mig saa pinligt, at Ube-

haget derved er levende hos mig, næsten som da det hændte. Uden at nogen indledende Samtale var gaaet forud, kom Julius Lange pludselig frem med den Fordring til mig, at jeg maatte og skulde blive en Kristen, skulde dele hans Tro. Hans Udbrud rørte mig, og jeg forstod, at dette for ham var en Sag af saadan Vigtighed, at han mente sig berettiget til at sætte sig ud over alle Hensyn. Derimod følte jeg mig saaret af den Motivering, han strax derefter gav sin Opfordring: jeg dyrkede ingen anden Gud end Intelligensen, savnede det ene Fornødne, vilde tænke mig til Troen o. s. v. Det var min stolte Helener. Hele hans teologiske Opfostring var kommet op i ham, steget ham til Hovedet, og han talte som en Missionær. Jeg svarte intet, men harmedes. Vi pakkede vort Tøj sammen til Opbrud næste Morgen og gik i Seng. Der var ikke Tale om at sove. Ud paa Natten hørte jeg Julius Langes Stemme. Han bad med høj Røst sit Fædervor. Det var højtideligt og pinligt. Kl. 4 stod vi op og gik til Stege, begge tause og ilde tilpas.«

Det var det traditionsløse og autoritetsfri i Georg Brandes' jødiske Natur, der søgte og fandt i den unge Mand, som i fuld Hengivelse sluttede sig til ham, det Broderskab i Aand og det Blodfællesskab i Natur, der aabnede for Sindets Sluser og lod ikke blot Talens, men Taushedens Væld af tilbage-

trængte Lidenskaber og uudsigelige Stemningsbølger strømme frit fra Hjertet. En medfødt Blufærdighed, som mellem Brødre, forstod at skille Fortrolighed fra Intimitet, og enhver Art af Proselytmageri var paa Forhaand udelukket. Instinktmæssig fornåm han, at *Blodet* var det samme — den samme Farve, det samme Tempo, den samme *Puls*. Det var dette dybe Instinkt, jeg følte i hans faste og dog flygtige Haandtryk, i hans ømme og dog kølige Blik, i hans broderligselvfølgelige Tillid til min Forstaaelse og Uegennytte. »De har aldrig villet *bruge* mig«, var et Ord, han nu og da anvendte. Og med det samme Instinkt vilde han — sikkert i Modsætning til adskillige mindre velvillig forstaaende — forstaa og dermed tilgive hvert Ord, baade godt og mindre godt, jeg har sagt om ham i denne Bog. Han vilde vide, at denne Bog — i Lighed med *hans* Bog om Julius Lange — er skrevet for at afbetale en Smule af den Taknemmelighedsgæld, hvori mit Liv staaer til ham, og for at give et saa fyldigt Billede, som det er mig muligt, af et Menneske, der i al sin brogede Sæmmensætning dog kun var *ét*, og som kun kan forstaaes ud fra det dybeste Fællesskab — Blodsfrændens Natur og Broderskabets Aand. Og ud fra denne Betragtning vilde han ogsaa bifalde den »Brug«, jeg har gjort af Samtaler og Breve — med samme Motivering, hvormed han i *sin* Bog om

Julius Lange forklarer og forsvarer Offentliggørelsen af Vennens Breve:

»Jeg begaar ingen Indiskretion ved at udgive disse. Hans Væsen var af den Art, at han kun kan vinde og hans Anseelse kun stige ved at han bliver bedre og fuldere kendt.«

Der er i det jødiske Væsen, i det jødiske Fysiognomi, saaledes som det har fæstnet sig i »Udlændigheden«, et Træk af Tragikomik. Shakespeare har fæstnet det for evigt i en Skikkelse som Shylock, Goldschmidt herhjemme i Skikkelser som Avrohmche Nattergal og Simon Levi, de nyere jiddische Skribenter i talrige Afskygninger fra alle Lag — Chaplins Skikkelse i den stumme Kunst er beslægtet hermed. Det er i det nervøse og dybt dramatiske Brydningsspil mellem Isolationsfølelse og Ekspansionsdrift, Indkapsling og Livstørst, mellem Fremmedfornemmelse og Racebevidsthed, Servilitet og Arrogance, mellem Kløgt og Lidenskab, Naivetet og Grubleri, Beherskelse og Besættelse, *Chutspe* og *Chain* — eller for at sammenfatte Spillet i dets tvende polare Modsætninger: det er i Brydningsspillet mellem *Melancholia* og *Sanguinitas*, at »Menneskeligheden« i den jødiske Psyke, for hvem intet menneskeligt er fremmed, bestaar. —

Det er et Træk af endnu dybere Tragikomik, at Georg Brandes — i Lighed med mange andre Jøder, der Livet igennem benægtede Eksistensen af jødisk Race og Nation og fornægtede Slægtskab og Fællesskab i Aand og Natur — at netop *han* herhjemme blev det mest typiske Udtryk i Stort og Smaat, i Ondt og Godt for jødisk Natur og Aand. Der var i hans Væsen Træk af Lassalles vilde Energi, af Spinozas Etos og Heines Eros, af Disraelis dramatiske Nerve og proteusagtige Maskespil — og der var ved Siden heraf Træk af den smaaborgerlige Nøjsomhed og allestedsnærværende Geskæftighed, der særprægede den jødiske Middelstand, hvorfra han udgik. Men mest af alt var hans Fysiognomi et samlet Udtryk for de tvende dybe Modsætninger, der — forenede i den jødiske Natur — giver Fysiognomiet dets *dobbelte Ansigt*. Det indadvendte, *Melancholia* — og det udadvendte, *Sangvinitas*. Sagntyperne fra det gamle Testamente — Kain og Abel, Esau og Jakob, Saul og David — er under Udlændighedens ydre og indre Splittelse blevet sammensmeltet til én, med Mærker baade af Sauls og af Davids Natur. En Art »sørgmunter« Kongsemnenatur, hvori Haakons Lyssind og Skules Tungsind er fast og uadskillelig forbundne.

Alle disse modsigende og modstridende Træk, som jeg i de foregaaende Afsnit har søgt oplyst og belyst i Forhold til Georg Brandes' Liv udadtil, vil jeg nu i dette sidste Afsnit søge at samle til et *Helhedsbillede*, ikke blot af hans aandelige, men af hans *sjælelige Fysiognomi*, saaledes som det traadte mig i Møde, utilsløret og upaataget i Ly af det Venskabsforhold, hvori han udløste sit inderste Indre og viste sit dobbelte Ansigt i *ét*. —

Enhver dansk Skribent véd, med hvilken Agtpaagivenhed Georg Brandes fulgte deres første famlende Skridt og ledsagede dem med smaa, interesserede Opmuntringer. Det var ikke Udslag af Nysgerrighed og Nyfigenhed, hvad mindre velvillige Sjæle har formodet, men Udtryk for hans kunstneriske Interesse og menneskelige Samfølelse. Hans medmenneskelige Godhed, der i Venskab blev til Hjertelighed, aabenbares første Gang for mig, da jeg en Aftenstund i 1905 paa Vej til Teatret mødte Postbudet, der gav mig et Brev af følgende Indhold:

Onsdag Formiddag.

»Kjære Hr. Nathansen.

Jeg ser Deres Navn paa Plakaten og vil blot ønske Dem Lykke til i Aften. Det er jo en af

gørende Ting for Dem, denne Førsteopførelse, gid den maa falde godt ud! Jeg føler det, som om et heldigt Udfald for Dem var en Glæde for mig, og som om jeg vilde dele Deres Uheld, hvis det indtraf — hvad alle gode Magter forbyde.

Deres

Georg Brandes.«

Ligesom han elskede at glæde en anden ved utallige impulsive Venskabsbeviser, selv i de travleste Tider — saaledes glædede han sig barnligt ved at modtage enhver Hilsen i Form af en Blomst eller et Brev. Var det en Blomst, skulde den have Livets røde Farve. Som han sagde engang: »Rosen er min Yndlingsblomst, dog kun den røde — hvide Roser minder mig om Lig og dufter af Grav.« Sendte man ham et Brev, viste han sin *Taknemmelighed* — Aristokratens Privilegium — igennem et omgaaende Svar, som f. Eks. følgende:

»De er meget elskværdig at De sender mig saadanne smaa opmuntrende Billetter. En fransk Dame af en bekjendt Familie, Grevinde Clermont-Tonnerre, sagde mig, at hun beklagede Amerikanismens Indvandring i Frankrig. Jeg spurgte om Symptomerne. Hun svarte: Jeg vil nævne Dem tre. At der nu er Selskaber, hvor man spiller Bridge istedenfor at tale. At man giver Middagsselskaber i Hoteller istedenfor hos sig selv. Og at man, naar man har været sammen hos En paa Landet, ikke mere i den Anledning sender »un petit mot«. Thi Amerikanerne

spiller Bridge og kan ikke tale, giver Middag i Hoteller og har intet Hjem, og De takker aldrig med et lille Ord.

De derimod sender et lille Ord, selv naar De intet har at takke for.«

Eller et Svar som dette, der i et Lynskud giver Lys og Skygge:

»Kjære Herre!

Hav Tak for Deres varme Ord, jeg skal glemme dem i mit Hjerte.

Jeg har en gammel Kjærlighed til Armand Carrel. De vil finde ham nævnt i Indledningen til min gl. Afhandling om H. C. Andersen fra 1869 (i andet Bind af mine Skrifter). Dog holder jeg disse Foredrag kun for det sidstes Skyld, hvori jeg giver mit Hjertes Bitterhed Luft, og siger Menneskeheden Sandheden.

Deres

G. B.«

Over hans Godhed og Taknemmelighed i Venskabskab hvælvende sig hans *Højsind*. Naar nu og da Bølgerne truede med at slaa sammen over vort Forhold, kunde han række mig sin Haand til Forsoning gennem et Par forstaaende Linjer som disse:

St. Hans Nat 14.

»Jeg er i god Behold vendt tilbage fra Amerika og beder Dem om at vi lader det gamle Vrøvl være glemt og uomtalt, naar vi atter ses.«

Da han i sin Tid havde hørt, at jeg agtede at udgive en Bog *Af Hugo Davids Liv*, og i et Brev hentydede hertil gennem disse Linjer: »Ak, ak! nu bliver det Jøderi igen. Jeg gøs, da jeg saa Manden hed David.« — undlod jeg i min Pirrelighed at sende ham Bogen. Han skrev da, samme Dag Bogen udkom, skuffet over ikke som sædvanlig at have modtaget det første Eksemplar:

»Men, kære Nathansen, tror De mig Monoman? Tror De mig for Alvor ude af Stand til at paa-skønne en Bog, fordi der forekommer jødiske Personligheder i den? *Kjøbmanden fra Venedig? Nathan der Weise? Alexandre Dumas' Femme de Claude?* ikke at tale om Berthold Auerbachs *Spinoza* og utallige Bøger af jødiske Skribenter?

De er pirreligere end kildne unge Piger, der hviner, naar En er tre Alen fra dem paa en Græsplæne, og ømtaaligere end et blødkogt Æg uden Skal. Hvad i al Verden har jeg sagt eller gjort? I Spøg sagde eller skrev jeg — hvem husker Sligt? — Ordet Jøderi, da jeg saa Bogens Titel. Og det skal straffes? Og derfor tror De, jeg ingen Interesse nærer for saa stort et Værk fra Deres Haand? Jeg forsikrer Dem, at jeg endnu aldrig har indrettet min Dom over et Arbejde efter dets Æmne. Hvor kunde jeg?

Jeg beder Dem altsaa lade mig faa Deres Bog og jeg skal sende Dem Resten af min til Gen-gæld, naar den om nogle Dage foreligger fær-dig.«

Et andet Brev, hvori Spøg og Alvor er fortryllende blandet, refererer en Samtale, han har haft om et af mine Skuespil med en Veksellerer, »der — som det bør sig — er af Stammen Asra.« Efter Referatet af Samtalen hedder det: »Ovenstaaende henstilles til Brug for Stammen Asras ufortrødne Talsmand,« og Brevet slutter med følgende Linjer:

». . . Nu har jeg brugt to Sider til at drille og ærgre Dem. Det er da billigt, jeg slutter med at udtale min Misundelse, min oprigtige Misundelse paa den, i hvis Lod det stundom falder at en Svale, en af de faa, der gør Sommer, pilsnart farer hen over hans Hoved eller ind i hans Hjer-te.«

Bebrejdede man ham hans Følelses Flygtighed og hans Hang til at forraade en Ven for en Vittighed, svarer han bl. a.:

». . . Hvor kan De skrive saadan noget som at jeg »giver mit Venskab som en Formel, blot Haanden rækkes ud«? Jeg forsikrer Dem, at mit eneste Forhold til Omgivelserne er at sky og fly dem.«

Eller følgende Linjer, saa hengivne i deres naturlige Hjertelighed:

». . . De sagde i et Brev nylig: hvad er jeg for Dem? De er, som De ser, for Øjeblikket det eneste Menneske, til hvem jeg antyder Kriser,

der opslider mit Liv, fordi jeg hos Dem har truffet det Hjertelag, som virkelig interesserer sig for mig.«

De *Kriser*, hvortil han i de anførte Linjer sigter, var vel dybe og oprivende, men ikke »opslidende« i den Forstand, at de undergravede hans Arbejdslyst, endsige hans Livskraft. I fuld Overensstemmelse med hans hektiske Naturs nervøse Indstilling steg Feberen hurtigt og voldsomt, men med sin — trods alt — robuste Fysik overvandt han den efter almindelige Dødeliges Skøn ligesaa hurtigt — kun altfor langsomt i Forhold til hans egen Naturs utaalmodige Tempo. Under Kriserne bedøvede han sig med narkotiske Midler, hjalp det ikke, bedøvede han sig med Overarbejde, hjalp heller ikke det, kastede han sig ud i et omflakkende Rejseliv, i hvis Uro han druknede Uroen i sit Sind. Han *vilde* ikke igennem Krisen, *kunde* vel ifølge sin Natur ikke gennemleve den — han »nedkæmpede«, som han ofte sagde, Sygdommen i sit Sind. »Jeg er *forsaavidt* en lykkelig Natur,« sagde han engang under en saadan Krise, »som min Tændkraft svigter, naar jeg føler mig svigtet. Det er med mig som med de svenske Tændstikker: Tända endast mot lådans plån.«

Om Forløbet af en af disse Kriser vidner 3 Breve, skrevet d. 1. Marts, d. 30. Marts og d. 27. Juli samme Aar.

Det første Brev — fra Udlandet — antyder Krisen i tilslørede Vendinger. »Alvorlige Ting« er hændet, »indgribende Begivenheder« er sket, der gør, at alt Arbejde maa ligge, at alt andet er blevet ligegyldigt. Slutningen af Brevet lyder saaledes:

«. . . Tal ikke til nogen om, hvad jeg har antydet, at en dybtindgribende Ulykke har ramt mig. Jeg vil sige det, men ikke tale derom.«

Da han er kommet hjem i Løbet af Maaneden og beder mig komme til sig, er Krisen paa det højeste. Hans Adfærd er en Mands, der fuldstændig har mistet Herredømmet over sig selv, paa Grænsen af Vanvid. I mange og lange Nattetimer sidder jeg hos ham, mens hans Tales Strøm drukner alt i sin Hvirvel, og mine beroligende Ord danser som Kork paa de fraadende Vande. Da jeg i nogle Dage ikke har været hos ham, sender han mig et Brev d. 30. Marts — de faa Dage er i hans Feberfantasi blevet til »meget længe siden«:

»Det er nu meget længe siden jeg har set Dem, og jeg vil gerne engang igjen tale med Dem. Kunde De ikke komme og gaa en Spadsretur med mig, ifald Vejret er godt paa den ominøse 1. April? Jeg tænker De er stærkt bundet ved

Teatret. Men maaske De vilde sige mig, naar De gaar fra Teatret? Sig mig blot Klokkeslettet.

Det gaar mig overmaade ilde. Alt hvad jeg attraaede er mislykket for mig, saa jeg er ganske sindssyg og viljessyg, skjønt ingen mærker det og jeg af og til arbejder noget.

Jeg rejser snart og gjør vist adskillige Rejser.«

Men inden Udgangen af Juli Maaned har han »nedkæmpet« Krisen — det er som om den »dybt indgribende Ulykke« aldrig var hændet. Livslysten, Livskraften, ja Livsglæden er atter vaagnet, Arbejdslysten melder sig, Humøret er atter drengeagtig kaadt, Livet har endnu Gevinster i sin Lykkepose:

». . . De mener, jeg var en flink Fyr som ung. Ak, at jeg kunde komme *ud* over den Ungdom. Véd De, hvor mange unge Kvinder der nu under denne Sygdom har tilskrevet den elendige Olding de ømmeste Breve, de virkelig *ømmeste* — tretten — siger og skriver tretten. Det er lidt rigeligt, og kunde indbilde den hæder- og torne-kronede Olding, at han ikke er helt aflægs endnu.

Hvad han heller ikke er. Langtfra. — —

Desværre blev atter hele denne Sommer skaa-ret bort af mit Liv. Dog er jeg ikke blot ikke nedslaaet, men ved saa lyst Mod, som man kan være det. Rigtignok er alle mine Planer gaaede i Løbet, men jeg vil saa lægge andre.

Hvor kedeligt at det er saa svært at tjene Penge. — Det var mig ligegyldigt, naar blot jeg

som før fortjente noget. Men det tyske Marked er lukket for mig, jeg faar ikke nogen Forlægger p. Gr. af Pirateriet, og i England fortjener jeg lidet, i Danmark intet.

Sand Dannelse byder, at man ikke fylder et Brev med Snak om sig selv, og nu har jeg gjort det. Jeg faar et Pust af det danske Land og den danske Sommer igjennem Deres Breve, og jeg synes, De er ganske lykkelig derude . . .

I Grunden er ogsaa jeg ret lykkelig, og det vilde klæde mig ilde at klage.«

Atter drives eller rives han ind i Brændingen. »Jeg er paany kastet ud af mine Forskansninger. Bølgerne leger med min Baad,« skriver han foruroligende i December fra Düsseldorf. Og i Januar lyder Stormvarslet fra Italien:

». . . Jeg er sønderslidt af Lidenskaber, ogsaa af et halvt Dusin andre Menneskers vanvittige Lidenskaber, der kommer mig lidet ved. Jeg har ingen Ro paa mig. — —

Hilsen fra den gale Vandringsmand.«

Dog i Marts er Stormen redet af, og Solen staar stille i Taormina. I et Brev, der bobler af Munterhed og spiller af Lys og Arbejdshumør, hedder det efter nogle almindelige Betragtninger:

». . . Jeg skammer mig ved at skrive Sligt til Dem, thi et Brev fra Dem er altid fuldt af Stemning. Dette knaser vist som Sand.

Jeg har skrevet nogle smaa Artikler, af hvilke tre var trykt i *Politiken*, som De vist har set, og jeg vil nu skrive en lang Tidsskriftsartikel om Jules Favre, inden jeg tager herfra. Det er blot for at sysselsætte mig. Men Æmnet interesserer mig. Desværre er det ikke just indbringende at skrive Tidsskriftsartikler. I tre Uger kan man maaske tjene hundrede Kroner . . .

Og efter en Digression til Spørgsmaalet om den alle Vegne opblussende Nationalfølelse afslutter han da Brevet med denne Fanfare:

»Men jeg bryder mig Fanden om Stand og Nationalitet. Jeg bryder mig om M . . ., som er i Rom og om H . . ., som er i Tunis o. s. v. o. s. v. med Gratie in infinitum.

Der er kun én Gudinde, Tanit, kaldet *Lejligheden*. Man siger, den skaber Tyve, den skaber Alt.

Lejligheden er en Dame, derfor vil den, som oftere fremhævet, gribes. Den ligner en gammel Herre, jeg kjender, deri, at den har et *Pandehaar* (hvori man skal tage den).

Men i den senere Tid er Lejlighederne blevet moderne; de har intet Pandehaar, og naar de fleste Fjols forsøger at gribe dem, faar de blot en falsk Toupet i Haanden. Det tør jeg rose mig af har ikke været mit Tilfælde, skønt jeg aldrig har haft noget Succès og aldrig faar noget.

Men Lejligheden har jo i det sidste Aar frembudt Dem en hel Manke; De har grebet den i

den og svunget Dem op paa Sfinxens Ryg, hvor De for Tiden findes ridende.

De vil ikke falde af, men forhaabentlig stige, og som en Ballon captif vil De have en Ariadne-traad, hvori Fru Johanne lempeligt drager Dem til salig Kong Frederik d. Sjettes Allé.«

Og denne hans Livsbetragtning og Livsfølelse i *Øjeblikket* munder da — i et senere Brev — ud i disse Linjer, der i en Nød indeslutter hans »Livsanskuelse«:

». . . Ja, jeg misbilliger at De med Deres Smule Erfaring føler Troglodyt-Længsler; da skulde jeg (endda med flere Erfaringer) for 26 Aar siden have trukket mig tilbage fra Forretningerne. Men nej! jeg har roligt (eller uroligt) fartet om, som selve Odysseus, og er blevet beskyttet af Athene og forfulgt af Neptun, mens jeg kyssede Kirke og narrede Polyfem. I Deres Alder talte jeg rundtom i Skandinavien og saá Verdensudstillingen i Paris, og var en glad ung Mand med mange Sorger, Kjærester og Planer. Fanden være Eneboer. Tidsnok dør de, som var omkring En.

Saaledes talte Kohélet: Nyd altsaa Livet, før Sølvsnoen springer og Guldvasen knuses og Kruset brister ved Brønden og Hjulet ruller ned i Regnbrønden og Støvet vender tilbage til Jorden og bliver hvad det forud var, Forfængelighedens heder Forfængelighed!«

Ja, saaledes talte Kohélet — i Georg Brandes' Udlægning.

Der var i Brandes' Fysiognomi Træk af den gammeljødiske Vismands Natur — af hans Tvivl og Livslede og hans Tro paa Sandhedens og Retfærdighedens Magt. Det jødiske Dobbeltansigt af Pessimisme og Optimisme, Melancholia og Sangvinitas. Men bag Prædikerens modstridende og modsætningsrige Tale toner Klange fra en dybere Sangbund. »Nydelsen« er ikke det sidste Maal, »Livet« har ikke det sidste Ord. Det er i den dybe *Etos*, Prædikerens Bog bundet — i Sjælens Liv, der ikke er af denne Verden, i Følelsen af »at hver Gerning skal føres til Dom med alt det, som er skjult, enten det er godt eller ondt.« Rent bortset fra den religiøse Indstilling i Bogen som »Prædiken« og dens Tro paa et oversanseligt Forhold mellem en Gud og Menneskeheden, bøjer man sig for den menneskelige *Etos* i Ordene: »Ogsaa Evigheden har han lagt i vort Hjerte.«

Denne Livsfølelsens Baggrund bag Forfængelighedernes Forfængelighed trak ikke sit dybe Perspektiv ind i Georg Brandes' Sind — derfor havde han heller ikke Sans for dets Betydning. *For dybelse* var ikke hans Maal, *det indre Liv* var ikke hans Verden. Derfor virkede hans eget Liv og virker hans Værk — hvor berigende og befrugtende det end er for Sansen — *perspektivløst* for

Sjælen. Dets Kraft og Magt hviler i Forgaarden, i det blændende Lys og i det bølgende Liv i Øjeblikket — ikke i den hemmelighedsfulde Dunkelhed i det Allerhelligste. Ud fra denne Begrænsning i hans Livsbetragtning og Livsfølelse forstaar jeg Sandheden eller Oprigtigheden i disse Ord, som han engang i et Brev anvendte om Hovedpersonen i en af mine Bøger:

»Han lever aldrig helt og fuldt i *Minuttet* — hvad jeg for min Del altid har gjort.«

Søger man til Bunds i Literaturen fra dens første Dage til nu finder man to »Hovedstrømninger«, der løber under alle de skiftende Tidens Overfladekrusninger. De er ikke Udtryk for *Retninger* i Tidens Strøm, som Romantisme og Realisme — ikke Udtryk for *Begreber* i Livets Bølgegang, som Idealisme og Materialisme. De tvende Hovedstrømninger er Udtryk for Menneskenaturens dybest liggende *Instinkter*: Eros og Etos. Fra den ældste Sagnlitteratur, fra Mytologiernes og de »aabnede« Religioners Symboler, over det græske Drama og Renæssancens Kunst, gennem Middelalderens Folkedigtning og den nyere Tids Literatur, helt ned til vore Dage følges de tvende Strømninger, organisk og uadskillelig forbundne. —

Og spørger man fra hvilke *Egne* de Paavirkninger kom, der menneskeligt og kunstnerisk gav Strømningerne deres Drift og Flugt gennem Tiderne, da standser Blikket ved de to mindste, men stærkest særprægede Riger i Orient og Occident: *Judæa* og *Hellas*.

Fra *Judæa* paavirkedes Kunsten gennem Testamenterne. Det gamle Testamente med dets Blanding af menneskelig Etos og Eros — fra dets indledende Symbol om Adam og Eva, Gud og Slangen. Gennem hele denne Samling af Sagn og Historie gaar en mandlig Strøm af Kamp og Krig, af Hævn og Straf, af Pligt, Ansvar og Dom — af *verdsligt Liv* med den straffende og dømmende Guddom som *Handlingens* ophøjede Ideal. Under Romerdømmet svækkes den mandlige Kraft. Troen paa *Faderen*, hvis Forjættelse ikke holdt Stik, flyttes over paa *Sønnen* — som den i ethvert Statssamfund overflytted fra Landsfaderen til Tronfølgeren. Det nye Testamente affarves under den politiske Svækkelse, en feminin Strøm af Fred og Forsoning, Bod og Opofrelse opløser det gamle Testaments robuste Verdslighed i from Gudelighed, med en mild og mildt dømmende Guddom som *Lidelsens* Ideal af ophøjet Etos.

Fra *Hellas'* Kunst, den dybest menneskelige og fuldest frigjorte, bølger Etos og Eros, fredeligt forbundne, ud over Landene. Dens Menneskelighed,

der ikke er bastet af guddommelige Forestillinger, genfødes i Renæssancens Kunst, hvor Eros og Etos græsser fredeligt Side om Side. I den senere Middelalder, da Judæa gennem Religionens Magt over Politik, Samfund og den Enkelte behersker en Verden, fortrænges den verdslige Eros for en religiøst farvet Etos. Men under den nyere Tids Forkyndelse af Menneskeligheden og Menneskerettighederne kæmper Hellas sig atter frem. Og med den svindende religiøse Overmagt og den fremtrængende Tros og Tankefrihed indledes da den nyeste Tids Kunst, hvori de kæmpende Magter af Eros og Etos brydes om Herredømmet. — De store Genier paa Kunstens forskellige Omraader — Shakespeare, Michelangelo, Rembrandt, Beethoven — er i deres menneskelige og kunstneriske Psyke Vidnesbyrd gennem Tiderne paa denne dybe, *oprindelige* Brydning i Natur og Aand.

Vender vi os til vore nærmeste Omgivelser i det sidste Aarhundrede, gaar de samme Hovedstrømninger gennem Kunst og Literatur. Gennem Guldalderens Literatur fra Oehlenschläger, over Winther, Aarestrup og Böttcher behersker Eros Kunsten — affarvet og afbleget som Amarin gennem Heiberg og Hertz. Etos rejser sin mørkladne Bølge gennem Paludan-Müller og Kierkegaard, kæmpende mod Eros i deres lidenskabeligt bevægede Sind. I Gennembrudstiden farves Kunsten

helt og holdent af Eros gennem Jacobsen og Drachmann, Brødrene Brandes og Skram med Udløbere i den Bang-Nansen'ske Retning — indtil Ibsens Etos gennemtrænger Sindene og slaar ud hos Pontoppidan og Jakob Knudsen. Og op i den nyeste Literatur brydes Etos og Eros hos Skribenter som Johs. Jørgensen, Kidde og Johs. V. Jensen, medens den religiøst og nationalt farvede Etos behersker Skribenter som Vald. Rørdam og Helge Rode, og den vinløvskransede Eros Skribenter som Sophus Claussen, Holstein og Michaëlis.

Og spørger vi endelig, hvilke *Enkeltpersonligheder*, der ved deres Paavirkning udefra gav Hovedstrømningerne i Nordens nyeste Literatur deres særegne Præg af Etos og Eros, standser Blikket ved to Skikkelser, der i Aand og Natur, i Afstamning og Livsførelse kendetegner den dybe Modsætning mellem Hellas og Judæa — de tvende Skikkelser, der menneskelig og kunstnerisk følte saa dyb en Uoverensstemmelse i deres gensidige *Instinkt*, at den i sig rummede selve *Racernes* urdybe Modsætning — *Goethe* og *Heine*. Den ene som Repræsentant for urgermansk *konservativ Natur*, den anden for nyjødisk *revolutionær Aand*; den ene som Talsmand for »das Gesetz« som Frihedens Giver, den anden som Talsmand for Oprør som Frihedens Hjælper; den ene som Samlingsmærke, den anden som et Splittelsens Tegn; den ene som

nationalt Symbol, den anden som Internationalismens »ungebundner Geist« — den ene som Udtryk for den rodfæstede Etos, den anden som Udtryk for den trækfuglefreie Eros.

Fra disse tvende Skikkelser, fra disse tvende Udløbere af Hellas og Judæa udgik de Paavirkninger, der prægede Nordens Literatur i det sidste Aarhundrede. Og fra Heine, langt dybere end fra Goethe, modtog Georg Brandes allerede fra sine unge Aar den Paavirkning, der — i Slægt med hans Natur og Aand — prægede hans Værk og førte den nyjødiske Strømning af Eros ind over nordisk Literatur. Den dybe Indflydelse, som Zionismens samlende *Idé* har haft paa jødisk Sind og Aand i den sidste Menneskealder, og som atter vil rejse en Bølge af Etos mod Emancipationstidens overstrømmende Eros, stod han udenfor — først som Bekæmper, i de sidste Aar som Betragter.

I sin dybeste Følelse naaede han aldrig længere end til Heine.

Thi det var *Eros* og ikke *Etos*, som var den Livskilde, i hvis foryngende Vande Georg Brandes sænkede sin Sjæl, sit Sind og sin Sans, naar Kriserne i hans Liv, de ydre saavel som de indre, truede med at kæntré hans Baad og drage Mand og Skude med i Dybet. Maximilian Harden —

der som Stamme- og Aandsfrænde vidste Besked — peger paa dette Væsensmærke i en Udtalelse ved Brandes' Død om den hemmelighedsfulde Kraft i hans Personlighed og Værk: »... Det lykkedes ham af Eros' Naade. Endnu i den høje, den højeste Alder forblev det erotiske Element det stærkeste i ham. Han *maatte* forelske sig i sit Emne, med hed Kvindebrynde give sig hen til det, for af den Elskedes Væsen at kunne række andre Essensen.«

Eros var det — i Liv og Kunst, i Lyst og Nød, ja i Liv og Død. Eros, »Alsejrer i Kamp«, var for ham selve *Livet*, hvilket atter i hans Udlægning betød *Lejligheden, Øjeblikket, Minuttet*. Derfor forstod han ikke, ja skyede med sit livstørstende og umættelige Sind de livsforsagende Naturer — Ensomhedens og Askesens Apostle. Derfor følte han sig allerede i 15—16 Aars Alderen tiltrukket af et Værk som Lermontofs *Vor Tids Helt*, der fremkaldte en »Omvæltning« i hans Indre. »Jeg havde den fortumlene Fornemmelse af for første Gang i mit Liv at have truffet mit inderste, mig selv endnu ubevidste Væsen, forstaaet, gengivet, forstørret i dette uharmoniske Værk af den russiske Digter.« Derfor kastede paa samme Tid Heines *Buch der Lieder* et »Gæringselement« ind i hans Ynglingsind, »fordi dette faldt ind i den Petsjorin-Tone, der siden Læsningen af Lermontofs Roman var

Dominanten i mit Sind«. Derfor blev Frankrig det Land, hvortil han — som Heine — søgte, fordi dets Eros-farvede og funklende Liv og Kunst stod ham nærmest i Sind og Aand. Derfor gav han sig i fuld Hengivelse kun hen i Skildringen af Skikkelser, for hvem Eros var den dæmoniske Kraftkilde — Shakespeare, Byron, Heine, Lassalle, Disraeli. Og derfor blev *Hellas* den Foryngelsens Kilde, hvoraf han inddrak Livets sidste Draaber af Livslyst og Livskraft — Landet, der blandt alle andre har kaaret Eros til *Gud*, ja i Egne til den højeste Guddom i Liv og Kunst.

I et Brev skriver han disse i al deres tilsyneladende Ubetydelighed karakteristiske Linjer:

». . . De interesserer Dem for Alt, endog for gamle Kvinder. Jeg siger som en stakkels brystsyg, dansk Maler Lorange kort før sin Død i 1870 sagde til mig: Jeg lider ikke noget, som er stygt, og kan ikke male det.«

Det er Brydningsspillet imellem Lys og Mørke, der betinger »Livet« i den Enkeltes Liv, og der igennem i Kunstens. Det var Brydningsspillet mellem Sindets mørkladne Lidenskabelighed og Aandens lysende Klarhed, der betingede det særegne Liv i Georg Brandes' Liv og Værk. Allerede i

Drengaaarene søgte han at finde »det hemmelighedsfulde Ord, der løste den Uklarhedens Fortryllelse, hvori jeg befandt mig og besvarede mig Grundspørgsmaalet, *hvad jeg var*«. Han fandt da i sin Søgen det Ord »dæmonisk« — Ordet som i sit hemmelighedsfulde Clairobscur rummede de Grundtræk, han havde lært at kende hos de første moderne Digtere, han havde læst: Lermontof, Byron og Heine. Og betegnende for ham er det, at den første — tabte — Afhandling, han skrev, bar Titlen *Om det Dæmoniske, som det viser sig i den menneskelige Karakter*.

Dette dæmoniske Brydningsspil mellem Sindets Mørke og Aandens Lys var »Livet« i hans Eros, og fra dette Brydningsspil bredte Lys og Skygge sig i hemmelighedsfuldt Tvelys over hans ydre og indre Liv. Derfra den Uro i Blodet, der jagede ham uden Hvile — frem og tilbage — ud og hjem. Som han skriver i et Brev: »Jeg har Uro i Blodet og vil bort, og det er altsammen dumt og desperat.« Derfra den Ild i Blodet, der atter og atter tændte hans Energi, sporede hans Vilje, drev ham til Angreb og Kamp. Derfra hans Sky for Ensomheden, hans Angst for Hvilen og Freden, hans Gru for Stilhed om sit Navn. Stilhed og Hvile var for ham Død — og Døden skræmmede ham med sit blotte Navn. Sely en kort Tids Pause under Følelsen af Træthed og Afmagt indgød ham Uhygge-

gysninger af Skræk for Arbejdskraftens Ophør. »Det er med det aandelige Arbejd som med Piano-spil (jeg drev det, da jeg var Dreng) holder man sig ikke stadigt i Øvelse, er der noget, som stivner« — skriver han i et Brev. Hans Liv var splittet mellem Kampens Lyst — og Flugt fra Fredens Velsigelser. Hans Sind havde intet Ligevægtpunkt, Vægtskaalene svingede ustandseligt mellem op og ned. Hans jødiske Sjæl, der var splittet og sprængt mellem Øst og Vest, havde ikke som Østerlændingens et Nirvana, hvor den i Skyggen af Palmerne kunde hvile ud *i sig selv* — og i Fred med sig selv. Som han flygtede for Skyggerne, saaledes flygtede han for sin egen Skygge. Som der i hans Natur var Træk af en Messias, saaledes var der — og i langt højere Grad — Træk af en Ahasverus, og i hans Liv Træk af Ahasverusmytens Tragik. Derfor blev han herhjemme »Uroen« i Værket, det urolige Hjerte i Danmark.

Men dette Brydningsspil mellem den mørke Glød i hans Blod og det klare Lys i hans Aand slog sammen i den *Ildhu*, som han kaldte det, i den Brand, der flammede op, hvergang Livet fra Omverdenen bar Ved til hans Sind. Ligesom han hævdede, at Naturen hverken var ond eller god, vilde han sikkert ogsaa hævde, at hans egen Natur hverken var ond eller god — kun *hans* Natur. Men i Modsætning til dén, der af Naturen er »god« og

derfor *maa* gøre det Gode i Kraft af sin medfødte Natur — havde han en Kamp at bestaa med de dæmoniske Magter, der stredes om Overtaget i hans Indre. Og i denne Kamp hævdede den *Vilje*, der var Kraftuddraget af hans Livsenergi, sig op over Modstriden — og overvandt den. Livets største, dybeste og vanskeligste Kunst.

Denne hans Ildhu var en evigbrændende Flamme, der slog ud i Lidenskab. »Denn ich, was mich betrifft, bin überall Feuer« — lyder Mottoet til *Hovedstrømninger*. Den manifesterede sig gennem hele hans Liv som *Begejstring*. Han udmaalte ikke — som Skik var i Danmark — sin Begejstring efter autoriseret Maal og Vægt. Flammede han, saa flammede han højt og vidt — gav den ene for meget af sin Begejstring, den anden til Gengæld for lidt. Videnskabsmand var han ikke, men Kunstner. Denne hans Ildhu var det ogsaa, der flammede ud i Had til Undertrykkelse, Obskurantisme og Reaktion. Det var den samme Ildhu, der flammede i hans Væsen og Værk, hans Aktivitet, hans Agilitet og Impulsivitet, hans Glimresyge og »Dramatik«, og optændte i hans vilde Sind Erobrerens Drift og Virtuosenes Lyst til Udfoldelse af kæmpemæssig *Verdensenergi*. Det var den samme Brand, der blussede i hans Arbejdsesse, i hans Arbejdstempo og Puls: Alt skulde ske hurtigt, helst omgaaende. Og det var den samme Ild, der brændte i hans Ar-

bejde for Frihed, Fremskridt og Fremdrift. Som Verden var skabt i de bekendte 7 Dage, skulde den helst omskabes i andre syv.

Denne hans Ildhu, der bundede i lidenskabelig Vilje og omsattes i Energi, var af uudslukkelig Kraft. Lassalle »døde af for megen Vilje«, som Georg Brandes skriver — han selv bevarede sin Viljes Livskraft usvækket gennem hele sit lange Liv. Det var Forbindelsen af Nervekraft og Nervefølsomhed i hans Natur, der holdt ham »stadig brændende«. Som hos mange nervøse Naturer avlede denne Forbindelse en særegen menneskelig eller animalsk Psyke af overeksponeret Vivacitet og Vitalitet. Det var — som hos de store Aktører, hvis inderste Kraft er Nerve — ogsaa hos Georg Brandes »Spillet«, Brydningsspillet mellem Sindets Besættelse og Aandens Beherskelse, der gav og tog i samme Forhold, udbrændte og opflammede, nærede og fortærede paa samme Tid. Den stadige Forbrænding af lidenskabelig Natur og modtagelig Aand gav Energi.

Denne hans Energi, hans uudtømmelige Arbejdsenergi og uudslukkelige Livsenergi, lod ham aldrig i Ro. Men den gav ham til Gengæld hans ufattelige Vitalitet, der i sin højeste Form manifesterede sig som Daad og Mod — i sin lavere Form som Rastløshed og allestedsnærværende Geskæftighed. Som *Daad* viste den sig i hans Kamp

for Frihed, Sandhed og Ret, i hans Arbejde for de Forurettede og Undertrykte — Enkeltpersonligheder og Folkeslag: Finnerne, Ruthenerne, Arme-
nierne, Polakkerne, Jøderne. Som *Mod* i hans Op-
træden under Verdenskrigen, der forspildte hans
Chancer paa alle Fronter — i hans Optræden i
Fredstid for Sønderjydernes Sag, dristigst og skøn-
nest ved Afskedsfesten for ham i selve Tysklands
Hovedstad d. 1. Febr. 1883, hvor han sluttede sin
Tale med disse Ord:

»Mit Hjerte snører sig sammen i mit Bryst, naar
jeg tænker paa, at netop nu, da jeg frivilligt for-
lader Tyskland, maa Hundreder af danske Bor-
gere som jeg, nordslesvigske Bondesønner, der
mener at have Ret til at bo paa deres Fødejord,
ufrivilligt og uden noget Festmaal tid forlade Lan-
det. Jeg vover ikke at udtale mig om Retsspørgs-
maalet, men Tyskland synes mig stærkt nok til
at kunne vise Højmodighed.«

Og endelig viste denne hans Energi sig, varigst
og dybest i hans *Virkestrang* og *Arbejdslyst*.
Iblandt Hundreder af Eksempler maa det være til-
strækkeligt at fremdrage dette ene — Uddrag af et
Brev fra Florents, skrevet d. 12. April 1921 i hans
Alders 80de Aar:

». . . Efter i fulde syv Aar at have siddet fast i
Kjøbenhavn maatte jeg ud. Jeg havde i den Tid
skrevet de fire større Arbejder Goethe, Voltaire,
Cæsar, Michelangelo, Samlingen Napoleon og

Garibaldi, de to Bind om Verdenskrigen og, foruden disse elleve Bind, udgivet tre Bind Samlede Skrifter og et fjerde Bind Taler. Blot det at rette Korrektur paa 17 svære Bind er et Arbejd. (Jeg vil ikke tale om Skrivningen).«

I denne hans Verdensenergi sammensmeltedes de dybeste Elementer i hans Natur og Aand: de heroiske og de produktive.

Dog — som allerede sagt — Medaljen havde sin Revers. Det »uendeligt Store« i hans Anlæg havde sin Bagside i det »uendeligt Smaa« i hans Væsen — men denne Modsætning, der paa den ene Side forringede Indtrykket af hans Personlighed, meddelte til Gengæld hans Fysiognomi det *Spil af Liv*, der forhøjede eller forstærkede Indtrykket af hans Menneskelighed. Det er ofte antydnet, at der var Lighedspunkter mellem Georg Brandes' og H. C. Andersens Natur, og de mindre heldige Lighedspunkter blev da i begges levende Live — som Skik er i Danmark — med Forkærlighed fremhævet. Dog — som det gik H. C. Andersen, vil det gaa Georg Brandes. Samtidens flimrende Øjebliksbilleder vil absorberes af Eftermælets Helhedsbillede, hvis Formaal er at uddrage *Essensen* af de blandede Draaber. — Som H. C.

Andersen var udgaaet af den lille Provinsbys Underklasse, saaledes var Georg Brandes udgaaet af den jødiske Middelstand, der i Aarene efter Jødeforfølgelserne følte sig og maatte føle sig som Pariakaste. Denne Underklassefølelse eller »Mindreværdsfølelse« fulgte, ja forfulgte ham som saamange andre Jøder — deriblandt Goldschmidt — op gennem Aarene og opelskede i hans Sind den Drift mod Ryet, Berømmelsen, Glansen, der skulde dække hans Afstamning med sin Purpurkaabe. Derfor virkede hans Liv paa Rejser — som H. C. Andersens — ofte som Tournéer, Triumftog, beæregnet paa Laurbær og Sejrstrofæer, der kan hjemføres som Tegn paa den Berømmelse, der ikke bliver Profeten til Del i hans Fædreland.

Et dybere Lighedspunkt mellem H. C. Andersen og Georg Brandes laa i selve deres Naturs medfødte Nervøsitet, der reagerede overfor et hvert Indtryk fra Omverdenen og gav sig Udslag i en overfølsom Irritabilitet og i et baade ufor-skyldt og selvforskyldt Martyrium. Medens den tragikomiske Modsætning mellem den udenlandske Berømmelse og det indenlandske Martyrium kun var kærkomment Stof for den københavnske Lattermildhed i H. C. Andersens levende Live — ansporet af Heiberg og efterbræget af Kritikens Faarefold — har Strømmen vendt sig efter hans Død, og aandelige Efterkommere af den Kritik, der

forfulgte ham, mens han levede, gaar nu i Spidsen for en ligesaa hysterisk Omvurdering af Værdierne. —

Georg Brandes maatte hele Livet igennem kæmpe den samme — baade indre og ydre — Kamp som sin Lidelsesfælle. Kun med den Forskel, at Modstanden mod ham og hans Værk i første Række stammede, ikke fra en Familie i Danmark, men fra *Familien Danmark*, og at Angrebet ikke blot gjaldt hans Person, men hans Individualitet som særpræget Udtryk for en fremmed Race. Og Angrebet ramte ham saa meget dybere, fordi han med Hænder og Fødder værgede sig mod en Skæbne, der ikke kunde afværges, og fordi han følte denne Skæbne, der burde have været hans Stolthed, som en Deklassering, der satte ham udenfor »Rangklasserne«. Og dét skønt han indsaá og med Stolthed fremhævede, at andre beslægtede Aander af hans Stamme stod *udenfor* og ifølge deres Natur *maatte* staa udenfor — som Heine, Börne og Lassalle — og paaviste, hvorledes f. Eks. Hertz netop paa Grund af sin Assimilationstendens udviskede sit Fysiognomi i Trangen til at indsmelte det i Omgivelserne. —

I et Eventyr, Historien om *Sorteper og Skidtmads*, der i sin satiriske Underbund og tragikomiske Farvelægning minder om H. C. Andersens *Den grimme Ælling*, har Georg Brandes — til sine Mod-

standeres taabelige Forargelse — udløst en Draabe af den Bitterhed, der Livet igennem brændte ham i hans fremmede Blod. Optakten lyder — efter hans Manuskript — som følger:

»Der var engang et Land, hvor de fleste Mennesker var blonde, hvorfor de med Rette ansaa det for uhyre fint at være blond. De betragtede de mørke med Mistænksomhed og Misbilligelse; men deres Farvesans var ikke udviklet, saa de regnede adskillige brune eller lysebrune for sorte. Og det var slemt at være sort.«

Lidt senere hedder det:

»Sorteper forsøgte allerede som Dreng oftere en beskeden Indsigelse, naar der kaldtes paa ham. Han svarte: Jeg er ellers ikke sort, men brun. Dog, da han indsaa, det ingen Nytte var til at modsige Folkets Røst, som efter manges Mening er Guds Røst, fandt han sig rolig i Benævnelsen, og alle kaldte ham saa det sorte Faar i den lyse Flok eller rettere lidt udenfor Flokken; thi det forstod Enhver, at han ikke hørte til.«

Og endelig hedder det om Sortepers Livsgering:

»Alt hvad Sorteper sagde eller skrev, saarede da en eller anden Følelse hos Læserne i Landet. Han havde de bedste Meninger om dem; men glemte han at sige dem de Artigheder, hvortil de var vant, undlod han at fortælle dem, hvor meget hjerteligere og mere ægte de var, end

Menneskene i andre Lande, saa stødte han an mod hvad der med et smukt nyt Ord kaldtes *Hjemmefølelsen* hos dem.« — —

Hjemmefølelsen — han havde den jo ikke selv, derfra disse Taarer! Hvor tragisk, at netop han satiriserede over den — han, der i sit Hjertes dybe Modstrid og Uro mest af alle længtes efter et Sted, hvor han kunde føle sig hjemme. Dybere og dybere følte han med Alderen Hjemløsheden og Ensomheden. »Alt er for mig *Surrogater* for Livet« — dette Omkvæd i et Brev kunde gælde som Omkvæd for hans Liv i de senere Aar. Alderen havde for ham ingen Værd i sig selv — ligesaa lidt som nogen indre Skønhed. Derfor fik Alderen heller ikke nogen Værdi for hans Værk. Harmonien, *Afrundingen*, der som en Cirkel sluttede et Liv som Goethes, var ikke hans Sag. Livet betød for ham *Liv*. Og hans Liv, der for ham betød hans *Tid*, var forbi ..

Han søger da i Hjemløsheden og Alderens Ensomhed sin Tilflugt til den lille Kres, der er blevet tilbage i Hjemlandet af den Hær, han én Gang mønstrede. Resigneret trøster han sig ved Samlivet med »et Par gamle Venner, der er tro, en sjælden og dyrebar Ting.« Atter og atter sender han Bud gennem smaa snurrig-gammeldags Billetter — som denne:

»Nu er jeg her igjen. Kommer De aldrig til Byen? Dog det nytter ej stort, da jeg er ene hjemme uden Tjenestefolk og ej hører Klokken.

Men vilde De ikke gjøre mig den Fornøjelse en Dag at spise Frokost sammen med mig i en eller anden skjøn Beværtning i Haven eller ved Søndermarken. De maa hjælpe mig at finde en udsøgt.«

Dog endnu søger han at bevare Illusionen om Berømmelsen og sin Stilling som *Midtpunkt* — om ikke her saa i Udlandet. Og oplivet og paa samme Tid irriteret over Sliddet med at besvare sin Post og modtage Besøg skriver han:

». . . Jeg er ved at tabe Forstanden af Plagerier. Yderst optaget er jeg — til at sove kun 2—3 Timer om Natten, og saa *berendes* jeg daglig. Alene Brevene! Endnu har jeg aldrig kunnet bringe *dem* i Snoren, som *maa* besvares, ned under 47, som ligger og venter, hvor mange jeg end skriver.«

Som det var ham en Nødvendighed saa længe som muligt at bevare Illusionen om overvældende Korrespondance og bibringe andre Troen derpaa — saaledes yndede han at bibringe sig selv og andre Forestillingen om den byrdefulde Selskabelighed, der spildte hans Tid og sled paa hans Arbejds-kraft. Og dog var Sandheden dén, at han, efterhaanden som Aarene gik og hans Samtid blev Fortid, ganske naturlig gled i Baggrunden og derfra

ind i Ensomheden. Men Ensomheden, der ved Naturens dybe Visdom kan forme sig som en Art Hjemmefølelse *i sig selv* under Alderdommens Liv i Erindring og Fordybelse, var for ham ikke Oase, men Ørken. Navnlig pinte den ham under Højtidene, naar Byen var uddød, og Entréklokken tav. Der kom da Ilbud, skrevet med flyvende Pen, som dette: »Passer det Dem at se mig Skjærtorsdags Aften?« Eller dette »Har De noget for første Pintsedags Aften? Det vil være mig kjært at bryde den fæle Pintses Ensformighed.« Eller disse Linjer omkring den Højtid, der gør den Ensomme dobbelt ensom:

». . . I Julen er jeg ganske ledig og De maaske ogsaa. Kan vi ikke da ses paa en eller anden Restaurant? I Hjemmene er det da saa besværligt. Eller er De udbedt?

Se herop en Dag og sig mig Besked, naar det passer Dem.«

Dog endnu mere talende i al sin Stilfærdighed er dog denne Passus i et Brev, hvis sidste Linje siger mere end alle Kommentarer:

»Maa jeg sige Dem mange Tak for Indbydelsen til 2den Juledag, kun maa jeg vide Klokkeslettet. Jeg ser ikke et Menneske, undgaar alle, og lever i højere Grad som Eremit end jeg har gjort nogensinde før. —

Jeg er ene Juleaften.«

Tilbage var da kun under Alderens Fremadskriden, Glemslens Vækst, Ungdomsvennernes Bortgang og Menighedens Frafald de to Følgesvendene, der trofast havde fulgt ham gennem Aarene — Sygdommen og Arbejdet.

Sygdommen var en Aarebetændelse, der havde plaget ham fra hans Ungdom, og som med større eller mindre Mellemlum kastede ham paa Sygelejet. Naar den indfandt sig, havde han Brug for alt det Taalmod, han kunde opdrive, en saare vanskelig Ting, da, som han skriver: »Sygdommen passer daarligt for mit Temperament, der er en Smule utaalmodigt.« Eller som han skriver i et andet Brev: »Det er raffineret af »Styrelsen« at give det utaalmodigste og uroligste Mske. en Sygdom, der kræver uendelig Taalmodighed og ubetinget Ro.« Naar Smerterne bliver for stærke, omsætter han dem i Galgenhumor, som i følgende Linjer:

»Da jeg i Avisen saa, at De usalige fyldte, vilde jeg sende Dem et Telegram, men jeg havde Ingen at sende. Min Lykønskning faar De nu lidt sent, men ment.

En ung anset, men naturligvis med Hensyn til min Daarlighed ganske ukyndig Læge har meddelt mig, at man kjender min Bacille, men desværre i mangfoldige Aar forgæves har søgt et Middel imod den. Han har — saavidt skønnes

til ingen Nytte — givet mig et Pulver med det interessante Navn

Hexamethylentetramin

der hvad Længde angaar intet lader tilbage at ønske.

Iøvrigt kan det kun med Begrænsning siges, at i min Krop afløser én Betændelse en anden; thi i Almindelighed har jeg to paa én Gang. Saaledes har jeg netop idag til den, der blev behandlet, faaet en ny.

Det er den eneste Form, hvorunder jeg for Tid den kjender Fremskridtet. Da jeg, naar den sidste Betændelse er hævet, endnu maa ligge nogle Uger, og jeg i Virkeligheden alt har været syg 5 Maaneder og ligget til Sengs i 2½, saa har det, som De ser, noget lange Udsigter med at jeg kommer op eller foretager Rejser.

Jeg maa, som Frederik VII skrev til Grevinden »væbne mig med Toldmod«. Han troede paa en Sammenhæng af dette Mod med Toldvæsnet. Begge er mig lige ukjære.«

Men naar Sengelejets Tristhed og Besvær falder ham dobbelt tungt, fordi det vanskeliggør eller umuliggør Arbejdet, svinder det sidste Glimt af Humør, samtidig med at Utaalmodigheden og Haabløsheden stiger:

». . . Det, som var en Leg, er ved min Sygdom blevet en højst pinlig Anstrængelse. Jeg maa skrive liggende paa Ryggen, ude af Stand til at verificere som jeg plejer, og under ret megen legemlig Genvordighed. Helbredelsen gaar trægt,

naar man er saa langt fra Ungdommen som jeg. Og nu er det, at faa denne Bog sluttet og fra Haanden, blevet min fixe Idé. Hvor let det var gaaet, om jeg havde kunnet sidde, staa og gaa! Hvor svært det nu er blevet!«

Det lysner lidt. Han kommer op og kører daglig en Tur i den friske Luft. Men da der en skønne Dag indtræder Vognstrejke og han, utaalmodig, vover sig ud paa egen Haand, faar Udflugten følgende sørgmodige Udfald:

». . . Til min Ulykke er det nu blevet næsten umuligt at køre, og da jeg en Dag havde maattet gaa en halv Time, svulmede min Fod paany saadan op, at jeg i ni Dage ikke kunde faa den i nogen Støvle.

Jeg er desværre en gammel Invalid.«

Som foran omtalt anbefalede jeg ham da — til hans Forargelse — Anskaffelsen af et Par større Støvler, og sendte ham — til hans Henrykkelse — en af mine egne. Det hjælper:

». . . De skal have megen Tak for Deres Støvle. Jeg kan jo ikke glimre i Selskabslivet med to ulige Fødder, men jeg kan sidde med den i min Stue og gaa ud med den i Holsteinsgade i Mørkningen. Og andet vil jeg ikke, indtil den skrækelige Pakke er færdig. Til den Tid haaber jeg, min Fod har antaget normale Dimensioner. —

Det har været et stort Slid at huske alt dette sammen og skrive det ned. Og jeg er desværre

ikke færdig endnu. Var ikke den fordømte Sygdom kommet til, havde jeg nok været færdig til Jul. Nu vil det tage nogle Uger endnu. Men der er allerede gjort halvniende Hefte. Det vil blive svært at nøjes med de ti. Men jeg maa. Subscriptionen er faldet betydelig ringere ud end paa min Bog om Goethe.

Saa De, at Forlaget paa Harald Nielsens Vegne misrekommanderer mig paa Omslaget af min egen Bog?»

Og Brevet slutter med disse Ord, som i deres dybe Bitterhed sikkert ogsaa rummer et Gran af selve den bitre Sandhed:

»Jeg blev, tror jeg, i Virkeligheden syg af den tykke Dumhed her i Landet.« —

Naar saa tilslut »den sidste store Maskine« foreligger færdigtrykt, sender han en af sine korte Epistler, der i faa Ord røber hans elskelige Venlighed og faderlige Omsorg:

»Ifald De gaar Deres sædvanlige Gang til Teatret Onsdag henad 11, saa gaa lidt tidligere og bank paa min Dør halvelleve. Jeg vilde gjerne give Dem en tyk Bog at slæbe, da det er mig byrdefuldt at sende Dem den med Pakkeposten. Saa skal jeg ledsage Dem til Teatret, saa De er der i rette Tid.«

Spændingen er udløst og har som altid medført Afslappelse — efter Arbejdets og Sygdommens forenede Nerveanspændelse. Mismod griber ham,

da han i Nattens Ensomhed gennemlæser sin Bog og selv vejer den og finder den for let:

». . . Nu da jeg gennemlæser det, synes jeg, det klinger uhyggeligt som et Farvel til Livet, i al Fald som den afgjørende Indtræden i Alderdommen.«

Og i et senere Brev:

». . . Derfor er det mig fuldstændig umuligt at søge ringeste Glæde i den Forestilling, at min Virksomhed har betydet noget for adskillige Mennesker. Jeg føler altfor dybt min Ringhed naar jeg tænker paa de Store. *Aut Leonardo — aut nihil.*«

Som jeg foran har berørt: Det var et Træk af Skæbnens Tragik, at Georg Brandes *satiriserede* over *Hjemmefølelsen* — han, der i sit Hjertes dybe Modstrid og Uro mest af alle længtes efter et Sted, hvor han kunde føle sig hjemme. Paa den anden Side udsonedes denne Tragik gennem de Værdier, Fremmedfølelsen hos ham — som hos saamange andre Jøder — opelskede. *Hjælpsomhed* i den daglige Færd overfor dem, der trængte til Støtte, *Trofasthed* i det lange Liv i Venskabs- og Tillidsforhold, *Taknemmelighedsfølelse* til den sidste Dag overfor det Land, der gav Beskyttelse og Hjemstedsret.

Om hans Hjælpsomhed i Stort og Smaat har jeg talt i det foregaaende. Om hans Trofasthed overfor Venner bærer Bogen om Julius Lange Vidnesbyrd — det skønneste menneskelige Dokument, vor Literatur ejer om Venskabsforhold mellem Mand og Mand. Som Kuriosum kan her anføres, at en gammel Veninde, som han havde kendt fra sin Ungdom, daglig ventede ham — og aldrig for-gæves. Naar man var hos ham og Klokken blev henad 3, rejste han sig og sagde i sin lidt gammel-dags Form — som Johannes Buchholtz har gengivet i en Kronik —: »Det er nu saaledes, at jeg skal hen i Dronningens Tværgade.«

Denne hans Trofasthed fik — som rimeligt var — sit dybeste Udtryk overfor Barndomshjemmet, og da navnlig Moderen. Peter Nansen mindes hans sønlige Æmhed gennem disse Ord i *Portrætter*:

»Og om hun var blevet hundrede Aar, og om Georg Brandes havde været nok saa meget plaget af Aarebetændelse — han vilde hver For-middag, selv om han sad i det travleste Arbejde med et stort nyt Værk, have fundet en For-middagstid til at kigge op i Møntergade til den gamle Dagligstue og den gamle Mor, og han vilde have betroet hende Alt, hvad han syslede med, og han vilde have fortalt hende, hvilke Breve og Besøg han havde faaet, og om han syntes Arbejdet lykkedes for ham, eller om han mismodig var ved at gaa i Staa.«

Ogsaa udadtil viste denne Trofasthed sig i Forhold til de Institutioner og Forretningsforbindelser, med hvilke hans Virksomhed bragte ham i Samarbejde — stærkest og livsvarigt i Forholdet til det Forlag, hvortil han var knyttet fra sine unge Aar. Selv i Øjeblikke, da han følte sig tilsidesat og i sin Krænkelse tænkte paa at bryde det halvhundredaarige Samarbejde, holdt Erindringen om de mange Aars venskabelige Forbindelse og Taknemmelighedsfølelsen overfor tidligere Indehavere ham tilbage. I et Brev af 21. April 1919 skriver han disse vemodige Linjer, dobbelt vemodige under Hensyn til hans 77 Aar:

». . . En Del er jeg optaget af det Misforhold jeg staar i til Gyldendal nu. Naar man har været paa samme Forlag i 53 Aar og har al sin Production samlet der, er det trist at maatte lade det komme til Brud. Men jeg frygter, det bliver uundgaaeligt. Man behandler mig altfor daarligt.«

Men dybest viste hans Taknemmelighedsfølelse og uegennyttigst hans Troskabsfølelse sig i Forholdet til det Land, hvor han hørte hjemme — selv om han aldrig *følte* sig hjemme. Trods Modsætning i Natur og Modstrid i Aand drev Kærligheden til Danmark ham atter og atter tilbage, saa ofte han i Vrede og Forbitrelse — for kortere eller længere Tid — var flygtet fra de skarpe og ugæstmilde Vin-

de. Det nævnes ofte til Hæder for en Mand, at han har givet sit Fædreland alt, hvad han kunde udrette, selvom fristende Tilbud lokkede fra det Fremmede. Det skal og bør regnes Georg Brandes til Hæder, at han, der under sit 5aarige Eksil i Tyskland havde skabt sig Indflydelse, Anseelse og betrygget Eksistens, omgaaende gav sit Svar til den private og anonyme Komité, der ønskede hans Tilbagekomst — og gav dette sit Svar denne for ham selvfølgelige Optakt:

»Mit Svar er simpelt. Jeg gaar ind paa det Tilbud, De i saa anerkendende Udtryk har rettet til mig.«

Og i det følgende giver han sit Tilsagn denne smukke og værdige Forklaring:

»Jeg har altid ment, at mit egentlige Arbejdsfelt laa i Danmark, og jeg har altid holdt den Tanke fast, at saa snart der aabnede sig en Mulighed for mig til en Eksistens i Danmark, var det mig en Art Pligt at gribe den. For at De har givet mig denne Mulighed i Hænde, er jeg Dem oprigtig taknemmelig. Jeg nærer selv den Tro, at jeg kan udrette mere, virke om end paa mindre vidtrækkende Maade, saa dog dybere i Danmark end noget andet Sted.

Jeg har aldrig kunnet vænne mig til Tanken om et definitivt Ophold i Udlandet, jeg har aldrig villet habiliterer mig ved noget tysk Universitet, fordi jeg ingen Ansættelse ønskede i Tysk-

land, da den Opgave at indvirke paa tyske Ynglinge intet tiltrækkende havde for mig; jeg har med ufravendt Opmærksomhed fulgt den aandelige Udviklings Gang i Norden og har med Glæde set mange af mine Forhaabninger om det nordiske Aandsliv langt hurtigere og fyldigere virkeliggjort end jeg for ti Aar siden vovede at vente. Baner, jeg angav, er blevne betraadte; Problemer, jeg antydede, er blevne drøftede; Vink, jeg gav, er blevne fulgte. Og har jeg tidligere mødt meget Had og megen Modstand, saa er der siden traadt mig en Tillid og Hengivenhed i Møde, der har været stærkere end Modstanden og Hadet.«

Denne hans Troskabsfølelse overfor Danmark gik som en rød Traad gennem hans Liv og Værk, hvor haardt han end pintes af øjeblikkelige Forhold og ligegyldige Personer, og hvor ofte han end rev og sled — som for at slippe fri af en Lænke. Hans Trofasthed viste sig i hans Kamp for Landets Suverænetet, i hans Modstand mod Selvudslettelse i Forhold til Besiddelser og Bilande — skønnest gennem hans Indsats for Sønderjydernes Sag. Atter og atter giver denne Sag sig Udtryk i Skrift og Tale — atter og atter beskæftiger Spørgsmaalet ham i hans Breve. I et Brev, skrevet under Verdenskrigen, hedder det bl. a.:

». . . 400 indflydelsesrige Altsyske har anmodet Regeringen om Grænseregulering i Slesvig. Det

nystiftede Forbund *Das neue Vaterland*, hvis Præsident om nogle Dage kommer hertil og søger mig, er ogsaa derfor. Regeringen selv er nu gunstig stemt for en Afstemning i Nordslesvig.

Jeg glæder mig derover og haaber, det gamle Stridsspørgsmaal saaledes udryddes.«

Og som i et Kildevæld de mange underjordiske Strømme mødes i samlet Udspring, saaledes mødes Tonerne fra det Dybe i samlet Udtryk gennem det lille Prosastykke om den sønderjyske Bevægelse, som han har kaldt *Den indre Melodi*:

»Enhver mindes fra den nordiske Mytologi den Lænke, som er gjort af lutter usynlige, usporlige, tilsyneladende uvirkelige Ting, og som dog er den eneste, der ikke lader sig sønderrive, den, hvormed Fenris bindes. Jeg tror, den i Menneskenes Sprog kaldes Længsel.

En saadan Længsel kan næres af et Enkeltvæsen, men ogsaa af en hel Folkestamme.

Et Land, et Navn bliver som en Sang indeni Folkesjælen. Den overdøves hos hver Enkelt, der hører til Stammen, i Timer og Dage, naar ydre Forhold tager ham i Beslag. Men i samme Øjeblik, han er ene og samler sig, lyder den samme stærke indre Melodi og gennemtrænger hans Væsen.

Saasart Livets udvortes Larm standser, fornemmes disse Toner, der bærer et Navn. Som naar Trollhätta-Faldet høres langt borte, saasnart en Samtale ophører.«

Men denne hans Troskabsfølelse overfor Danmark forblev til det sidste uforstaaet, misforstaaet — ihvertfald uigengældt. Naar han til det yderste hævdede sin Danskhed, stødte man ham ugæstmildt og utaknemmeligt tilbage som en Fremmed. Naar han frygtløs tog Stilling til Danmarks Udenrigspolitik, kaldte man ham en Forræder. Naar han ivrede op mod dansk Selvudslettelse — le Danemark s'efface — frakendte man ham Fædrelandskærlighed. Hans Situation var som Drengens, der faar Hug, hvadenten han tager Stokken op eller lader den ligge.

Og dette hans utrygge Forhold til Landet undergravede lidt efter lidt hans oprindelig aabne og tillidsfulde Natur — splittede hans i Forvejen splittede Sind. Han blev med Tiden baade saarende og saarbar, miskendt og miskendende, udfordrende og mistænksom. Ethvert Angreb, selv det usleste og aabenlyst perfide, oprev ham. De idelige Stik, baade Naalestikkene og Pileskuddene, der berørte hans fremmede Afstamning og Natur, bibragte ham en Følelse af Uforenelighed og Uforbindelighed med Omgivelserne — og det hoverende Smil, der mødte hans forvrængede Ansigt, naar han i Vrede rev og sled i Fængslets Gitter, karakteriserede han da med klassisk Træfsikkerhed gennem Betegnelsen »den danske Skadefryd, den nationale Form for Livsglæden«. Uoverensstemmelsen med Hjem-

landet i Aand og Natur fremkaldte hos ham Pirrelighed, Bitterhed, Haabløshed. Den danske Inerti af Træghed og Magelighed stod i skarp og stadig Kontrast til hans Energi af Fremdrift og Fremskridt, til det *Skub* i hans Natur, som i dybe Lag af hans Underbevidsthed forbandt ham med den jødiske Ekspansionsdrift, der i vor Tid har givet *Fremstødet* Nerve og Kraft paa alle Omraader, politisk, socialt, videnskabelig, kommercielt, journalistisk, literært. Denne »Gemytternes Uoverensstemmelse« mellem hans egen og den danske Natur blev ham med Alderen mere og mere aabenbar og uddybedes gennem de utallige Gnidninger — de Stød, han fik, gengældte han omgaaende og impulsivt. Saa ofte han søgte en Tilnærmelse, drev Mod sætningen og Modstriden ham bort paany. Brudet kunde ikke læges. Han var og blev Danmarks ulykkelige Elsker. —

Men naar saa en anden overfor ham udtrykte sin Sorg og Harme over de Angreb, der oprev hans Sind og optog hans Tid, paatog han sig gerne — i Overensstemmelse med sin modstridende Natur — en overlegen Mine af ophøjet Ligegyldighed, skønt *Pilene sad* i hans Krop. Som i disse Linjer:

»De tager Dem Menneskenes Omdømme mere nær end fornuftigt er. Da jeg var 28 Aar, spurgte jeg i min hellige Naivitet Renan, hvorledes Napoleon III, hvem han ofte saá, bar de voldsomme

Angreb paa ham, som Aviserne daglig bragte, og han svarte med en Stemme jeg husker: »Nu — han er Filosof.«

Det er dette, De ogsaa bør være. Mundsvejr er ingen Blæst, som kan gøre Indtryk.«

Men umiddelbart derefter skriver han i en *Parentes* disse lidet filosofiske Ord:

»De synes ikke at have læst de 3 store Artikler imod mig af Vilh. Andersen, hvori han i forrige Uge i *Nationaltidende* for første Gang demaskerede sit hele Had.«

Nej — havde han været Filosof i Renan'sk Forstand, havde han tiet til de utallige Drillerier og Stiklerier, »som Aviserne daglig bragte«, og til Gengæld — som han ved anden Lejlighed skrev — »opsparat Klagerne for større Ting«. Men Taushed var ikke hans Styrke. Han troede, at han ved Svar paa Tiltale befriede sig for Pinen — tværtimod. Svarene avlede Gensvar og endnu dybere Pine i det aabne Saar, der aldrig fik Tid til at lukkes. Han forstod ikke, kunde eller vilde ikke forstaa, at gensidige Drillerier og Stiklerier ikke opæder hinanden som giftige Baciller — men at kun Taushed er dræbende for Ondskab. Betegnende for ham er disse Linjer:

». . . Hvad Dem angaar, troer jeg, De har gjort Uret mod Dem selv ved — maaske principielt — ikke at svare paa Angreb. De svarer paa dem

indvendigt hver Dag, og lader dem æde sig ind i Dem, istedenfor at De ved et aabent Svar havde befriet Deres Følelse.« —

Ak, nej — Filosofien var ikke hans Fag!

Og eftersom Livet gik, aad Giften sig ind i ham, prægede hans Træk, opløste hans af Vind og Vejr forvitrede Sind, uddybede hans Tvivl, Lede og Forsagt og undergravede hans Tillid og Tro. Den, der kun kendte ham overfladisk, maatte ofte af hans pinlige Selvoptagethed og af hans »forfængelige« Selvbeskuelse faa Fornemmelsen af, at hypokondert Selvplageri og hysterisk Martyreri var Aarsag til en »Weltschmerz« af rent ekshibitionistisk Natur. Nej — dén, der saá ham i Lønkammeret, forstod snart, at den ydre *Anledning* til hans Livslede vel — som oftest — var af overfladisk og ligegyldig Art. Men at *Aarsagen* bundede dybere. Den bundede i et intimt oplevet og dybt rodfæstet Kendskab til den menneskelige Natur — saaledes som denne gennem hans lange Liv havde manifesteret sig i Enkeltmands Skikkelse, og i hans sidste Aar i samlet Sum, da hele den Verden, for hvis aandelige Oplysning og sjælelige Udvikling han havde kæmpet, mødtes i fælles Kamp under Hadets og Selvinteressernes Fane med den gyldne Indskrift: Gud vil det! — Han skriver herom:

». . . Troer De virkelig, ikke blot paa *andre* Tider, men paa *bedre*? Det er mig umuligt. Forandringer, der betyder noget, er Forandringer i *Sjælene*, og afsindigt Had, lumpen Havesyge og lignende hjertevindende Egenskaber synes mig de eneste, Verdenskrigen har udviklet. Spørgsmaal: Republik eller Monarki, Parlater med eller uden Madammer, er dog for Børn eller rettere for Tyveaarige.

Voxne Mennesker, der kender Menneskene, véd, hvad de er værd — i Parlamentet som udenfor.«

I et saadant Øjeblik var det, at han følte Skyggerne samle sig om sit Hoved og ved sin Fod. Og af Angst for Mørket, der udefra og indefra truede med at kvæle ham, flygtede han for den danske Vinter — i Haab om Sommer og Sol — *mod Syd!*

»Om en Time rejser jeg herfra. Men jeg vil ikke, De en Dag skal søge mig forgæves . . .

Helst lægger jeg mig et Sted i Ensomhed paa en italiensk Kyst, hvor der er stille. Jeg skal, naar jeg er kommen til Ro, tillade mig at lade Dem en Adresse vide. Levvel og hav det helst bedre end

Deres hengivne

G. B.

Men dybere end Selvoptagethed og Selvplageri, dybere end Tvivl, Lede og Foragt, dybere end Hjemløshed og Fremmedfølelse bundede *Roden* i hans Natur. *Perseverando* — skrev han engang under sit Billede. *Semper ardens* — kunde der staa under et andet. Denne Rod i hans Natur, hvorfra alle Sindets Modsætninger udgik og forgrenede sig *udadtil*, samlede i sin dybe Urgrund alle Modsætninger i *ét*: den jødiske Forbindelse af *Utaalmodighed* og *Udholdenhed* i fast og uadskillelig Forening. I denne Urgrund bundede hans myreagtige Arbejdsinstinkt, hans uudslukkelige Livstørst og umættelige Lærehunger. Derfra stammede hans Selvopholdelsesdrift og Selvudviklingsvilje. Intet i hans Liv og Værk udgik fra moralske Principer eller etiske Krav i Sjælen. Alt udgik fra Instinkternes dybe Krav i hans Rod og i hans Blod, der atter omsattes i Aand gennem hans Værk: Naturens oprindelige *Sangvinitas*, der bekæmpede og overvandt den nedarvede *Melancholia*.

I Kraft af denne sin Naturs Utaalmodighed og Udholdenhed levede han sit Liv og løste han sin Opgave. Uden altruistisk Idé under Troens, Menneskekærlighedens eller Idealismens Fane — men i »egoistisk» Stræben mod de højeste Maal med Selvudvikling som Ledestjerne. Gennem denne sin Naturs Udholdenhed var han — og følte han sig — beslægtet med de store *Arbejdere*: Goethe, Vol-

taire, Cæsar, Michelangelo. Men helt og fuldt hengav han sig til de store jødiske *Hedsporer*, hvis inderste Natur var Nerve og Kraft, Utaalmodighed og Udholdenhed i ét: Heine, Disraeli, Lassalle.

I Samlivet med disse beslægtede Skikkelser var han *ene* med sin Natur i Værkstedets inderste Lønkammer. Og følte sig, som ellers aldrig, *lykkelig* i sin Ensomhed.

Denne Forening af Utaalmodighed og Udholdenhed var »Livet« i Georg Brandes' Liv. Sad man ved hans Side og saá hans myreflittige Pen ile hen over Papiret, forstod man det. Saa man ham ile sin hastige Tur i Pauserne mellem Arbejdet, betragtede man hans spillende Træk eller lyttede man til hans strømmende Tale — fulgte man hans Arbejde i dets Brydning mellem Utaalmodighed og Udholdenhed, begreb man det. Derfor behøvede han ingen Stimulanser — Stimulansen laa i hans Natur. Da en af hans nære Bekendte, der i Kraft af sin charmerende *Chutspe* havde Frisprog, en Dag tilbød ham nogle Piller af livsforyngende og lystbefordrende Natur, udbrød han, halvt forbløffet, halvt fornærmet: »Jeg har *i ingen Henseende* Piller behov!« Derfor var Hvilen ham kun et nødvendigt Onde — evigt producerende som han var, aldrig vegegerende. »Laurbær afgiver et meget

daarligt Leje at hvile paa« — skriver han i et Brev. Derfor var selv Alderen ham en Stimulans — i Følelsen af sin Ungdom trods Aarene. Som han ved en Lejlighed sagde: »Den største Opmuntring for mig i min Alderdom er den, at mine Samtidige enten maa hænge paa eller falde fra.« Og derfor kunde selv de mindste Bagateller, der pirrede hans Videlyst — og hans Bedreviden — sætte hans Utaalmodighed i Virksomhed. Som følgende:

». . . Jeg er lidt stolt af, at da Fru Jacobsen nylig skrev til mig: »Jeg siger ikke som Goethe: Das Leben ist der Güter höchstes nicht« — saa svarte jeg: »Jeg kan ikke tro, den Linje er af Goethe, den har ikke hans Jambes Melodi, og selv i en opdigtet Persons Mund ligner den ham ikke. Den klinger mere som *Schiller*, til hvis Livssyn den passer.« — Nu blev ved min Flytning min »Schiller« i Havnegade, saa jeg har i nogle Aar ikke haft den i min Haand. Men jeg skrev: det kunde f. Ex. staa i *Wallenstein*.

Og virkelig fandt hun Verset i *Schillers Wallenstein*.

Nu har jeg pralt.«

Og endelig fremlyser den uudslukkelige Ild af Utaalmodigheden og Udholdenheden i hans Natur gennem denne Nytaarshilsen fra hans Alders 80de Aar:

». . . Jeg tror, at alt Liv bevæger sig i Bølgegang; hos alle vexler Opgangs- og Nedgangs-

Tider. Jeg har haft Aaringer af Nedslaaethed og har hævet mig mellem mit 70 og 80 Aar, saa ogsaa det tilsyneladende Usandsynlige sker. —

Jeg selv har ikke faaet stort udrettet, siden jeg udgav min Bog om Michelangelo. Efter nogen Vaklen fordybede jeg mig i Oldgræsk, af hvilket Studium Frugten endnu kun foreligger i to Afhandlinger, en om Homer og en om Odysseen. Saa blev jeg overtalt til at holde et Foredrag om Italiens Aandsliv. Jeg valgte det 14, det 17. og 18. Aarhundrede, og har derom skrevet en Afhandling, der skal trykkes som lille Bog i Marts.

Endelig tvang et Løfte, jeg gav Roose, om at holde Tale fra Dagmarteatrets Scene paa Molières 300aars Dag d. 15de mig til Fordybelse i Frankrigs 17. Aarhundrede. Idag blev jeg færdig med dette Arbejde. Nu er jeg plaget om en Tale til de russiske Skuespillere, som kommer. Og saa forsvinder jeg for at undgaa at fejre noget saa uglædeligt som en Fødselsdag med Tallet 80.«

— — —
Semper ardens! — Perseverando!

VIII

Georg Brandes gav sin *Aand* til Danmark gennem sit Værk. Sit *Sind* kunde han ikke give Landet uden at fornægte sin Natur. Hans Sind var udansk — uligevægtigt, rastløst, revolutionært, manglede Forstaaelse af den langsomme, organiske Vækst, manglede Sans for Jevnhed, Sindighed og vegetativ Ro, manglede Føling med Folkets Psyke af konservativ Natur og moderat indstillet Aand.

I sin Bog om Julius Lange — hvis Væsens Hovedtiltrækning »var Noget, der vel kan betegnes som Danskhedens ypperste Blomst« — anstiller Georg Brandes følgende Betragtning, der under en skemtefuld Form antyder Forskellen mellem den blonde, langsomme danske Natur og hans egen mørkladne, urolige og foruroligende:

»I. L. Heiberg har et Steds skrevet de fortræffelige Ord, at som *bekjendt* inddeles Menneskene i Soldater, Barnepiger og Skorstensfejere, en Sætning, der jo lader sig fortolke paa

mange Maader. Den blev hyppigt anvendt i Langes nærmeste Kres. Han selv regnede sig til Barnepigernes godmodige og pædagogiske Klasse, og man var i Kresen slem imod Skorstensfejere, de rastløse, støjende, der rumstere og rense og kaste en Mængde Snavs ned oppe fra deres Højde. De symboliserede for os de egentlig arbejdsføre, der aldrig kom udover Arbejdet. Jul. Lange vilde ikke være nogen Skorstensfejer. Og naar Menneskeslægten — ved en Frokost paa Holtekro — ikke uden Henblik til Retterne paa Bordet inddeltes i Kalvesteg, Ræddiker og Portvin, saa vilde han heller ikke være nogen Ræddike. Han hørte ikke til de pirrende, men til de nærende Aander.«

Til de rastløse og rensende Skorstensfejere og til de pirrende Ræddiker regnede Georg Brandes sig selv. Hans Natur var ikke indstillet paa normal Vækst og normal Modning fra Ungdommens Gæring til Alderdommens Afklaring. Den vulkanske Ild i hans Urgrund bragte hans Natur og Aand i hastig Vækst og til tidlig, ja for tidlig Modning. Heraf den hektiske Farve over hans Fysiognomi, den heftige Puls i hans Liv, det æggende Tempo af Irritament og Incitament i hans Værk. Heraf ogsaa den pludselige Overgang til Alderdommen — som Sydens pludselige Overgang fra Dag til Aften. Ikke blot blev han hurtig — som »paa én Nat« — hvid. Men ligesaa hurtig og pludselig føles i hans Arbejde Overgangen til Alderdommen efter Bogen

om Shakespeare. *Besættelsen*, Lidenskaben, der stammede fra den uudslukkelige Ild i hans Natur, var vel den samme — men *Beherskelsen*, Ligevægten i hans *formende* Aand slappedes, idet Kontrollen og Selvkontrollen ret pludselig svækkedes. Formen, der i Ungdommen var hans Styrke, sluttede sig da fast om den brændende Energi i Værkets Indre og gav de smaa Afhandlinger om danske Digtere Kuglens runde, klassiske Forhold — han nævnte f. Eks. selv Afhandlingen om Schack Staffeldt som det mest afrundede, han havde skabt. Og gennem Manddomstidens større og store Værker føles stadig Ligevægten mellem Besættelse og Beherskelse som en fast Haand om Stoffet. Men i Alt, hvad han efter Bogen om Shakespeare skrev, føles det, som om *Grebet* har mistet sit Overherredømme — og i de kæmpemæssige Værker fra den sidste Periode af hans Liv mærkes den svindende Kontrol og svigtende Selvkontrol gennem de talrige, korte Kapitlers stakaandede Talestrøm, gennem Ophobningen af Materiale uden sigtet Udvalgelse, gennem den svigtende Vilje eller Evne for plastisk Form og sluttet Monumentalitet. Derfor blev f. Eks. Bogen om Goethe, som hans Venner havde imødeset med store Forventninger, ikke den Sejr, de havde ønsket, baade for deres egen Skyld og — mest — for hans. Værker om samme Emne, af langt ringere Aander, overgaar den ved Selvbe-

herskelsens Resignation og Beherskelsens Overherredømme.

Men i Værkerne fra hans Ungdoms og Manddoms Aar, da Ilden i hans Esse gennemglødede Metallet, og Haandens Greb om Hammeren, som formede det, var fast og sikker — i disse Værker forenedes hans Natur og Aand i en hidtil uanet hemmelighedsfuld Forbindelse af videnskabelig og kunstnerisk Kvalitet. Som han i Bogen om Shakespeare med *Forskerens* Taalmodighed bygger Shakespeares Liv op af hans Værk — saaledes bærer dette Værk Bud om *Kunstnerens* Indlevelse og Medleven med de Shakespeareske Skikkelser, hvis Blus og Brand, Hvirvelvind og Uvej, Lys og Mørke flammede og bølgede i hans eget Sind. *Lystspillets* Eros af Ynde og Skælmeri, af Munterhed og Melankoli, af Lidenskab og Sværmeri i hemmelighedsfuldt Clairobscur, der bringer Leonardos »dæmoniske« Smil i Erindring. — *Henrik Percy*, Mandmodets og Ærens Helt, »the king of honour, en Skikkelse saa helstøbt og stor som Grækernes Achilles og Donatellos italienske St. Georg, Nordens Hedspore«. — *Hamlet*, hvis Sind er splittet og sprængt af haabløs Strid mellem Etos og Eros i evig Brydning og Brænding, han, hvis Navn, »som Victor Hugo har sagt om ham, er som Navnet paa et Træsnit af Albrecht Dürer, Melancholia.« — *Shylock* med sin »hebraiske Lidenskabelighed og

levende Had til Dorskhed og Lediggang«. — *Macbeth*, hvorom han engang skrev til mig: »Meget ofte rinder Macbeths Ord mig ihu: All is but toys, renown and grace is dead. *The wine of life is drawn.*« — *Othello* med sin »tragiske Naivetet, Manden af den ringeagtede Race og med det voldsomme afrikanske Temperament« — og som Mod-sætning Jagos lokeagtige Skadelyst, Skadefryd og »skelende Nid«. — *Kong Lear*, hvorom han skriver disse indfølede, medfølede — og medvidende — Ord: »Neppe i de lyse Morgentimer, neppe ved Dagstid har han undfanget sin Kong Lear. Nej, tydeligt nok en Nat under Storm og frygteligt Uvejr, en af de Nætter, hvor man i sin Stue ved sit Skrivebord tænker paa de Stakler, som gaar i husvild Fattigdom i dette Mørke, denne frygtelige Blæst, denne gennemblødende Regn, og hvor man i Vindens Susen over Tagene, i dens Hylen gennem Skorstenen hører vilde Klager, alle Ulykkers Tuden.« — *Timon*, hvorom han i sit Levned skriver disse meget sigende Linjer: »Dog, det Parti, som jeg egentlig alene følte lidenskabelig Drift til at udarbejde, dét, for hvis Skyld jeg gav mig i Lag med Æmnet, tumlede med det i næsten fem Aar og skrev Bogen, det var den første Halvdel af tredie Del, den som har sit Højdepunkt i *Timon*. Thi den Sindsstemning, som der kommer til Orde, var efter alle de Erfaringer, der havde opsummeret sig i

mig, blevet min egen Grundstemning, og det var ud fra den, at jeg fra nu af i Reglen skrev.« — Og endelig *Stormen* med Prospero som den centrale Skikkelse. Prospero, der er blevet ét med »det Element, der saa længe og saa udelukkende havde fyldt Shakespeares Sjæl i de foregaaende Aar: *Foragten*, og som gennem den dybe Optugtelse i Smerte over Menneskenes Utaknemmelighed har løftet sin Aand og Natur til en overlegen Højde af foragtede Ligegyldighed — ikke saa meget Magthaverens, der véd sig i Stand til paany, hvis nødtigt gøres, at overvælde sine Fjender, som den Vises, hvem Omskiftninger i hans ydre Skæbne ikke længer rører synderligt.«

Og Georg Brandes slutter sin Skildring af Prospero, og dermed sin Skildring af *William Shakespeare*, med et Citat af Richard Garnett, der i et Kraftuddrag indeholder de blandede Vædsker af Shakespeares Væsen — og indirekte lader os ane Slægtskabet i Aand og Natur mellem Georg Brandes og hans »Helt« paa det fælles Alderstrin omkring det halvhundrede Aar:

»At denne Don Quijoteagtige Højde og Storsind ikke overrasker hos Prospero, det røber, hvor dybt nede i Shakespeares egen Natur hans Væsen grunder.

Stykket viser os bedre end noget andet, hvad Livets Optugtelse havde gjort ud af Shakespeare

ved 50-Alderen. Bevidst Overlegenhed, uplettet af Hovmod, livlig Ringeagt for det Middelmaadige og Lave, Overbærenhed, hvori Foragt indtræder for en meget betydelig Part, Sindsklarhed, der udelukker lidenskabelig Kærlighed, men ingenlunde Ømhed, Intelligens, som rager op over Moraliteten, dog uden paa nogen Maade at formindske eller fordærve den: dét er de aandelige Træk hos ham, i hvis Udvikling Verdensmanden havde holdt Skridt med Digteren, og der nu straaede som det fuldendte Mønster paa begge.«

Dog, hermed være ikke sagt, at Georg Brandes sammenlignede eller sammenstillede sig med et Geni af Shakespeares Rang. Det var kun Berøringspunkterne i Natur og Aand, der fængslede ham ved Betragtningen af Shakespeares Liv og Værk, den kunstneriske Indlevelse i en beslægtet Skikkelse, der gav hans Sind Lejlighed til Udløsning — som Digteren eller Skuespilleren »gaar op« i sin Helt, i Kraft af Ligheden og i Ly af Masken. Georg Brandes' Storhed havde intet Træk af Storagtighed end sige Storhedssyge — hans Storhed bundede i det Storsind, hvormed han ydmyg bøjede sig for andres Storhed i Ærbødighed og Beundring. Han var saa meget af en Kunstner, at han i dobbelt Forstand maatte gaa op i de Skikkelser, han skildrede.

Han maalte dem ganske vist med sin egen Alen — men ikke sig selv med deres Maal. Dertil var hans kritiske Kultur for fintmærkende og følsom. Thi selv om Humor og Lune — ligesom Patos og Etos — ikke var hans Domæne, rummede hans Væsen dog et rigt Fond af Skælmeri og Sarkasme, af Malice og Selvironi, nu og da digterisk uddybet gennem Parablens Perspektiv, som i Historierne om *Sorteper* og *Skidtmads* og *Don Quixote* og *Hamlet*. Med et vemodigt Smil kunde han slutte et Brev, hvori han beskedent antydede sine Talenter, med disse Ord: »I Mangel af anden Ros forfalder jeg til Selvros«.

Den Menneskeforagt, der — som han skriver i *Levned* — havde opsummeret sig i ham, og for hvilken han fandt Udtryk i *Timon* og søgte Udløsning gennem sin Bog om Shakespeare, var vel dyb og rodfæstet. Men bundfrossen var den ikke, som den stivnede Foragt i Ordene: »Die Welt verachten, sich selbst verachten — verachten, dass man verachtet wird.« Som han engang skrev til mig: »Eddike er jeg dog ikke.« Ligesaa heftigt og impulsivt han reagerede overfor enhver Irritation — i det kgl. Biblioteks Eksemplar af Rigmor Stampes Bog om H. C. Andersen fandt jeg saaledes i Marginen nedkradset følgende Blyantsnotits: *Falsk Citat*. G. B. — ligesaa modtagelig var han for det mindste Incitament, selvom han lod det gennemskinne

af et overbærende Smil. Som i følgende spøgende Linjer fra hans 80de Aar:

» . . . I Sammenligning med mig maa De i ét Punkt staa tilbage: jeg modtog igaar et Digt til min Ære paa meget ordentlige sexliniede Strofer, undertegnet Olaf Hansen, *elleve Aar*.

O Fryd at besynges af en Elleveaarig! Kan De stikke dén?« —

Ogsaa i de enkelte Parabler, han har skrevet, blandes Foragten med Draaber af velgørende Selvironi. I den forannævnte *Historie om Sorteper og Skidtmads* deler han sin Foragt og Ironi ligelig mellem Omgivelserne og sig selv. I tragikomisk Perspektiv uddybes Historien gennem Sortepers Adling til Hvideper under Jubelfestens Fællesfølelse af Sammensang og Sammenspisning, og Festreferatet slutter med disse ironisk og selvironisk belyste Linjer:

»Og adlet ved dette nye Navn tog da Hvideper Ordet med et Ansigt, der skinnede af Lykke. Han begyndte saadan: Hvad man i Ungdommen attraar, det opnaar man som gammel i fuldeste Maal. Med disse Ord begynder Goethe sit *Levnede*. Hvor har han Ret!«

Men dybest har han udtrykt sit Væsens Blanding af Foragt og Selvforagt i den tragikomiske Historie *Don Quixote og Hamlet* — Mødet mellem »den vandrende Ridder af den bedrøvelige Skik-

kelse« og den tungsindige Prins af Danmark, »hvis dybere Overensstemmelse ingen har forstaaet«. Da disse tvende Riddere af den bedrøvelige Skikkelse i Fortællingens Slutning blander Blod og slutter Fostbroderskab og derefter sadler deres Heste for at ride bort Side om Side og i Fællesskab bygge Fremtidens Kirke paa Dumhedens Klippe af Granit — da forenes Helt og Nar i et dybt menneskeligt Perspektiv af Tragikomik, der bunder i Hjertet af Georg Brandes' Erkendelse og Selverkendelse: Hans Værks og hans Væsens tragikomiske Fostbroderskab — i Blodsforbundet af *Sangvinitas* og *Melancholia*.

I dette Blodsforbund af Melancholia og Sangvinitas bunder da Georg Brandes' jødiske Natur. Modsætningen er af gammel Dato — saa gammel som Menneskeheden — og har faaet sit kunstneriske Udtryk gennem alle Literaturer, ogsaa den gammeljødiske. Men Brydningsspillet træder først frem i fuld Belysning, da Emancipationen slaar Breche i Ghettoens Mure — og Nat og Dag, Lys og Mørke, den lange Trældoms Skygge og den stigende Friheds Sol brydes i hver Enkelts Sind og giver sig Udslag i Liv og Kunst.

Det jødiske Folks Liv i den nyere Tid kan henføres til tre Perioder. Først *Ghettotiden*, hvis Liv

i Kraft af ydre og indre Hemning var begrænset til *Merkantilisme*, der fik sit højeste Udtryk i førende Handelsnavne, som f. Eks. Rothschilds, og sit laveste i »Sjækkerjøden«s undertrykte og foragtede Kaste. Dernæst *Emancipationstiden*, hvis Liv i Kraft af den genvundne Frihed sprængte Sluserne, strømmede ud over en Verden og førte det frigivne Folks inddæmmede Drift af Ild og Blod, af Vilje og Evne hen over Landene — dels som nedarvet *Handeldrift*, dels som nyvakt *Aandsliv* med revolutionær og agitatorisk Indstilling og Retningslinje. Akklimatisation og Assimilation gik under Emancipationen Haand i Haand og skabte et *vestjødisk* Fysiognomi, der fik sit fineste Udtryk i de kunst- og frihedselskende Jøders Indsats i Politik, Presse, Kritik, Literatur og Teater, og sit laveste Udtryk i den paagaende og paatrængende Parvenu, der af fjendtligsindede Indfødte smykkedes med »Rabaldersjødens« ubarmhjertige, men karakteristiske Epitheton. Og endelig fulgte efter Emancipationstiden, der frigjorde den jødiske Aand, *den nyjødiske Renæssance*, der — indledet og affødt af den zionistiske Bevægelse — genfødte *den jødiske Sjæl*, og har givet sig et dybt og oprindeligt Udtryk gennem den *østjødiske* Indsats i Politik, Presse, Literatur og Teater fra Aarhundredets Begyndelse til nu. —

Ifølge Indstilling og Drift tilhørte Georg Bran-

des *Emancipationstiden*, hvis Type han selv har karakteriseret gennem disse Ord i Bogen om Heine: »Han gengiver, som lidt senere Disraeli i England, Lassalle i Tyskland og maaske Gambetta i Frankrig, den Brydning, hvorunder hans Races Egenskaber gnistrede, da den moderne Kultur brød indover den og ramte den som Staalet Flinten.« Kraftigst — i »Renkultur« — træder Emancipationstidens Type frem i *Vidunderbarnet*, den jødiske Virtuoso, født til Tribunen og affødt af den. I denne lille Violindrengs feminint og maskulint sammensatte Fremtoning, med den sorte Fløjelsdragt og den hvide Kniplings Krave, med det ravn sorte Pagehaar over den hvide Pande, med det hemmelighedsfuldt forslagne Blik, det Leonardoske Smils dæmoniske Ynde og Magt og de slangesmidige Paganinifingre med det paa én Gang faste og følsomme Greb — har Emancipationstiden fæstnet sit udtrykte Billede af *Nerve*, af Nervekraft og Nervefølsomhed, af *Chutspe* og *Chain*, af Barnlighed og Gammelklogskab, af Skyhed og Dristighed: hele det sanseligt farvede Brydningsspil af Sindets Melancholia og Sangvinitas. I sin Barne sjæl har dette Vidunderbarn med Modernmælken indsuget Trældommens Galde, Erfaringens Gift, Ærgerrighedens Incitament, Hæmningens Irritament, *Verdensenergiens* blandede Vædsker af Strategi, Diplomati, Despoti, Servilitet, af Eros' »smig

rende Lyst« og kildrende Fryd. Hans Sjæl er et Instrument, i hvis Sangbund alle de Toner blunder, som ellers kun Oplevelse og Gennemlevelse for-
maar at fremtrylle, og med sit nervøse Instinkt forudaner eller forudfornemmer han en tidlig, ja altfor tidlig modnet Erfaring om Sorg og Savn, Lyst og Nød, Liv og Død. Men den for tidlige Modning bærer Opløsningens Tegn i sit Ydre og Indre — som en Frugt, hvor Ormen gnaver i Kernen. *Overskudet*, der er Naturens Reserve i Kampen for Tilværelsen, har han allerede opbrugt under sin første Verdenstourné. *Nerverne* var de Strengene, han spillede paa — og naar *de* Strengene er slidt, falder Instrumentet ud af hans Haand. Livet hævnner sig paa den Formastelige, der *spiller* paa det.

Thi *Spillet* var for Vidunderbarnet baade Mid-
del og Maal, Affekt og Effekt paa samme Tid — »Virkningen uden Aarsag«, som Wagner har kaldt denne »Tribunen«s Musik. Men Kunst er ikke — eller ikke alene — det musikalske Instinkt, Sindets og Sansernes Spil paa de følsomme Nervetraade med virtuos Fingerfærdighed. Kunst er Sjælens Musik, hin »Übergang der Seele in die Finger«, hvorom Goethe talte — Sindets og Sansernes Spil, ikke blot adlet af Aand, men lutret af Sjæl. Kunst er ikke en Efterligning af »det ydre Øje«s Synsbilleder, men en Genspejling af det indre Øjes Syner — og dens Virkning beror ikke paa Genken-

delse af Virkeligheden, men paa Sjælens Genkendelse. Derfor hverken kan eller skal Kunst forstås — den skal fornemmes. Den taler ikke som Videnskaben fra Forstand til Forstand, men fra Fantasi til Fantasi. Det hemmelighedsfulde og anelsesfyldte, det *blufærdigt slørede*, ikke det klart oplyste er dens Hemmelighed — Form og Indhold i uløseligt Forbund af Aandens Ynde og Sjælens Blu.

Men »Tribunen«s udadvendte Spil genspejler ikke Lønkammerets Sjæl — det er for Øjet og Øret, gaar ikke fra Hjerte til Hjerte, som det populært udtrykkes. Der gives »Kunst«, hvori Kunstneren spejler sit eget og andres Ansigt, Krop, Miner, Træk og Gestus. Og der gives Kunst, hvori han som i en dyb Brønd spejler sin egen Sjæl. Typisk for den første Art af Kunst er Vidunderbarnets, den jødiske Virtuoso af Stammen »de uden Fædreland«. I Tilegnelsen, i Opøvelsen og Efterligningen, i den virtuose Gengivelse af Klang, Rytme og Tone gennemspiller han med sin hjemløse Sjæl Verdens-tournéens Repertoire af Verdenslyst og Verdenssmerte. Men kun den enkelte Udvalgte, der føler Hjemløshedens Ensomhedsfølelse som en dyb Brønd i sin Sjæl, formaar gennem sin Kunst at genspejle et hjemløst Folk i dets dybeste Aand og Natur.

Thi et Folks Kunst er Spejlbilledet af dets Sjæl. — —

Rembrandt har i sine eviggyldige Kunst, med trolddomsagtig Fantasi, fæstnet dette Billede paa sit Lærred. Paa sin daglige Vandring i Amsterdams Ghetto, hvor han opslog sit Atelier og optog sine Modeller, har han mødt det jødiske Vidunderbarn og lyttet til hans forførende Musik.

I et tidligt Billede fra Rembrandts unge Aar af *Saul og David*, er den unge David holdt i dyb Skygge — kun det ravnsorte Haar og det store vagtsomme Blik skimtes, medens Lyset falder paa de faste og følsomme Hænder og paa Sauls mistænksomt lyttende Herskerskikkelse.

Men i et Billede fra Rembrandts 60de Aar træder den unge Harpespiller ud af Skyggen. Udtrykets Blanding af Forborgenhed og Forfarenhed brydes i det dunkelt forslagene Blik, i den lange følsomme Næses Linjer og i Spillet om den brede Mund, der forførerisk »smiler i Skægget«, som skyggelet kruser den svagt løftede Overlæbe og den smalle Hage. Mens Saul i tunge og triste Grublerier løfter Gardinet og aftørre de Taarer, som David med sine legende Fingre lokker frem af hans Hjertes mørke, tilfrosne Dyb.

Dette Billede af Rembrandt samler i en Type det jødiske Vidunderbarns Træk, og — saa ofte jeg har genset det — er Billedet af den unge Georg

Brandes traadt frem for mit indre Øje gennem Tilbageblikkets indre Clairobscur. Billedet af andre unge Slyngekastere og Fløjtespillere som Heine, Lassalle og Disraeli forbinder sig dermed, og Indtrykket af »de trende, der blev til én og den ene, der blev til tre«, personificeres, naar jeg generindrer mit *første* Indtryk af Georg Brandes paa Universitetets Katheder — smidig, »dæmonisk«, fremmedartet, med den lokkende Fløjte i sin Haand.

Men generindrer jeg mit *sidste* Indtryk af ham, da smelter dette sammen med Billedet af *Saul* paa det Rembrandtske Maleri. Og jeg ser da Georg Brandes i Kong Sauls Lignelse, lyttende til sin egen Ungdoms Harpespil i Erindringens dunkle Clairobscur — mens Glemslens og Ensomhedens Tusmørke falder over de forgræmmede Træk og de »forgrædte« Øjne.

I dette Janusbillede af Sauls og Davids sammen-smeltede Dobbeltansigt forenes Indtrykkene af Georg Brandes' modsigende og modstridende, jødiske Væsenstræk i min Fantasi.

Denne hans *Race*, som han gennem Livet havde skudt fra sig som en »Missgeburt« af guddommeligt Ideal og menneskelig Karrikatur, »slog ind« og splittede hans *Indre* i Melancholia og Sangvinitas. Denne hans *Race* »slog ud« med Aarene og gra-

vede sine Træk dybere og dybere i hans *Ydre*, i tragikomisk Blanding af Skønhed og Karrikatur, af Lidelse og Livsenergi som hos andre Børn af Israel — Disraeli, Meyerbeer, Fru Heiberg. Med en Følelse af Skæbnens Tragikomik saá man ham i de sidste Aar liste Spejlet frem fra Skrivebordets Skabsskuffe og betragte sit Ansigt — for med en pludselig, vild Grimasse at række Tunge af sin egen Races Spejlbillede, der frastødte og tiltrak ham paa samme Tid.

Splittelsen var hans Kainsmærke. Som hans Værk var splittet mellem Kunst og Videnskab, var hans Liv splittet mellem Hjemland og Udland, Syd og Nord, Øst og Vest — og hjemme var ikke bedst. Og som hans Liv og hans Værk var ogsaa hans inderste Natur: født i den jødiske Splittelses Tegn — og et Splittelsens Tegn i Danmark.

Denne hans modsigende og modstridende Naturs tusinde Modsætninger, der bevirkede, at han ogsaa var »det modsatte« — disse Modsætninger var de erotisk farvede og eksotisk krydrede Ingredienser, der blandedes i hans sammensatte Væsen. Essensen heraf var hans Værk.

Hans Liv var ikke blot et Liv, *hans* Liv, som saa mange andres. Hans Liv var *Liv*. Levende var han, en Organisme af Liv i Natur og Aand. *Aandens Liv* var for ham Livet — Fortidens, Nutidens, Fremtidens Liv i Aand. I dén Forstand kunde de

dunkle og dybe Ord af *En Jøde* sættes over hans Liv og Værk: »Han troede engang paa den evige Poesi og det evige Liv.«

Et levende *Menneske* var han — ingen Lærd, ingen Præst, ingen Profet — mindst af alt den Mesias, med hvis Navn blinde Forgudere til hans Afsky yndede at smykke ham. Et Kundskabens Træ paa Lyst og Mørkt, Ondt og Godt, Stort og Smaat var Georg Brandes. Men i Hjertet af hans splittede Hjerte var der én fast og funklende Krystal, hvori alle disse Straaler mødtes og brødes. Denne Krystal var hans *Vilje*, nærmere bestemt hans *Vilje til Livet*. Og i Hjertet af denne hans Vilje brændte som en uudslukkelig Lampe *Viljen til det Gode*.

Og saa nærmer Spillet sig da sin Ende. Ilden er ved at brænde ud — selv den evig brændende Vilje vil ikke mere. Den lokkende og koglende Fløjte er faldet ud af hans Haand. Ingen formaar efter ham at spille paa den — dén, der prøver derpaa, svarer han med et sidste Smil: »Der er megen Musik, en ypperlig Tone i dette lille Instrument, og dog kan I ikke faa den til at tale.« Ingen formaar at udgranske Fløjtespillerens Natur — den, der forsøger derpaa, vil han svare: »I vilde spille paa mig. I vilde rive Hjertet ud af min Hemmelighed; I vilde prøve

hele Omfanget af mine Toner fra den dybeste til den højeste. Forstemt kan I gøre mig; men spille paa mig kan I ikke.« —

Den evig vandrende Ridder har ophængt sine »sønderhuggede Vaaben« og lagt sig til Hvile — for første og sidste Gang i sit Liv. For første og sidste Gang i hans Liv staar Solen stille i Gibeon og Maanen i Ajalons Dal. Fra sit Leje ser han ud over Søerne og ind over Byen, »hvor Sancho var blevet Conceilspræsident paa sin Ø.« Over Søerne lyder Maagernes øde Skrig — den hjemlige Snadren af Ænderne, der gaar til Ro — en vild og skrigende Svane løfter sine Vinger, taber sig i Vintermørket ... ud ... bort ... *mod Syd* ...

Den mødige Ridder af La Mancha løfter sit hvide Hoved og ser ind mod Byen med de skønne Taarne. — Derinde havde han levet sin Barndom, han havde staaet som Kejser Napoleon med den ene Fod lidt frem og med korslagte Arme, og da den svenske Onkel spurgte: Hvem ligner jeg? havde den lille Napoleon foragtelig svaret: Du ligner Napoleons Karl — og hans elskede Moder, der sjældent kærtegnede, havde belønnet ham med et Kys. — Derinde havde han som 12aarig Dreng sét den lille 10aarige Pige, der havde givet ham »det første stærke Glimt af en Tilværelsens Grundmagt, til hvis Dyrkere jeg for Livet var viet — Skønheden.« — Derinde havde han, lattermild og

lethenlevende, tilbragt de første Ynglingeaar, da han hørte »Græsset gro og Stjernerne synge«. — Derinde havde han sammen med Ungdomsvennen, »Helleneren«, i det lille Baggaardsværelse med Udsigt til Voldens Vejrmøller indtrykket de berusende Førstedraaber af Hellas i Liv og Aand. — Og derinde i det fremmedartede Hjem, i Hjertet af den gamle By, havde han betroet sine Drømme til Papiret — og havde i Holbergs Hus »sælsomt bevæget« hørt Michael Wiehe fremsige Paludan-Müllers varslende Ord:

Og gid han træde frem, det store Snille
(*der muligvis kun af sin Genius kendt,*
er midt iblandt os her) det store Snille,
som efter Skæbnens Vilje skal udføre
den store Rolle og de store Ting . . .

— — —

Billederne skifter, idet hans Liv og hans Værk, broderlig forbundne, drager forbi i Skæret af hans Aands sidste, svindende Lys . . .

Først *Danmark*, med dets Kongerække af Aandens Fyrster — fra Holbergtiden over Guldalderen til Gennembrudstiden med dens »Lys over Landet«. Dernæst *Europa* — den første befrugtede Rejse gennem Tyskland, Frankrig, England, Italien. Arbejdet med Planernes Udformning i Barndomsbyens gamle Kongens Have, Udarbejdelsen af de første Forelæsninger i Barndomshjemmet i Møn-

tergade, hvor han »i uafbrudt Skaben vandrede op og ned af Gulvet og dikterede dem til sin Moder«. Og den første offentlige Fremtræden paa Universitetets Katheder som den unge St. Georg i Kamp med Traditionens og Reaktionens mangehovede Drage ...

— — —
Billederne skifter ...

For hvert afhugget Hoved vokser to nye frem, for hver omstyrtet Vindmølle svinger det dobbelte Antal de genfærdsagtige Flagermusvinger. Flygtende som en Pyrrhus fra Sejren, der viste sig at være et Nederlag, drager han i Landflygtighed, halvt Helt, halvt Nar som de andre eksilerede Fyrster af hans Stamme. *Judæa* dukker op af Underbevidstheden som en Tilflugt i Landflygtigheden. Han samler sine splittede Kræfter i Centrum, kæmper for personlig Frihed og Sandhed i Forbund med Heltene af sin Race: Heine, Lassalle, Disraeli — »Kamphanerne i den store Stil«. Han hærder sit nervøse Sind i Ilden fra deres Flamme — som en Fugl Fønix stiger hans Ry af Asken, hans Navn ombløges af Røgelsens Virak, hendes kejserlige Majestæt i højstegen Person stiger ned fra sin Trone og hilser ham med Ordene: »Nun müssen Sie hier bleiben« ...

Da lyder Hjemlandets lokkende Fuglerøst — og han følger dens Kalden —

Forynget og forfrisket, fyldt af Forhaabning og Forjættelse iler han mod Hjemlandet, der aabner sin Favns for den fortabte Søn og ulykkelige Elsker. Fedekalven staar beredt, Lokketonerne stiger, Faklerne flammer til hans Ære. Men da Festmaaltidet er endt, Sangen forstummet og Faklerne brændt ud, forvandles Viraken, der ombølgede hans Hoved og omtaagede hans Syn, til en kvælende Os, der river og slider i Næse og Øjne og stemmer for hans Aandedræt. Gamle Tilhængere afslører sig som Frafaldne, Venner som Fjender. Udvé brydes mod den Hjemvé, der drev ham tilbage. Den sangviniske Ridder af La Mancha mødes med den melankolske Prins af Danmark:

Denmark is a prison . . .

Og forpint af Vennernes Frafald, af Livets op-højede Ligegyldighed og af Sindets bitre og bedske Vædske sætter han dette Vers som Motto paa sin Fane:

Der Kongen han red af Gurreborg
hannem fulgte vel hundrede Svende;
men før han red over Riberbro,
da var han Mand alene. —

Alene . . .

Den vandrende Ridder har sat sig træt paa Grøftekanten og ser sig tilbage over sit hjemløse, rodløse og fredløse Liv:

». . . Han tog sin Hjelm af Hovedet og betragtede den. Var den end ikke noget Barberbækken

— nogen Skærm for hans Hoved var den ihvertfald ikke, bulet og forhakket som den var; man kunde næppe se, hvor Hjelmbusken en Gang havde siddet.

Han vejede sin Lanse i sin Haand. Var den et Vaaben? Var det endda en Lanse! Men den var jo en Gang blevet splintret og derefter naglet sammen med Søm, surret sammen med en Tovstump, kort sagt sat saa ynkeligt sammen, at den i Virkeligheden var en Parodi paa et Vaaben.

Ulykken var sket alt for mange Aar siden i Bøoternes Land. Ikke, som hans Spottere havde fortalt, i Kamp med Vejrmøller, som han skulde have taget for vandrende Riddere. Nej, saa gal var han aldrig. Ikke mod Vejrmøller var Lansen bristet, men mod Granit — Dumhedens faste Borg.«

— — —

Da ser han i et Lynglimt af sin Aand, at Rod, Hjem og Fred ikke er at finde i den ydre Verden, i dens Kamp for Sandhed og Ret, for Ry og Magt. Kun i Selvudvikling gennem Fordybelse i hin Kongerække af *Aandens Heroer*, de store hjemløse, rodløse og fredløse. De »fødte« Fyrster af Guds Naade i det Aandens terra incognita, der indeslutter Evigheden: Shakespeare, Goethe, Voltaire, Cæsar, Michelangelo, disse Enere, der hver for sig, i den dybeste Natur omsat i den højeste Aand, omfatter en Verden. Dybe nok »til at man

kunde røre sig i dem« — høje nok til at man kunde »løftes op over de snævre Forhold, hvori man af Skæbnen var stillet, og se frit omkring sig, tilbage til Fortiden og frem til de kommende Dage.« Thi dette var for ham nu Sagen: Daglig i sit Sjæleliv at bestige et Taarn, hvorfra man kunde overskue Synskresen:

»Jo friere man var stillet, des skarpere saa man, hvad der dybt nede i Snevringerne laa for Dagen. Jo højere man hævede sig, des klarere saa man ud over den vide Verden. Jo mere Horizont man havde, og jo mindre stavnsbunden man var, des mere levede man ikke blot for sine nærmeste eller for sine Landsmænd, men for alle dem, som havde En behov, ligegyldigt hvor deres Vugge stod — blot det Lidet, man vidste og evnede, den Smule Paavirkning og Indvirkning man var Herre over, den Indflydelse, man efterhaanden kunde øve, blev sat ind paa rette Sted. Mangt et forurettet Menneske kunde man da hjælpe — ja hele Folkeslag, der appelerede til Retssans og Frisind, kunde en enkelt Privatmand uden nogen officiel Myndighed skaffe Oprensning eller idetmindste bringe Trøst.«

— — —

Kresløbet er sluttet. Den mødige Vandringsmand er fra sin lange Rejse omkring Livet vendt tilbage til sit Udspring i Aand og Natur: *Hellas* og *Judæa*. Som Lyset flammer op, før det slukkes, samler hans Natur, der tilhørte Judæa, og hans

Aand, der tilhørte Hellas, sig i en sidste flakkende Flamme. Det sidste Lys af sin Aand og de sidste Draaber af sit Blod ofrer han de lethenlevende Guder af Hellas og de tungt dømmende Guder af Judæa — til Eros og Etos, til Sangvinitas og Melancholia, de to dæmoniske Magter, der Livet igennem havde kæmpet om Magten i hans stridende og stridbare Sind.

— — —
Ude over Søerne har Mørket sænket sig — over Byen, dens Parker og Taarne, dens Minder om Sejre og Nederlag, om Lyst og Nød. Og træt til Døden lukker den mødige Vandringsmand sine Øjne for Livet, medens et sidste Suk, som en Svanesang over hans Liv og Værk, toner ud i den barmhjertige Nat:

Tro da ej, at jeg skræmmes,
fordi vel jeg véd,
hvad jeg virked vil glemmes,
hvad jeg led, hvad jeg hed.

Liv i Fremtidens ypperste Liv er en Art af
Udødelighed. —

— — —
»Uroen« i Værket er standset. Det urolige Hjerte i Danmark har faaet Fred.
Rejsen er endt.

Med dette sidste Penselstrøg har jeg da fuldført mit Portræt af Georg Brandes. —

Et Billedes Værdi som *Portræt* beror paa, om det Indtryk, Betragteren modtager, føles som Generalnævner for samtlige de Indtryk, *Tiden* modtog af Mennesket, mens han levede.

Dommen over denne *ydre* Lighed hører Samtiden til. —

Et Billedes Værdi som *Kunst* beror paa, om Skildringen har været tilstrækkelig dyb og indtrængende til at frembringe et Værk, der har Værd for Eftermælet *i sig selv* — uafhængig af den større eller mindre portrætlige Overensstemmelse med Samtidens Indtryk af Personligheden i Liv og Færd.

Den endelige Dom over denne *indre* Lighed med Aanden og Naturen i Mennesket og i hans Værk hører Eftertiden til.